

Modern Çöküş

Celaleddin Vatandaş

Modern Çöküş

İnsanın Modern Halleri

Celaleddin Vatandaş

A Ç I L I M K İ T A P

Celeleddin Vatandaş, Prof. Dr.

İlk ve orta öğrenimini Kırşehir’de tamamladı. 1980 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü kazandı. Yüksek Lisans ve Doktora tezlerini Türk Modernleşmesi üzerine yaptı. Yüksek Lisans tezinde Türk Modernleşmesinin Osmanlı dönemini, Doktora tezinde ise Türk Modernleşmesinin Cumhuriyet dönemini araştırdı. Kanada’da bir toplumsal uyum politikası olarak çok kültürlülük üzerine, Almanya’da da Türklerin aile yapıları üzerine araştırmalar yürüttü. Prof. Dr. Celalettin Vatandaş’ın yayınlanmış; Sokakta Çalışan Çocuklar, Sokakta Yaşayan Çocuklar, Silifke-Mut Bölgesi Tahtacıları, Dilenciler (Meslek mi Mağduriyet mi), Tarihsel Bir Deneyim Olarak Çok Kültürlülük: İmparatorluklar (Osmanlı Örneği), Psiko-Sosyal Bir Terim Olarak “Kimlik” in Kimliği, Çok Kültürlü Bir Yapıda Toplumlar ve Ulusal/Etnik Kimlikler, Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Ekonominin Modernleştirilmesi, Bir Din Mühendisliği Projesi Olarak Euro-İslam, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı, Türkiye’de Aile Yapısı ve Değişimi, II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Geçiş Döneminde Ekonomik Sisteme İlişkin Düşünceler, Ahlak Hukuk İlişkisi ve Kaynağı Sorunu, Modern Bilim Örnekliliğinde Gerçeğin Kuşatılması Sorunu başlıklarını taşıyan Sosyoloji-Bilim-Düşünce Tarihi-İslam konulu çok sayıda makalesinin yanı sıra Aile ve Şiddet (Türkiye’de eşler arası şiddet), Çok kültür-lülük, Türkiye’de Aile, Trabzon’da Aile Yapısı ve Problemleri, Trabzon’da Kentleşme (Kentleşme Süreci ve Problemleri) Ulusal Kimlik (Türk Ulusçuluğunun Doğuşu), Hz Muhammed’in Hayatı ve Daveti, Vahiyden Kültüre, Tevhid ve Değişim, Kur’an ve Hayat, Esenlik Yurdunun Çağrısı, Tevhid ve Toplum, Cumhuriyetin Tarihi ve Çankaya Nöbeti isimli kitapları bulunmaktadır.

Celaleddin VATANDAŞ

MODERN ÇÖKÜŞ

İnsanın Modern Halleri

açılımkıtap

alemdar mah. çatalçeşme sok.

defne han no:27/15 çağaloğlu fatih-istanbul

tel: 0212 520 98 90

www.acilimkitap.com - bilgi@acilimkitap.com

yayınevi sertifika no: 22787

modern çöküş -insanın modern halleri-
celeleddin vatandaş

açılımkıtap: 87
sosyoloji dizisi: 37

isbn: 978-9944-105-84-2

birinci baskı: nisan 2015
ikinci baskı: ekim 2015

kapak: tekin öztürk
içdüzen: pınar

baskı-cilt: step ajans rek. mat. tan. ve org. ltd.şti.
göztepe mh. bosna cd. no:11 34200 bağcılar-istanbul
tel: 0212 446 88 46 stepajans@gmail.com
matbaa sertifika no: 12266

açılımkıtap pınar yayınları tic. ve san. a.ş'nin tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
Zoraki Kölelikten Gönüllü Köleliğe	
KÖLELİK	11
Dünün Dünyası	11
Günümüz Dünyası	20
Modern Kölelik	34
Tüketim Köleliği	36
Moda Köleliği	49
Beden Köleliği	56
İnsani Bir Özellikten,	
Varlığın ve Hayatın Amacına	
CİNSELLİK	67
Cinselliğin Birey ve Toplum Açısından Önemi	68
Hayatın Bir Unsurundan,	
Hayatın Amacına Dönüşen Cinsellik	71
Cinsellikten Pornografiye	78
Pornografi Çağı	86
Eşcinsellik: Sapkınlıktan, Meşru Bireysel Tercihe	94
Normal Olan Sapkın, Sapkın Olan Normal	101

Metalaşan İnsanlık

MODERN DÜNYADA KADIN OLMAK	107
Yunan Toplumunda Kadın Olmak.....	107
Ortaçağ Avrupa'sında Kadın Olmak.....	110
Sanayi Devriminin Kurbanı Kadınlar	121
Kadının 20 Yüzyıl Serüveni.....	125
Reklam Nesnesi Olarak Kadın veya Göz Zevki.....	126
Sanat veya Kadının Metalaşması	135
Kadın Etinin Kilosu.....	143

Bia ve Ares'in Modern Dünyası

ŞİDDET	151
İnsan ve Şiddet.....	152
Şiddetin Belirleyicileri.....	156
Saldırganlığın Biyolojik/Kimyasal Belirleyicileri.....	157
Saldırganlığın Psikolojik Belirleyicileri	160
Saldırganlığı Toplumsal Belirleyicileri	163
Şiddet ve Modernite	166
Köşeye Sıkışmış Modern İnsan	172
Savaş Endüstrisi	181
Şiddet ve Aile.....	193
Şiddet ve Çocuk.....	197
Hayvanlara Yönelik Şiddet.....	201
Tanrılık Oyunu veya Modern İnsanın Yaratma Çabası	201
Tüketim Dininin Kurbanı Hayvanlar	205
Vandalizm	209
Maddi Zararları Açısından Vandalizm.....	211
Sosyal Maliyetli Vandalizm.....	214
Tabiat ve Şiddet.....	215
Çevre Sorunları.....	216
Fiziksel Kirlenme.....	217
Tabiatı Fethetmek ve Şiddet.....	226
Organik olmayan gıda.....	226

Modern Aklın Akılsızlıkları

MODERN İNANÇLAR	233
Modern Büyücülük	234
Süper Kahramanlar.....	239
Modern Paganizm	246
Modern Paganist Ritüeller	256

Katledilen Masumiyet	
MODERN DÜNYADA ÇOCUK OLMAK	273
Çocuğa Yönelik İhmal ve İstismar	274
Anne-Baba Açısından İhmal ve İstismarın Sebebi	279
Modern Dünyada Çocuk Olmak	282
Çocuk İşçiliği	294
Sokak Çocukları	302
Sokağın Çocukları: Sokakta Yaşayan Çocuklar	306
Farklı Olana Tahammülsüzlük AYRIMCILIK, IRKÇILIK VE	
YABANCI DÜŞMANLIĞI	313
Bütünü Bölüp Parçalamak	313
Önyargı	316
Ayrımcılık	319
Etnosantrizm	321
Ötekileştirme	322
İrkçilik	323
Ayrımcılığın Tarihsel Kökleri ve Batı'nın Ötekisi	326
Ötekileştirmenin Dayanağı Olarak İrk'in Keşfi	337
İrk'a Bilim Maskesi Takmak	340
İrkçılık ve Felsefe	345
İrkçılık	349
İrkçılıktan Yabancı Düşmanlığına	352
Avrupa Ülkelerinin Azınlık-Göçmen Politikaları	357
Modern Haçlılık: İslamofobi	369
KAYNAKLAR	383

ÖNSÖZ

Çok zengindiler.

Güçlüydüler.

Bilgide çok ileriydiler; bilim ve teknolojide müthiştiler.

Diğer insanlarla karşılaştırdıklarında kendilerini çok farklı ve değerli buluyorlardı. Şımarıyorlardı; hak-hukuk tanımaz oldular.

Kendilerini her zaman haklı, başkaları ise her zaman haksız bulmaya başladılar.

Durumun farkında olan birisi, gidişatın yanlışlığı konusunda kendilerini uyardı: *Yapmayın. Aklınızı başınıza alın. Durumunuzu düzeltin* dedi.

Ama söz dinlemediler.

Durumlarını değiştirmeye hiçbir şekilde yanaşmadılar.

Üstelik uyarıyı yanıltmakla, akılsızlıkla suçlayıp; hak, hukuk, adalet, ahlak gibi şeylerin modası geçmiş saçmalıklar olduğunu savundular.

Uyarıcı, *Gidişatınız kötü, düşünceleriniz yanlış; kendinizi mahvedeceksiniz. Felaketin bulutları üzerinizde dolaşıyor ama görmüyorsunuz, görmek istemiyorsunuz. Felaket gelince hiç olduğunuzu*

anlayacaksınız; o zaman biliminiz, zenginliğiniz, gücünüz, imkânlarınız hiçbir işe yaramayacak dediyse de aldırmadılar.

Saçmalama, bize kim ne yapabilir. Gücümüz karşısında kim durabilir? Üstelik biz yanlış iş yapmıyoruz; bunları elde etmek için nice emekler sarf ettik dediler.

Ve bir gün ufku bulutlar sardı.

Güldüler.

Uyarıcıya gülüp; sen azaptan bahsediyorsun, hâlbuki bunlar rahmet dediler.

Ama yanıldılar; rahmet dedikleri felaketti.

Bir anda her şey alt üst oldu.

Sanki tüm yaşananlar bir hayaldi.

Kendilerinden geriye hiçbir şey kalmadı.

Hiç yaşamamış gibi oldular¹.

¹ Bakınız: Kur'an- Kerim: 6/66; 7/65-71; 26/126-139; 11/52-59; 41/14-16; 46/21-25; 54/19-21; 69/7, 8

Zoraki Kölelikten Gönüllü Köleliğe KÖLELİK

Dünün Dünyası

İnsanları köleleştirmek; köleleştirilen insanların fiziksel güçlerinden ve bedenlerinden her nasıl isteniyorsa o şekilde yararlanmak, onları eğlence aracı olarak kullanmak Antik Yunan, Roma, Çin, Amerika, Firavunlar dönemi Mısır toplumlarının, cahiliye dönemi Araplarının ve diğer birçok toplumun anlayışlarında ve toplumsal sistemlerinde kabul gören önemli bir uygulamaydı. Özellikle bu toplumlarda köleler hayatın tüm alanlarında vardı. Köleler, herhangi bir hakları olmamasına karşılık, sahiplerine ve diğer hürlere karşı yerine getirmeleri zorunlu olan sınırsız denebilecek sorumluluklara sahiptiler. Köleler, o günün şartlarında en ağır işlerde çalıştırılırlardı. Çobanlık başta olmak üzere hayvancılıkta, bina işçiliğinde, ağır beden gücü gerektiren tarımsal faaliyetlerde, maden ve taş ocaklarında, gündelik işler için evlerde hep köleler vardı. Hatta savaşa efendisinin adına katılır; ölürler veya öldürülürlerdi. Ayrıca cinsel fantezilerin, ölüme eğlencelerin hemen hiç değişmeyen malzemeleriydiler. Kölenin kendisine ait bir hayatı yoktu, her şeyiyle efendisinin

malıydı. Efendiler için köleler ise, zaruri ihtiyaç malzemeleri listesinin maddelerinden sadece birisiydi. Herhangi bir eşya gibi kullanılır ve ihtiyaç hissedilmiyorsa atılırdı. Bu atma ise hemen her zaman başkasına devretmek veya öldürmek biçiminde gerçekleşirdi. Köle bir şekilde hürriyetine kavuşsa bile, hür hayatında hiçbir zaman gerçek hürler düzeyinde olmazdı, olamazdı. Zaten bu durumda olanlar son derece azdı; kölenin hürriyetini kazanması istisna niteliğinde bir durumdu.

Geçmişin köleci toplumlarında kölelerin sayısı oldukça çoktu. Antik Yunan ve Roma toplumunda nüfusunun yüzde 35'ini kölelerin oluşturduğu şehirler vardı; Demokrasinin beşiği gibi takdim edilen Atina bu şehirlerden birisiydi. Araştırmalar MÖ 5. yüzyıl Atina'sının nüfusunu 300.000 olarak göstermektedir. Bu nüfusun 170.000'i vatandaş statüsündeki hürlerden, 30.000'i yabancı uyruklu hürlerden ve 100.000'i de kölelerden oluşuyordu¹.

Antik Yunan'da kölelerin sayısı çok fazlaydı, çünkü fiziksel güç gerektiren işler için köle edinmek hürler arasında köklü bir gelenek ve yaygın uygulamaydı. Kişinin köle edinmesinde ve edindiği köle sayısında herhangi bir sınırlama yoktu. Kölelerin sayısının çokluğu, tamamen hürün sahip olduğu maddi imkânlarla ilgiliydi. Kişi ne kadar zenginse o kadar çok köleye sahip olabilirdi. Üstelik köle sahibi olmak sadece zengin insanlara özgü bir durum da değildi. Zengin olsun, fakir olsun her vatandaş eğer isterse köle sahibi olabilirdi. Dahası köle sahibi olmak bir statü ve saygınlık göstergesiydi. Dolayısıyla ortalama bir köylü yurttaşın dahi bir veya birkaç kölesi vardı. Köleler hiçbir şekilde insan kabul edilmez, tamamıyla ticarî bir meta olarak görülürlerdi; alınıp-satılırlar, hediye olarak verilirler, zevkine işkenceye uğratılırlar veya öldürülürlerdi.

Köleci toplumlarda hürlerin haklarının sınırsızlığına karşılık, kölelerin herhangi bir hakka sahip olmamaları, doğaldır ki oldukça büyük boyutlara varan zulüm ve haksızlıklara sebep

¹ Tekin, Oğuz, *Eski Yunan Tarihi*, 46

olurdu. Kadın köle olan cariyeler sadece iş veya cinsel ihtiyaçları tatmin eden bir araç olarak görülürler, sık sık değiş-tokuş edilerek kullanılırlar veya hatta para kazanması için fahişe olarak çalıştırılırlardı. Köle bir kadının doğurduğu çocuk da annesi gibi köle kabul edilirdi. Köle sahipleri, kölelerinin en asgarî seviyede maddî ihtiyaçlarını karşılarlardı. Bu da, eğer istenirse yapılacak bir sorumluluk idi; daha doğrusu bir lütuftu. Yoksa bir efendi, kölesini aç bırakarak yahut işkenceyle öldürse bunun kendisine yüklediği herhangi bir sorumluluk yoktu. Hayvanlara oranla daha aşağı telakki edilen köleleri dövme, organlarından herhangi birisini kesmek, gözünü çıkarmak, işkence yapmak, öldürmek köleci toplumlarda alışılmış uygulamalardan ve bütün bunlar sahibinin kölesi üzerindeki hakkı kabul edilirdi.

Köleciliğin felsefi temelleriyle ve inanç boyutuyla da sistemli bir anlayışa ulaştığı Antik Yunan toplumunda, Yunanlı olmayan herkesin potansiyel köle olduğu anlayışı egemendi. Yunanlıların üstünlük duygusu ve Yunanlı olmayanları ifade eden

barbarların doğaları gereği güce itaate hazır oldukları düşüncesi, Yunan köleciliğinin temel kabullerinden birisiydi. Bu anlayışın etkisi iki biçimde açığa çıkıyordu: Birincisi, *barbarların* doğaları itibarıyla köleliğe uygun oldukları ve dolayısıyla köleleştirilmelerinin Yunanlılar için bir imtiyaz ve hatta bir görev olduğu inancı; ikincisi ise Yunanlıların doğaları gereği özgür yaratıldıkları ve köleleştirilemeyecekleri inancı. Yunan toplumunda yaygın olan bu inanç önce kısmen Platon'da (MÖ 427-347) ve daha sistematik haliyle de Aristoteles'te (MÖ 384-322) felsefi bir temele kavuşmuştur. Önerdiği yasalarda ve öğütlerinde açıkça gözlendiği üzere Platon, efendi ile köle arasındaki ayrımı Atina'da mevcut olandan da geniş hale getirme çabası içerisinde olmuştur. Örneğin özgür-köle ayrımına dayanarak soy düzeninin bozulmamasını çok önemsemiştir. Erkek veya kadın özgür yurttaş ile kölesi arasındaki ilişkiden doğan çocuğun köle anne veya köle babası ile ülkeden çıkarılmasını önermiştir². Bunu önerirken doğacak çocuğun biri özgür biri köle bir anne-baba tarafından aynı evde (veya ülkede) büyütülmesini engellemek arzusundaydı.

Aristoteles de, Platon gibi, hiyerarşik bir toplum modeli tasarlamıştır. Aristoteles'e göre bazı kimseler itaat etmek, bazı kimseler ise itaat ettirmek için yaratılmışlardır. Aristoteles'e göre köle, doğası gereği ancak kavrayışı olabilecek kadar düşünebilen fakat tam manasıyla akıldan mahrum olan bir kimsedir. Dolayısıyla kölelik hiçbir şekilde tabiata aykırı değildir; tabiatı/yaratılışı icabı köle olması gereken insanlar vardır. Bu sebeptendir ki, *kimilerinin gerçekten özgür olabilmesi için ötekilerin köle olmaları gerekir. Uygar bir halkın kendi kültür kalıtımını sürdürebilmesi için, öteki ırkları sömürmesi ve onları tüm insan haklarından yoksun bırakması gerekir*³ diyerek, insanları doğuştan hür veya köle şeklinde bir ayrımına tabi tutmuştur. Aristoteles ünlü eserinde yine şunları yazmıştır: *Bir köle yalnızca efendisinin kölesi değildir, fakat bütünüyle efendisinin mülkiyeti altındadır. Efendi,*

² Platon, *Yasalar*, 2/177, 178

³ Aristoteles, *Politika*, 11

kölesinin efendisidir. Hayvanlar sahiplerine akıllarını işleterek değil, söz dinleyerek hizmet ederler. Kölelerin kullanılması, evcil hayvanlarınkinden hiç ayrılmaz; biz her ikisinden de bedensel gereksinimlerimizin giderilmesinde yararlanırız. Doğa, özgür kişilerle kölelerin bedenlerini ayrı ayrı yapmayı amaçlamıştır. Köleler, zorunlu kol işleri için yeterince güçlü; özgür kişiler ise, bu çeşit işlere yarayamayacak biçimde yaratılmıştır. Kölelerde benlik saygısı, cesaret, adalet ve bu türlü erdemler olabilir mi; yoksa vücutlarının hizmet etme niteliğinden başka bir şeyleri bulunmaz mı? Kölelerde bu erdemlerin olduğunu söylersek, o zaman özgür kişilerden nasıl ayrılacaklar? Bir kölenin işlevinin, aşağılık ödevleri yerine getirmek olduğunu görmüştük. Dolayısıyla ondan beklenen erdem, pek büyük olmayacak⁴.

Köleciliğin yakın tarihteki en önemli örneğini Amerika'daki kölecilik oluşturmaktadır. Amerika'da yerli halka yönelik uygulamaya konan etnik kıyım politikaları ile koca kıta eski meskünlarından temizlenirken, diğer yandan da Afrika'da ele geçirilen insanlar köle olarak Amerika'ya getirildiler. Özellikle Portekiz ve İspanyol tüccarlar kıtalararası bu insanlık dışı ticaretin failleri oldular. Kıtalararası çalışan bu tüccarlar, sadece pamuğu, keresteyi, fildişini alıp satmakla yetinmeyip, insanı da bir ticari mal haline getirdiler. Afrika'dan topladıkları insanları ailelerinden, toplumlarından koparıp Amerika'ya götürdüler ve bu kara derili insanları beyaz patronlara, tıpkı bir mal gibi para karşılığında sattılar.

Afrika'dan Amerika'ya köle taşıyan gemilere *Tumberio*, yani *ölü taşıyıcıları* adı verilmiştir. Bu gemilerden biri ile denizi aşan bir İtalyan Fransiskeni⁵ gemideki durumu şöyle anlatmıştır: *Erkekler güverte altına üst üste yığılmış, ayaklanıp gemideki tüm beyazları öldürürler korkusuyla da zincirlerle bağlanmışlardı. Kadınlar için, ikinci güverte arası ayrılmıştı. Hamile olanlar arka kamarada toplanmıştı. Çocuklar birinci güverte arasında, balık*

⁴ Aristoteles, *Politika*, 12, 14

⁵ Fransiskenler, 13. yüzyıl başlarında Assisili Aziz Francesco'nun kurduğu Hristiyan tarikatı.

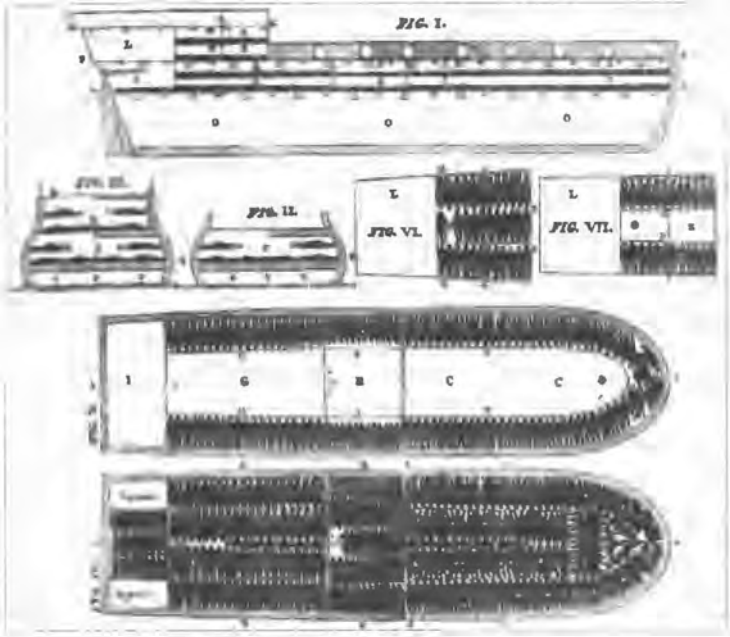
istifi gibi sıkıştırılmıştı. Uyumak istediklerinde birbirlerinin üstüne düşüyorlardı. Doğal gereksinmelerini gidermek için sintineler vardı, ama çoğu yerini kaybetmek korkusuyla bulunduğu yerde rahatlıyordu. Özellikle erkekler acımasızca üst üste yığılmış oldukları için, bulundukları yerde koku ve sıcak dayanılmazdı. Atlantik Okyanusu 35–40 gün arasında aşılmaktadır. Ölüm oranı, havasızlıktan boğulma ve salgın hastalıklar yüzünden çok yüksektir. Bu oran yüzde elliye ulaşabilir. Çoğu zaman salgınlarla baş edebilmek için hastalar öldürülür⁶.

Köleleştirilen bu insanların tek suçları derilerinin renkle-riydi. Giddens'in⁷ verdiği sayılar dikkate alınırsa, on altıncı yüzyıldan başlayarak yaklaşık 15 milyon siyah derili insan Amerika kıtasına zorla götürüldüler. Bunların neredeyse 1 milyonu on altıncı yüzyılda, 1,3 milyonu on yedinci yüzyılda, 6 milyonu on sekizinci yüzyılda ve 2 milyonu da on dokuzuncu yüzyılda Amerika kıtasına götürüldüler. Beyaz tacirlerin kadirgalarında zincire vurularak götürülen bu insanlardan yarım milyonu aşkın bir kesimi 30-40 gün süren eziyet ve işkence dolu yolculuğa dayanamayıp öldüler. Ancak güçlü ve dayanıklı olanlar hayatta kalabildi. Amerika'ya getirilen bu siyah köleler en aşağılık ve en ağır işlerde çalıştırıldılar. Yolları onlar temizlediler, demiryollarını yine onlar döşediler. Yalnız çalıştırılmakla kalmadılar, savaşlara da katılmak zorunda bırakıldılar⁸.

⁶ Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi, 4/1176.

⁷ Giddens, Anthony, Sosyoloji, 230, 231

⁸ İç harbin patlak vermesinden altı sene önce keskin görüşlü New York'lu müşahit Frederick Law Olmsted, Mississippi devletinde birinci sınıf pamuk plantasyonlarından birini ziyaret etti. ... 1400 dönümlük arazi ve 200 domuz gördü. 135 adet esirden takriben yarısı tarlada çalışmakta idiler... Pazarları ve bazen cumartesileri hariç her gün şafaktan gün batıncaya kadar çalışmakta idiler. Yazın takım halinde çapada çalışanlar bu şekilde on altı saat mütemadiyen çalışırlar, ancak öğle zamanı istirahat için kısa bir zaman ara verirlerdi. Yiyecek tayınları haftada adam başına bir ölçek mısırla, iki kilo kadar domuz etinden ibaret olup... bu nispeten iyi olan plantasyonların örnek bir misalidir... 1850 tarihine doğru memleketin [Amerikanın] nüfusu yirmi üç milyonu aştığı zaman ... bütün esirlerin adedi 3.200.000 idi. Güney Carolina ve Mississippi'de sayıca beyazları aşkın idiler... (Nevins, Allan; Henry Steele Commager, Amerika Birleşik Devletleri Tarihi, 193-195)

Afrika Amerika arasında köle ticaretinde kullanılan
bir köle gemisinin yükleniş tekniği

Ortaçağ Avrupa'sındaki köleciliğin dini ve felsefi olmak üzere birbirini destekleyen iki ayrı temeli vardı. Eski (Tevrat) ve Yeni Ahit'de (İncil) kölelik düzeni onaylanmış, kendilerine yönelik her türlü muameleye karşı sabır ve itaat tavsiye edilmiştir⁹. Kölelik, Hıristiyanlığın kabul ettiği ve değiştirmek için herhangi bir çaba göstermediği, adeta eşya hukukunun ve devlet düzeninin parçası olarak kabullendiği bir olgudur. Köleler antik çağlarda korku ile sindirilip, itaate mecbur bırakılmalarına karşılık, Hıristiyanlık kölenin körü körüne itaatini içtenlikle uyulması gereken ahlaki bir görev olarak yüceltmıştır¹⁰.

Ortaçağ Avrupa'sındaki köleciliğin felsefi temellerine gelince; Aristoteles, yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz köleliğe ilişkin düşünceleriyle Ortaçağ Avrupa ilahiyatını derinden etkilemiştir. Bunun somut örneği olarak Thomas Aquinas'ın (1225-1274)

⁹ Kutsal Kitap, 10-11, 155, 237, 1520, 1559

¹⁰ Kautsky, Karl, *Foundationsof Christianity*, 412

düşünceleri dikkate alınabilir. Thomas Aquinas, *De Regimine Principum* isimli ünlü eserinde, Aristoteles'in görüşünü daha da ileri götürür ve şöylesi tespitlerde bulunur: Doğa, diğer şeylerde olduğu gibi insanların kendi arasında da derecelendirmelere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Doğanın zorunlu gördüğü ve derecelendirdiği bu zümrelere, üstün veya aşağı durumdaki insanların halleriyle rastlamaktayız, hâkimiyetin her kademesinde üstün olan ile aşağıda kalanlar arasında kurulmuş uyumlu bileşimi görmekteyiz. Tanrı insanları farklı kılarak adaletini göstermiştir¹¹.

Avrupa tarihinde köleciliğin oldukça sağlam felsefi temellere sahip olmasının örnekleri çok fazladır. Modernitenin inşa olduğu zamanların hemen hemen tüm ünlü filozofları köleciliği bir şekilde onaylamışlardır. Örneğin Hegel (1770-1831) siyah derili insanların medeniyeti öğrenebilmeleri için köleliğin gerekli bir süreç olduğunu savunmuştur¹². Hegel, bu düşüncelerinde yalnız değildir. Avrupa'ya yön vermiş diğer düşünürler de köleliğe ve siyahîlerin az gelişmiş olmalarına ilişkin birçok görüşler dile getirmişlerdir. Örneğin David Hume (1711-1776)¹³, konuyla ilgili olarak şunları söyler: Siyahların beyazlardan daha aşağı olduğunu düşünmeye meyilliyim. Hiç gelişmiş bir medeniyet kurmamışlar. Aralarında eylem ve düşünce olarak öne çıkan biri de yok. Hüner gerektiren bir araçları gereçleri yok. Sanat yok, bilim yok. Buna mukabil en barbar ve kaba saba beyazlarda bile (mesela eski Germen kavimleri veya günümüzün Tatarları) bir tür mertlik, bir yönetim organizasyonu ya da başka şeyler görmek mümkün. Doğa tarafından belirlenmiş bir fark bulunmasaydı, farklı coğrafyalarda ve bu kadar farklı zaman dilimlerinde devamlı aynı manzara karşımıza çıkmazdı. Kant (1724-1804)¹⁴, beyaz ırkı insanlığın ulaştığı zirve olarak tanımlamıştır. Montesquieu (1689-1755)¹⁵, kölelik fikrini felsefi olarak lanetlemiş ama

¹¹ Josiah Priest, *Bible Defence of Slavery*, 441.

¹² Hegel, George Wilhelm Friedrich, *Hegel's Philosophy of Right*, 239.

¹³ Hume, David, "Of National Characters", *Moral, Political and Literary*, XXI, 20.

¹⁴ Kant, Immanuel, *Natural Science*, 576.

¹⁵ Montesquieu, Baron de La Brède et de, *The Spirit of the Laws*, 250.

zencilerin sağduyu yoksunu olduğunu, Afrika'da yaşananların bazı zayıf ruhlar tarafından abartıldığını savunmuştur. Köleliğe karşı çıkanların ilham aldığı ünlü özgürlük düşünürü John Locke (1632-1704), köle ticaretine bizzat iştirak etmiştir. Locke, *vahşilerin, zekâ özürlülerin ve kadınların ortak noktası, kavrayışlarının kıt olmasıdır*¹⁶ tespitinde bulunmuştur. Locke bu yüzden vahşilerin, zekâ özürlülerin ve kadınların kanun nezdinde daha az sorumluluk taşıdıklarını ve daha az hakları bulunduğunu iddia etmiştir. John Stuart Mill de (1806-1873) otuz beş sene boyunca Doğu Hindistan Şirketi için çalışmış ve yazılarında köleliğe destek vermiştir. Hem İngiltere hem de Fransa'da sömürgeciliğin en sert teorisyenlerinden olan Stuart Mill'in 28 Temmuz 1985 tarihinde Millet Meclisi'nde yaptığı konuşma önemlidir: *Bizim belli bir sistem üzerine kurulu kolonici yayılma politikamız vardır. Bu koloni siyaseti üçlü bir temele oturur: iktisat, insanlığa hizmet ve siyaset*¹⁷. Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine* isimli ünlü eserinde köle kelimesini sadece beş kere kullanmıştır; bunlarda daha çok *zihinsel kölelik* gibi tabirler olarak. Buna karşılık plantasyonlardaki sayıları milyonlara ulaşmış kölelerin özgürlüğünden bir kez bahsetmemiştir. Rousseau (1712-1778), köleliğe karşıdır; ancak kölelik deyince evvela Antik Yunan'dan, Spartalılardan bahseder. Bir de Grönland'dan Danimarka'ya getirilen ada yerlilerinin *üzüntüden öldüklerini* ifade eder. Fakat Afrika'dan toplanıp plantasyonlara götürülenleri hiç anmaz, oradaki kölelikten hiç bahsetmez.

Karl Marx'ın (1818-1883) fikirleri ve hayatı, XIX. yüzyıldan XXI. yüzyıla yayılan uzun bir dönemde bir hayli etkili olmuş; pek çok düşünürü, politikacıyı, yazarı, sanatçıyı derinden etkilemiştir. Marx, vahşi kapitalizmin icraatları karşısında bir devrim öngörmüştür. Kapitalizmin kendi *mezar kazıcılarını* yarattığını, kapitalist sistemin devrilmesinden sonra daha adil, daha eşit bir toplumun ortaya çıkacağını dile getirmiştir. O'na göre devrimi gerçekleştirecek olanlar işçilerdir. Devrimin

¹⁶ Glasusser, Wayne, "Three Approaches to Locke and The Slave Trade", 199

¹⁷ Garaudy, Roger, *Entegrizm*, 17-18.

öznesi işçi sınıfıdır. Peki, ama tarihin başka failleri (ve başka toplumsal çelişkileri) olabileceği düşünülebilir miydi? Örneğin köylüler, Avrupa'daki diğer marjinal gruplar ve elbette sömürgelerdeki köleler... Marx'ın köylüler hakkındaki düşünceleri bir hayli keskindir. O, köylüleri *patates çuvalına* benzetir¹⁸. Ona göre köylülerin bir sınıf bilinci oluşturması için gerekli koşullar yoktur. Avrupa'daki diğer marjinal grupları ise yani proleter sınıfa uyum sağlayamayan diğer alt sınıfları *lumpen proleterya* olarak dışlamıştır, hatta kimi durumlarda bir tehdit olarak görmüştür. Son olarak gerçekten çok ağır şartlarda çalışan, ortak bir mekânda bulunan (bu beraberlik Marx'a göre devrim için önemli bir koşuldur) ve sermayenin ağır şekilde sömürdüğü kölelere herhangi bir rol atfetmez. Daha doğrusu, sömürgeleştirilen ülkelerde yaşananları, sermaye-emek çelişkisi bağlamında ele almaz. Köleleri daha ziyade, *ilkel birikimin* bir unsuru olarak görmüştür¹⁹.

Günümüz Dünyası

Zaman geldi kölelik yasal olarak kalktı ve yasaklandı. Bu ise modern zamanlarda gerçekleşti. Modern kültürün pek gururlanarak ifade ettiği üzere, insanlar artık kölelerin olmadığı bir dünyada yaşıyorlar; bugünün dünyası herkesin özgür olduğu bir dünyadır. Buna göre gerçekleşen değişim radikal düzeydedir. Artık ayakları ve elleri zincirle bağlı bir şekilde bedeni köleleştirilmiş insanlar yok; istemediği halde efendisinin yatağına giren ve efendisinin cinsel fantezilerine araç olan kadınlar yok; savaşa efendisinin adına katılıp ölenler yok; efendisini eğlendirmek için aç aslanlarla savaşan, arenalarda birbirlerini parçalayan gladyatörler yok... Acaba gerçekten öyle mi? Modernitenin her fırsatta dile getirmekten pek hoşlandığı üzere, modern zamanlarla birlikte kölelik gerçekten yok oldu mu? İnsanlar, insanlık onurunu yok eden, aşağılayan kölelik belasından kurtuldular mı? Modernite, dinlerin yapamadığını yapıp, köleliği

¹⁸ Marx, Karl, *Eighteenthbrumaire of Louis Bonaparte*, 106

¹⁹ Zeybek, S. O., "Avrupa Düşüncesinin Tali Unsurları: Kölelik ve Sömürgecilik", 87-106.

yeryüzünden silip attı mı? Hayır, maalesef hayır; kölelik yok olmadı, insanlık kölelik belasından kurtulamadı. Dün farklı gerekçelerle ve rızaları olmadan bazı insanlar köleleştirilirken, bugün de aynen köleleştiriliyorlar. Modernite insanlığı kölelikten kurtarmış değildir. Hatta biçim ve niteliğiyle dünkünden farklı kölelik türleri üretmiştir.

Esasen modernite başta kadın konusu olmak üzere hemen hemen diğer her konuda yaptığı gibi bir illüzyon gerçekleştirdi ve gerçekleştirmeye de devam etmektedir. Kendisini modern olmayan zamanlarla karşılaştırıp olumlarken yaptığı oyunu kölelik üzerinden de sürdürmektedir. İnsanlığı kölelikten kurtardığı iddiasıyla düşüncelerdeki konumunu yüceltme ve süsleme çabası içerisinde. Bunu ise büyük oranda zihin inşası ve algı yönetimiyle gerçekleştirmektedir. Başarıyla yürüttüğü zihin inşası ve algı yönetimi operasyonlarıyla kölelik de dâhil diğer birçok konuda bugünün insanını bakan ama göremeyen konumuna düşürmüştür. İnsanlar bakıyorlar ama baktığını değil kendisinden istenileni görüyorlar. Kölelikle ilgili olarak modernite iki ayrı şey yaptı:

- 1- Kesintisiz devam eden köleliği görünmez hale getirdi.
- 2- Köleliğe geçmişte olmayan yeni boyutlar ve özellikler ekledi.

Öncelikle birincisi üzerinde durmak gerekirse; esasen herkes her an ya çevresi ya da medya üzerinden klasik biçimiyle varlığını sürdüren köleliğe her an bakıyor; hatta o köleliğe bir şekilde destek bile veriyor; ama köleliğin yok olduğuna öyle inandırılmış durumdalar ki, baktıklarını görmüyor; baktıklarını olduğundan farklı algılıyorlar. Modernitenin bu konuda gerçekleştirdiği illüzyon öylesine başarılı bir illüzyondur ki, klasik anlamıyla köle olanların bizzat kendileri bile, köleliğin olmadığı bir dünyada yaşadıkları söylemine sözcülük yapar hale gelmiş bulunuyorlar. Köle doğan ve ömrü boyu köle olmaya devam edenler modernitenin özgürleştirici özelliklerinden gururla bahsediyorlar. Bunda ise modernite tarafından zihinlere kazınan bir anlayış, gerçekleştirilen illüzyondaki başarının en

önemli faktörü olarak anlam kazanıyor. Modernitenin klasik kölelikle ilgili olarak zihinlere kazındığı görüntü, elleri ve ayakları zincirlerle bağlanmış kişilerin görüntüsüdür. Köle denildiğinde herkes otomatikman böylesi bir bir görüntüyü düşünüyor ve bugünün dünyasına baktığında düşündüğünü göremeyince kölelik bitti zannediyor. Hâlbuki geçmişin köleliğinde herkes zincirlerle bağlı değildi. Hatta zincirlerle bağlı olmak istisna bir durumdu. Eğer köleler sürekli zincirlerle bağlı olsalardı tarlada veya maden ocaklarında çalışamaz, evi temizleyemez, efendisinin isteklerine itaat edemezlerdi.

Bu güne gelince; son birkaç yüzyıldır her yeni günle birlikte bilgisi biraz daha artan, bilgisini tamamen egemenlik aracı olarak gören ve bilgisi ile her şeye egemen olmaya çalışan modern insan, bilgi silahını sadece yaşadığı çevreye değil, aynı zamanda kendi türüne yöneltmekten çekinmedi. Modern dönemin egemenleri, dün olduğu gibi bugün de birilerini mağdurlaştırdıkları ve o birilerinin mağduriyetini sürekli hale getirdikleri sürece daha fazla güç ve imkân elde etmenin araçlarını hiç terk etmediler. Vicdan, hak, hukuk, adalet gibi her türlü insani değerın devre dışı bırakıldığı bir savaşın faili ve galibi olarak kendi türlerine karşı ceberrutluklarını her geçen gün daha fazla artırdılar. İnsanlık tarihinde benzeri bulunmaz bir şekilde haksızlığa, zulme, baskıya, sömürüye teşne bir vicdan inşa ettiler. Güçlü olanı haklı, zayıf olanı haksız bulan bir zihniyeti, mağdurlarının bile kabul ettiği bir anlayışa dönüştürmeyi ustalıkla başardılar. Böylelikle bugünün sömürülenleri, yarının sömüreni olmanın hayaliyle mevcut mağduriyetlerini kabullenir oldular.

Klasik köleliğin zamanımıza özgü olan türünün en yaygın biçimini emeğin ve bedenın sömürüsü oluşturmaktadır. Çocuk işçiliği, çocukların dilenmeye zorlanması, çocukların zorla evlendirilmeleri, emek gaspları süregiden köleliğin yaygın bazı biçimlerini teşkil etmektedir. Modern zamanlardaki klasik biçimli kölelik *yoksulluk* adı altında üzeri örtölüp gizlenmektedir. Kölelik ile yoksulluk iç içe sokularak, köleliğin ağır olumsuzluğu yumuşatılmakta, yoksulluk ise bazen hak edilen bazen de geçici bir şeymiş gibi takdim edilerek zihinlerde meşrulaştırılmaktadır. Hâlbuki bugün insanlığın önemli bir kısmı biyolojik anlamda bile hayatını sürdüremeyecek kadar *yoksullaştırılmış* durumdadır. Bu yoksullukla da dünün kölelerinin dahi sahip olmadığı olumsuz yaşama koşullarını sürdürebilmenin çabası içerisinde yer almaktadırlar. Bugün Dünyada 7 milyardan fazla insan yaşamaktadır ve FAO verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %33'ü gıda güvencesinden yoksundur. Başka bir deyişle 2,4 milyar dolayında insan ya açtır ya da açlıktan ölüm korkusu yaşamaktadır. Nüfusun %14'ü ise kronik

açlık yaşamaktadır. Yani, aktif bir yaşam için gerekli enerjiyi sağlayacak kadar gıda tüketememektedir. Her yıl yaklaşık olarak 18 milyon insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı çok erken yaşta ölmektedir. Bu rakam toplam insan ölümlerinin üçte birine eşittir. Her gün 34.000'i beş yaşın altında çocuklar olmak üzere 50.000 insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı ölmektedir. Bunun en önemli sebebi ise farklı görünümüler altında efendi-köle ilişkisinin sürüyor olmasıdır. 1960 yılında en zengin 20 ülkenin geliri, en fakir 20 ülkenin gelirinden 18 kat fazla iken, 1995'te bu oran 37 ile ikiye katlanmıştır. İnsanlığın dörtte birini oluşturan sanayileşmiş kesim, dünya zenginliğinin % 85'ini elinde tutmaktadır. Günde 100 bin insan açlık ve yan etkilerinden ölmektedir. Her 6 dakikada bir, gerekli A vitamini alamadığı için bir insan kör olmakta, 6,2 milyar insandan 826 milyonu sürekli yetersiz beslenerek ve kronik açlık çekmektedir. 1 milyar insan temiz suya ulaşamamakta, 2,4 milyar kişi yeterli sağlık koşullarından yoksun kalmaktadır. Yılda 4 milyon insan ishalden ölürken, 1,1 milyon Afrikalı çocuk HIV virüsü taşımaktadır. Avrupa ile Afrika kıtaları arasında ortalama insan ömrü bakımından tam 25 sene fark vardır. ABD ve AB ülkelerinde 1 yılda sadece parfümler için harcanan toplam parayla tüm dünya nüfusunun açlık sorununun çözülebileceği söylenmektedir. Tüm bu dünya gerçeklerine bakıldığında sorunun ne kadar önemli boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır.

Köleliğin daha çok da çalışma hayatında olmak üzere her an her yerde görülebilecek bu türünün daha özel biçimlerini ise fuhşa zorlamak, zorla çalıştırmak veya hizmet ettirmek oluşturmaktadır. Bu bağlamda çok daha özel biçimlerini ise tehdit, şiddet, nüfuzu kötüye kullanmak veya kandırmak suretiyle kişileri bazı organlarını vermeye zorlamak; maddi imkân elde etmek için kişileri kaçırmak; şu veya bu gerekçeyle kişi veya toplulukları bir yerden bir başka yere gitmeye zorlamak; silah tüccarlarının pazar anlayışlarının gereğine uygun çıkarılmış savaşlarla insanları esir almak, mahkûm etmek veya katletmek de köleliğin modern görünümüleri kapsamında yer almaktadır.

İrkçılığa dayanan yarı sömürge sistemi ise klasik kölelik uygulamalarının silinememiş kalıntıları olarak anlam kazanmaktadır.

Klasik köleliğin birçok biçimini kapsayan ve modern dönemlerde devam eden türünün yaygın bir ismi olarak *insan ticareti* dikkate alınabilir. *İnsan ticareti*, çoğu zaman ulusal ve uluslararası organizasyonlara sahip suç örgütleri tarafından gerçekleştirilmekte; uyuşturucu ve silah kaçakçılığından sonra en kârlı üçüncü organize yasadışı faaliyet olarak bilinmektedir. Yapılan araştırmalar her yıl 600 ile 800 milyon kişinin doğrudan veya dolaylı olarak bu suçun mağduru olduğunu ortaya çıkarmıştır. Mağdurların % 80'ini kadın ve kızlar, % 50'sini ise çocuklar oluşturmaktadır. İnsan ticaretinden her yıl yedi milyar dolarlık bir kazanç elde edildiği tahmin edilmektedir.

Ülkelerin karanlıkta kalan, görünmeyen veya daha doğrusu görünmek istenmeyen dünyasına ait araştırmalar yapan Havocscope'un ceza mahkemesi tutanakları, tutuklama raporları, insan kaçakçılığı örgütleri ve medya verilerinden yararlanılarak hazırlanan 2014 raporunda²⁰ dünyada kadın ve çocuk ticaretinde ulaşılan korkunç boyutu gözler önüne sermiş bulunuyor. Asya ülkelerinde yaş gruplarına göre sınıflandırılan kadın ve çocuklar Avrupa ve Amerika'nın kara pazarında adeta bir mal gibi alınıp satılıyorlar. Kimi çalışma hayatında köle kimisi de seks kölesi yapılmak üzere hazırlanan kirli tezgâhta fiyatlar 2 dolar ile 270 bin dolar arasında değişiyor. Rapora göre bazı ülkelerde fiyatlar *bebek, çocuk, kız, genç kız, bakire, kadın* gibi sınıflandırılarak belirlenirken, bazılarında ise yaş dikkate alınıyor. Rapora göre, diğer ülkelerden Batı ülkelerine yapılan çocuk ve kadın ticaretinde bebekler için 160 dolar ila 17 bin 500 dolar, çocuk işçiler için 45 dolar ila 5 bin 500 dolar, kız çocukları için 2 dolar ila 6 bin dolar, genç kızlar için 2 bin 500 dolar ila 6 bin dolar, kadınlar için 342 dolar ila 7 bin 300 dolar fiyat biçiliyor. Endonezya'da bebeğini 160 dolardan satışa çıkaranlar bulunurken, Çin'de ise insan tacirleri erkek bebekler için 14 bin dolar, kız bebekler için ise 8 bin dolar istiyor.

²⁰ <http://www.havocscope.com> (Erişim: 16 Mart 2015)

Bulgaristan'dan Yunanistan'a kaçak yolla gelen Roman bir kadının dünyaya getirdiği bebeğini Yunan çifte 4 bin 100 dolara sattığı belirtilen raporda, ülkede bu rakamın 41 bin dolara kadar çıktığı belirtiliyor. Gana'da ailesinden 50 dolara satın alınan çocuklar insan tacirleri tarafından 300 dolara kiraya veriyor ya da satıyorlar. Hindistan'da ise kaçırılan çocuklar seks kölesi olarak çalıştırılmak üzere 45 dolardan satılırken, Tayland'da dilenci olarak çalıştırılmak üzere aylık 25 dolardan satılan ya da kiralanan bin çocuk olduğu tahmin ediliyor. Mozambik'te kadın ve kızların 2 ile bin dolardan satıldığı bilgisine yer verilen raporda, Hindistan'da ise 11 yaşındaki bir kızın 24 dolardan satıldığı belirtilirken, mandaların 350 dolardan satıldığı ifade ediliyor. Raporda Irak'ta bakire kızların Suriye ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne 5 bin dolardan, bakire olmayanların ise 2 bin 500 dolardan satıldığı kaydediliyor. Öte yandan raporda İngiliz Parlamentosu üyelerine göre, çocukların insan tacirleri tarafından 25 bin dolardan sokaklarda satıldığı bilgisine yer verilirken, çocuk yaşta evlendirilmek üzere satılan 12-13'lü yaşlarda çocukların ise 270 bin lira ödendiği belirtiliyor. Havocscope'un hazırladığı bir diğer rapor insan kaçakçılığında fiyatları gözler önüne seriyor. Tutuklama kayıtları, polis raporları ve diğer kolluk yayınlardan alınarak hazırlanan listeye göre insan kaçakçıları İranlılardan Avrupa sınırını aşmak için 23 bin 315 dolar, Iraklılardan ise 10 bin dolar istiyor. Afganistan'dan Londra'ya gitmek için 25 bin, İran'a gitmek için 700 dolar ödeme yapmak gerekiyor. Çinliler yasadışı yollardan Amerika'ya girmek için 50 bin dolar gözden çıkarırken, İngiltere için ise kaçakçılar 41 bin dolar istiyor. Hindistan'da İngiltere rüyası ise bir hayli yüklü; Hintliler İngiltere'ye kaçak yollardan girmek için 277 bin dolar ödüyorlar.

İnsan ticaretinin çeşitli sebepleri var. Ekonomik zorluklar, yaygın işsizlik, fırsat eşitsizliği, kadın ve çocuklara karşı şiddet, küreselleşme, etnik uyuşmazlıklar, iç savaşlar, belli bölgelerde askeri güçlerin yoğunluğu, fuhuşa olan talep, başka seçeneği olmayan insanların iş ve gelir vaadiyle kandırılmaları, aile bağlarının yeterince sağlam olmaması *insan ticaretini* besleyen önemli faktörlerdir.

İnsan ticareti, çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Vietnam'lı kızların iyi bir eş bulmak, hayat standartlarını yükseltmek için Tayvanlılarla evlendikten ve yasal olarak Tayvan'da oturma izni aldıktan sonra fuhuşa zorlanmaları, Pakistanlı erkek çocuklarının Dubai' de deve yarışlarında jokey olarak çalıştırılmak üzere satılmaları, Nepal ve Bangladeş köylerinden çoğu 18 yaşından küçük kızların Hindistan'daki randevu evlerine satılmaları farklı şekillerde ortaya çıkmış olsalar dahi insan ticaretinin görünümülerinden sadece bazılarıdır.

Modernitenin bir illüzyon gerçekleştirerek görünmez, görünse bile fark edilmez kıldığı klasik köleliğin bugünkü durumunu anlamak için Merkezi Avustralya'nın Perth kentinde bulunan *Walk Free* örgütünün çalışmaları iyi bir kaynaktır. *Walk Free* örgütünün yayınladığı *2014 Küresel Kölelik Endeksi*'nde dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 5'inin *zorla çalıştırılarak, fuhuşa zorlanarak, borçlandırılarak ya da insan kaçakçılarının eline düşerek* hayatlarını köle olarak sürdürdüğüne dikkat çekilmiştir. Örgüt, araştırmanın yapıldığı 167 ülkenin tamamında köleliğin var olduğunu ancak en yüksek rakamlara Hindistan'da rastlandığını belirtmektedir. Rapora göre, 14 milyon kişinin köle olarak yaşadığı Hindistan'ı 3 milyon kişiyle Çin izlemektedir. Pakistan, Özbekistan ve Rusya köleliğin en fazla rastlandığı ilk beş ülke arasında yer alıyor. Rapora göre küresel olarak modern kölenin sayısı 35,8 milyon olarak tahmin edilmektedir. *Walk Free* örgütünün yürüttüğü araştırmanın bulgularına göre 167 ülkedeki kölelerin sayısal durumu aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

ÜLKELER VE MODERN KÖLELER
(En yüksekten en düşüğe göre % sıralaması)

Sıra	Ülke	Kölelerin nüfusa oranı (%)	Köle sayısı	Nüfus
1	Mauritania	4.000	155.600	3.889.880
2	Uzbekistan	3.973	1.201.400	30.241.100
3	Haiti	2.304	237.700	10.317.461
4	Qatar	1.356	29.400	2.168.673
5	India	1.141	14.285.700	1.252.139.596
6	Pakistan	1.130	2.058.200	182.142.594
7	Dem. Rep. of the Congo	1.130	762.900	67.513.677
8	Sudan	1.130	429.000	37.964.306
9	Syria	1.130	258.200	22.845.550
10	Central African Republic	1.130	52.200	4.616.417
11	Republic of the Congo	1.106	49.200	4.447.632
12	United Arab Emirates	1.057	98.800	9.346.129
13	Irak	1.035	345.900	33.417.476
14	Cambodia	1.029	155.800	15.135.169
15	Moldova	0.936	33.300	3.559.000
16	Mongolia	0.907	25.700	2.839.073
17	Namibia	0.907	20.900	2.303.315
18	Botswana	0.907	18.300	2.021.144
19	Suriname	0.907	4.900	539.276
20	Nepal	0.823	228.700	27.797.457
21	Ghana	0.746	193.100	25.904.598
22	Mozambique	0.746	192.600	25.833.752
23	Niger	0.746	132.900	17.831.270
24	Burkina Faso	0.746	126.300	16.934.839
25	Malawi	0.746	122.000	16.362.567
26	Zambia	0.746	108.400	14.538.640
27	Senegal	0.746	105.400	14.133.280
28	Benin	0.746	77.000	10.323.474
29	Togo	0.746	50.800	6.816.982
30	Liberia	0.746	32.000	4.294.077

31	Lesotho	0.746	15.500	2.074.465
32	Russia	0.732	1.049.700	143.499.861
32	Côte d'Ivoire	0.711	144.500	20.316.086
34	Mali	0.711	108.900	15.301.650
35	Chad	0.711	91.200	12.825.314
36	Rwanda	0.711	83.800	11.776.522
37	Guinea	0.711	83.600	11.745.189
38	South Sudan	0.711	80.400	11.296.173
39	Burundi	0.711	72.300	10.162.532
40	Sierra Leone	0.711	43.300	6.092.075
41	Gambia	0.711	13.200	1.849.285
42	Djibouti	0.711	6.200	872.932
43	Thailand	0.709	475.300	67.010.502
44	Oman	0.709	25.800	3.632.444
45	Kuwait	0.709	23.900	3.368.572
46	Bahrain	0.709	9.400	1.332.171
47	Brunei	0.709	3.000	417.784
48	Cape Verde	0.637	3.200	498.897
49	Swaziland	0.536	6.700	1.249.514
50	Guinea-Bissau	0.500	8.500	1.704.255
51	Nigeria	0.481	834.200	173.615.345
52	Egypt	0.480	393.800	82.056.378
53	Algeria	0.480	188.200	39.208.194
54	Morocco	0.480	158.400	33.008.150
55	Malaysia	0.480	142.600	29.716.965
56	Jordan	0.480	31.000	6.459.000
57	Lebanon	0.480	21.400	4.467.390
58	Bangladesh	0.435	680.900	156.594.962
59	Iran	0.435	336.700	77.447.168
60	Myanmar	0.435	231.600	53.259.018
61	Afghanistan	0.435	132.800	30.551.674
62	North Korea	0.435	108.200	24.895.480
63	Yemen	0.435	106.100	24.407.381
64	Angola	0.435	93.400	21.471.618

65	Zimbabwe	0.435	61.500	14.149.648
66	Somalia	0.435	45.600	10.495.583
67	Eritrea	0.435	27.500	6.333.135
68	Libya	0.435	27.000	6.201.521
69	Equatorial Guinea	0.435	3.300	757.014
70	Ethiopia	0.414	389.700	94.100.756
71	Guyana	0.387	3.100	799.613
72	Bulgaria	0.380	27.600	7.265.115
73	CzechRepublic	0.360	37.900	10.521.468
74	Hungary	0.360	35.600	9.897.247
75	Serbia	0.360	25.800	7.163.976
76	Slovakia	0.360	19.500	5.414.095
77	Georgia	0.360	16.100	4.476.900
78	Croatia	0.360	15.300	4.252.700
79	Bosniaand Herzegovina	0.360	13.800	3.829.307
80	Armenia	0.360	10.700	2.976.566
81	Lithuania	0.360	10.600	2.956.121
82	Albania	0.360	10.000	2.773.620
83	Macedonia	0.360	7.600	2.107.158
84	Slovenia	0.360	7.400	2.060.484
85	Estonia	0.360	4.800	1.324.612
86	Cyprus	0.360	4.100	1.141.166
87	Montenegro	0.360	2.200	621.383
88	Vietnam	0.359	322.200	89.708.900
89	Uganda	0.359	135.000	37.578.876
90	Cameroon	0.359	79.900	22.253.959
91	Sri Lanka	0.359	73.600	20.483.000
92	Kazakhstan	0.359	61.200	17.037.508
93	Azerbaijan	0.359	33.800	9.416.598
94	Tajikistan	0.359	29.500	8.207.834
95	Lao PDR	0.359	24.300	6.769.727
96	Kyrgyzstan	0.359	20.500	5.719.500
97	Turkmenistan	0.359	18.800	5.240.072
98	Timor-Leste	0.340	4.000	1.178.252

99	Tunisia	0.306	33.300	10.886.500
100	Saudi Arabia	0.292	84.200	28.828.870
101	Indonesia	0.286	714.100	249.865.631
102	Philippines	0.266	261.200	98.393.574
103	Mauritius	0.254	3.300	1.296.303
104	Turkey	0.248	185.500	74.932.641
105	Ukraine	0.248	112.600	45.489.600
106	Kosovo	0.248	4.500	1.824.000
107	Gabon	0.248	4.100	1.671.711
108	China	0.239	3.241.400	1.357.380.000
109	Papua New Guinea	0.230	16.800	7.321.262
110	Mexico	0.218	266.900	122.332.399
111	Colombia	0.218	105.400	48.321.405
112	Peru	0.218	66.300	30.375.603
113	Ecuador	0.218	34.300	15.737.878
114	Guatemala	0.218	33.800	15.468.203
115	Bolivia	0.218	23.300	10.671.200
116	Honduras	0.218	17.700	8.097.688
117	Paraguay	0.218	14.800	6.802.295
118	El Salvador	0.218	13.800	6.340.454
119	Nicaragua	0.218	13.300	6.080.478
120	Chile	0.210	36.900	17.619.708
121	Costa Rica	0.210	10.200	4.872.166
122	Panama	0.210	8.100	3.864.170
123	Uruguay	0.210	7.100	3.407.062
124	Venezuela	0.200	60.900	30.405.207
125	South Africa	0.200	106.000	52.981.991
126	Japan	0.187	237.500	127.338.621
127	South Korea	0.187	93.700	50.219.669
128	Argentina	0.187	77.300	41.446.246
129	Poland	0.187	71.900	38.530.725
130	Hong Kong	0.187	13.400	7.187.500
131	Dominican Republic	0.175	18.200	10.403.761
132	Trinidad and Tobago	0.169	2.300	1.341.151

133	Jamaica	0.155	4.200	2.715.000
134	Barbados	0.149	400	284.644
135	Kenya	0.146	64.900	44.353.691
136	Madagascar	0.133	30.400	22.924.851
137	Belarus	0.122	11.500	9.466.000
138	Romania	0.113	22.600	19.963.581
139	Latvia	0.113	2.300	2.013.385
140	Singapore	0.100	5.400	5.399.200
141	Israel	0.081	6.500	8.059.400
142	Brazil	0.078	155.300	200.361.925
143	Cuba	0.036	4.100	11.265.629
144	United States	0.019	60.100	316.128.839
145	Italy	0.019	11.400	59.831.093
146	Germany	0.013	10.500	80.621.788
147	France	0.013	8.600	66.028.467
148	United Kingdom	0.013	8.300	64.097.085
149	Spain	0.013	6.100	46.647.421
150	Canada	0.013	4.600	35.158.304
151	Taiwan	0.013	3.000	23.340.000
152	Australia	0.013	3.000	23.130.900
153	Netherlands	0.013	2.200	16.804.224
154	Belgium	0.013	1.500	11.195.138
155	Greece	0.013	1.400	11.032.328
156	Portugal	0.013	1.400	10.459.806
157	Sweden	0.013	1.200	9.592.552
158	Austria	0.013	1.100	8.473.786
159	Switzerland	0.013	1.100	8.081.482
160	Denmark	0.013	700	5.613.706
161	Finland	0.013	700	5.439.407
162	Norway	0.013	700	5.084.190
163	New Zealand	0.013	600	4.470.800
164	Luxembourg	0.013	100	543.202
165	Ireland	0.007	300	4.595.281
166	Iceland	0.007	100	323.002

Modern Kölelik

Modernite, tüm iddialarının ve kendisini şirin gösterme çabalarının aksine, insanlık tarihi boyunca süregiden köleliği yok etmediği gibi, kölelik kurumuna geçmişte örneği olmayan yeni boyutlar ve özellikler kazandırmıştır. En önemlisi de köleliği gönüllü bir şekilde kabullenilir ve yaşanır bir hale getirmiştir. Elleri ve ayakları zincirlerle bağlanmadığı halde bedenini ve daha da önemlisi ruhunu, düşüncesini, duygularını köleleştirirler; bedenini birilerinin arzularına sunan veya sunmayı hayal edenler; birilerinin gözüne, gönlüne hoş görünebilmek için ömrünü, bedenini, çoluk çocuğunu harcayanlar tüm yeryüzünü kuşatmış durumdadır. Kölelik konusunda dünden bugüne bir değişimden bahsedilecekse en önemli değişimin köleliğe ilişkin anlayışta gerçekleştiği söylenebilir: Dünen kölelerinin tamamı istemedikleri halde zorla köleleştirilirlerken, bugünün kölelerinin bir kısmı istemeye istemeye köleliğe razı ama asıl önemli kesimi ise gönüllü köle konumundadırlar. Hatta daha da önemlisi insanların neredeyse tamamına yakını köle olma hayali içinde hayatlarını sürdürmektedir. Dolayısıyla dünen köleciliğinde kölelerin isyanı köle sahipleri için en büyük tehlikeydi, ama bugünün dünyasında köle sahipleri için artık bir köle isyanından bahsetmek pek mümkün değil. Çünkü köleler isyan etme bilincine sahip değiller; hatta köle *olamamışlar* bile köle olma hayaliyle yanıp tutuşuyor; henüz köle olamamanın acısıyla kahroluyorlar.

Modern zamanlarda yaşanan zihinsel çarpıklığın ulaştığı aşamaları ilk fark edenlerden birisi Nietzsche'dir (1844-1900). Nietzsche, endüstri toplumunun yarattığı fabrika işçiliğini *fabrika köleliği* olarak adlandırmıştır. Ona göre bir fabrika kölesi olarak işçi, makinenin bir vidası ve aynı zamanda insanın buluş yeteneğindeki bir boşluğu dolduracak bir tıkaç olarak kullanılan bir varlıktır; yani bir araçtır, sadece bir şey'dir, bir nesnedir. Nietzsche bu durumu insanlık için bir ayıp olarak nitelendirir. Buna karşılık bir işçi ve aynı şekilde işçilerin haklarını savunan düşünürlerin, bu durumu daha farklı değerlendirdiklerini ve daha

yüksek bir ücret alındığında veya bir miktar paraya kavuşulduğunda bu *ayıbın* veya *sefaletin* ortadan kalkabileceğine inandıklarını ifade etmiştir. Oysa der Nietzsche, bu durum *nesneleşen uşaklıktır* ve uşaklık daha yüksek bir ücret almakla ortadan kalkmaz. Nietzsche'ye göre *yeni toplumun makineleşmiş operasyonu içinde*, daha yüksek ücret alabilmek için daha fazla çalışmanın, kısacası *çalışkanlığın*, bu *kölelik utancının* bir erdeme dönüştürülmesi düşündürücüdür. Bir taraftan çalışkanlık bir erdem olarak sunulurken, diğer taraftan, uluslar, çılginca, *üretebildiği kadar üretip, zengin olabildiği kadar zengin olmak* amacına odaklanmış durumdadır. Nietzsche, bu çılginlığın suç ortağı olmamak gerektiğini, yapılması gerekenin onlara *faturayı uzatmak* olduğunu söyler. Çünkü *artık insan olmanın değil, vida olmanın bir ederi vardır* ve zenginlik gibi bir dışsal amaç için insanın değeri harcanmaktadır: *Nasıl büyük miktarda içsel değer böyle bir dışsal amaç için fırlatılıp atılıyor! Fakat Nietzsche, sadece işçilere değil, işçilerin durumundan hareketle bütün insanlara seslenir ve şu soruyu yöneltir: Özgürce nefes alabilmenin ne demek olduğunu artık bilmiyorsanız iç değeriniz nerede? İradenize bir kez bile hâkim değilseniz, sizden tıpkı bayat bir içkiden bıkıldığı gibi çok sık bıkılıyorsa, gazeteleri dinliyor, zengin komşulara yan gözle bakıyorsanız, gücün, paranın ve fikirlerin hızlı yükselmesi ve düşüşüyle hırslanmışsanız, yırtık pırtık felsefeye, onun gereksiz açık sözlülüğüne artık inanmıyorsanız, içinizdeki din adamlarına yakışan gönüllü sessiz, sakın yoksulluk, mesleksizlik ve bekârlık kahkahalara neden oluyorsa iç değeriniz nerede?*²¹

Nietzsche'nin de dikkat çektiği üzere modern dünyada köleciliğin daha önceleri hiç görülmemiş ve yaşanmamış yeni versiyonları devreye girdi. Hatta daha da önemlisi gönüllü kölelik neredeyse tüm insanlığın kabul ettiği bir değere dönüştü. Beden, moda, cinsellik ve tüketim köleliği ise modern zamanlardaki köleliklerin ilk planda hatırlananlarını oluşturuyor. Bunların içerisinde özellikle de *tüketim tutkusu* modern dünyada

²¹ Nietzsche, Friedrich, *Tan Kızıllığı*, (Çev: H.Salihoğlu, Ü.Özdağ.), Ankara, 2007 s.166

en yaygın kölelik biçimlerinden birisi olarak anlam kazandı ve diğerlerine de birçok bakımdan temel oldu. Bu köleliğin temelinde ise köleliğin rahatsız eden boyutunu örtme amacına sahip bir tüketim kültürü vardır. Bugünün dünyasında tüketim kültürü, insani değerlerin alt üst olduğu ve ürünlerin insanlardan daha önemli hale geldiği bir toplumun kültürü olarak anlam kazanmış durumdadır.

Charlie Chaplin, Modern Zamanlar Filminden

Tüketim Köleliği

İnsan tüketmek zorundadır; insan, herhangi bir şey için değilse bile, biyolojik varlığını sürdürebilmesi ve koruyabilmesi için tüketmesi zorunludur. Bu nedenle de yer, içer, giyinir, barınır, korunur... İnsanın biyolojik açıdan varlığını en uygun koşullarda sürdürebilmesi açısından zorunlu olan bu temel tüketimin yanında, belirli bir orana kadar son derece normal karşılanabilecek olan daha başka tüketim faaliyetleri de vardır. Bir başka ifadeyle, bizzat kendisi başlı başına bir değere dönüşmediği sürece problem kabul edilemeyecek olan diğer bazı tüketim türleri de vardır. Bunlar, insanların psikolojik ve toplumsal

boyutuyla ilgili tüketimlerdir. Örneğin, insan sahip olduğu sosyo-ekonomik statüsüne göre tüketimde bulunduğu gibi, tüketimiyle sosyo-ekonomik statüsünü de belirler veya sürdürür. Sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak insanın tüketim eğilimleri değişime sahiptir. Çünkü insanın tüketimde bulunmasında temel belirleyici faktör olan *ihtiyaç* duygusu, sahip olunan sosyo-ekonomik koşullara göre değişir. Kıyafetlerin, kullanılan eşyaların, alınan besinlerin niteliğindeki değişme bununla alakalıdır. İnsanın *ihtiyaçlarını* belirleyen ve tüketim davranışlarını şekillendiren faktörleri üç başlıkta belirlemek mümkündür:

1. *Kişisel faktörler*: Yaş, cinsiyet, meslek, öğrenim düzeyi, medeni durum, gelir düzeyi.
2. *Sosyo-kültürel faktörler*: Din, kültür, aile, sosyal sınıf, referans grupları.
3. *Psikolojik faktörler*: Güdülenme, algılama, öğrenme, tutum ve inançlar, kişilik.

Kısacası, insan *ihtiyaç* hisseder ve ihtiyacını karşılamak için de tüketir. Tüketimde temel faktör *ihtiyaçtır*. İnsan her zaman bir şeylere ihtiyaç hissetmiş ve ihtiyacını karşılamak için de tüketmiştir. Tüketilen şey ihtiyaca bağlı olduğu için ve ihtiyacın sınırsızlaşması aynen özgürlükteki gibi bireysel ve toplumsal ciddi problemlere yol açacağından, ihtiyaçlar her zaman ve her toplumda her zaman sınırlandırılmıştır. İhtiyaçlara ilişkin normal-normal dışı sınırlar belirlenmiştir. Örnek vermek gerekirse İslam toplumlarında önemli bir ölçek olan israf anlayışı bu sınırlarla alakalıdır. Bu inanca/anlayışa göre, belirli bir aşamaya kadar normal kabul edilen tüketim davranışı, belirli bir aşamadan sonra normal dışı kabul edilmiş ve ahlaken de yasaklanmıştır. Buradaki sınır hiçbir şekilde değişmeyen, son derece sabit olan bir sınır değil; toplumun imkânlarına, insanların imkânlarına ve konumlarına, tüketilen şeylerin niteliğine göre değişime uğramaktadır. Benzer inanç, anlayış ve uygulamalar tüm dinlerde ve kültürlerde vardır. Önemli olan hangi din veya kültürde ölçünün ne olduğu değil, tüketime ilişkin bir normal-normal dışı veya meşru-gayri meşru sınırların bulunmasıdır. Özü itibarıyla

insanlık ihtiyaç duygusunun sınırlandırılmasında hemfikirdir, ancak ihtiyaçların sınırını kimin belirleyeceği ve nereden belirleneceğinde ihtilaflar vardır.

İnsanlık tarihinin egemen anlayışı ve uygulaması, ihtiyacın sınırlanması biçimindedir. Batı toplumları da bunun dışında değildir. Örneğin XIV. yüzyıldan itibaren İngilizcedeki *tüketmek* (consume) kelimesi negatif çağrışımları içermekteydi; *yok etmek*, *kullanıp-atmak*, *boşuna harcamak*, *yormak* gibi. Böylelikle kültürel olarak ihtiyaç duygusu kontrol altına alınıyordu. *Tüketici* kelimesinin olumsuz anlamlar içermesi XIX. yüzyılın geç dönemlerine kadar devam etmiştir. Ancak ABD’de özellikle de 1920’lerden itibaren *tüketimin* anlamı hazla özgürlükle ve eğlence ile doldurulmaya başlandı. Böylelikle *tüketim*, bir amaca yönelik araç olmaktan çıkıp, kendi içinde bir amaç haline dönüşmüş oldu. *Yaşamak*, bütünüyle artan ölçüde *tüketimle* eş hale geldi. Böylelikle *tüketim*, başlı başına bir değere dönüştü ve ihtiyacı da belirler hale geldi.

Süreçte gerçekleşen değişim önceden de var olan ama dinler ve kültürler tarafından sıkı sıkıya kontrol edilen *sembolik tüketim* eğilimlerinin, temel ihtiyaçları karşılama amacıyla olan tüketimin yerini alması ve hatta bu tüketim türünü büyük oranda yok etmesidir. *Sembolik tüketim* olarak nitelenen tüketim davranışlarının belirleyici unsuru o metanın verdiği anlık haz ve içerdiği sembolik anlamla ilgilidir. Böylece ürün ile kurulan ilişki nicelleşerek soyutlanmakta ve ürünler günlük hayatta statü sağlayan, kimlik oluşturan, zevk, istek ve arzuların dışavurumunu dillendiren birer sembolik iletişim göstergesine dönüşmektedir. Ürün ve hizmet, ihtiyacı gidermekten ziyade birer sembol ve işaret olarak algılanmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca hep var olan *ihtiyaca dayalı tüketim* ile modern zamanlarda egemen olan *sembolik tüketim* arasındaki önemli farklardan bazıları tüketicinin alışveriş öncesinde ve alışveriş sırasında gösterdiği tutumlarda açığa çıkmaktadır. İhtiyaç karşılamak için bir alışveriş davranışına sahip olan tüketici için ihtiyaç duyulan ürün/hizmet bellidir. Bu nedenle tüketici,

alışveriş sırasında kafasında oluşturduğu bir plana göre hareket eder. Neye ihtiyacı olduğunu ve ne alacağını önceden bilir bu yüzden tutarlı davranışlar sergiler. *Sembolik tüketimin* nesnesi konumundaki tüketici ise alışverişini eğlenceli bir deneyim olarak algıladığından ne tüketeceğine önceden belirlemez. Onun için alışveriş salt bir ürün-para değişimi değil, gündelik hayatın zevk alınan, eğlenceli bir parçasıdır. Bu yüzden alışveriş planlı ve aceleyle bitirilmesi gereken bir etkinlik değil, zevk alınması gereken bir gündelik aktivite biçimidir. *Sembolik tüketimin* nesnesi olan tüketicinin alışveriş ile ilgili algısı onu kararsız, tutarsız ve dengesiz davranış ve tutumlar sergilemeye yöneltir. Yapılan bir araştırmaya göre²² günümüzde alışveriş kararlarının %74'ü satış noktalarında verilmektedir. Alışverişlerin %65'ten fazlası da planlanmadan yapılan alışverişlerdir.

Konuya ilişkin kapsamlı ve derinlikli araştırmaların sahibi olan Rachel Bowlby²³, *ihtiyaca dayalı tüketim* ile *sembolik tüketim* arasındaki farkı dil üzerinden şöyle açıklamıştır: Alışverişin bu ikili doğası, *yapmak* (doing) ve *gitmek* (going) şeklinde

²² BTSO, Tüccarın El Kitabı Serisi, VI, Müşteri Vitriini Nasıl Görmek İster?, Kasım 2007, www.btso.org.tr

²³ Bowlby, Rachel, "Supermarket Futures", *The Shopping Experience*, (ed. Pasi Falk, Colin Campbell), Sage Publications, Thousands Oaks, New Delhi, London, 1993. s. 103

gündelik dile giren kavramlarda daha açık olarak görülmektedir. *Alışverişe gitmek* (going shopping), belirsiz, savurgan, sözel olarak gezinmeye yönelik bir eylemdir. Sonu açıktır, kesin bir yer ya da plandan yoksundur. Sadece bakınmayı ve hiçbir şey satın almamayı içerebilir. *Alışverişe gitmek*, haz vericidir ve ölçüsüzdür: çok fazla zaman ya da para harcamayı gerektirebilir. *Alışveriş yapmak* (doing shopping) ise, bir mecburiyeti ya da rutini çağrıştırmaktadır. Burada alışveriş, hem planlı ve hem de sınırlı bir eyleme gönderme yapmaktadır: tanımlanmış bir nesne söz konusudur, sapma yoktur ya da fazladan bir şey satın alma söz konusu değildir.

Rachel Bowlby'nin *alışverişe gitmek* bağlamında açıkladığı özellikleri pekiştirmesi bakımında yapılan bir araştırmanın bulguları²⁴ önemlidir. Avrupalı bir mağaza zinciri tarafından yürütülen bir deneyde, araştırmacılar, müşterilerin üç farklı mağaza ortamında (müziksiz, alışveriş zamanını uzatmak için tasarlanmış müzikle, alışveriş zamanını kısaltmak için tasarlanmış müzikle) geçirdikleri sürenin önemli farklılıklar göstermediğini tespit ederler. Ancak, müşterilerin mağazada geçirdikleri gerçek süre, önceden tahmin edildiği gibi farklıdır. Katılımcıların çoğu, mağazada arka planda çalınan müziği algılamış, ancak stilin ne olduğunu tam olarak tanımlayamamıştır. Bu yüzden, mağazada daha uzun bir süre kalmak ve ya hemen ayrılmak kararları, bilinçaltında gerçekleşmiştir.

Tüketim bağlamında alışveriş yapmanın ihtiyaçları karşılamanın aracı olmaktan çıkıp günlük hayatın amacına ve hatta bütün bir hayatın amacına dönüştürülmesinin gereği olarak gündeme gelmiş olan *hedonik alışverişten* de bahsetmekte yarar var. Tüketiciler için her ürünün bir anlamı vardır ve dolayısıyla tüketiciyi bir ürünü almaya yönlendiren faktörler farklıdır. Geleneksel açıdan düşünüldüğünde tüketicinin alışveriş davranışlarında ve ürün seçimlerinde *fiyat*, *kalite* ve *değer* asıl belirleyicilerdir. Ancak hedonik alışverişte durum çok farklıdır.

²⁴ Zaltman, Gerald, *Tüketici Nasıl Düşünür?*, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul, 2003, s.103

Hedonik alışverişte tüketicinin bencilliği ve duygularının hoş tutulması ön planda olup, bunu sağlaması açısından beş duyu organıyla hissetmekten de öte daha derinden hissetmek, yani duysal değil duygusal olarak hissetmek hedeflenmektedir. Bu ise, hedonik tüketimin zihinsel imajlarla ve fantezilerle ilgili olmasına yol açmaktadır. Hedonik alışverişin genel sebepleri olarak *sosyal deneyimler, ortak ilgilerin paylaşımı, bireyler arası cazibe, hazır statüler ve yarış heyecanı* sayılmaktadır. Hedonik alışveriş, ürünün tüketiciye somut fayda sağlamasının ötesinde zihinsel bir haz yaşatmaktadır. Çoğu zaman satın aldığı ürüne somut manada ihtiyacı yoktur. Bunu giysi üzerinden örneklendirmek gerekirse; ürünü alır ve gardırobuna asar, ne giyinir ve ne de onu bir daha hatırlar. O artık gardıropta yer işgal eden bir üründür sadece. Zaten sadece *satın almak* için satın alınmıştır. Gerçekte herhangi bir somut ihtiyaç olmadığı halde market arabasını tıka basa doldurarak alışveriş yapmak ve alınan ürünlerin çoğunu, kullanılmamaları sebebiyle bozuldukları veya kullanım süreleri geçtiği için atmakta her geçen gün daha da yaygınlaşan hedonik alışveriş davranışı olarak açığa çıkmaktadır.

Tüketime ilişkin inanç, anlayış, algı, tutum ve davranışlarda gerçekleşen radikal değişimlerin, sembolik tüketim örneğinde olduğu gibi, modern zamanlarda karşımıza çıkardığı bir başka durum ise *uyarılmış satın alma* (impulsive buying) davranışıdır. En kısa biçimiyle, fayda ve maliyetin alışılmış hesaplarının sergilenmediği satın alma davranışı olarak tanımlanabilecek bu tüketim şeklinde, tüketici görünüşte kusursuz bir rasyonaliteyle hareket eder; dikkatlice her bir işlemde ne kazanacağını ve ne kaybedeceğini hesaplar. Ancak bu rasyonalite gerçekte bireyi tüketmeye yönlendiren bir yemdir. Alışveriş anında bir anda devre dışı kalır. *Bonus* biriktirme veya *hediye piyangosuna* katılma amaçlı tüketim teşvikleri bu bağlamda önemli örneklerdir.

Tüketim kültürünün özelliği, kültürün meta halinde sergilenmesidir. Böylesi bir toplumda toplumların kültürlerini yansıtan nesneler pazarlık konusu yapılmaktadır. Tüketim toplumunda *bir lokma, bir hırka* veya erken modern dönemde göze çarpan

*kıt kaynaklardan hareketle temel ihtiyaçların karşılanması şeklinde ifade edilen anlayış tümüyle yerini tersi bir yaklaşıma bırakmıştır. İnsanlar aza kanaat eder bir durumdan gittikçe uzaklaşmaktadırlar. Bireyler günümüzde tüketerek var oluşlarını ortaya koymaktadırlar. Sistemde var olabilmenin yolu, ancak bu sistemin üretmiş olduklarını tüketmekten geçmektedir. Metalaşan toplumda geleneksel değerler çözülmekte ve her şey adeta parasal değerlere indirgenmektedir. Çoğu zaman ismi konmamış bir materyalizm hâkim inanç haline gelmektedir. Varlık ve hayat materyalist bir anlayışla anlamlandırılmaktadır. Bu materyalist anlayışın baskın karakteri *tüketim aşkına tüketim sloganında kendini açığa vurmakta ve bireyin ulaştığı potansiyel enerjiyi bütünüyle tüketen bir enerji haline gelmektedir. Tüketim toplumunda bireyler, metalara tapınmakta; mutluluğu ve başarnyı metalar aracılığıyla elde edeceklerine inanmaktadırlar.**

Barbara Kruger, *I shop therefore I am* (Alışveriş ediyorum öyleyse varım), 1987

Kaynak: <http://www.onthecommons.org/media/image/>

Modern olmayan zamanların insanları için *ihtiyaç* ve *tüketmek*, öncelikle hayatta kalmayı veya hayatı kolaylaştırıcı şeyleri elde etmekle ilgiliydi. Modern dönemle birlikte *ihtiyaçlar* sınırsız hale geldi. Bunu isteyen ve yaygınlaştıran ise, modern zihniyetin bizzat kendisi, ya da başka bir deyişle kapitalist sistem oldu. Kâr güdüsü ile hareket eden kapitalist sistem, varlığını sürdürebilmek için mevcut ihtiyaçları kamçılama ve yeni ihtiyaçlar yaratması gerekiyordu. Ancak böylelikle ürettiklerini satabilirdi. Amacına ulaşmakta da zorlanmadı. Bunu ise ihtiyaçları kesintisiz bir şekilde *eskime* ve *yenileme* sürecine tabi kılarak gerçekleştirdi. Artık *eskimek*, eşyanın kullanılmaz hale gelmesiyle değil, *moda*, *trend* gibi kavramlarla ilgiliydi. Bu aşamadan sonra kapitalizmin veya onun gereği olan *tüketim kültürünün* varlığını sürdürebilmesi *yeniye*, *modaya uygunluğa*, *tüketmeye* tutkuyla bağlı *kişilikler* inşa etmekle doğrudan ilgili hale gelmiştir. Bu aşamada da kitle iletişim araçları önemli işleve sahip olmuştur. Artık, kapitalizmin ideolojik aygıtı durumundaki kitle iletişim araçlarının misyonu, söz konusu kişilikleri inşa etmekle ilişkilidir. Reklam ise amaca ulaşmada kitle iletişim araçlarının en önemli araçlardan birisidir.

Reklam farklı alanlara ait değerlerin birbirinin yerine geçmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda reklam, hem modern popüler zihniyetin taşıyıcısı hem de popüler tüketimi yaygınlaştırma aracıdır. Böylece popüler kültür, gündelik hayatın kültürü olarak tüketim kültürü ile iç içe geçmektedir. Popüler kültürün bir ürünü olarak da ifade edilebilecek reklamlar, günümüzde daha çok ve ihtiyaç dışı tüketim ideolojisi ile *kullan-at*, *yenisini al* düşüncesini pompalamaktadır. Bu açıdan reklamlar, tüketimin popülerleşmesini sağlayan araçlar olarak da değerlendirilebilmektedir. Reklam, mal ve hizmetlerin teşhirine yönelik farklı teknikler yoluyla, malların orijinal kullanım amacını ya da anlamını geri plana iterek, bunlara yeni imgeler ve göstergeler iliş-tirmektedir. John Berger, *Görme Biçimleri* adlı kitabında *tüketim toplumunun* yarattığı bir kültür olarak reklamların insanlara ürünler arasında seçme özgürlüğü tanıdığından söz edildiğini, fakat aslında reklamların insanlara bir nesne daha satın alarak

kendisini ya da hayatını değiştirmeyi önerdiğini belirtmektedir. Berger'e göre reklamlar yoluyla alınan yeni bir nesne, bireyi bir bakıma zenginleştirecek olsa da aslında o nesneyi almak için para harcadığından bireyi biraz daha yoksullaştırmaktadır.

Reklam, tüketim kültürüyle kuşatılmış birey için gündelik hayatın kılavuzu gibidir. Bireyin düşüncesinde *hayata ilişkin her şey bedeli ödenerek satın alınabilir* şeklinde bir imaj oluşturmaktadır. Bu bağlamda reklam sadece bireyleri ikna eden bir araç olmanın ötesinde gündelik hayatın her alanında vardır. Reklam, sadece bir tüketim ideolojisi sunmakla kalmamakta; tüketiciye kendini, tercihler yoluyla gerçekleştiren, varlığını hissettiren ve kendi imgesiyle örtüşen *tüketici ben'in* bir tasarımını da sunmaktadır. Featherstone'un konuya ilişkin tespiti şöyledir: *Reklam endüstrisi tarafından 1920'li yılların sonunda devralınan yeni tüketim etiği, anı yaşamayı, hedonizmi, özdeşavurumu, beden güzelliğini, paganizmi, toplumsal yükümlülüklerden bağımsız olmayı, uzak yerlerin egzotizmini, üslup geliştirmeyi ve hayatın üsluplaştırılmasını coşkuyla selamlamaktaydı*²⁵.

Reklamlarda sözü edilen ürünleri ve hizmetleri satın alanlar toplumun elit tabakasıdır, alamayanlar toplumda saygın bir yer edinemeyecektir fikri içten içe bireylerin beynine kazınmaya çalışılmaktadır. Reklamlarla bireylere reklamı yapılan ürünler sayesinde toplumda sıradan bir özne olmaktan kurtulup özel özneler konumuna geçecekleri mesajı verilmektedir. Reklam bombardımanı karşısından tüketicinin tercih hakkı yok mudur? Vardır, ancak yalnızca alacağı ürünün markasını seçme hakkı vardır. Çünkü hangi markayı seçerse seçsin elde edeceği ek bir yarar yoktur. Fiyatları aynı olan iki tüketim malı arasındaki kalite farkı, iki sigara markası arasındaki nikotin oranı farkı kadar küçüktür²⁶. Reklamlar üzerinden bugün gelinen aşamada yeni olan, farklı olan her şey iyidir; hiç kimse annesinin yağını kullanmamalıdır²⁷. Son sürüm, son versiyon, yeni olan hep iyidir

²⁵ Featherstone, Mike, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, 186

²⁶ Horkheimer, Max, *Akıl Tutulması*, 124

²⁷ Bir zamanlar Türkiye'de kullanılmış bir reklam cümlesidir. Margarin reklamında tereyağına karşı kullanılmıştır.

ama hepsinin üstünde her zaman *daha da* iyi vardır; *dahi* iyi temel norm olarak hep *iyinin* yerine almaya hazırdır²⁸.

Özü itibarıyla *tüketim kültürünün* şekillendirdiği *tüketim toplumu*, *atmaya hazır* insanların ve *atılmaya hazır* eşyaların toplumdur²⁹. Nesneye/tüketilecek şeye atfedilen *kimlik değeri* ise sürecin sürekliliğinde lokomotif görevi görmektedir. *Tüketim kültürünün* nesnesi haline gelmemiş insanlar için önemli olan ürün veya hizmetin marka değeri ya da niceliği değil; dayanaklılığı, fayda sağlaması ve ihtiyacı gidermesidir. En çok fayda sağlayacak ürünü/hizmeti en az maliyetle elde etmek bu tüketicinin en önemli amacıdır. Bu yüzden geleneksel tüketici tüm alternatiflere ulaşarak bulabileceği en iyi ürünü en ucuza almak ister. Bu tür tüketim biçiminde alışveriş istek ve arzuları gidermekten ziyade, hayatı mümkün kılan veya kolaylaştıran ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Bugünün dünyasında ise birey var olduğunu hissetmek için tüketmektedir; ama bu *var oluş* inşa edilmiş sanal bir varoluştur. Zihinde inşa edilen varoluş biçimi ve bunu sağlayacak tüketim araçları son derece dinamik olup sürekli değişmekte, domino taşları gibi bir sonrakini harekete geçirmekte ve böylelikle birey doyumsuz bir şekilde tüketme ihtiyacına sahip olmaktadır. Tüketilen her nesne bir başka nesnenin açlığını inşa etmektedir. Dolayısıyla modern insan doyumsuzdur, doyamamaktadır. Son derece rasyonel ve büyüleyici/cezbedici şekilde işleyen *Alışveriş Merkezleri* ise tüketim tutkularının kurumsallaşmış yapıları olarak işlev görmektedir.

Sembolik tüketimin önem kazanmasında, tüketimin başlı başına bir değere dönüşmesinde önemli bir işleve sahip olan ve ilk örneklerine XIX. yüzyılda rastlanmakla birlikte bugünkü biçim ve işleviyle 1950'lerden itibaren görülmeye başlanan *Alışveriş Merkezleri* (shopping center) ve 1980 ile birlikte gündeme gelen devasa alışveriş merkezleri (mega-mall) Ritzer'in yerinde tanımlamasıyla tüketim kültürünün *katedralleri* niteliğine ulaşmıştır. Temel ihtiyaçların karşılanmasını ifade eden ve adeta bir

²⁸ Illich, Ivan, *Şenlikli Toplum*, 82.

²⁹ Bilgin, Nuri, *Eşya ve İnsan*, 104.

görev şeklinde tecrübe edilen davranış, alışveriş merkezlerinde zevkle ve haz sağlanarak yapılan bir deneyim haline dönüşmüştür. Böylelikle haz, eğlence, deneyim gibi kavramlar modern alışverişin anlamını açıklayan yeni terimler olarak ortaya çıkmıştır. Yaşanan değişimler ve ilerleyen zaman içerisinde üretim ve çalışma üzerine varlığını inşa eden kapitalizm, var oluşunu devam ettirebilmek için tüketim ve boş zaman üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

Tüketim kültürü bireyi tüketime yönlendirmek ve tüketim sürecini kontrol edebilmek için son derece sofistike yöntemler geliştirmiştir. Tüketicileri sınıflaması bunun sonuçlarından birisidir. Yapılan bir sınıflamaya göre³⁰ tüketici tipleri şunlardır:

1-*Ekonomik tüketici*: Rasyonel olarak hareket eden, öncelikle parasının değerini en yüksek duruma getirmeye çalışan tüketici tipidir.

2-*Özelleşmiş (bireyselleşmiş) tüketici*: Alışveriş yapmış olduğu yere sıkı bir bağlılık ve güven içinde olan kimsedir. Örneğin; mağaza personeli tarafından isminin bilinmesi onun için oldukça önemlidir.

3-*Muhafazakâr tüketici*: Büyük zincirlere ve çok uluslu şirketlere karşı yerel mağazaları destekleyen tüketici tipidir.

4-*Uyuşuk tüketici*: Alışveriş yapmayı sevmeyen, alışveriş zorunlu ama hoş olmayan bir uğraş şeklinde gören tüketicidir.

5-*Yenilikçi tüketici*: Alışveriş eğlence, boş zaman unsuru ve sosyal bir eylem olarak gören tüketici tipidir.

Alışveriş merkezleri bu tiplerden hem *ekonomik tüketiciye* ve hem de *yenilikçi tüketiciye* yönelik hizmetler sergilemektedir. Bu nedenle de alışveriş merkezlerinin tüketicileri, *rekreasyonel* (eğlendirici, neşeli) *tüketici* imajına sahiptirler. Bu tüketici imajına sahip tüketiciler, alışverişten haz elde etmeyen ekonomik tüketicilerin tersine, alışveriş bir boş zaman deneyimi şeklinde görmektedirler. Ayrıca bunlar, alışverişe sadece fazla zaman harcamazlar, aynı zamanda daha fazla para da harcarlar. Bu nedenle

³⁰ Solomon, Michael R., *Consumer Behavior: Buying, Having and Being*, 336.

alışverişe harcamış oldukları zamana eş oranda para harcamayan ve sadece göz gezdiren tüketici imajına sahip değillerdir.

Günümüz dünyasının egemen anlayışını temsil eden tüketim kültürünün/dininin *katedrali* durumundaki alışveriş merkezleri tüketim eyleminin sürekli ve düzenli olarak işleyebilmesini sağlamak için rasyonel bir şekilde planlanmış yapılardır. Bunun yanı sıra insanları bu mekânlara çekmek ve cazip kılmak için ilgi çekici bir takım düzenlemeleri de yapılmıştır. Tüketimi artıran bu çalışmaların temelinde *akılcılaştırma* ve *büyüleme*³¹ vardır. Akılcılaştırma ve büyüleme arasındaki ilişki, *tüketim katedrallerinin* çok sayıdaki tüketiciyi kendine çekme ve tutma işlevini gerçekleştirmektedir. Akılcılaştırma çalışmaları alışveriş merkezinin verimliliğini arttırmak için yapılmaktadır, iyi planlanmış alışveriş merkezleri verimlilik çalışmaları sayesinde daha çok insanı kendine çekebilmektedir. Bu çalışmalar, alışveriş merkezinin nerede konumlanacağından, nasıl bir tüketici kitlesine hitap edeceğinin belirlenmesinden, en küçük elemanın detayına kadar müthiş bir planlamayı içermektedir. Bu mekânlarda tesadüflere yer yoktur; karnavalvari büyüdü dünyalarının ardında her anın akılcılıkla kontrol edildiği bir sistem yatmaktadır.

Akılcılaştırma çalışmaları rasyonel olarak planlanmış, her ayrıntısı düşünülmüş, hiçbir tesadüfe fırsat tanımayan bir yapının oluşturulmasını sağlarken, alışveriş merkezinin çekici olma durumunu ve cazibesini göz ardı etmektedir. Bu nedenle akılcılaştırma çalışmaları sonunda alışveriş merkezini, çekici ve canlı kılabilecek etkinliklerle ve objelerle zenginleştirmek gerekmiştir. Farklı profillere sahip tüketicileri bu mekânlara çekebilmek için onlara başka mekânlarda sunulmayan imkânları sunmak, yenilikler yapmak, gerçek dünyanın sıkıcılığından uzaklaştırmak gerekmektedir. Büyüleme çalışmaları işte bu amaçla alışveriş merkezinin ardında bulunan akılcılaştırma çalışmalarını gizleyen bir nitelikte yapılmaktadır. Alışveriş merkezlerinin reklam broşürlerinden, iç mekânlarına kadar yapılan tasarımlar,

³¹ Ritzer, George, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, 45

insanlara büyüleyici bir dünyanın rahatlığı içerisinde alışveriş imkânı sunmakta olduğunu göstermektedir, çeşitli promosyon ve aktivite etkinlikleriyle bu etki güçlendirilmektedir.

Günümüzde insanlar, alışveriş edecekleri mekânlara sadece maddi ihtiyaçlarını karşılamak için değil, alışveriş merkezleri bir hayat tarzının merkezi olduğu için, alışveriş merkezleri bir hayat tarzı inşa ettiği ve hatta bireyi psikolojik açıdan rahatlatan bir inanç merkezine dönüştüğü için gitmektedirler. Hatta geleneksel dinlerin ritüelleri ile tüketici ve alışveriş merkezi arasındaki ilişkilerde tesadüfi olmayan benzerlikler vardır. Bir dinin inanmış ile hac nesnesi arasındaki ilişki bu benzerliklerden en göze çarpanıdır; *tavaf etmek, el sürmek, karşısında durup bakınmak* gibi. Bu benzerlikler arasında haftalık ibadet ritüelini de eklemek gerekir. Bireyler hafta da bir kez olsun alışveriş merkezine gitmeden *rahatlayamamakta, arınamamaktadır*. Bu günün dünyasında AVM'ler birer *tapınak*, tüketim kültürü de bir *dindir*; üstelik insanların tüm hayatlarını etkileyen, yönlendiren son derece kapsamlı ve derinlikli bir *din*. Bu *tüketim dininde* pazarın güzelliği ve çekiciliği ahlaki ve geleneksel dini değerlerle irtibatsızdır. Her şey bireylerin ona talep göstermeleri doğrultusunda bir fiyata sahiptir³²; çünkü her şey sonuçta tüketilmeye aday bir metadır. Bu pazarda her şey pazarlanır ve her şey tüketilir; insanın onuru, bedeni, dini değerleri, tarihi değerleri, geleneksel kutsalları, Allah, peygamber, Kâbe, hac, umre, sahabe, ... ama her şey³³.

³² Bu açıdan son günlere ait bir gazete haberi çarpıcı bir örnek niteliğindedir: Çin'de iPhone almak isteyen bir çift, 6 çocuğundan 3'ünü satışa çıkardı. Çinli bir genç iPhone alabilmek için 2011 yılında para karşılığında böbreğini satışa çıkardı. Böbreği karşılığında beklediğinden fazla para alınca da üzerine bir de iPad aldı! ... Bazı internet sitelerinde iPhone6 karşılığında seks teklifi eden kadınlar dikkat çekti. ... Çin'de genç bir kadın bekaretini yeni bir iPhone4 karşılığında satışa çıkardı (<http://www.milliyet.com.tr/iphone-alabilmek-icin-bekaretini/dunya/detay/1949195/default.htm>).

³³ Pazarlanan ve tüketilen bu bazı ve özellikle listenin sonundaki şeyler birçok kişiye kabul edilemez gibi görünse bile, bunun yaşanan bir gerçek olduğunu hatırlatmak adına Türkiye'den birkaç işletme ismini veya reklamı hatırlamak yararlı olacaktır. Bunun için internette küçük bir araştırma yetecek de artacaktır bile: *Furkan Gübre*; *Furkan otogaz*; *Furkan metal*; *Cihad ku yumcusu*; *Cihad pasta börek*; *Tevhid gıda*; *Tevhid et lokantası*;

Moda Köleliği

Günümüz dünyasında tüketim köleliğinin bir alt versiyonunu moda köleliği oluşturmaktadır. Moda, kapitalizm ve tüketim kültürünün geçtiği her yerde, bilinçli ya da bilinçsiz ama mutlak şekilde daima akla gelen üçüncü konudur. Birçokları bu üçünün arasındaki ilişkiyi göremeyip yaşananlara aldatıcı gözlüklerin ardından baksalar da moda, kapitalist sistemin ve tüketim kültürünün devamı için hayati önem taşıyan bir olgudur; bir şekilde de olsa bazı bakımlardan onların hem sebebi ve hem de sonucudur.

Moda temelde bireysel hayatın tüm alanlarını ve takiben tüm toplumu sarıp sarmalamış bir konu ve olgudur. Çoğu zaman sanıldığı gibi insanın sadece bedeniyle değil; davranışlarıyla, düşünceleriyle, bilgileriyle, yapıtlarıyla kısaca kendini ortaya koyma biçimleriyle ilgilidir. Bu sebeple yine çoğu zaman zannedildiğinin aksine yalnızca giysiyle ilgili değildir; sanat, müzik, tiyatro, edebiyat, yemek, iç mimarlık, mimari, bahçe bakımı, hatta konuşma tarzı, inanma biçimi, bazı şeylere ilişkin tutum ve tavır olarak da anlam kazanabilmektedir. Örneğin

Takva giyim; Takva haber; İffet gümüş; Ebu Eyyub El Ensari House... Şu iki reklam ise tüketim dinine her şeyin nasıl feda edilebildiğinin, benzerlerine her zaman kolaylıkla rastlanabilecek ilginç örnekleri olarak anlam kazanmaktadır:

Bir tarih yazılıyor; yıl 1452, Rumeli Hisarı ve 2012 Caprice Gold Sarayı. Fatih Sultan Muhammed Han'ın fetihten önce otağını kurdugu Bayrampaşa'da bir saray yükseliyor; Caprice Gold(<http://www.caprice.com.tr/>) (altını ben çizdim C.V.).

Günaha bulanmış hayatlar, kaybolmuş benlikler, çorak gönüller, O'nunla yeniden hayat buldu. Karanlığın ortasında doğan güneş, çöle inen nur, bir rahmet peygamberi Hz. Muhammed (sav). Şimdi o kutlu beldeye, Efendimizin izinde yürümeye, O'nun misafiri olmaya, burada yaşadıklarını görürcesine hissetmeye, arınmaya, arzın kalbine kalbimizin arzı için gidiyoruz. Merhameti sonsuz olan yüce yaratıcının "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın." buyurduğu, "Mescidimde kılınan bir namaz, Kâbe dışında herhangi bir yerde kılınan 1000 namazdan hayırlıdır. Kâbe'de kılınan bir namaz, diğer yerlerde kılınan 100.000 namazdan daha hayırlıdır." buyurduğu müthiş yükselme rampası (altını ben çizdim C.V.)... Şimdi hazır mısınız? Efendiler Efendisinin ayak basıp şerefleştirdiği bu mübarek topraklarda yürümeye, hazır mısınız? O'nunla birlikte binlerce sahabe-i kiramin yaşadığı bu mübarek belde-lerin havasını soluklamaya... (<http://www.nuanstur.com.tr/hakkimizda>).

burçlar üzerinden kişilik tahlilleri yapmak, bazı dizi filmlerinden etkilenererek konuşurken bazı argo sözcükler kullanmak veya el-kol hareketleri yapmak birer moda unsuru olarak karşılaşılan şeyler olabilmektedir; gençler bakımından olmuştur da. Ancak tüm bunlara rağmen, moda geniş kitleler açısından çoğu zaman giysi ile ilişkilendirilerek anlaşılmaktadır. Bu bakımdan giysinin diğerlerine göre modanın anlamında öncelikli ve önemli bir yeri olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Tanımlarda da bu açığa çıkmaktadır.

"Sen De Benim Gibi Bir Kurbansın"

Moda tasarımcısı Coco Chanel'in sözleri modanın kapsamını dile getirmesi açısından önemlidir: *Moda sadece giysilerde var olan bir şey değildir, moda soluduğumuz havadaki şeydir. Bir rüzgârdır, geldiğini hisseders, kokusunu duyarsınız. Moda, fikirlerle, yaşam tarzlarıyla, olan bitenlerle ilgilidir*³⁴. Modanın gücü ve etkisi bu kapsayıcılıktan ayrı değildir. Şu tanım ise onun gücünü ve kapsayıcılığını ortaya koyar mahiyettedir: *Bireysel açıdan moda: insanların birbirlerine benzeyerek farklılaştıkları bir oyundur. Cinsellik açısından: görünüşün yenilenmesi yoluyla, erotik çekicilik aracıdır moda. Ekonomik açıdan: gereksiz şeyler tüketiminde bir değişiklik, servetin gösteriş amacıyla tüketilmesinin düzenlenmesidir. Hiyerarşik açıdan: moda insanın kendi*

³⁴ Alphan, Melis, "Moda Moda" Dedikleri, 13

*toplumsal konumunu saptama, böylece de belirli bir toplumsal sınıfın üyesi olduğunu gösterme aracıdır; modayı izlemek pahalı bir şeydir çünkü*³⁵.

Modanın kesin bir tanımı vermek zordur, çünkü moda kelimesinin tarihsel birçok anlamı vardır. Moda kavramının anlamı ve önemi, farklı toplumsal yapılarda bulunan bireylerin, toplumsal geleneklerine ve giyim alışkanlıklarına göre değişim göstermektedir. Fakat yaygın bir tanımlamayla, belirli bir grup insan tarafından, belirli zaman ve mekânda kullanılan ve kabul edilen egemen giyim tarzı olarak anlam kazanmaktadır. Ancak şu son derece önemlidir, her şey her zaman moda değildir. Bu durumda *moda olan nedir* gibi önemli bir soru gündeme gelmektedir. Moda kelimesinin kökeni bizlere anlamı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bir görüşe göre moda, bir istatistik terimi olan mod'dan gelmektedir. Mod belirli bir sayısal dizide en çok tekrarlanan sayıyı ifade etmektedir. Dolayısıyla *moda* da en çok tekrarlanan şeyle, yaygın olan şeyle ilişkilidir. Bir toplumda bir veya birkaç kişinin yaptığı bir iş tuhaf karşılanırken, çoğu kimse tarafından yapıldığında kabul edilen bir değere dönüşebilmektedir ve bu moda olarak açığa çıkmaktadır. Elbette ki tuhaflıktan gıpta edilene dönüşümün birçok faktörü vardır; çok kişi tarafından tercih edilen her şey moda olmamaktadır. Buna örnek olarak yırtık blucin verilebilir; işçilerin giyindikleri yırtık blucin moda değildi ama sosyo-ekonomik statüsü görece yüksek kesimlerin ve özellikle de gençlerin yaygın giyinmesiyle yırtık blucin moda olmuştur. Moda ile yaygınlık arasında güçlü bir ilişki olduğu içindir ki Le Petit Robert sözlüğü modayı *belirli bir toplumda uygun görülen ortak zevkler, geçici yaşama ve hissetme biçimleri*³⁶ olarak tanımlamıştır. Moda'nın kökeni ile ilgili görüşlerden bir diğeri de moda'nın (mode), Latince *oluşmayan sınır* anlamındaki *modus*'tan geldiği biçimindedir. Moda, sabitesi olmayan, sürekli değişen bir şeydir. Ancak eğer sabite olarak ifade etmek gerekirse bunun da

³⁵ Hakko, Cem, *Moda Olgusu*, 7

³⁶ Hakko, Cem, *Moda Olgusu*, 15

değişkenliği olduğu söylenebilecek bir şeydir. Modanın İngilizce karşılığı *fashion*'dır ve *adalet, usul, biçim, şekil, tarz, üslup, davranış, kibar sınıf hayatı, üst tabaka, yüksek zümre* gibi birçok anlama karşılıktır³⁷. Tüm bunlar modanın anlamını dağıtıp, anlam netliğinin oluşmasına imkân vermemektedir. Fakat buna rağmen moda, çok yönlü bir bakış açısıyla irdelendiğinde karşımıza şu tanımlarla çıkmaktadır: Moda³⁸;

- İnsanların değişiklik arama ve yeni biçimler ortaya koyma tutkusudur.
- Toplumdaki süslenme ve değişiklik ihtiyacından doğan geçici bir yeniliktir.
- Toplumların, geleneklerin ve olayların yansıdığı bir bü-yülü aynadır.
- Toplumlarda giderek yaygınlaşan ve her kesimi giderek etkileyen bir olgudur
- Belirli bir zaman içerisinde insanların çoğunluğu tarafından satın alınan ve kullanılan şeydir.
- Belirli zamanlarda çeşitli alanlarda meydana gelen, kitleler tarafından benimsenen, tutulan yenilik ve stillerdir.

Sosyal grup üyelerinin büyük bir çoğunluğu tarafından geçici olarak benimsenmiş, zamana ve duruma göre sosyal açıdan uygun olarak algılanan bir davranış biçimidir.

Anlamına ve kelime olarak kökenine ilişkin görüşler her ne olursa olsun, moda, tüketim kültürü içinde yer alan, kendini din, ahlak, mantık gibi değerlerden uzak tutmayı başarmış ve tüketim kültürünün en büyük biçimlerinden birisi olmuştur. Tüketim kültürünün hedonizmi, *buradaki ve şimdiki zevk peşinde koşulmasını*, teşhire dayalı hayat tarzlarının yeşertilmesini, narsistik ve bencil kişilik tiplerinin geliştirilmesini vurgulaması, dinler açısından muazzam yıkıcı olmuştur³⁹. Çoğu zaman isim vermeksizin ama kaçınılmaz bir sonuç olarak insanın

³⁷ Redhouse Sözlüğü, 3

³⁸ Çivitçi, Şule, *Moda Pazarlama*, 4.

³⁹ Featherstone, Mike, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, 187

kişilik özelliklerini değersizleştirilerek veya ihmal ederek, sadece dış görünümü değerli hale getirmektedir. Bu bakımdan da hem sebep ve hem de sonuçtur. Bireyin kişilik özelliklerine, derinlikli niteliğine değil de görünenine ilişkin olduğu içindir ki modanın felsefesini inşa edenlerden Oscar Wilde modayı şöyle tanımlamıştır: *Dış görünüşe göre karar vermeyenler, olsa olsa sığ insanlardır. Dünyanın gerçek gizemi, görünmeyende değil, görünür olandadır*⁴⁰.

Esasen moda her çağda ve her toplumda, toplumsal yapının sosyo-ekonomik düzeyi açısından en yüksek, fakat sayısal açıdan küçük kesiminde hemen her zaman var olmuştur. Özellikle de bu kesimin kadınları açısından. Ancak ilk defa XIX. yüzyıldan başlayarak kitlesel bir nitelik kazanmış; herkesi ilgilendiren bir olguya dönüşmüştür. Moda açısından XIX. yüzyıl önemlidir, çünkü ilk defa bu yüzyıldan itibaren insanların bedenleri ve giyimleri modern paradigmanın ilke ve ölçüleri bağlamında disiplin altına alınmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru da yalnızca Paris, Londra sosyetesince yönlendirilen bir olgu olmaktan çıkmış, daha çok kadınlarla ilgili olmak üzere sınıfsal bir durum olarak anlam kazanmıştır. İlk zamanlar sınıf ile ilişkili bir şey olan moda, ayakkabılar ve elbiseler gibi belirli giyim eşyalarının nasıl kullanılması gerektiğini gösteren sert kurallarla ifade edilmiştir. Kurallar ayrıca hangi renklere hangi mevsimlerde izin verildiğini de açıkça belirtmiştir. Etek boylarına çoğu zaman Paris karar vermiş ve muhataplar da genellikle hiç sorgulamadan kabul etmiştir⁴¹. XX. yüzyılın sonları itibarıyla moda, bireylerin kendilerini kitlelerden soyutlamasında ve aynı zamanda bazı toplum kesimleriyle özdeşleştirmesinde en etkin araçlardan birisi haline gelmiştir. Tercih edilen kıyafetler artık sadece temel amaç ve işlevlerine göre seçilmemekte; bireylerin kendilerini ifade etmesinde, sosyal konumlarını açığa vurmada ya da statü ve saygınlık kazanmalarında da rol oynamaktadır.

⁴⁰ Davis, Fred, *Moda, Kültür ve Kimlik*, 13

⁴¹ Crane, Diana, *Moda ve Gündemleri*, (Çev: Özge Çelik), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 177

Moda kültürünün temelinde sınırsız ve sorumsuz maddi kâr güdüsüyle hareket eden kapitalizm vardır. Mevcut gardıropların içindekileri planlı bir şekilde eskimiş ve çağdışı ilan eden⁴² kapitalist zihniyetin yöneticileri, insanları moda aracılığıyla kendilerine bağımlı köleler haline getirmeyi başarmışlardır; öncelikle ve özellikle de gençleri. Artık karnını doyuracak simit parası olmayan gençler bile bir şekilde modayı takip etmeyi olmazsa olmaz bir şart olarak görmekte ve mümkün olduğunca modayı takip etmeye çalışmaktadır. Ekonomik imkânı olmayan genç, aç dolaşır, üzerinde kendisini soğuktan koruyacak giysisi olmadığı için üşür, ama modaya uygun bir şeylere sahip olmaya çalışır; bu bazen parfümdür, bazen marka bir giysidir, son zamanlarda çoğu kere de cep telefonudur. Çünkü varlığını böyle hissetmekte ve akranlarına hissettirmektedir.

İşin garip tarafı ise sözleriyle, bazı ritüelleriyle ve bazen de kıyafetleriyle kendilerini insanlığın yegâne dininin mensupları olarak tanımlayanların da hızla ve tamamen gönüllü bir şekilde *tüketim dininin müminleri* haline gelmiş olmalarıdır⁴³. Tüketim dininin gittikçe güç kazandığı 1990'lı yıllarda eklektik bir din oluşturma çabasıyla *harıl harıl kapitalizme uygun ayet bulma telaşına girerek*⁴⁴ yeni dine geçişi sarsıntısız gerçekleştirmeye çalışanlar, *TV caiz midir* tartışmalarından TV kanalı sahipliğine, faiz haramdır anlayışından banka sahipliğine, *bir lokma bir hırka*

⁴² Davis, Fred, *Moda, Kültür ve Kimlik*, s.27

⁴³ 25-26 Kasım tarihlerinde Dubai'de düzenlenen Küresel İslami Ekonomi Zirvesinde açıklanan *Küresel İslam Ekonomisinin Devletleri 2013* adlı raporda Müslüman nüfusa sahip ülkelerin dünya giyim pazarındaki payının giderek arttığını ifade edilmiştir. Raporda, 2012 yılında bu ülkelerdeki giyim pazarının 224 milyar dolara ulaştığı belirtilirken, 2018 yılında bu rakamın 322 milyar dolara yükselmesinin beklendiği bildirilmiştir. Müslüman tüketicilerin giyim harcamaları ülkeler bazında da değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede Türkiye 24,9 milyar dolarlık harcama ile ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'yi 21 milyar dolar ile İran, 17 milyar dolar ile Endonezya, 16 milyar dolar ile Mısır, 15 milyar dolar ile Suudi Arabistan ve 14 milyar dolar ile Pakistan takip etmektedir. Dünyanın en büyük giyim pazarı olan ABD'de giyim harcamaları 494 milyar dolar düzeyindedir. Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerdeki giyim harcamalarının toplamı da ABD'nin hemen arkasında 2. sırada yer almaktadır.

⁴⁴ Prof. Arif Ersoy'un tespiti olarak aktaran Can, *Milliyet*, 12.03.1197

anlayışından *bin lokma bin hırkaya* hiç sarsıntısız geçmişlerdir. Artık Müslüman *da zengin olmalıdır* anlayışı Kur'an'da somut olarak bulunmayan ama neredeyse tüm Kur'an'ın işaret ettiği yegâne ilkedir. Bu yapılırken Kur'an'ın ve kutlu elçisinin tüm hayatı boyunca örneklendirdiği zenginliğin *ihtiyaç hissetmemek olduğu*, anlayışından *sahip olmak* anlayışına geçilmiştir; bunun ise sonu yoktur; sahip oldukça ihtiyaç hissi artmakta ve eşyaya gönüllü kölelik daha da kapsamlı ve derinlikli hale gelmektedir. Uğrunda yıllarca çok boyutlu mücadeleler verilen başörtüsü/tesettür artık modanın yeni unsurlarıdır. Metropollerde başı kapalı gençler dar kotları, bluzları, pantolonları, ipek eşarplarıyla, Top Shop, Mango, Marks and Spencer gibi markalardan alışverişlerini yaparak küresel ekonomiye katılmaktadır. Tesettür bağlamında yaşanan değişimin bugün varıp dayandığı nokta *bedenim benimdir ve buradadır* anlayışıdır.

Beden Köleliği

Bugünün dünyasında, *beden köleliği* modern kültürün ürettiği ve yaygınlaştırdığı en önemli kölelik türlerinden birisi olarak anlam kazanmış durumdadır. Esasen hiç kimse nasıl var olmaya kendisi karar vermediyse, varolma sürecinde sahip olduğu bedene de kendisi karar vermedi; ırkımız, cinsiyetimiz, hayatta olduğumuz çağ, anne-babamızın kim olacağı *verili* olduğu gibi, bedenimiz de *verilidir*. Bu bakımdan İslami literatürde beden kişiye verilmiş bir emanettir ve kişi bu bedeni yaratılışın gerektirdiği ve vahiyle bildirilen kurallar dâhilinde *kullanır*, aksi halde emanete ihanet etmiş olur. Esasen zinanın, alkolün, intiharın yasak olmasının arkasındaki nedenlerden birisi de bununla ilgilidir. Hatta kürtajın yasak olmasının arkasında da *emanete ihanet* suçu vardır. Çünkü çocuk da, doğum öncesinde, başta anne olmak üzere diğer insanlara emanettir. Ancak bugünün dünyasında emanete ihanet ahlaki anlamda bile suç olmaktan çıkarılmış durumdadır.

Bugün insanlar bedenlerinin kölesi haline getirilmiştir. Sanayi devriminden sonra moda, kozmetik ve tıp insanları belli

bir formun güzel olduğuna; kişiye, o formu korumaya çalışmazsa toplumda dışlanabileceğine telkin etmeye başladı. Böylelikle beden köleliği de başlamış oldu. Artık insan, hapishaneye dönüştürülmüş bedeninin duvarları içindedir; mahkûm olan da kendisidir, gardiyan olan da. Bedenin hapishaneye dönüşümü ise kapitalist kültür endüstrisinin kozmetik, moda ve tıbbın bazı alanlarıyla gerçekleştirdiği dayatmalarla sağlanıyor. Kapitalist kültür endüstrisi, özellikle de kadınları, bu köleliği gönüllüce yaşar hale getirmiş bulunuyor. Çünkü başta medya organları olmak üzere birçok araçla müthiş bir zihin inşası gerçekleştirilmekte ve insanlık tarihinde ilk defa olmak üzere kadının tüm değeri tamamen bedenine indirgenmiş bulunmaktadır. Hatta öyle ki kadın bedeninin ideal ölçüleri de belirlenmiş durumda; 90-60-90. Ergenlik dönemi ile 30'lu yaşlar arasında korunabilecek bu ölçüler son derece şeytani bir incelikle oluşturulmuştur. Zira bu ölçülere sahip olmak, sahip olununca da korumak zordur ve tek tipleştirilerek idealize edilen kadın imgesinde *tüketim* başrolü oynamaktadır. Söz konusu ölçülerdeki beden yapısını korumak için diyet ürünleri, sıkılaştırıcı kozmetik ürünleri, spor ürünleri ile kapitalist üretim kendisine büyük ve sürekli pazar oluşturmuş durumdadır⁴⁵. Eğer idealleştirilen ölçülerden ortadaki rakam on birim yükseltirse, kadın bedenine yönelik tüketimin oldukça ciddi oranlara varan miktarda düşeceği kesindir.

Kapitalist kültür endüstrisinin gönüllü köleleri haline getirilmiş olan kadınlar tüketerek daha *özgür*, *kendileri ile daha barışık*, daha *mutlu*, ... vb. olduklarını düşünmektedirler. Zira kitle iletişim araçlarının yoğun bombardımanları altında böyle olduğuna inandırılmış bulunmaktalar. Artık sattırmanın ve satın almanın en önemli yollarından birisi bedendir, güzelliştir, erotizmdir. Kapitalist kültür endüstrisi daha büyümek ve güçlenmek için kendisine pazar inşa ederken, önemli bir pazar

⁴⁵ Dermakozmetik sektöründe faaliyet gösteren B'IOTA Laboratuvarları'nın yaptığı kozmetik araştırması ilginç rakamlar ortaya çıkarmış bulunuyor. Bu araştırmaya göre dünya genelinde kozmetik ürünlerine her yıl 150-200 milyar dolar civarında para harcandığı tespit edilmiştir.

olarak beden pazarını icat etmiştir. Cinsellik ise bu pazarın en önemli motive edici araçlarından birisidir. Gelineen egemen anlayışa göre tüketilmesi gereken kadın bedeni ile birlikte, kadın cinselliğidir. Medya tarafından dolaşıma sokulan ve kadınlığın gereği ya da önkoşulu olarak sunulan *gençlik, güzellik, çekicilik ve arzu edilir olma* mesajları insanların (özellikle de kadınların) psikolojik durumlarını olumsuz yönde etkilemekte ve böylelikle *beden pazarının* iflah olmaz bağımlıları haline gelmektedirler. Medyada sürekli yer verilen ve model olarak sunulan aşırı derecede zayıf kadın görüntüleri, kadınların ve hatta çocukların vücutlarından utanmalarına ve kilo kaygısı yaşamalarına neden olmaktadır. İngiltere’de beş bin kadın üzerinde yapılan bir araştırma⁴⁶ ile kadınların yalnızca %1 gibi son derece küçük bir kesiminin bütünüyle bedenlerinden memnun olarak yaşadığı, diğerlerinin *mükemmel vücut takıntısı* ile diyet yaptıkları, estetik ameliyat olmayı düşündükleri ve anoreksi-aya⁴⁷ varan yeme bozuklukları yaşadıkları tespit edilmiştir. Yaşlı ve şişman olmaktan ölesiye korkan anoreksik genç kadınların korkunç bir öz-yıkımı barındıran *görüntüleri*, çoğu kişide suçlamayla karışık bir *acıma* duygusu yaratsa da, *görselliğin dehşetinde* sonsuz yaşamın anahtarını arayan günümüz insanı, kapitalizmin ele geçirdiği bedenlerin sessiz çılgınlığını duymak da zorlanmaktadır. Ve kadın aynadaki yansımasına gülümserken, sormaktadır; sorduğunun yanıtını kendi gözlerinde göreceğini bilerek: *Beni görüyor musun?*⁴⁸

⁴⁶ Özbudun, Sibel; Sarı, Cahide ve diğerleri, *Küreselleşme Kadın ve Yeni Ataerki*, Ütopya Yayınları, Ankara, 2007, s.133

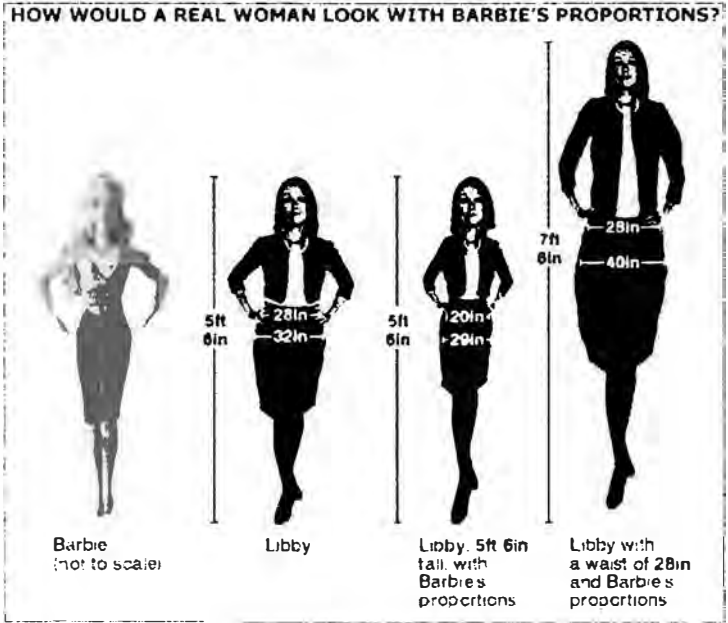
⁴⁷ Anoreksik: Bir tür yeme bozukluğu sendromu olan Anorexia Nervosa hastalarına denir. Anorexia Nervosa, özellikle ergenlik çağındaki genç kızlarda ve genç kadınlarda görülebilen, yemek yememek, çok az uyumak, buna rağmen çok aktif olmakla beliren psikolojik bozukluktur. Bu durum genellikle kişinin çok şişmanladığı kanısı ile mübalağalı bir şekilde rejim uygulaması ile başlar, önceleri kontrol edilebilen iştah bir süre sonra yok olur ve zayıflama normal ölçüleri aşar. Anoreksi hastalığında kişi gıda alımını o kadar uzun bir süre durdurur ki, vücut ağırlığının %20 -50 kadarını kaybedebilir.

⁴⁸ Türker, Devrim, *Basın İlanlarında Kadın İmgesi Ve Cinsellik, Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2009, S. 108

Tüketim toplumlarında güzellik incelikten kopmaz/kopamaz hale getirilmiş durumdadır. İnşa edilen ve egemen kılınan anlayışa göre güzellik, sadece ince ve narin olmakla mümkündür. Hatta güzellik aynı anda hem etin reddedilmesi hem de moda'nın yüceltilmesi olan modellerin ve mankenlerin profilinde sıksa ve etsiz olmaktır. Hâlbuki inceliğin hiçbir doğal yanı yoktur. Başka yerlerde ve çağlarda güzel sayılmak için zayıf olmak gerekmiyordu. Örneğin XIX. yüzyılda iri kadınlar güzellik imgesi olarak düşünülürdü. 1920'lerde bugünküne benzer bir görüntü söz konusuydu. 1950'lerde Marilyn Monroe gibi figürler arzu nesnesi oldu. O zamandan bu zamana kadınlar için bedenler aşama aşama incelmeye başladı. Ancak birçok insan için zamanının ideal vücut biçimini gerçekleştirmek zor hatta imkânsızdır. Bu da onların görüntüleri ile ilgili kendilerini mutsuz hissetmelerine neden olmakta ve ideal vücuda sahip olabilmek için tüm güç ve imkânlarıyla kapitalist kültür endüstrisinin bağımlıları haline gelmelerine yol açmaktadır.

Günümüzde, reklamların dayattığı bir ideale ve gerçekleşmesi imkânsız bir standarda uyum sağlamak için umutsuzca çabalayan pek çok kadın, yüzlerini ve bedenlerini değiştirmek için her yola başvuruyorlar. Kadın, yüzünü bir maske, bedenini de bir nesne olarak, gerçek benliğinden ayrı ve daha önemlisi sürekli değiştirilmesi, iyileştirilmesi ve kamufle edilmesi gereken şeyler olarak görmeye şartlandırılmış durumdadır. İdealleştirilen görünüşü elde etmeye çalışıyor olsun ya da olmasın, kendinden utanmaya ve memnun olmamaya itilmektedir. Egemen sistem tarafından sürekli nesneleştirilen kadın, böylelikle kendini nesneleştirmeyi de öğrenmektedir. En rahatsız edici gerçek ise, medyadaki kadın güzelliği imgelerinin neredeyse ulaşılmaz olmasıdır. Örneğin, neredeyse tüm kız çocuklarının idelini süsleyen Barby bebek imkânsız idealleştirmenin bir aracı olarak işlev görmektedir. Barby kızın ölçülerine sahip olmak imkânsızdır, çünkü onun beden ölçüleri normal değildir. Bilgisayarda Barby kızın ölçülerinde bir kadın modeli geliştiren araştırmacılar, bu ölçülerdeki bir kadının sırtının üst bedeninin

ağırlığını taşıyamayacak kadar zayıf, gövdesinin ise yarım karaciğer ve birkaç santimetre bağırsaktan fazlasını almayacak kadar dar olduğu sonucuna varmışlardır. Oysa gerçek hayatta bu ölçülere sahip bir kadın, kronik ishalden asla kurtulamayacak ve sonunda gıdasızlıktan ölecektir. Barby bebekleri üreten şirket olan Mattel'in tahminine göre 3-10 yaş arası kız çocuklarının %99'u en az bir Barby bebeğe sahiptir⁴⁹.

Barbi Bebek ölçülerine uyarlanmış kadın bedeni.

Kaynak: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/7920962.stm

Esasen, amentüsü kâr olan kapitalizmin insan bedenini metaya indirgememesi düşünülemezdi. Özündeki rekabetçi havayı ilerlemesinin tek kaynağı olarak gördüğünden bir tercih yaptığında elbette oyunu kadın bedeninden yana kullanacaktı ve öyle de yaptı. Erkek egemen söylemleri gerekçelerine kalkan yaparak kadın bedenine güzellik endüstrisini ikram etti. Ekranlardan, reklam panolarından gözlerinin içine sokulan sözde kusursuz

⁴⁹ <http://www.media-awareness.ca>

mankenleri gördükçe kendi eksiklerinin farkına varan kadınlar, sözde eksiklerini tamamlamak için yüzlerini gözlerini boyayarak, üzerlerine moda-ya uygun yeni elbiseler alarak, tıbbi operasyonlardan geçerek kapitalizm tarafından dayatılan ideal kadın ölçülerine ulaşmaya çalışıyorlar. Değeri bedenine indirgenmiş ve ideal ölçüye yakın olduğu oranda kendini mutlu hisseden kadın, ideal ölçüden uzaklaşmaya başlamasıyla psikolojik sorunlar da yaşar hale geliyor⁵⁰. *İnsanların ruhsal ve bedensel sağlığı için yaklaşımıyla*, bu işten belli kazançlar elde eden bir sektör de ortaya çıktı. Düşük kalorili besin maddeleri, yapay şekerler, diyet reçeteleri bu sektöre servetler kazandırmaktadır. Kadınlar erkeklere nazaran beden biçimi ve inceliğe daha fazla önem verir duruma gelmişler ve görünüşleriyle ilgili memnuniyetsizliklerini daha fazla açıklamışlardır. Bu fark yeme bozukluğu ile ilgili hastalıkların % 90'ının kadınlarda görülmesiyle de kendini göstermektedir⁵¹. Kadınlar ömür boyu güzel, genç, zayıf görünmek için büyük bir mücadelenin içine girmiş durumdalar ve bu olmayınca da ruhen hastalanıyorlar. Artık modern zamanların yeni bir problemiyle karşı karşıyayız; 35 yaş sendromu.

⁵⁰ Türkiye'de yapılan son araştırmalar da "istemli yetersiz beslenme" yaşının 12'ye düştüğünü göstermektedir. Örneğin İzmir'de farklı sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin devam ettiği iki okulda yapılan bir araştırma, çocukların erken yaşta diyetle başladığını ortaya koymaktadır. 12-16 yaşındaki 736 öğrenciye yapılan araştırma sosyo-ekonomik düzeyi yüksek öğrencilerin 530'unun kendini kilolu bulduğunu göstermektedir. %10.5'i de diyet yapmaktadır. Yoksul öğrencilerin devam ettiği okullarda ise şişman olduğunu düşünenlerin oranı %14'dür. Özellikle kilo endişesi yaşayan kız öğrencilerin beslenmesi gün geçtikçe sağlıksız bir görünüm kazanmaktadır (Hürriyet, 4 Ocak 2005).

⁵¹ Vertanian L R, Giant C L ve diğerleri, "Arnold Schwarzenegger: Comparing Mass Media, Interpersonal Feedback and Gender as Predictors of Satisfaction with Body Thinness and Muscularity", *Social Behavior and Personality*, 2001, 29 (7), s. 712.

Modernite en çok kadınları kurban etmektedir. Zayıf olmak, diyet yapmak ve güzel olmakla ilgili bir dolu mesaj, *sıradan* kadınlara, sürekli kendilerini daha mükemmel yapmak zorunda olduklarını, kadın bedeninin kusursuz hale getirilmesi gereken bir nesne olduğunu söylemektedir. Egemen sistemin yarattığı *kadın imgelerini* elde etmenin zahmetli ve masraflı, elde tutmanın ise olanaksız olduğu bu sistemde, *yaşlanmak* ise en büyük tabudur. Kadınlar, küçük kızlar olarak kalmaya, pasif ve bağımlı olmaya, hiçbir zaman olgunlaşmamaya teşvik edilmektedirler. *Şehvet uyandır ama masum kal* şeklindeki çelişkili mesaj, kadınları bir kısır döngü içinde bırakmaktadır; kadının,

bir şekilde hem seksi, hem el değmemiş, hem deneyimli, hem naif, hem baştan çıkarıcı, hem de iffetli olması beklenmektedir.

Modernitenin dayatması sonucunda olgunluğun aşağılanıyor olması, yetişkin kadınlar açısından küçültücü ve can sıkıcıdır. Ve küçük kızların baştan çıkarıcı olduğu iması ise, gerçek çocuklar açısından son derece tehlikelidir. Bedenleri konusunda kendine güvenmeyen kadınların, güzellik ürünleri, yeni giysiler ve diyet yardımcılarını satın alma ihtimali çok daha yüksektir. Diyet endüstrisi bir yılda 40-100 milyar dolarlık diyet ürünü satmaktadır; üstelik bu ürünler geçici kilo kaybı sağlamak ve diyet yapanların %90-95'i verdiği kiloları, hızla geri almaktadır. Bir araştırmaya göre, gerçekçilikten uzak bir mükemmellikte sunulan zayıf, genç kadın bedeni imgelerine maruz kalmak, kadınlarda ve kız çocuklarında depresyona, öz-saygı kaybına ve sağlıksız yeme alışkanlıklarına neden olmaktadır.

Yoğun ve sürekli şekilde zihinleri bombardıman eden ve evrensel bir olgu olarak takdim edilen, modern zamanlar hariç tüm zamanlarda kadının olumsuzlandığı, ikincilleştirildiği, zayıf olarak görüldüğü, sadece dişi olarak algılandığı propagandaları, esasen dile getirilen olumsuzlukların en sinsi şekilde modern zamanların egemen anlayış ve uygulamaları olduğu gerçeğini örtmeye yaramaktadır. Tüketim kalıpları altında bir dayatmaya dönüşen ve sadece dış görünüşü iyileştirmeye odaklı olan modern zamanların güzellik ideali, olumsuz dişilik imajını güçlendirmektedir. Kişilik, akıl ya da zekâ gibi özelliklerinden bağımsız olarak sunulan güzellik ideali, problematik olduğu kadar medyatiktir de. Neredeyse tektipleştirilen ve idealize edilen kadın imgesinde *tüketim* ise başrol oynamaktadır. Kapitalist tüketim ekonomisinin adeta *tanrısal* bir buyruğa dönüşen mesajları, kitle iletişim araçlarının her birinde sürekli faaliyet halindedir. Toplumsal bir projenin ürünü olarak bedene atfedilen değer yüceltilmekte, güzellik ve iyileşme söylemleri altında kadın bedeni, cinsiyetlendirilmiş bir alanda, bir metaya, bir fetiş nesnesine dönüştürülmektedir. Oysaki kadın bedeni etrafında örülen medyatik söylemlerde, ideal bedene sahip olmakla elde

edilecek olan itibar ve kabulün ucunda, hiçbir ekonomik değerle kıyaslanamayacak ve telafisi mümkün olmayan ifade yoksunluğu ve bireylik kaybı söz konusudur⁵².

Son dönemlerde, estetik operasyonların kolaylıkla ulaşılabilir ve satın alınabilir hale gelmesi ile bağımlılık ve takıntı boyutunda bir *estetik çılgınlığı* kendini göstermeye başlamıştır. Estetik ameliyat yaptıran kadın ve genç kızların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bir hastalığa bağlı veya doğuştan gelen fiziksel sorunları gidermek amacıyla çalışan estetik cerrahiye, son yıllarda işlevselliği bozmayan ve fiziksel sağlığı etkilemeyen durumlarda da başvurulmaktadır. Kadının kendisinden ya da vücudunun bir bölgesinden hoşnut olmaması bu teşebbüslerin genel nedeni olmaktadır. Bu hoşnutsuzluğun temelinde yatan kendini beğenmeme ve özgüven eksikliği gibi psikolojik durumlar görmezden gelinerek, bedende estetik değişiklikler yapıldığında mutlu olunacağına ve iyi hissedileceğine inanılmaktadır. Estetik bağımlılığı ya da takıntısı diyebileceğimiz bu durum ise kadın doğasının normal estetik ihtiyacının ve arayışının ötesinde oldukça sorunlu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Baudrillard'ın tespit ve ifadeleriyle⁵³ güzellik kadın için mutlak, dinsel bir buyruğa dönüşmüş bulunuyor. Güzel olmak ne doğa vergisi ne de ahlaki niteliklere bir ektir. Ruhlarına olduğu gibi yüzlerine ve hatlarına özen gösterenlerin temel buyrukçu niteliğidir. Güzel olmak iş düzeyindeki başarı gibi beden düzeyinde seçilmiş olma göstergesidir.

Bugünün dünyasında kadın, bacaklarındaki yağ dokularının bacaklarının görünümünü değiştirmesinden, gözlerinin altında kırışıklıklar oluşmasından, gıdığındaki ve kollarındaki derinin gevşemesinden hiçbir şeyden rahatsız olmadığı kadar rahatsız olmakta ve bunlar nedeniyle kahredici bir acı yaşamaktadır. Tüm bunlar bağlamında selülit probleminden bahsetmek

⁵² Köse, Hüseyin, "Tüketim Toplumunda Bir Sosyal Beden Kurgusu Olarak Kadın", 21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme, Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi, İzmir, 2010, s. 136

⁵³ Baudrillard Jean, *Tüketim Toplumu*, (Çev: Hazal Deliçaylı ve Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 160.

gerekiyor. Bugünün dünyasında *selülit problemi* kadınlar için birçok problemin önünde yer almaktadır. Geçen yüzyıl bilinmeyen, önemsenmeyen, problem olarak algılanmayan fizyolojik bu durum, bu çağın kadınının en önemli problemidir; çünkü kadın değerini bedeninde bulmaktadır ve selülit bu değeri yaralamaktadır. Selülit bugünün dünyasının en önemli problemi olduğu için de bu problemi çözmeye veya geciktirmeye yönelik müthiş tüketim sektörü oluşmuş durumdadır. Bu arada insani değerler, kişilik ve karakter o kadar önemsizleşmiştir ki gündemde en son sıralarda bile yer almamaktadır.

Farklı toplumlarda ve zamanlarda bazı şeylerin mağduru olsa bile her kadın, anne veya eş olarak bir değere sahipti. Fakat modern kültür *kadını layık olduğu değere kavuşturuyorum* söyleminin arkasından cinsel bir metaya dönüştürmüş, kadın, erkekleri baştan çıkaran bedeniyle bir değer ifade eder hale gelmiştir. *Çekicilik, cazibe* artık olmazsa olmaz değerlerdir. Güzellik dayatması altında tüketim nesnesine dönüşen kadınlara medya aracılığıyla bir yandan güzel, seksi ve erotik olmaları yönünde açık mesajlar tekrarlanarak verilirken, diğer yandan da erkekler tarafından arzu edilen bir nesne olmaları gerektiğine dair örtük mesajlar verilmektedir. Hâlbuki dünün dünyasında kadınların ne 35 yaş sendromları vardı, ne bacaklarındaki selülitleri görürler, ne de gözünün altında kırışıklıkların oluştuğunun farkına varırlardı. Çünkü onların dünyasında ve zihniyetinde kadını değerli kılan şey bedeniyle değil, kişiliğiyle ve ailevi-toplumsal rolleriyle ilgiliydi. Cinsellik hayatın içerisinde fitri bir ihtiyaçtı ve karşılanma yolları da belliydi; hayatın eksenine oturmuş bir değer değildi. Genel anlamda ifade etmek gerekirse bugünün dünyasında, bireylerin ne yiyeceğine, ne giyeceğine, tatilini nerede ve nasıl yapacağına, kiminle ve nasıl evleneceğine, eşi ve çocuklarıyla ilişkisinin niteliğine, evinin eşyasına ve dizaynına... karar veren imaj danışmanları, inananlarının gözlerinde ve gönüllerinde Allah'tan daha muktedir duruma gelmişlerdir.

İnsani Bir Özellikten, Varlığın ve Hayatın Amacına CİNSELLİK

İnsan, bilim tarafından *güdü* olarak tanımlanan ve biyolojik, psikolojik, sosyal hayatını şekillendiren bazı temel özelliklerle doğar. Gdüler organizmayı belirli bir amaca yönelik uyarıp, faaliyete geçirirler. Örneğin *açlık* güdüsü organizmayı bir şeyler yemeye yöneltir ve besin alınmayınca gittikçe artan doza da organizmayı ekilemeye devam eder. Gdülerin birçok çeşidinden bahsetmek mümkündür. *Açlık, susuzluk, uyku, annelik, beğenilmek, güvenlikte hissetmek, tehlikeden kaçınmak...* hepsi birer güdüdür. Açlık örneğinde olduğu üzere, gdülerden bazıları doğrudan fizyolojik yapıyla ilgilidirler. Bunlar fizyolojik anlamda hayatı devam ettirmenin imkân ve şartlarını belirledikleri için fizyolojik *güdü* veya bir diğer ismiyle *birincil güdü* ismiyle tanımlanmışlardır. Fizyolojik hayatın devamında etkili oldukları için en çok bilinenlerini *açlık, susuzluk* ve *uyku*'nun oluşturduğu fizyolojik gdülerin bir diğeri de *cinselliktir*. Cinsellik her ne kadar fizyolojik temelli bir güdü ise de birçok bakımdan diğeri fizyolojik gdülerden ayrılır. Bu sebeple de başlı başına ele alınması gerekmektedir. Örneğin *açlık* ve *susuzluk* homeostasis¹ düzeniyle doğrudan ilişkili gdüler oldukları için, ne

¹ Homeostasis: Canlının vücudunda gerçekleşen her türlü değişikliğe

kadar suya veya yiyeceğe ihtiyaç olduğu organizma tarafından bilinir ve ihtiyaç doğduğunda da karşılamak için içme ya da yeme davranışına yönelir. *Cinsellik* fizyolojik bir güdü olmasına rağmen fizyolojik hayatın sürdürülmesi açısından gerekli veya önemli güdülerden birisi değildir. Fakat psikolojik yapının dengede olması ve insan türünün devamı için çok önemli, hatta en önemlilerden birisidir. Ayrıca diğer güdülere oranla fizyolojik faktörlerin yanı sıra dış faktörlerden (toplum, çevre, medya, inanç, düşünce...) çok daha fazla etkilenen bir güdüdür. Bunların yanı sıra, normal şartlar altında örneğin açlık ve susuzluk duygusunu birey isteyerek çoğaltamaz; fakat fizyolojik şartlar bağlamında kendiliğinden oluşan ve etkin hale gelen açlık ve susuzluğu gidermeye çalışır. Cinsel güdü ise hem cinsel yönden uyarılmayı ister, hem de bu uyarılma sonucunda ortaya çıkan gerginliği gidermeye çalışır. Burada bireyin tercih ve girişimleri son derece önemlidir. Ayrıca, açlıkla ve susuzlukla karşılaştırıldığında, insanlarda cinsel güdüyü etkileyen uyarıcı sayısının çok geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Hemen her şey cinsel bir uyarıcı olabilmektedir. Tüm bunlara ilaveten açlık ve susuzluk güdüsünün şiddetiyle, yiyecek ve içecekten yoksun bırakılma süresi arasında doğru bir ilişki gözlenmesine karşılık, cinsel güdü yoksunluk süresinden açlık ve susuzluktaki gibi doğrudan etkilenmez.

Cinselliğin Birey ve Toplum Açısından Önemi

Her güdünün kendisine ait bazı özellikleri vardır, fakat bir kısmı yukarıda açıklandığı üzere cinsellik güdüsü kendine ait özellikleriyle aynı kategoride yer alan diğer tüm fizyolojik

karşı, var olan dengenin korunmaya çalışılmasıdır. Hücrelerden gereksiz, fazla ve zararlı maddelerin uzaklaştırılarak iç çevrenin dengeli bir durumda kalmasına homeostasi denir. Bu sayede organizma sağlıklı bir biçimde yaşamını sürdürür. Solunum sonucunda oluşan karbondioksitin vücut dışına atılması bir homeostasi olayıdır. Vücudun var olan dengesine ulaşmasını ve canlılığın yaşamını sürdürebilmesine olanak sağlar. Proteinin yıkımı sonucu oluşan amonyak zehirli bir maddedir. Homeostasis için vücuttan bu maddenin atılması gerekir. Amonyak çok zehirli olduğu için karaciğerde üreye dönüştürülür ve böbreklerden idrar yolu ile dışarı atılır, yine denge korunmuş, homeostasis sağlanmış olur.

güdülerden birçok bakımdan ayrılmaktadır. Cinselliği farklılaştıran özellikler arasında, açığa çıkışı ile fizyolojik gelişme arasındaki ilişki de önemlidir. Cinsellik potansiyel açıdan doğuştan olmakla birlikte, fizyolojik yapı üzerindeki etkisini fizyolojik hayatın belirli bir aşamasından sonra hissettirmekte ve etkisini hissettirmeye başladığı andan itibaren de bir başka kişiye yönelişe yol açmaktadır. Bu yönüyle de diğer tüm fizyolojik güdülerden oldukça önemli ve farklı bir nitelik kazanmaktadır. Söz konusu özellik, onun başkasına yönelişe sevk etmesine bağlı olarak kişiye *sorumluluk duygusu* yüklemeyle alakalıdır. Birlikte *yemek yiyen, su içen* veya *uyuyan* iki kişi birbirlerine karşı sorumluluk duygusu geliştirmezler. Fakat *cinsel ilişkide bulunan* bireyler birbirlerine karşı oldukça derinlikli ve sürekli olma eğilimi taşıyan bir sorumluluk duygusuna sahip olurlar. Bu da hem bireylerin kimlik ve kişiliklerinin inşasında ve hem de toplumun sürekliliğinde muadili olmayan aile kurumunun oluşumuna katkı sağlayan en önemli özelliklerden birisi olarak anlam kazanmaktadır. Elbette ki aile kurumunun oluşumunda *madden ve manen kendini güvencilikte hissetme, sevmeye-sevilmeye, sosyal ilişkiler geliştirme* gibi daha birçok faktörün belirleyici etkisi vardır. Fakat cinsellik güdüsü aile kurumunun oluşumuna katkı bakımında diğerleriyle baskınlık yarışına girebilecek düzeyde önemli bir güdüdür.

Cinselliğin, *bir başkasına sorumluluk hissetme ve bağlanma* duygusunu oluşturup güçlendirmesi ile aile kurumunun temel özelliklerinden birisi olan *biyolojik işlev* örtüşmektedir. Böyle olunca da cinsellik bireysel temelde oluşan ve aile üzerinden toplumsal düzlemde gelişip toplumsallığı birçok bakımdan etkileyen son derece önemli bir güdü olarak anlam ve değer kazanmaktadır. Cinsellik bireysel yönüyle kontrol kabul etmez yoğunlukta fizyolojik/bireysel bir istek olarak varlığını hissettirirken, toplumsal yönüyle de toplumsallığın inşasına ve sürekliliğine imkân sağlamaktadır. Kontrol edilmemesi durumunda toplumsallığı tehdit edici yönü baskın hale geldiği için de toplum tarafından kontrol altına alınmaktadır; alınmak zorunda

kalınmaktadır. İçinde yaşadığımız son birkaç on yılı bazı bakımlardan istisna ederek söylemek gerekirse, insanlık tarihi boyunca cinselliği kontrol altına almamış toplum örneği yoktur. İnsan bireyinin ve toplumunun nitelik açısından sağlıklı bir şekilde sürekliliğine katkısı sebebiyle her toplum cinselliği düzenleyen tedbirlere ve kurallara sahip olmuştur. Dolayısıyla cinsellik, her zaman dinlerin, kültürlerin, ahlak sistemlerinin ve hukukun ilgi alanlarından ve temel konularından birisi olmuştur. Konuya ilişkin önemli bir çalışmanın sahibi olan Gerald R. Leslie ve Sheila K. Korman'ın cinsel hayatın her toplumda düzenlenmiş olmasına ilişkin evrensel bir gerçeği dile getirmeleri önemlidir: *Toplum tarafından düzenlenmemiş ve kontrol altına alınmamış herhangi bir güdü yoktur. Hiçbir toplum güdülerin kontrolsüz bir şekilde davranışlara dönüşmesine izin vermemiştir; cinsellik de böyledir. Çünkü kontrolsüz cinsellik toplum ve aile yapısını ciddi anlamda tehlikeye sokardı*². Wilhelm Reich cinselliğe ilişkin kuralların insanın uygarlaşmasıyla³ alakalı olduğunu, Freud'da toplumun en önemli eğitim görevlerinden birisinin cinsel güdüyü *evcilleştirmek*⁴ olduğunu ifade ederken, cinselliğin kontrol edilmesi gerektiğini dile getirmiş olmaktadırlar. Üstelik hem Reich ve hem de Freud cinsellik konusunda büyük oranda *serbestlikten* yana bir anlayışa ve hayat felsefesine sahip olmalarına rağmen bu önemli tespiti dile getirmekten kendilerini alamamışlardır.

Doğuştan oluşuyla açlık, susuzluk güduları gibi verili nitelikte bir özelliğe sahip olan, yani sonradan öğrenilmeyen cinselliğin açığa çıktığı zaman karşılanması gerekmektedir. Ancak elbette ki belirli kurallar dâhilinde. *Açlık ve susuzluk* bireyin kimlik ve kişiliğinin inşasında, toplumun sürekliliğinde ve toplumsal ilişkilerin düzeninde pek de etkisi bulunmayan güdüler olmalarına rağmen her toplumda kurallı hale getirilmiştir. Çünkü hem fizyolojik yapının olumsuz etkilememesi ve hayatı sağlıklı

² Gerald R. Leslie ve Sheila K. Korman, *The Family in Social Context*, 16

³ Reich, Wilhelm, *Gençliğin Cinsel Eğitimi*, 73

⁴ Freud, Sigmund, *Psikopatoloji Üzerine*, 115- 116

sürdürülebilmek için, hem de toplumsal ilişkilerin sağlıklı yürütülebilmesi için bu kurallar gereklidir. Kurallar gereği de her şeyi yemiyor ve içmiyoruz. Böyle olduğu için de örneğin uyuşturucu maddeler hemen her zaman yasak kategorisinde yer almıştır. Hiç kimsenin *uyuşturucu madde kullanımı bireysel tercihtir, kimse bana karışamaz* deme hakkı yoktur. Tercih, görünüş itibarıyla bireysel olabilir ama sonucu toplumsaldır, ahlakidir, hukukidir. Dolayısıyla cinsellik de kurallıdır; kurallı olmak zorundadır. Zira o, bireyin kimlik ve kişiliğinin inşasında, toplumun sürekliliğinde ve toplumsal ilişkilerin düzeninde en etkili güdülerden birisidir; hatta en önemlisidir. Cinsellik önemi sebebiyle kurallı olması gerektiği ve kurallı kılındığı için, toplumlara göre farklılıklara sahip olsa bile, meşru ve meşru olmayan tarzlara sahip olmuştur. Hiçbir toplum bundan istisna değildir.

Hayatın Bir Unsurundan, Hayatın Amacına Dönüşen Cinsellik

Cinsel hayatın düzenlenmesi gerektiği, insanlığın ortak tecrübesidir. İnsanlık, bireyin kimlik ve kişiliğinin inşasının yanı sıra, toplumsallığın ve toplum hayatının sürekliliğindeki doğrudan etkileri bakımından cinselliğin önemini ve düzenlenmesi gerektiğini fark etmekte zorlanmamıştır. Nikâh ise cinselliğe ilişkin düzenlemelerin evrensel nitelikteki karşılığı olarak anlam kazanmıştır. Nikâh, yapılaş şekli, taşıdığı değerler, yerine getirdiği işlev itibarıyla toplumlara göre farklılık gösterebilir ve göstermiştir. Fakat her toplumda cinselliği düzenleyen, aile hayatını inşa eden, aile kurumunun sürekliliğinin teminatı olan... bir kurum olarak nikâh muhakkak vardır. Nikâh, toplumun onayladığı bir birlik akdi ve ilanı demektir. Nikâh, kültürel bir kurumsallaşmadır ve tüm kurumsallaşmalar gibi yapılan işin yolunu ve meşruiyetini göstermektedir. Bu çerçevede nikâh, evlilik sürecinde toplumun iki cinsle ilgili cinsellik temeline gerçekleşen işlerine itirazının olmadığını ve ondan sonrası için de bu sözleşmeye manen ve yasal olarak kefil olduğunu ifade etmektedir.

Fakat buna rağmen kural dışı cinsellik bir *sapma* olarak hemen her toplumda var olagelmıştır; aynen tüm yasaklamalara rağmen hırsızlığın, cinayetin, darbin, tacizin var olagelmesi gibi. *Kural dışı cinsellik* hemen her toplumda bir şekilde de olsa hep var olduğu için, gerek dinlerin ve ahlakların ve gerekse hukuk sistemlerinin hemen her zaman önemli amaçlarından birisi, aile kurumunu korumanın önemine bağlı olarak evlilik dışı/nikâhsız cinsel beraberliği önlemeye çalışmak veya kontrol etmek olmuştur. Ancak ne var ki modern/seküler değerlerin her geçen gün daha da yaygınlaştığı günümüz dünyasında cinselliğe ilişkin kurallar, tutum ve tavırlar tamamıyla değişmiş; cinsellik insanlık tarihinde örneğine az rastlanır bir serbestlik kazanmıştır. Daha da önemlisi, insanlık tecrübesinin ortak sonucu olan cinselliğin kontrol edilmesi gerektiği anlayışı büyük oranda itibar kaybına uğramıştır. Bununla da kalınmamış cinselliğin kontrol edilmesi gerektiğini dile getirenler *sapkın* ve *hasta* olarak nitelenmeye başlamıştır.

Günümüzün modern dünyasında cinselliğin kurlsızlaştırılması yönündeki yaygın anlayış ve uygulamaların yanı sıra, çok daha önemli bir duruma daha şahit olunmaya başlanmıştır. Bireysel açıdan düşünüldüğünde hemen her zaman rastlanabilecek bir sapma, insanlığın kabul ettiği ortak bir anlayışa ve hatta değere dönüşme aşamasındadır. Ve maalesef birçok kesim tarafından dönüşmüştür de. Bu, doğal bir güdü olarak bireysel ve toplumsal hayatın önemli unsuru olan cinselliğin, hayatın amacına dönüşmesi durumudur. Bunda kitle iletişim araçlarının payı çok büyüktür. Modern kültürün misyoneri gibi çalışan kitle iletişim araçları çeşitli yollarla özellikle de gençler için cinselliği hayatın amacı gibi işlemeye özel bir önem vermektedirler. Bunda da büyük oranda başarılı olmaktadır. Çünkü karşılarında, diğer bazı çaba ve girişimlerle iradeleri zayıflatılmış ve her şeyiyle cinsellik güdüsünün kontrolüne girmeye hazır bir kitle vardır. Evlilik yaşının her geçen gün daha ileri yaşlara ertelenmesi bu süreçte önemli işlev üstlenen faktörlerden sadece birisi ve hatta en masumudur. Modern hayatın gerektirdiği

çeşitli sebeplerle evlilik yaşının her geçen gün daha ileri yaşlara ertelenmesi sonucunda gençlerin fizyolojik bir istek olarak cinselliklerini kontrol etme çabaları en az 13-15 yıla varan sürelerle uzamış durumdadır. Kabul etmek gerekir ki süre uzadıkça, irade zayıflamaktadır. Eğer cinselliği kontrol altına alacak değerler ve kurallar da büyük oranda etkisizleştirilmişse, artık fizyolojik istekleri kontrolde tutacak iradeden bahsetmek boşuna olacaktır. Zira cinsel güdünün isteklerine direnmede önemli bir dayanak olan dini/ahlaki değerlerin gücü, aynı kitle iletişim araçları ve onlarla aynı çizgide misyon üstlenmiş modern eğitim sistemi tarafından her geçen gün daha da azaltılmakta, böylelikle gençler çok kolaylıkla cinsel güdülerinin kontrolsüz nesneleri haline gelebilmektedirler.

Modern dünyada cinsellik büyük oranda amaca dönüşmüş; her şeyde, her durumda cinsellik hayatın en temel özelliği gibi algılanmaya başlanmıştır. Ancak burada müthiş bir çelişki vardır; hayatın amacına dönüşen cinsellik, aynı zamanda hiç olmadığı kadar sıradanlaşıp pespaye bir niteliğe ulaşmıştır. Fakat bu çelişki bireyler tarafında hemen hiç fark edilememektedir. Çünkü bireyler, *hayatın amacı* gibi her şeyden önemli ve kıymetli bir ilkenin, pespaye bir niteliğe sahip kılınan cinsellikle örtüştürülmesi çelişkisini fark edemeyecek bir *akıl tutulmasına* uğratılmışlardır. Cinselliği serbestçe, kuralsızca yaşamaya yönelik yoğun ve kesintisiz bombardıman altında, durumun çelişkilerini, hallerinin pespayeliğini fark edemez hale getirilmişlerdir. Cinselliğe yönelik zihinsel bombardıman o kadar yoğun ve güçlüdür ki, fizyolojik gelişimleri sebebiyle cinsellikle hiç ilgileri olmayan çocuklar bile cinsellik merkezli bir hayatın paydaşları haline getirilmektedirler. Bu konuda bazen gündeme gelen ve *masum bir çocukluk davranışı* olarak takdim edilen ve böylelikle meşrulaştırılan durumlar aslında yaşanan travmanın ulaştığı boyutları ortaya koyması açısından önemlidir⁵.

⁵ Gazetelerde ve sosyal paylaşım sitelerinde yaygın bir şekilde yer bulmuş bir habere göre çocuğun öğretmenine yazdığı aşk mektubu şöyledir: Sevgili örtmenim, Ben size âşık oldum. Aşkınızdan gözüm ne hayat bilgisi görüyor nede çarpım tablosu. Bence sen dünyanın en güzel kadınısın. Dersten

Cinselliğin hem bu kadar sıradanlaşması ve hem de hayatın amacına dönüşmesi sonucunda insanlık tarihi boyunca hiç bilinmeyen veya örneğine pek rastlanmayan anlayışlar ve durumlar yaşanmaya başlamıştır. *Hiperseksüalite* bunlardan sadece birisidir. Yakın zamana kadar, hemen her kültürde, ortak bir yargı olarak, günlük hayatlarının büyük bir çoğunluğunu cinselliği düşünerek geçiren kişiler için *sapık* veya *azgın* tanımlamaları dile getirilirdi. Ama bu durum bugünün dünyasında övgü unsuruna, daha çok da ideal erkek ölçütüne dönüştürülmüştür. Erkek ve kadın için geçerli bir durum olarak kabul edilen ve hiperseksüalite olarak isimlendirilen cinsellik merkezli hayat anlayışı, eskiden bireysel bir sorunken, şimdi takdir edilen bir durum haline gelmiştir. Esasen hiperseksüalite, cinsel duyguların olağan üstü güçlü ve yoğun olmasıyla ilgili fizyolojik bir sorun değildir. Tamamen modern zihniyet tarafından inşa edilen zihin dünyasıyla, modern değerlerle alakalıdır. İnşa edilen ve en önemli güdü haline getirilen cinselliğin her şeyde ve her zaman yaşanması anlayışı bu sorunun oluşmasına yol açmıştır.

Hiperseksüalite, daha çok da erkeklerle ilgili bir durumdur. Abartılan, kamçılanan, özellikle övünülen ve beklenen cinsellik anlayışının kurbanı erkeklerdir. Çünkü cinselliği hayatın eksenine haline getiren modern kültür *övülen erkek olmayı* cinselliği yoğun ve sık düşünmekle ve yaşamakla ilişkili hale getirmiş durumdadır. Maalesef bu zihniyeti kabullenmek zorunda kalmış birçok erkek, kendisine biçilen bu rolü sırtında bir yük olarak taşımaktadır. Fizyolojik sınırlılığına karşılık duygusal isteklerinin

*sonra bir yerde ayran içmeye ne dersiniz. Öptüm. Öğretmeni tarafından sadece dilbilgisi tarafından denetlenen bu aşk mektubu, maalesef hemen herkese çok sempatik gelmiştir. Ama ne yazık ki, yazımdaki dilbilgisi hatalarından ve yazının biçiminden ilköğretim bir veya ikinci sınıf öğrencisi olduğu anlaşılan bu çocuğun nasıl bir zihinsel travma yaşadığı, duygusal soruna sahip olduğu görmezlikten gelinmektedir. Yine medyada yaygın olarak yer bulmuş olan bir başka haber, ilköğretim dördüncü sınıftaki kızına aşk mektubu yazan beşinci sınıf öğrencisine dayak atan öğretmenle ilgilidir. Öğretmenin şiddeti kabul edilemez ana yine sadece öğretmenin dayığına odaklanan zihinsel geri plandaki çarpıklığı, zihinsel sorunu, kişilik travmasını ısrarla görmezlikten gelmektedirler. Böyle olduğu için de hiç kimse *bu çocuklara ne oluyor* diye sormamaktadır. Özellikle de medya hiç sormamaktadır, çünkü sürecin faili kendisidir.*

sınırsızlığı arasında sıkışıp kalan erkekler, sorunu çözmek için cinsel gücü artıran ilaçlara ve maddelere yönelmişlerdir. Bu yönelişteki yaygınlık sebebiyle de cinsel gücü artırıcı ilaçlar, ilaç sanayinin en önemli gelir kalemlerinden birisi haline gelmiştir.

İlgi arayışı da yaygın bir sorun haline gelmiş olan hiperseksüalitenin önemli sebeplerinden birisidir. İlgi temelli hiperseksüalite ise daha çok kadınlarda açığa çıkmaktadır. Kadınlar esasen cinsel anlamda haz almadıkları, doyum sağlamadıkları halde sırf ilgi görebilmek için kendilerini cinsel olarak ifade etme ihtiyacı hissetmeye ve görünümelerini, beden dillerini buna göre şekillendirmeye yönelmektedirler. Böylelikle ilgi duyulan haline gelip, psikolojik bir doyuma ulaşmayı umuyorlar.

Hiperseksüalite, sadece sanal olarak ya da düşünce olarak kalmamakta, çoğu zaman eyleme de dönüşebilmektedir. Normal yollardan cinselliğini doyuma ulaştırılamayan veya daha doğru ifadeyle fizyolojik anlamda cinselliği doyuma ulaşmış olsa bile, zihinsel anlamda sınırsız bir cinsel açlık yaşayan hiperseksüal, örneğin sürekli porno izleyerek, kendisini seyredilmeye odaklamış sokaktaki kadını seyrederek fanteziler kurmaktadır. Ve tüm bunların sonunda tahrik olup, hep daha fazlasını ister hale gelmektedir. Haz duydukça ve tahrik oldukça da alışlagelmiş cinselliği karşılama yolları yetersiz kalmaktadır. Bu da beraberinde aldatmayı, evlilikte cinsel sorunları ve boşanmaları getirmektedir.

Aslında olmayan ama modern kültürün ürettiği sanal, sahte cinselliğin unsurlarından birisi de *nemfomanidir*. Yunanca *nymphe* (kız) ve *mania* (delilik) sözcüklerinin birleşiminden oluşan *nemfomani*, kadınlardaki aşırı cinsel isteğe verilen bir isimdir. Ancak aslında bilimde ve özellikle de tıpta *nemfomani* diye bir tanımlama bulunmamaktadır. *Nemfomani* XX. yüzyılda üretilen sanal ve sahte bir kavramdır. Erkeklerin her türlü cinsel davranışını onaylayan, kutsayan, takdire şayan bir durum olarak algılayan bir zihniyetin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Azgın erkeklerin karşısında *azgın* kadınlar gerektiği anlayışının bir sonucudur. Esasen *hiperseksüalite* ve *nemfomani* ile ilgili tespitler aynen *frijit*

ve *iktidarsızlık* kavramları için de geçerlidir. Bunlar da modern zihniyetin ürettiği kavramlardır. Önceleri bireysel düzeyde görülen ve cinsellik hayatın sadece bir unsuru olduğu için de tamamen bireysel düzlemde kalan *frijit* ve *iktidarsızlık*, modern çağın önemli sorunları haline gelmiştir. Yüz milyonlarca insan *frijit* veya *iktidarsız* olmanın dayanılmaz acısı altında kahroluyor, yaşam neşelerini kaybediyorlar.

Modern kültür cinselliği amaca dönüştürürken, aynı zamanda öylesine sıradanlaştırmıştır ki, o artık hemen her şeyde ve her yerdedir. Her an özellikle bireysel hayatları şekillendirmekt, ama hiçbir şekilde bir kıymet de ifade etmemektedir. Bu açıdan daha önce benzerine hiç rastlanmayan bir şekilde *fastseks*'ten bahsedilir olmuştur; aynen *fastfood* gibi. Yani kuralı olmayan, anı yaşamaya odaklanan, sorumluluk yüklemeyen bir cinsellik. *Fastseks* öylesine yaygınlaşmış ve sıradanlaşmıştır ki, bugün özellikle TV ekranlarında 15 yaşındaki bir çocuğun 3'cü veya 5'ci *beraberliğinden* bahsederken işittiğimizde hiç şaşırıyoruz.

Cinsellik modern dünyada hayatın merkezindedir. O artık her şeydedir, her yerdedir. Zira kitle iletişim araçları cinsel içerikleri ağır basan yayınları ile cinsel duygular tahrik etmekte, cinselliği günlük hayatın en önemli unsuru haline getirmekte, kontrolsüz cinselliği teşvik etmektedirler. Üstelik tüm bunlar yapılırken herhangi bir ölçü tanınmamakta, insanın fizyolojik sınırları dahi dikkate alınmamaktadır. Antivirüs yazılımı üreten Bitdefender'in dünya genelinde 19 bin ebeveyn üzerinde yaptığı araştırmaya göre⁶ çocukların internet üzerinden porno içeriklere ulaşma yaşı 6'ya, internet üzerinden flört etme yaşı ise 8'e düşmüş durumdadır. Burada korkunç denebilecek durum, potansiyel olarak doğuştan gelen cinsel güdünün henüz duygusal olarak varlığını hissettirmedeği bir yaştaki çocukların da cinselliğe yöneliyor olmalarıdır. Bu da, bu yönelişte duyguların değil, cinselliğe özendirme çabalarının etkisini ortaya koymaktadır. 2011 yılında Amerika'da liseli gençlerle ilgili yapılan

⁶ Zaman Gazetesi, 10.6.2013

bir araştırma ile⁷ gençlerin %33,7'sinin bundan önceki üç ay içinde bir kişiyle, %15,3'ünün ise dört ve dörtten fazla kişiyle cinsel ilişkiye girdiği tespit edilmiştir. 2009 yılı Amerika Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi'nin (CDC) 40 eyalette yaptığı bir araştırmaya göre 15-19 yaşlarındaki 400 bin genç kız hamile kalmış ve çocuk dünyaya getirmiştir. Eğer 2011 yılındaki liselilerle yapılan araştırmanın bulgularından birisi olan, cinsel ilişkiye giren liselilerin %39,8'inin prezervatif, %76,7'sinin ise doğum kontrol hapi kullandıkları tespitleri dikkate alınırsa, hamile kalan genç kızların cinsel ilişkide bulunma açısından gerçeğin küçük bir kısmına denk düştükleri anlaşılır.

Türkiye'de de durum çok farklı değil. Tempo dergisi tarafından 2012 yılında yayınlanan bir araştırmaya göre, ülkemizde ilk kez cinsel ilişkiye girme yaşı 14-15 aralığında yer almaktadır. Araştırmaya katılan 18-25 yaşlar arası gençler arasında kadınların % 57,1'i kızların evlilik öncesi ilişkisinde herhangi bir sakınca görmezken, erkeklerin % 30'u da aynı görüşü paylaşmıştır. Aynı araştırmada gençlerin % 45'i nikâhsız birlikteliği onayladığını ifade etmiştir⁸. Daha da önemlisi dinin cinsel güdüyü kontrolde etkisinin zayıflıyor olmasıdır. Bu açıdan *Sosyal Ekonomik Kültürel Araştırmalar Merkezinin* (SEKAM) 2013 yılında Türkiye geneleninde gerçekleştirdiği bir araştırmanı tespitleri oldukça önemlidir. Araştırmada yer verilen *Üniversiteli genç kız ile erkek istedikleri şartlarda aynı evde yaşayabilirler* yargı cümlesini %35,8'lik bir kesimin onayladıkları tespit edilmiştir. *Kararsız olanların genel eğilimlerinin de bu durumu onaylamaya yönelik olduğu düşünülürse* %49'luk bir kesimin *evli olmayan üniversiteli genç kız ve erkeğin aynı evi istedikleri gibi yaşamalarını* onayladıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu da geleneksel aile değerleri, namus anlayışı ve nikâhın önemiyle ilgili önemli bir değişimin yaşandığının göstergesidir. Çok daha önemlisi ise beş vakit düzenli namaz kıldığını ifade edenlerin

⁷ Sürmeli, Tanju, "Ergenlikte Cinsellik", *Milliyet*, 26.08.2013

⁸ Kohen, Sidni, "Gençlerin Bekârete Bakışı", *Tempo Dergisi*, Yıl. 2012, Sayı 43. s. 103.

%19,5'nin Üniversiteli genç bir kız ile erkek istedikleri şartlarda aynı evde yaşayabilirler yargı cümlesini onaylamalarıdır. Kararsız olanların genel eğilimlerinin de bu durumu onaylamaya yönelik olduğu düşünülürse %21,4 civarında üstelik beş vakit namaz kılan bir kesimin evli olmayan üniversiteli genç kız ve erkeğin aynı evi istedikleri gibi yaşamalarını onayladıkları sonucuna ulaşılmaktadır⁹.

Popüler dergilerin ve gazetelerin bir misyoner edasıyla dile getirdikleri görüşler dikkate alınırca cinsellik modern dünyada bireysel ve toplumsal her şeyi kuşatan, hayatın amacını teşkil eden bir dindir¹⁰. Modern insanın dinlerinden birisi de cinselliktir; zira cinsellik her şeydir; bu dinin amentüsü ise, sözle açıkça dile getirilmese bile tutum ve davranışlara aktarılan biçimiyle, *varlığım cinselliğe feda olsun* ilkesidir.

Cinsellikten Pornografiye

İnsanlık buraya nasıl geldi? Bunu anlamak için *düne* bakmak ve özellikle de Batı toplumlarının dününü dikkate almak gerekiyor. Çünkü bugünün dünyasında egemen olan modern zihniyet ve hayat tarzı, Batı toplumlarının toplumsal ve tarihsel şartlarının ürünüdür.

⁹ Vatandaş, Celalettin ve diğerleri, *Türkiye'de Gençlik*, 313, 372

¹⁰ Bu tespitin bir dayanağı olarak *Seksin 25 Faydası* (Cosmopolitan Dergisinden nakleden: *Sabah gazetesi*, 19.10.2014) başlığıyla haberleştirilen açıklama dikkate alınabilir: *fiziksel olarak sekse ihtiyaç duymadığınız bir dönemdesiniz diyelim. Sırf yapmak için yapmaya da karşısınız, aşk olmadan sevişmek size ters. Var sayalım seksten haklı gerekçelerle ya da uygun aday bulamadığınız için uzak duruyorsunuz. Ya da libido düşüklüğü sendromu yüzünden ateşli oyunlar çok uzak size. O halde seksin bin bir faydasından da mahrum kalabilirsiniz. İşte seksin; sosyal hayattan psikolojiye, sağlıktan estetiğe kadar her alana etkileri açıklaması ile dile getirilen tespit ve tavsiyeler dikkate alınabilir: Seks yaratıcılık sağlar, zayıflatır, duruşu düzeltir, özgüveni artırır, stresi atar; espri üretir, güzelleştirir, sağlık sunar, çekici yapar, âdeti düzenler, monotonluğu kırar, yaşam alanını güzelleştirir, insanları anlamayı sağlar, sosyalleştirir, sapkınlığı azaltır, uykuyu düzenler, sindirimi kolaylaştırır, dostluğu güçlendirir, anne ve babamızı anlamamızı sağlar, düşünceleri ifade etme yeteneğini geliştirir, kendimizi tanımamızı sağlar, şefkat sağlar..*

İnsanlığın cinsiyetle alakalı yaşadığı serüveni takip ederken dikkate alınacak temel kavram *cinselliktir*. Batı dillerindeki karşılı *seks* olan cinsellik, *bölme*, *ayırma* anlamına gelen *secare* sözcüğünden türemiştir ve insanları biyolojik cinsiyetlerine göre bölmeyi ifade etmektedir. Bu bölmenin sonucu olarak insanlar *kadın* ve *erkek* diye iki ayrı kategoriye ayrılırlar. Cinsiyet, bireyin biyolojik özelliğini, *cinsellik* ise bu özelliğe bağlı güdüyü ifade etmektedir. Cinsiyet fizyolojik varlığın bir gereği, *cinsellik* ise söz konusu fizyolojik özelliğin gerektirdiği doğal bir durumdur. Ancak cinsellik fizyolojik temelinden koparılır ve daha çok duygu ve düşünceye mal edilmeye başlanırsa karşımıza farklı bir kavram çıkar; bu *erotizm*'dir. Antik Yunan mitolojisindeki *aşk tanrısı* Eros'tan gelen *erotizm*, cinsel etkinliğin özel bir biçimini ifade etmektedir. Erotizmin kaynağı cinselliktir, ancak o cinselliği de aşan bir olgudur. Erotizm nesnel/fizyolojik olan bir şeyi ifade etmez; o bu bakımdan gösterilebilecek bir şey değildir; o hissedilebilecek, algılanabilecek, düşünülebilir bir şeydir. Kişiye neyin erotik geldiği, bir dizi bireysel ve kültürel faktör tarafından belirlenir. Bir kişiye veya bir topluma erotik gelen bir şey, bir başka kişiye veya topluma erotik gelmeyebilir. Erotizmi fiziksel cinsellikten öte bir boyuta sahip oluşunu örnek üzerinden açıklamak gerekirse, *çıplaklık* ile *nü*¹¹ arasındaki fark dikkate alınabilecek isabetli bir örnektir. *Çıplak olmak* insanın kendisiyle ilgili bir durumu ifade ederken, *nü olmak* başkası tarafından görünmeyi ifade etmektedir. *Çıplaklık* görünmekle, *nü* göstermekle ilgilidir. *Çıplaklık* kendisini olduğu gibi ortaya koyar, *nü* ise seyredilmek üzere ortaya konuştur. Bu bağlamda cinsellik-erotizm farklılaşmasına değinecek olursak, erotizm, cinselliğin sınırlarını aşar. Cinsellik bedenle ilgiliyken, erotizm her şeyle ilgili olabilir. Erotizmin sınırlarını duygu ve düşünce belirler. Erotizm görülen veya işitilen bir şey değil, algılanan bir şeydir. Örneğin salatalık sadece bir sebze olmasına ve dolayısıyla cinsellikle hiçbir alakası bulunmamasına

¹¹ Çıplak anlamına gelen, Fransızca 'nu' kelimesinden türemiştir. İnsan bedeninin çıplak olarak resmedildiği eserlere verilen isimdir.

rağmen, erotizm için çok daha başka bir şeydir. Hareket eden bir eşyanın gıcirtısı sadece kulağı rahatsız eden bir gürültüyken ve dolayısıyla cinsellikle hiçbir alakası bulunmamasına karşılık, erotizm için çok daha başka bir şeydir... Böyle olunca erotizm her yerdedir; baleden modern dansa, modadan reklamcılığa kadar birbirinden son derece farklı alanlarda erotizmin açık ya da örtülü izleri görülebilir. Burada erotizmden bahsetmemizin sebebi, Antik Yunanda cinselliğin erotizm boyutunda algılanması ve bu anlayışın modern zamanlara kadar bazen güçlenerek, bazen zayıflayarak devam etmiş olmasıdır. Cinselliğin fizyolojik özelliğinin ötesinde anlamlandırılması ile doğan erotik anlayış, Yunan heykellerinin önemli bir özelliği olarak kendini ortaya koymuştur.

Zeus

Yunan zihniyeti medenileşmenin ölçütü olarak giyinmeyi değil, çıplaklığı ölçü kabul ediyordu¹². Çıplaklık medeni gündelik hayatın sıradan bir özelliği idi ve başka bir öneme sahip değildi. Cinselliğin önem ifade etmesi, erotizm ile sağlanıyordu; heykeltıraşlar erotik heykeller yontuyor, sanatçılar erotik

¹² Boardman, John, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 36

unsurlar içeren tiyatrolar yazıyor, filozoflar cinselliğe erotik bir boyut inşa ediyorlardı. Erotizmin oluşumunda Yunanlının tanrı tasavvurunun etkisi vardır. Yunan toplumunun fertleri, hayallerinde bir tanrılar topluluğu tasarlarken, kendi reel yaşantılarından soyutladıkları ve uçlara kayan bazı özellikleri hayallerinde var ettikleri tanrılara atfetmişler; yapamadıklarını onlara yaptırmışlar; yaşayamadıklarını onlara yaşatmışlardır. Cinsellik de tüm bunların içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Tanrılar topluluğunun baş tanrısı olan Zeus, tüm şehveti ve arzularıyla tanrılar dünyasının başkahramanıydı. O cinsel kimliğinin gereği olarak *erkek olan bir tanrı* değil, cinselliği Yunanlının fantezilerinin uç sınırlarında yaşayan *erotik bir tanrıydı*. Zeus erotiklikte tek başına değildir; Afrodit'te cinselliğin kadın boyutunda Yunanlının fantezilerini temsil etmiştir.

Avrupa toplumları için Ortaçağ, erotik kültürün yok olma düzeyinde zayıfladığı bir dönemi temsil etmektedir. Bunda Hristiyan inanç ve anlayışı etkili olmuştur. *İlk günah* inancı üzerinden hareket eden Hristiyanlık, bedeni tüm dünyevi isteklerinden soyutlamayı bir ideal olarak takdim ederken, hazzın her türlüsüne karşı savaş açmıştı. *İlk günah* insanlığın kaderini etkileyen bir günahı ve bunun sorumlusu da Havva idi. Ortaçağ'ın egemen söylemi, cinselliği Havva'nın ve onun takipçisi diğer kadınların işlediği bir suç olarak görüyordu. İlk günahın sorumlusu olan Havva kadınların prototipi olarak görülüyor ve iblisle işbirliği yaparak yeryüzünde kötülüğün yaygınlaşmasına sebep olan kişi olarak takdim ediliyordu. İffet, yüceliği ise *bakire* Meryem temsil ediyordu. Bu sebeple Havva çıplak, Meryem ise örtülüydü.

Cinsellik, ortaçağ Hristiyanlığında adeta bir saplantı durumuna gelmiştir. Cinsellik toplum içinde çoğu kez lanetli, yasaklı ve kirli bir dünya olarak görülüyordu. Aziz Augustinus, *İtirafklar* adlı kitabında cinselliğin her şeklini ayıplıyor ve eleştiriyordu¹³. Onun düşünceleri ise kiliseye ve dolayısıyla insanların cinsel hayatına büyük ölçüde yön vermiştir. Cinsellik *ilk günah*'ın kaynağı olarak algılandığı için de günah çıkartma geleneğinde ilk sırayı almıştır.

Hristiyanlık cinselliği öbür dünyanın nimetlerine kavuşmayı engelleyen dünyevi bir zaaf olarak görmüştür. Cinsellik ancak evlilik içinde ve soyun devamı için katlanılması gereken bir zorunluluktur. Doğu kiliseleri için cinsellik tanrının yarattığı şeyin bir parçası değil, şeytandan kaynaklanan kötü bir

¹³ “En büyük zevkim sevmek ve sevim... Öyle ki temiz bir sevgi ile cinsel tutku arasındaki farkı anlayamıyordum... kaynayan kanımı ancak evlilik yatıştırabilirdi. Ya Rab! Arzularım başka bir şekilde yatışamıyorsa, yasalarının buyurduğu gibi çocuk yaparak amacına ulaşabilirdi. Çünkü insan soyunun böyle devam etmesini istedim. Cennette bulunmayan şehvetin dikenlerini yumuşak elinle köreltiyorsun. Böylelikle sende uzaklaşmış olsak bile her şeye kadir gücün bizden uzak değil. Bulutlardan gelen sözlerine kulak vermeliydim. “Evlenenlerin bu yaşamda sıkıntıları olacaktır. Ben sizi bu sıkıntılardan esirgemek istiyorum.”... (Saint Augustinus, *İtirafklar*, 37,38)

eğilimdi. Karı koca arasındaki cinsellik bile günah barındırıyordu. En iyi evlilik cinselliğin olmadığı evlilikti. Batı kiliseleri için ise cinsellik kirleten ve lekeleyen, bekâret ise en arzulanır şeydi. Bu sebeple kilise ve tarikat mensuplarından bakir olmaları isteniyordu. Din adamlarının iffet ve bekâreti, onları evli Hıristiyan halktan farklı ve üstün kılıyordu¹⁴. Cinsellik, popüler edebiyatın önemli temalarından birisiydi. Şarkılar ve hikâyeler kadın cinselliğinden duyulan korkuyu dile getiriyor ve çoğunlukla çok fazla bağımsız davranışlar içine giren kadınları dövmenin doğru bir tutum olduğu ileri sürülüyordu. Örneğin, adı *İnsan kötü kadınları nasıl dövmeli* olan bir Alman şarkısı şöyle başlıyordu: *Şimdi neşeyle söyleyeceğim sana, vur kafasına karının, sopayla dayak at ona her gün*¹⁵. Cinselliğe karşı gelişen tutum özellikle kadınlar üzerinde yoğunlaşmıştı. Âdem'e yasak elmayı sunan Havva'nın soyundan gelen kadınlar dünya zevklerine kapılan zayıf yaratıklar olarak görülüyordu¹⁶. Ancak cinselliğe ilişkin hiç de doğal olmayan bu engelleme ve olumsuz anlayış, gizli patlaklar vermekten de geri kalmamıştır. Kilisenin baskısı nedeniyle doğal olan da yasaklanınca veya çirkinleştirilince, iffetsizlik ve evlilik dışı cinsel ilişkiler tüm toplum kesimlerinde hep yaygın olarak yaşanan bir durum haline gelmiştir. Öyle ki iffeti korumak için *bekâret kemeri* icat edilmiş ve yaygın olarak da kullanılmıştır. Bugün Avrupa'daki birçok müzede, özellikle de Paris, Londra ve Nürnberg'deki müzelerde, zamanında ustalıkla tasarlanmış ve kullanılmış orijinal bekâret kemerlerini görmek mümkündür.

¹⁴ Wiesner-Hanks, Merry E., *Erken Modern Dönemde Avrupa (1450-1789)*, 85

¹⁵ Wiesner-Hanks, Merry E., *Erken Modern Dönemde Avrupa (1450-1789)*, s. 86

¹⁶ Tannahill, Reay, *Tarihte Cinsellik*, 371.

Bekâret kemeri

Davud Heykeli

Kilise egemenliğindeki Ortaçağ Avrupa'sının cinsellikle ilgili durumu bu idi. Değişimin habercisi Rönesans oldu. Rönesans'la birlikte *eskiyi* (Antik Yunan'ı) referans alan bir değişim yaşanmaya başlandı. Süreçle birlikte insan bedeni idealleştirilip, *tanrısallaştırıldı*. Çıplaklık ve erotizm yeniden meşrulaştı. Günahın temsilcisi Havva'nın yerini, erotizmin temsilcisi Venüs¹⁷ aldı. Venüs, Rönesans sanatının en çok resmedilen figürü haline geldi. Venüs üzerinden yeniden doğan erotizm, kısa süre sonra dinsel kişiliklere de yansıdı. Michelangelo, geleneğin aksine, Meryem'i ünlü Pieta'sında genç ve güzel bir kadın olarak resmetti. Rönesans'la birlikte Ortaçağın insan görünümünden uzak ve cisimsiz tanrı sureti, yerini yeniden Antik Yunan sanatındaki insan görünümlü tanrılara bıraktı. Erkek bedeni bütün erotikliğiyle yeniden ön plana çıktı. Davut heykeli bunun önemli bir örneğidir. Floransa'nın sembolü olan Davut heykeliindeki Davut, ideal vücut hatlarıyla çıplak, erotik, çocuk fiziği ile kadının vücut dilini bir arada gösteren haliyle *sapkın ve sodomisttir*¹⁸; daha kısa ve genel bir tanımlamayla, erotizmi aşar ve pornografik unsurlar taşır.

Aydınlanma felsefesi hazzı kontrolsüz hale getirdi. Aydınlanma çağıyla başlayan ve modern çağda alevlenen hazzın özgürleşmesi anlayışı, kadın bedenini keşfetmeye ve çıplak kadın bedenini bir nesne haline getirilmesine neden oldu. Yaşanan erotizmin egemenliği idi, ama yer yer pornografide boy göstermeye başladı. Bu açıdan sürrealist sanat akımı özel bir konuma sahip oldu. Sürrealist erotizminin tek nesnesi kadın değildi, sevişmenin birçok çeşitleri özellikle de sapık biçimde olanları ele alınıp resmedilmiştir. Geç dönem olmakla birlikte Bellmer ve erotizmi vahşet derecesinde işleyen Molinier bu olguya örnek oluştururlar¹⁹. Modern çağların ve özellikle de XX. yüzyılın en karakteristik özelliklerinden birisi de pornografik olmasıdır.

¹⁷ Eski Yunan Mitolojisiindeki Afrodite'nin Roma kültür ve inancında karşılığı olan tanrıça.

¹⁸ Paglia, Camile, *Cinsel Kimlikler Nefertiti'den Emily Dickinson'a Sanat ve Dekadans*, 153.

¹⁹ Passeron, Ren'e, *Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi*, 82

Pornografi Çağı

Yunanca *pornographos* sözcüğünden türetilmiş olan pornografi esasen fahişelik edebiyatı anlamına gelmekteydi; uzun süre bu manada kullanılmıştır. XVIII. yüzyıl, pornografinin önemli anlam değişikliğine ulaştığı bir dönem olmuştur. Pornografi daha önce hiç olmayan bir şekilde, XVIII. yüzyılda, cinsel eylemleri ya da cinsel organları açıkça belirtmek için kullanılan bir sözcük olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren de anlamı genişleyerek *müstehcen*²⁰ olan şey anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu yeni anlamıyla da hem edebiyatta hem gösterilerde cinselliğin somut ve doğrudan temsilini ifade etmeye başlamıştır. Pornografinin bugünkü anlamını inşaaya yönelik son değişimler 1945 sonrasında kendini göstermiş ve 1960'lı yıllarda netleşmiştir. Geline son aşamada pornografi, popüler kültürün ve kitle kültürünün bir unsuru olup, teknolojik gelişmeye bağlı olarak yazı, fotoğraf, çizim, film gibi iletişim araçlarını da kullanarak cinselliğin her halini olanca çıplaklığıyla görsel ve sesli bir şekilde gösterimini ifade etmektedir. Artık cinselliğin akla gelebilecek her türlü, imalar ve gölgelerin arkasına saklama gereği duymaksızın açıkça görülür, iştir hale gelmiştir. Erotizmdeki imalar, çağrışımlar ve dolaylı anlatımlar terk edilmiş; her şey yalın, açık ve doğrudan hale gelmiştir. Bu sunum sırasında cinsellik veya cinsel organlar her türlü suiistimale ve bayağlaştırılmaya maruz bırakılarak teşhir edilmektedir. Sunumu

²⁰ Müstehcen sözcüğü Türkçede, edep dışı, açık saçık, terbiyesizce, iğrenç olarak tanımlanmakta, edep ise söz ve davranışta beğenilen yol, terbiye anlamında kullanılmaktadır. Edep etmenin utanma belirtisine eşdeğer diğer anlamı ise örtülmesi gerekli ayıp yerler ya da insanlarda açıkta görünmesi ayıp sayılan vücuttaki yerler olup, kadın ve erkek cinselliğinin utanç duygusu uyandıracak tarzdaki çıplaklığı ve birlikteki eylemi olan seks müstehcen sözcüğüyle çakışmaktadır. Hukuk dilinde pornografi yerine de kullanılan "müstehcen" sözcüğü Arapçada "soysuzluk, bayağılık, söz ve dil ayıbı" anlamına gelen hücnat kökünden gelmektedir. Müstehcenin İngilizce karşılığı opscene'dir. Bu sözcüğün Latince kökeni ise sahneleme anlamına gelen scene'dir. Dolayısıyla müstehcenin sahne dışında olan, normal olarak yaşam sahnesinde sergilenmeyen davranışlar olduğu da söylenebilir. Pornografinin müstehcen olduğu rahatlıkla söylenebilir, ancak her müstehcen olgunun pornografik olduğu söylenemez. (İşçi, Yaprak, *Televizyonda Müstehcenlik*, 5, 15).

kısıtlayan herhangi bir estetik veya ahlaki ölçü yoktur. Bu yapılırken de tüm yapılanları onaylayan, hoş gören veya teşvik eden bir anlayışa dayanılmaktadır. Bu bağlamda Zizek'in açıklaması son derece anlamlıdır: pornografi, gösterilecek her şeyi gösteren, hiçbir şeyi gizlemeyen ve her şeyi kaydedip bakışlara sunan bir türdür²¹. Tüm bu özellikleriyle de toplumun kabul ettiği cinsiyet ya da ahlaki davranış ölçütlerine karşı saldırı ya da aykırı bir hareket tarzını ifade etmektedir. Yine bu nedenle cinsel eylemler söz, yazı ve görüntüyle açık biçimde gösterilmekte, cinsel organlar ya da cinsel ilişki ayrıntılarıyla gözler önüne serilmekte, grup seksi, sadomazoşist ve fetişlere odaklanan seks, tecavüz, ensest ilişki, çocuklarla ve hayvanlarla cinsel ilişki hiçbir kısıtlama olmaksızın ortaya serilmektedir.

Modern kültür başlangıcı itibarıyla erotik idi, ama bugünün modern kültürü erotizmi çok gerilerde bırakmış, pornografik bir eksene oturmuştur. Erotizm pornografi arasındaki geçiş ise son derece kolay ve hızlı şekilde gerçekleşmiştir. Kolay gerçekleşmiştir, çünkü dine ve tanrıya isyan temelinde şekillenen modern kültürün girişimlerini kontrol edecek herhangi bir iç veya dış denetleyici mekanizma bulunmamaktadır.

Bireyin başlı başına bir değer haline geldiği ve bu haliyle de ahlak kurallarının, dinin ve yasaların üstünde ve ötesinde her şeyi tatmasının normal olduğu anlayışına dayanan pornografi, başta voyörizm (röntgencilik) ve egzibisyonizm (teşhircilik) gibi cinsel sapkınlıkları meşru gören bir anlayışın uzantısından başka bir şey değildir. Voyörizm başkalarının cinsel organlarını ya da cinsel ilişkilerini gizlice gözetleyerek cinsel doyuma ulaşma tutkusudur. Bir cinsel sapkınlık olan ve yakın döneme kadar da tedavi gerektiren ağır bir hastalık olarak değerlendirilen voyörizm, bugünün dünyasında pornografi üzerinden doğal bir özellik kategorisine indirgenmiştir. Bu günün dünyasında özellikle internet sayesinde kitlesel düzeyde de yaygınlık kazanmıştır. Gerek ekrandaki, gerek webcamdaki pornografik görüntüleri seyretmek tamamıyla voyörizmle ilgilidir, ancak ne var ki tüm bunlar normal kabul edilir olmuştur.

²¹ Zizek, Slavoj, *Yamuk Bakmak*, 149-150

Egzibisyonist kişi, cinsel organlarını başkalarına göstermekten ya da böyle hayaller kurmaktan büyük bir haz alır. Bu davranışı genellikle beklenmedik bir yerde, zamanda ve bunu beklemeyen bir kişiye yönelik gerçekleştirir. Egzibisyonizm de aynen voyörizm de olduğu üzere bir cinsel sapkınlık olup, yakın döneme kadar o da tedavi gerektiren bir hastalık olarak değerlendiriliyordu. Ancak bu sapkınlıkta da bugünün dünyasında pornografi üzerinden doğal bir özellik kategorisine indirgenmiştir. Artık webcam üzerinden gündelik hayatını ya da cinsel ilişkisini kayda alıp yayınlayanlara sıklıkla rastlanmaktadır.

Birçok durumda voyörizm ve egzibisyonizm birbirinden bağımsız sapkınlıklar değildir; çünkü nasıl ki izleyen *röntgenci* oluyorsa, izleten/gösteren de *teşhirci* olmaktadır ve ikisi aynı durumun iki farklı boyutunu temsil etmektedir. Özetle gerek voyörizm (röntgencilik) ve gerekse egzibisyonizm (teşhircilik) her iki sapkınlık da pornografinin en önemli unsurları arasında yer almaktadır; zira *izlemek* ve *izlenmek* pornografinin en önemli öğeleridir. Ve pornografi bu günün dünyasının karakteristik özelliklerinden birisidir.

Pornografik kültürün ve zihniyetin inşa sürecini tarihsel olarak takip edebilmek için iki yüzyıl geriye gitmek gerekiyor. XVIII. yüzyılın sonundan itibaren başta Fransa ve İtalya olmak üzere Avrupa'da porno resimler yayılmaya başlamıştı. Oyun kartlarında, posterlerde, kartpostallarda porno resimlerine sıklıkla rastlanıyordu. Bu tarz ürünlere ilk muhalefet de XIX. yüzyılda başlamıştır. Pornografik ürünleri dağıtan insanlar mahkemeye çıkarılmış ve para cezaları verilmiştir. Hatta günümüzde eserleri klasik olarak kabul edilen Flaubert, Zola ve Baudelaire gibi Fransız edebiyatçılar bile eserlerinde müstehcen/pornografik unsurlara yer verdikleri gerekçesiyle yargılanmışlardı. Fotoğrafın keşfi ve yaygınlaşması, pornografik kültürün oluşmasında önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Fotoğraf makinesinin keşfiyle pornografi hızla yaygınlaşmıştır. Önceleri ressamların tuvallerinde vücut bulan pornografi, bu sefer fotoğraflarda boy göstermiştir. Üstelik fotoğraf çekmekle yağlıboya bir tablo ya da heykel yapmak arasında büyük bir fark vardı.

Deklanşöre basmak için ressam ya da heykeltıraşların yeteneklerine sahip olmak gerekmiyordu. Fotoğraf aracılığıyla pornografinin yaygınlaşmasının hangi boyutlarda gerçekleştiğini anlamak için 1860 ve 70'lerin ünlü fotoğrafçısı Henry Hayler dikkate alınabilir. Hayler'in Londra'daki evine polis tarafından düzenlenen baskında 130.248 adet pornografik resim ele geçirilmiş, Hayler tutuklanmaktan kurtulmak için Avrupa'ya kaçmıştır²².

Pornografik kültürün oluşumunda ikinci önemli aşamayı film makinesinin keşfi oluşturmaktadır. Artık pornografi canlıdır. Pornografik içerikli ilk filmin 1915 yılında ABD'de çekilen *A Free Ride* olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde Arjantin, Küba, İspanya, ABD ve özellikle de Fransa'da pornografik filmlerin üretildiği bilinmektedir. Uzun süre pornografik film piyasasını elinde tutan Fransız yapımı ilk pornografik film ise 1928 yılında çekilen *Nudist Bar* adlı kısa filmidir. Cinsel ilişkinin aleni olarak gösterildiği bu tür filmler Paris'in genelevlerinde çekilip, gösterilmiştir. Filmin oyuncularını genelevindeki fahişeler, mamalar, pezevenkler ve bodyguardlardı. 1930-1938 arasında yılda yaklaşık 40 pornografik film çekilen Fransa'da, porno filmler çok lüks kabul ediliyor, ancak belli mekânlarda ve sosyete mensuplarınca izlenebiliyordu. Fransız denemeci Ado Kyrou bu durumu şöyle açıklamıştı: *Bir gün gelecek porno film lüksü bitecek. Tüm insanlık dilediği zaman, dilediği gibi kolayca izleyebilecek bu tür filmleri*²³.

1953 yılında, kimilerine göre pornografiyi yeraltından yerüstüne çıkaran Playboy dergisi yayınlanmaya başlandı. Playboy'u Penthouse ve Hustler gibi dergiler izledi. Playboy ve onu taklit eden dergilerde *softcore* olarak tanımlanan cinsel eylemlerin açıkça gösterilmediği fotoğraflar yayınlıyordu. Bu dergilerde 1970'li yıllara kadar fotoğraf başlıca pornografik materyaldi. Hardcore filmlerin yasal gösterime girmesiyle birlikte porno dergilerde sınırlar aşılmış, grup seks ve lezbiyenlik dâhil birçok farklı türün işlendiği dergiler yayınlanmaya başlanmıştır²⁴.

²² Hyde, Montgomery, *Pornografinin Tarihi*, s. 98, 106

²³ Altan, Çetin, *Yeryüzü Tanrıcaları*, 91

²⁴ Altınan, Dennis, *Küresel Seks*, 153

1960'lara kadar yazı, grafik, resim ve fotoğraf düzeyinde var olan, ancak yine de görece gizli kalan porno, 1960'larda bir sektör niteliği kazanmış ve gerçek anlamda porno filmler çekilmeye, dergiler yayımlanmaya başlamıştır. 1968'de Danimarka pornografiyi tamamen serbest bırakan ilk devlet olmuştur. Dünyaya her türlü pornografik malzemeyi sunan Danimarka, Avrupa seks turizminin merkezi haline gelmiştir. 1969'da San Francisco'da büyük bir sinema salonunda ilk uzun metrajlı porno film yasal olarak gösterime girmiştir. 1972 yılında gösterime giren *Deep Throat* filmi ABD'de genel izleyici tarafından seyredilen ilk pornografik filmidir. 1970'lerde homoseksüel ilişki, hayvanlarla ilişki, tecavüz içerikli filmlerin çekilmeye başlandığı ve erotik çocuk resimlerinin revaçta olduğu porno endüstrisi büyük oranda mafyanın kontrolünde iş yapmıştır.

1970'lerin başında özellikle kentlerin varoşlarını porno filmleri oynatan sinemalar sarmıştır. Bu sinemalarda film izlemek isteyenlerin üyelik aidatı ödemesi ve bir sansür kuruluştur ya da polisle işbirliği yapmadıklarına dair bir belgeyi imzalaması gerekiyordu. Bütün ABD'ye yayılan bu tarz sinemaların talebini karşılayabilmek için porno film üretimi de artmıştır. 1915 ile 1970 arasında yaklaşık 1800 porno film çekilmesine karşılık, 1970'ten sonra yılda 500 ile 700 arası film çekilmeye başlanmıştır. Porno filmler kısa süre içinde dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Yalnızca Fransa'da 1973 yılında 200, 1974 yılında ise 223 uzun metrajlı porno film çekilmiştir, 1974 yılında gişe hâsılatının yüzde 15'i porno filmlerden elde edilmiştir. 1986 yılında çekilen her beş videodan biri pornografik içerikliydi, o yıl yaklaşık 1500 porno film üretilmiştir.

Porno film pazarının hızla büyümesinde video teknolojisinin önemli payı vardır. Video cihazı uzun bir süre pornografinin önemli bir aracı olmuştur. Video ile pornografi evlere girmiştir. 1982 yılında yalnızca Fransa'da 1 milyon video cihazı ve 2000 porno film satan dükkân bulunmaktaydı. 1987 yılına gelindiğinde Fransa'da yaklaşık 3 milyon porno içerikli film kasetinin satıldığı tahmin edilmektedir. 1985 yılında 75 milyon

dolar olan porno pazarının büyüklüğü 1992 yılına gelindiğinde 490 milyon doları bulmuştur²⁵.

1980'li yıllarda batı ülkelerinin televizyonlarında porno filmler de gösterilmeye başlanmış ve böylelikle video ile evlere giren porno, TV aracılığıyla evlerde daha da sık izlenir hale gelmiştir. Porno yayınlar süreç içerisinde kablo televizyonlarda şifreli olarak, otellerde ödeme sistemiyle ve nihayet uydu yayıncılığı aracılığıyla televizyon ekranlarına taşınmıştır.

Pornografi bugünün dünyasında küresel bir pazar durumuna gelmiştir. Bu piyasaya ait bilgiler son derece hızlı bir şekilde değişmektedir; bu sebeple de birkaç yıllığına dahi olsa kalıcı bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır. Sadece bir tahminde bulunmak adına gerçekleştirilen bir araştırmanın²⁶ bulgularına bakılacak olunursa; internet üzerinden her bir saniyede 28.258 kişi pornografi izlemekte, arama motorları aracılığıyla 372 pornografik terimi araştırmakta ve birçok aracı yine internet üzerinden 3,075.64 dolar harcamaktadır. Bunun yanı sıra sadece ABD'de her 39 dakikada bir pornografik film üretilmektedir. Dolayısıyla her hafta ABD'de 270 civarında yeni pornografik film üretilmektedir. Ülkeler düzeyinde internet üzerinden pornografi için yapılan harcamalar korkunç boyutlara erişmiş durumdadır. Yılda 100 milyar dolar civarında bir para pornografi endüstrisine akmaktadır.

ABD'deki pornografi sektörünün önde gelen iki temsilcisi, 2008 yılında, ABD ekonomisine yılda 13 milyar dolar girdi sağladıklarını fakat ekonomik sıkıntılar nedeniyle insanların cinselliğe ilgilerinin azaldığını *Amerikan halkının cinsel iştahını yeniden açmak için bir an önce harekete geçilmesi gerektiğini* dile getirmiş ve Kongre'den 5 milyar dolar yardım talep etmişlerdir²⁷. Pornografinin yaygınlık düzeyini, ondan da öte nasıl bir ticari faaliyet unsuruna dönüştüğünü anlayabilmek

²⁵ Faligot, Roger, *Porno Business*, 252-277

²⁶ http://www.familysafemedia.com/pornography_statistics.html (erişim tarihi 25 Aralık 2014)

²⁷ <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/24934737> (erişim tarihi 25 Aralık 2014)

için, özgürlük mücadelesi için faaliyet yürüten örgütüne gelir elde etmek için kitap yazan bir direniş örgütü lideriyle ilgili bir haberi dikkate almak anlamlı olacaktır: Meksika'nın ormanlık "Chiapas" bölgesinde yaşayan Maya Kızılderilisi halkının özgürlüğü için 1994'te yönetimle mücadeleye başlayan Subcomandante Marcos, yıllar sonra İngiliz gazetesi Guardian ile söyleşi yapmayı kabul etti. Başkent Mexico City'nin arka sokaklarındaki bir internet kafenin boğucu sıcaklıktaki odasında Guardian'ın sorularını yanıtlayan Marcos, "Yazdığım kitabın içeriği bu kez politika değil. Sadece seks. Saf pornografi. Kitabım, önümüzdeki ay piyasaya çıkıyor. Kitabın üzerinde ne kadar çok 'X' olursa, o kadar çoksatar" diye konuştu²⁸.

Pornografi, ahlak, namus, mahremiyet konusundaki anlayışları değiştirmiş, bu anlayışların değişip zayıflaması pornografiyi yaygınlaştırmıştır. Pornografi üzerine çalışmalar yapan Michael Kimmel, pornografiye ilişkin zihniyet değişimini şöyle anlatmaktadır: 20 yıl önce sınıfta pornografiden bahsettiğimde kız öğrencilerim, "iğrenç" derdi, erkekler ise suçlulukla "evet, izledim" derdi. Bugün ise erkekler suçluluk duymaksızın porno izlediklerini söylemekte çok daha açıktır. Kadınlar şu an erkeklerin eski alışkanlığını devralmış durumdadır: Mahcup bir şekilde porno izlediklerini kabul ediyorlar. Kadınların tavırları çok yakın bir şekilde erkeklerinkiyle örtüşüyor²⁹. Pornografinin ne kadar yaygınlık kazandığını göstermesi açısından Kanada'nın Montreal Üniversitesi'nde yapılan araştırma önemlidir. 2009 yılında yapılan araştırma ile porno film izlememiş tek bir erkeğin kalmadığını ortaya çıkmıştır. Araştırmaya göre bekâr bir erkek haftada en az 40 dakika porno film izlerken, evli erkekler için ise bu süre 34 dakikadır³⁰.

Bugünün dünyasında pornografiye ilişkin anlayış ve değer yargılarının değişmesinde kitle iletişim araçları temel belirleyicidir.

²⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/6505861.asp> (erişim tarihi 25 Aralık 2014)

²⁹ Paul, Pamela, *Pornografi*, 150

³⁰ Milliyet gazetesi 3.12.2009, Radikal gazetesi, 3.12.2009

Pornografi, kitle iletişim araçları tarafından alabildiğine yaygınlaştırılmakta ve zihinsel bir normalliğe ulaştırılmaktadır. Örneğin Private Stars adlı programda beş erkek ve beş porno yıldızı bir eve kapatılmıştır. Büyük ilgi gören ve birkaç ülkede birden yayınlanan programda erkekler cinsel performanslarına göre değerlendirilmiş ve ödül olarak bir porno film yapımcısıyla sözleşme yapılmıştır³¹. Üstelik bugünün dünyasında pornografi sadece görsel bir unsur olmaktan çıkmış, müziğin de önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir. Bunun bir örneği olarak sinema yıldızı Penelope Cruz'un, rock müzisyeni olan kardeşi Eduardo Cruz'a destek olmak için oynadığı ve en çok izlenenler kliplerden birisi özelliğine sahip olan video klip dikkate alınabilir. Klip tamamen pornografik niteliktedir. Penelope Cruz söz konusu klipte lezbiyen rolünde yer almıştır. Konuya ilişkin örnekler pek çok olup, pornografinin katkısıyla müzik dinlenen bir şey olmaktan çıkmış, izlenen bir şey haline gelmiştir.

Pornografinin yaygınlaşması ve meşrulaşması öylesi bir noktaya ulaşmıştır ki, basına yansıyan haberler insana şaşkınlık verecek düzeydedir. Örneğin Amerikalı porno yıldızlarından Sunny Lane'in menajerliğini babası Mike yapmakta; Annesi Shelby, üzerinde *Sunny Lane XXX* yazan iç çamaşırları pazarlamaktadır. Baba Mike, Sunny ilk kez Playboy TV'ye çıktığında karısı Shelby ile sevinçten ağladıklarını söylemiştir. Kızının rol arkadaşlarına onun kısa süreli erkek arkadaşları gözüyle baktığını söyleyen Mike, *Kızım tanımadığım bir adamla cinsel ilişkiye gireceğine, bu işi profesyonel olan insanlarla yapıyor. Bu daha iyi demiş ve sözlerini önemli olan kızımın mutluluğu. Her zaman arkasındayız*³² diyerek devam ettirmiştir. Öbür yanda ise porno yıldızı Mary Caey bir yandan program sunuculuğu yaparken, bir yandan da California vali adayı olmuştur. Porno yıldızı Cicciolina ise 1987'de İtalyan'da milletvekili seçilmiş ve milletvekilliği süresince seçmenlerine *sevişme parkları* açmak gibi mesleğinin gereğine uygun vaatlerde bulunmuştur.

³¹ Paul, Pamela, *Pornografi*, 14-15

³² *Hürriyet* gazetesi, 16.3.2007

Eğer bir *sapma*, *normal* kabul edilirse, bu sapmayı durduracak bir çizgi hiçbir zaman olmayacaktır. Çünkü her sınırın biraz öncesi biraz sonrasını meşrulaştıracaktır. Bunu pornografi üzerinden görmek mümkündür. Pornografiyi de aşan sapkınlığın sanat, kişisel tercih veya yaşam tarzı tercihi adı altında adı kabul görmeye başlamasının ilginç örneği olarak Rus *sanatçı* Oleg Kulik dikkate alınabilir. Oleg Kulik 1995-97 yılları arasında yaptığı bir seri performansta köpeğiyle birlikte yaşamış, halka açık yerlerde çıplak bir halde dizlerinin üzerinde emekleyip yürüyerek ve konuşmak yerine bir köpek gibi davranarak ses çıkartmış ve köpeğiyle çiftleşip, bunu da sergilemiştir.

Çocukları da ağına düşüren ve çocuklar üzerinden büyük paralar kazanan pornografi sektörünün bu kadar hızlı yaygınlaşıp, gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesinde kapitalizmin rolü önemlidir. Zira kapitalizm her şeyi olduğu gibi, kadın bedeni ve cinselliği de metalaştırıp pazara sunmuştur. İnternet ise pazarın en son aracıdır. İnternet sayesinde sıradan insanlar da pornografinin aktörleri durumuna gelmiştir. Birçok çift en mahrem anlarını hiçbir ticari kaygı taşımaksızın kayda alıp gerek fotoğraf, gerekse de video formatında milyonlarca kişiyle ve üstelik kendi rızalarıyla paylaşmaktadır. Öte yandan sevgilisine kızan ya da karısından ayrılan kişiler intikam amacıyla daha önce çektikleri film ya da fotoğrafları internette yayınlamaktadır. Ya da kayda alındığından haberi olmayan kişilerin gizlice çekilmiş görüntüleri internet ortamında dağıtılmaktadır.

Eşcinsellik: Sapkınlıktan, Meşru Bireysel Tercihe

Bölümün başında açıklandığı ve bilindiği üzere, insan, öncelikle fizyolojik hayatını, takiben psikolojik ve sosyal hayatını oluşturup şekillendiren birçok güdü ile doğar. Bu güdülerle ilgili söylenebilecek özelliklerden birisi, kuralları ve sınırı olmayan bir istek oluşturmalarıdır; isterler; kendileriyle ilgili her şeyi isterler; fizyolojik olarak sınırsız olmamakla birlikte sınırsızca isterler. Örneğin *sahip olmak* güdüsü dikkate alınarak ifade edilecek olursa, sınır yoktur bu güdünün isteklerinin; istedikçe ister;

her şeyi ister... *güvende hissetmek, beğenilmek, sevmek, takdir edilmek* güdülerini hep aynıdır. Fizyolojik bir sınırı olmakla birlikte *açlık, susuzluk* da sınırsız bir istek olarak açığa çıkar; açık kan kişi her şeyi yemek ister, her şeyi yiyebileceği hissindedir; ama fizyolojik potansiyeli zorunlu bir şekilde sınırı koyar ve doyuma ulaşır. Burada esas konumuz olan *cinsiyet* de benzer durumdadır; sınırsız bir istek ile varlığını hissettirir; organizmayı harekete geçirir; fiziksel sınırı olmasına rağmen doymaz, doymak istemez... Genel bir tespit olarak ifade etmek gerekirse güdülerin istekleri sınırsız ve doyumsuzdur; sınırsız ve doyumsuz bir iştiaqla organizmayı harekete geçirirler.

Fizyolojik açıdan *insan* doğan varlığın kimliğiyle, kişiliğiyle, karakteriyle *İnsan* olabilmesi için güdülerin sınırlanması, güdülerinin kurallı hale gelmesi gerekmektedir. Yoksa *İnsan* olmaz; cani olur, sapık olur, normal dışı olur... Güdülerin isteklerini ise *ayıp, günah* ve *yasak*'lar sınırlar; böylelikle potansiyel *insandan* gerçek *İnsan* oluşur. *İnsan*'ı inşa eden *ayıp, günah* ve *yasak*'ın kaynağı ise din, ahlak, hukuk ve diğer toplumsal değerlerdir. Bunlar sayesinde, annesinden *potansiyel olarak insan* doğan varlık, toplum içinde gerçek *İnsan*'a dönüşür.

Burada açıklamaya çalıştığımız durum, Freud'da id (alt benlik) ve süper ego (üst benlik) isimleriyle karşılığını bulmuştur. Freud'un *içimizdeki doyumsuz hayvan* olarak tanımladığı ve id (alt benlik) ismini verdiği şey, güdülerin sınırsız ve doyumsuz istekleridir. Freud'a göre id kişinin *ilkel benliğidir*; hazzın doyumunu ilkesine göre çalışır. Hiçbir sosyal kuralı önemsemeyen id'in tek istediği, isteğinin anında yerine getirilmesidir. İd baskın olarak bebeklerde görülür bu nedenle id için aynı zamanda *kışılığın çocuksu tarafı* da denilebilir. *İnsan* olabilmek için bu *doyumsuz hayvanın* kontrol edilmesi gerekmektedir. Bunu Freud'un *üst benlik* veya daha bilinen ismiyle süper ego dediği şey yapar. Süper ego, kural ve değerler bütünlüğü içinde insana yön verir; id'i kontrol eder. Freud'un bireydeki karşılığını *vicdan* olarak tanımladığı süper ego, aile, anne ve baba, çevre, okul, din, geleneklerden öğrenilenlerle oluşur. Bireyin iyi ya da kötüyü

birbirinden ayırmaya başladığı süreçlerde gelişir ve olgunlaşır. Ancak bu id-süper ego karşıtlığında birey için önemli bir durum açığa çıkar. Eğer id-süper ego ilişkisinde id baskın olur ve süper ego pasif kalırsa, kişilik olarak sorunlu, bencil, kendini evrenin merkezine almış bir birey oluşur. Süper ego baskın olur ve id pasif kalırsa, bu sefer de yine kişilik olarak sorunlu, zayıf, iradesiz, silik bir birey oluşur. Önemli olan ikisini dengeleyebilmektir. Freud bunu *ego* (benlik) olarak tanımlar. Freud'un sözüyle *ego şahlanmış bir at üzerindeki şövalye gibidir*. Veya id ile süper egonun isteklerini uzlaştırmaya çalışan bir *hakemdir*. Kısaca id ve süper ego arasında dengeleyici unsurdur.

Bu açıklamaları takiben *cinsellik* güdüsüne dönelim; daha önce genişçe açıklandığı üzere cinsellik insanın temel güdülerinden birisidir ve buradaki açıklamalar bağlamında ifade etmek gerekirse kontrol edilmek zorundadır. Kontrol edilmeyen cinsellik, Freud'un benzetmeleriyle *kontROLSÜZ vahşi hayvan* gibidir. Dini, kültürü, ahlak sistemi, hukuk sistemi her ne olursa olsun insanlığın ortak bir tecrübesi olarak ifade etmek gerekirse, *İnsan* olabilmek için diğer güdülerin kontrol edildiği gibi cinsellik de kontrol edilmiştir. Kontrolü sağlayan mekanizmalar toplumdan topluma değişebilir; bu kontrolün sınırlarında değişmelere yol açabilir, ama şu önemli bir durumdur ki, güdülerini kontrol etmemiş toplum yoktur. Cinselliğe ilişkin kontrollerin önemli bir kısmını ise *cinsel yöneliş*³³ ilişkin kontroller oluşturmaktadır. Eşcinselliğin³⁴ yasaklanması da bu bağlamda anlam kazan-

³³ Cinsel yönelim kavramı bireyin kendisini hangi cinse ait hissettiğini değil, hangi cinsten kişilere cinsel ilgi duyduğunu ve erotik nesne seçimini ifade etmektedir. İnsanın cinsel yönelimi karşı cinse (heteroseksüel), kendi cinsine (homoseksüel/eşcinsel) ya da her iki cinse birden (biseksüel) olabilmektedir. Eşcinsellik genellikle bir çatı kavram olarak kullanılmaktadır. Kadın ve erkek eşcinsellere yönelik farklı kavramlar kullanılmaktadır. Lezbiyen (lesbian): Kendi cinsine yönelik duygusal, fiziksel ve cinsel yönelimi olan kadınları ifade etmek için kullanılır. Gey (gay): Kendi cinsine yönelik duygusal, fiziksel ve cinsel yönelimi olan erkekleri ifade etmektedir.

³⁴ Eşcinsellik ile ilgili olarak halk düzeyinde tamamen denecek oranda, okumuş kesimde de büyük oranda yapılan bir yanlışlık vardır. Bu yanlışlık bir tercih olarak eşcinsellik ile doğuştan gelen eş cinsiyetliliğin (eşcins) birbirine karıştırılmasıdır. Doğuştan gelen ve temelde tamamen

maktadır. Burada şu da son derece önemlidir: Cinselliğe ilişkin kontrolün dışında kalan ve o kontrol sistemi içerisinde *sapma* olarak nitelenen durumların varlığı, hiçbir zaman söz konusu sapmaların normalliğinin ölçütü olarak değerlendirilmemiştir. Her toplumda cinayetin, hırsızlığın yasaklanmış olmasına karşılık sapma niteliğinde gerçekleşen cinayet veya hırsızlıkların var olmasının cinayet veya hırsızlığın meşruluğunun gerekçesi olamayacağı gibi.

Eşcinselliğin sapma boyutunu aşarak, toplumsal bir kabul boyutuna ulaştığı yerlerden birisi olan Antik Yunan toplumunu istisna edersek³⁵ eşcinsellik her zaman bir sapma olarak görül-

fizyolojik bir sorun olan eş cinsiyetlilik hiçbir şekilde burada kastedilen eşcinsellik bağlamında değerlendirilemez. Burada eleştirilere konu olan eşcinsellilik, fizyolojik bir temeli olmayan ve kişinin tercihleriyle ilgili olan, öğrenilmiş olan durumdur.

- ³⁵ Antik Yunan'da, genç erkekler ve yetişkin erkekler arasında yaşanan ilişki, kutsal olarak addedilmekte ve gerçek aşkın simgesi olarak görülmekteydi. Yetişkin hayatı öğreten bir öğretmen, genç ise bir öğrenciydi. Yetişkin erkek, genellikle 30'lu yaşlarında olup hayatta tecrübeli, savaş yöntemlerinde zeki, servetinin ve evinin yönetiminde örnek gösterilebilen, ailesine karşı sorumlu, cesur, onurlu ve kendini dürüstlüğe adanmış kişi olarak tanımlanabilir. Genç erkek henüz sakalları çıkmamış, alçak gönüllü, atletik, cesur ve kendini geliştirmeye istekli olmasının yanı sıra ilişki içerisinde olduğu erkeğin onuruna leke getirneyecek ve kendisine öğrettiklerini de öğrenmeye istekli olmalıydı. Böyle bir erkekle ilişki içerisinde olabilme yaşı, on iki yaşlarına denk geliyordu. Yunanlı Straton, *oniki yaşında bir oğlanın tazeliği arzu uyandırır, ama on üçünde daha da hoştur. On dördünde açan aşk çiçeği daha da tatlıdır ve on beşinde cazibesi artar. On altı ilahi yaştır* diyerek oğlanın yaşıyla birlikte artan güzelliğini tanımlar. Burada henüz kadınsı özelliklere sahip, gelişmemiş, olgunlaşmamış ve yumuşak oğlan kadın rolüne bürünüyor ve diğer erkekler tarafından cinsel açıdan bir obje olarak görülmeyi arzuluyordu. Yetişkin olan erkek yalnızca kur yapıp genci baştan çıkarmakla yetinmez aynı zamanda ona savaş, avcılık, hayatı doğru idare edebilme ve iyi bir vatandaş olma konularında eğitim verirdi. Toplumda tamamen meşru kabul edilen bu uygulama, genç erkeklerin yalnızca yaş bakımından değil aynı zamanda da statü bakımından üstleriyle birlikte olmaları demekti. Yunan'da, *oğlancılık* topluma kabul edilme kuralıydı. Yetişkin olan yani *erastes*, oğlan çocuğuyla yani *eromenos*la birleştiğinde, erişkin erkeğin spermi, oğlan çocuğuna erkeklik aktarıyordu. Oğlan çocuğunun bu dönemden geçmesinin belirli amaçları vardı. Çocuğu o ana kadar birlikte yaşadığı kadınların arasından çekip, yetişkin erkeğin kollarına vermek, onun edilgin ortamdand kurtarılıp iyi bir baba, iyi bir vatandaş haline getirilmesi demekti. Böylece iyi bir vatandaş olarak yetişen oğlan, ileride bir *erastes*,

müş ve toplumlar bu sapmaya ilişkin farklı boyutta ve dozajda tepki vermiştir. Hatta XIX. yüzyıla kadar bu sapmanın üstü örtülerek ve bu sapmaya mensup olanlar bir kategori olarak görülmeyerek, potansiyel açıdan benzer eğilimlere sahip kişilerin durumlarına *meşruluk* aramaları dolaylı bir şekilde de olsa engellenmiştir. Çünkü insanlık tecrübesi şunu göstermiştir ki kötülüklerin, yanlışlıkların deşifre dilemesi *ibret almaya* değil, *örnek almaya* yol açmaktadır.

Eşcinseller toplumsal bir kesim olarak ilk defa XIX. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. İlk defa da tıp literatüründe yer bulmuştur. Eşcinsellik tıbbi söylemin bir parçası olarak Macar doktor Karl Maria Kertbeny tarafından 1869 yılında Almanya'da kavramsallaştırılmıştır. İngilizcede ise 1890'larda seksolog Havelock Ellis'in incelemelerinde ve insanın cinsel deneyiminin çeşitlilikleri ile ilgili sınıflandırmasında bu terimi kullanmasıyla birlikte yaygınlık kazanmıştır. Fakat eşcinsellik yakın zamana kadar bir sapkınlık olarak görülmeye devam etmiştir. Örneğin B. Seebohm ve G. R. Lavers'in 1951'de yazdıkları, *İngiliz Hayatı ve Boş Zaman Anlayışı* adlı sosyolojik çalışma, o yıllardaki eşcinselliğe ilişkin toplumsal kaygılara sözcülük yapmıştır. Söz konusu çalışmada eşcinsellik ve eşcinsel bireyler, ahlak bozucu ve yozlaştırıcı olarak tasvir edilmiştir. Buna ek olarak eşcinselliğin, bir ulusun zayıflığını ortaya koyduğunu ve aynı zamanda da bu zayıflığın nedeni olduğu ifade edilerek, uyanda bulunulmuştur. Bu dönemde Kuzey Amerika'da da eşcinsellere karşı polis müdahalelerinde de ciddi bir artış söz konusudur³⁶.

Eşcinselliğe ve eşcinsellere yönelik anlayışta büyük değişim 1960'larda yaşanmıştır. 1960'lı yılların bazı Batı toplumlarında cinsel yönelimini açıklayanlara rastlanır olmuş, politik açıdan

savaşçı, avcı olabilecekti. Buna rağmen toplumca hoş karşılanmasa da yetişkinler arasında hemcinsine yönelik aşk ve tutkunun varlığına dair kanıtlar edebi metinlerde ve vazo resimlerinde mevcuttur (Bkz: Fone, B. *Homophobia*, 19, 20; Gezgin, İ. *Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm*, 222, 223, 234; Lear, A ve E. Cantarella, *Images of Ancient Greek Pederasty: Boys Were Their Gods*, 2-6; Sennett, R. *Flesh and Stone: The Body and the City in Western Civilization*, 47).

³⁶ Segal, Lynne, *Ağır Çekim (Değişen Erkelikler Değişen Erkelikler)*, 42

daha aktif ve eşcinsel organizasyonlar daha görünür hale gelmeye başlamıştır. Üstelik eylemci eşcinsel erkekler, mevcut cinsellik ve toplumsal cinsiyet normlarına meydan okuyarak eşcinselliğin – anormal olmak bir yana – *herkesin içinde duyduğu* ancak toplum ve aile tarafından bastırılan *doğal bir özellik* olduğunda ısrar etmeye başlamışlardır. 1969 yılında New York Greenwich Village'daki Stonewall adlı eşcinsel barına düzenlenen polis baskını sırasında o bölgede yaşayan eşcinseller, polisle çatışmış ve tercihlerinin bir hak olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Eşcinsel özgürlüğü hareketi için bir simge haline gelen Stonewall, yıllar geçtikçe eşcinsel direnişi ve baskısının diğer ismi haline gelmiştir. 1973 yılında Amerikan Psikoloji Derneğinin, 1990 yılında da Dünya Sağlık Örgütünün eşcinselliğin *doğal bir durum olduğunu* kabul etmesi ve eşcinselliği ruhsal hastalıklar listesinden çıkarması, bu tür cinsel yönelime sahip bireylerin sosyal açıdan görünürlüğünü daha da artırmıştır.

1990'larla birlikte *cinsel eğilim/tercih* hakları anlayışı bağlamında eşcinsellik başta olmak üzere diğer birçok cinsel sapma normal görülmenin de ötesinde, insanlık tarihi boyunca mensuplarının uğradıkları mağduriyetlerden bahsederek bir itibar iadesinden bahsedebilir hale gelinmiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalar ise eşcinselliğin daha da yaygınlaştığını göstermektedir. ABD (2009), Kanada (2005), Avustralya (2005), İngiltere (2009-2010), Norveç (2010) olmak üzere 5 ülkede farklı yıllarda yapılan araştırma sonuçlarına göre en yüksek eşcinsel oranı %67, biseksüel oranı ise %59 olarak rapor edilmiştir. Araştırma sonucuna göre sırasıyla ülkelerdeki biseksüel oranı %55, %42, %59, %33, %42 olarak belirlenmiştir. Eşcinsel oranı ise yine sırasıyla ülkelerde %45, %58, %41, %67, %58 olarak belirlenmiştir. Kadınlar erkeklere oranla daha fazla kendilerini biseksüel olarak tanımlamaktadırlar³⁷.

³⁷ Gates GJ, Scholar.WD, "How many people are lesbian, gay, bisexual, and transgender?", The Williams Institute, April 2011 (<http://williams-institute.law.ucla.edu/research/census-lgbt-demographics-studies/how-many-people-are-lesbian-gay-bisexual-and-transgender/>) Erişim tarihi: 28.12.2014

Eğer bu araştırmanın bulguları gerçekse, eşcinselliği düşünenlerin de ötesinde yaygın göstererek haklarını savunma anlayışının etkisini taşımıyorsa, yaşananlar ve gidişat insanlık için son derece ciddi bir sorundur. Çünkü cinselliğin kontrol edilme ihtiyacı, dinlerin, kültürlerin ve hukuk sistemlerinin yeme-içme eylemlerine getirdikleri sınırlama ve kontrol ihtiyacının çok ötesinde anlamlar taşımaktadır. Dinler, kültürler ve hukuk sistemleri açlık ve susuzluk güdüsünü kontrol ederken bireyin biyolojik varlığını ve bazen de toplumsal kimliğinin göstergesini³⁸ koruma amacı taşımaktadır. Yeme-içme eylemlerine getirilen kontrol ve sınırlamaların ihlali, ihlal edenin kendisinden başkasına zarar vermez. Ancak cinsellik ile ilgili kontrol ve sınırlama ihtiyacı böyle değildir. Cinsellik, bölümün girişinde de değinildiği üzere, bireysel ve toplumsal var oluşun ekseninde yer alan bir güdüdür. Cinselliğin kontrolsüzlüğü veya mevcut toplumsal yapıdaki kontrol mekanizmalarının devre dışı bırakılıp sınırların aşılması, başta bireysel kimlik ve kişiliğin inşasında muadili olmayan aile kurumunu tahrip etmektedir. Aile kurumunun bireyleri ilgilendiren bu son derece önemli işlevinin yanı sıra, insanın doğal bir ihtiyacı olan toplumsallığı sürdürme ve toplumun sürekliliğini sağlama işlevleri de vardır ve aile kurumunun tahribi tüm bunları da tehdit etmektedir. Bireysel ve alışılmışın dışındaki cinsel eğilimlerin kabul görmesi mevcut kültürel sistemleri, ahlak anlayışlarını tepetaklak etmektedir. *Yenisi inşa edilir* söylemi, kültür sistemlerinin, ahlak anlayışlarının kısa süreli inşa eylemleri olmadığı gerçeğinin bilinmediğini göstermekten başka bir şey değildir. Ekolojik çevreye küçük bir müdahale bile dengeleri alt üst ederken ve bu konuda haklı bir çevreci hassasiyet gösterilirken, aynı hassasiyetin kurumsallaşmış insani yapıların tahribi karşısından gösterilmemesi son derece manidardır.

Günümüzde Hollanda, Belçika, Norveç, Danimarka, İspanya gibi ülkelerde ve ABD'nin bazı eyaletlerinde aynı cinse

³⁸ Hak ve sorumlulukların dine göre tanzim edildiği bir hukuk sisteminde kişinin yeme-içmesi kimliğinin göstergelerinden birisi olarak anlam kazanır.

sahip bireylerin yasal olarak *evlenmeleri* mümkündür. Bu tespit bile yaşanan insanlık travmasını göstermesi açısından son derece önemlidir. *Evlilik* insanlığın en temel kurumlarından birisidir ve gerek biçimi ve gerekse işlevi insanlık tecrübesinin etkilerini taşımaktadır. Eşcinsellerin, gerçekleştirdikleri sapmaya yasal bir gerekçe bulup alenileştirmeleri *evlilik* olarak nitelenebilir. Çünkü onların birliktelikleri *evlilik* kurumunun tüm anlam ve işlevlerinin dışında bir durumdur. *Eşcinsel evliliği* adı altında gerçekleşen ve gittikçe yaygınlaşan şey bir sapmanın yasal meşruiyet bulmasından başka bir şey değildir. Bu arada başka bir şey daha gerçekleşmektedir. İnsanlığın ortak tecrübesi olan cinselliğe ilişkin dini/ahlaki kuralları reddetmeyi kendisine ölçü kabul eden modern kültür *cinsel sapmalara* giden yolların önünü her geçen gün daha da açmaktadır. Bunu yaparken bireysellik toplumsallığın irtibatında yer alan cinselliğin gereği ve cinsel güdünün karşılanması meşru yolu olan nikâhın gerekliliğini tartışmaya açmış bulunmaktadır. Nikâhın doğal olmadığı, zorlama olduğu ve özgürlükleri kısıtladığı anlayışını yerleştirmeye başlanmış bulunuyor. Bunun sonucunda da *nikâhsız beraberlik* denilen bir anlayışı oluşturup her geçen gün daha da yaygınlaştırdı. Her zaman olduğu gibi, kitle iletişim araçları da bu sürecin en önemli araçları oldu.

Normal Olan Sapkın, Sapkın Olan Normal

Eşcinsel sapması 1960'lerden sonra politik ve yasal desteklerle kendisini meşrulaştırma sürecine girerken ilginç bir şey yaşanmaya başlanmıştır. Eşcinsel zihniyet, eşcinsel olmayan insanları cinsel hayatları nedeniyle suçlayamamış, ama kendisini *normal* eksenine oturtarak diğerlerini *sapkın* olarak nitelemeyi başarmıştır. Bu yapılırken de psikolojinin bazı bulguları ve kavramları çok ustalıkla kullanılmıştır. Artık eşcinsel olmayan ve eşcinselliği olumlu değerlendirmeyenler *hastadır, sapkındır*.

Eşcinsel olmayanları *sapkın* ve *hasta* gösterme çabalarının temel kavramı fobidir³⁹. Eşcinselliğe ve eşcinsellere yönelik olum-

³⁹ Bir şeye karşı duyulan korkunun, bireyin gündelik hayatını etkilemesini

suz duygu ve düşüncelere sahip olanlar fobik olmakla itham edilmişlerdir. Bu bağlamda *homoerotikfobi* (1967), *antihomoseksüellik* (1971), *homoseksfobi* (1974), *homoseksizm* (1976), *heteroseksizm* (1978), *homonegativizm* (1980) gibi çeşitli kavramlaştırmalara gidilmiştir. Ancak yaygın şekilde tercih edilen kavram *homofobi* olmuştur. Bu da ilginç bir kavramlaştırmadır; çünkü insandan *korkmak* anlamına gelmektedir ve böylelikle vurucu etkisi oldukça artırılmıştır.

Homofobi terimi ilk olarak 1960'larda ortaya çıkmış, George Weinberg'in 1972'de yayınlanan *Society and the Healthy Homosexual* (Toplum ve Sağlıklı Eşcinsel) kitabını yayınlamasıyla literatürde yerini almıştır. Yalnız homofobi terimi, ilk kullanıldığından bu yana dikkate değer bir biçimde farklılaşmıştır. İlk kullanımıyla homofobi, *eşcinsellere yakın çevrelerde bulunma korkusu* biçiminde tanımlanmaktaydı. Sonraki kullanımlarda Weinberg'in kullandığından çok daha kapsamlı bir anlamı içerecek biçimde dönüşüm geçirmiştir⁴⁰. Homofobi'nin ulaştığı son anlamı ile eşcinselliğe ve eşcinsellere yönelik olumsuz duygu ve düşünce sahipleri psikolojik açıdan hasta, duygu ve eylem olarak *sapkındırlar*. Bu iddialar ise bilimsel kılıflar altında son derece ustalıkla savunulabilmektedir. Bilimsellik kılıfı ile iş yapan homofobi ile ilgili olarak şu tespitler oldukça önemlidir: *Güçlü homofobik tutumlar sergileyenler, diğerlerine göre, genellikle; Kadından çok erkektirler, cinsiyet rollerine ilişkin olarak geleneksel tutumlara sahiptirler, güçlü dini inançlara sahiptirler,*

ifade eden fobinin psikoloji tarafından tespit edilmiş birçok çeşidi vardır. Örneğin, her insan şu ya da bu ölçüde köpekten korkar. Hafif ya da ağır, hatta ölüme neden olabilecek bir tehlike kaynağı olabilecek köpekten korkmak, olağandır ve gereklidir. Bir köpekten gelebilecek tehlike için gereken önlemleri alarak bu korkunun üstesinden gelebilmek, böylece bir köpekle fiziksel ya da duygusal temas kurabilmek düzeyinde tutulabilen köpek korkusu, hastalıklı bir durum olarak kabul edilemez. Çünkü bu haliyle, kişinin kontrolünden çıkmış, onun istencine hükmeden, sonuçta günlük yaşamını olumsuz yönde etkileyen bir duygu-durumdur. Ancak kişi köpek korkusunu gündelik hayatını sürdüremez hale getirmişse, korkuyu köpeğin olgusal açıdan tehlike olmadığı durum ve anlarda da en yüksek düzeyde yaşıyorsa bu fobidir.

⁴⁰ Plummer, David, *One of the Boys: Masculinity, Homophobia, and Modern Manhood* (Haworth Gay & Lesbian Studies), 4

benzer olumsuz tutumları olan arkadaşlara sahiptiler, ırkçı ve cinsiyetçi önyargıları vardır ve otoriterdirler, gey ve lezbiyenlerle çok az kişisel etkileşimleri olmuştur, yüksek derecede sosyal üstünlük yönelimine sahiptirler, eğitim düzeyleri görece daha düşüktür⁴¹. Bu tanımlamada ve benzerlerinde cinsiyete ilişkin geleneksel tutumlara sahip olmak ve güçlü dini inançlara sahip olmak dolaylı bir şekilde olumsuzlanarak sadece eşcinselliğe itirazları olanlar aşağılanmamakta, aynı zamanda insanlığın toplumsal tecrübeleri ve dinler de aşağılanıp, dışlanmaktadır.

Eşcinselliğe ve eşcinsellere yönelik olumsuz duygu ve düşünce sahiplerinin ne düzeyde *sapkın* ve *hasta* oldukları ilginç ve son derece manidar eşleştirmelerin aracılığıyla da takdim edilmiştir. Bunun tipik bir örneği olarak Elisabeth Young-Bruehl'un, *The Anatomy Of Prejudices* (Önyargıların Anatomisi) adlı kitabı dikkate alınabilir. Bu kitapta eşcinselliğe ilişkin olumsuz duygu ve düşünceler anti-semitizm ile eşleştirilmiştir. O'na göre homofobi olarak kategorize edilen kimseler *takıntılı*, *narsistik* ve *histerik* kategorilerinin çeşitli kombinasyonlarına sahip kimselerdir⁴².

Eşcinselliğe ve eşcinsellere yönelik olumsuz duygu ve düşünce sahiplerinin hastalıklı kişiler oldukları ve hastalıklarının da psikolojik olduğu iddiası öylesine yaygın hale getirilmiştir ki, birçok kişi tarafından bunun bilimsel bir tespit olduğu bile sanılmaktadır. Bu açıdan bilimsel bir makale de örneğin şu tür bir tespitle karşılaşmak son derece normal hale gelmiştir: *Her ne kadar eşcinselliğin bir hastalık olmadığı bilimsel olarak kabul edilmiş bir gerçek olsa da...*⁴³. Hâlbuki eşcinselliğin bir hastalık olmadığı bilimsel olarak tespit edilmiş değildir. Esasen eşcinselliğin bir hastalık olduğunun veya olmadığına bilimsel tespiti de pek mümkün görünmemektedir. Çünkü eşcinsellik tercihi, biyolojik, organik, olgusal bir tercih değildir. O daha çok ve hatta tamamen bir inanç ve hayat tarzı tercihidir. Nesnel

⁴¹ Franzoi SL, *Social Psychology*, 609

⁴² Young-Bruehl, Elisabeth, *The Anatomy of Prejudices*

⁴³ Çelik, Dilek Bilgiç, Şahin, Nevin Hotun, "Cinsel Yönelimler: Sağlık Personelinin Yaklaşımı", *Literatür Sempozyum*, 2014, Sayı:1.

olgularla ilgilenen ve ilgi alanı bununla sınırlı olan bilim ise değer yargıları veya hayat tarzı tercihlerini inceleyemez. Özellikle de bir tercihin veya hayat tarzının doğru, diğerinin yanlış veya birisinin diğerinden daha üstün olduğu bilimin konusu değildir. Örneğin hiç kimse çıplaklığın giyinik olmaktan daha ahlaki olduğunu bilimsel olarak ispatlayamaz; aynı şekilde karıştının doğru olduğu da bilimsel olarak ispatlanamaz. Çünkü ahlaki değer yargıları bilimin konusu değildir. Ahlaki yargılar ancak başka ahlaki yargılarla değerlendirilebilir.

Modern zihniyet, eşcinselliği insanlık tarihi boyunca görmezlikten gelinebilen veya haksız bir şekilde karşı çıkılan *bireysel meşru bir tercih*, eşcinselleri ise hem varlıklarıyla ve hem de haklarıyla çoğunluk karşısında korunması gereken azınlık kitle olarak takdim etmektedir. Bunu yaparken kendisini özgürlükçü, haksızın gösterme konusunda son derece ustadır. Elbette ki haksızlığa uğrayan bir kişi bile olsa onun hakkını savunmak haksızlığın bir gereğidir; mağdur bir kişi bile olsa onun yanında yer almak, onun gasp edilen özgürlüğünü savunmak erdemdir. Fakat modernite esasen eşcinsellere ve eşcinselliğe ilişkin tutum ve tavırlara ne özgürlük veya ne de haksızlık gibi erdemler adına sahiptir. Zira öyle olsaydı sayısına, dinine ve kültürüne bakmaksızın hakları gasp edilen, özgürlükleri kısıtlanan tüm mağdurların yanında yer alırdı. Hâlbuki modernite çoğu zaman bizzat kendisi hak gasplarının, mağduriyetlerin, özgürlük engellemelerinin faili olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bunu görmek için yakın geçmişte ve bugünün dünyasında yaşananlardan birkaç örneği hatırlamak oldukça yeterlidir. Eşcinselleri ve tercihlerini kitle iletişim araçları üzerinden savunmayı kendisine misyon edinmiş modern zihniyetin misyonerleri, aynı haksızlıklarını yaşadığımız bu ülkede sırf başörtüsü nedeniyle onlarca yıllık emekleri gasp edilenler karşısında hiçbir şekilde göstermedikleri gibi, üstelik çoğu zaman bu mağduriyetin faillerinin yanında yer almakta hiçbir sakınca da görmediler ve görmüyorlar. Başörtülülere yapılanlar *hak gaspı, özgürlük kısıtlaması*, esasen öyle olmamakla birlikte

kişisel tercihin önlenmesi, başkasına zarar vermeyen bir tercihin yok edilmesi zulmü değil miydi ve değil mi? Yine aynı şekilde bugünün Avrupa'sında sayıları 6 milyon civarında olan Müslümanlar sırf dinleri nedeniyle haksızlığa uğratılıyorlar, hakları gasp ediliyor, hatta çocuk-çocuk denilmeden kundaklanan evlerde yakıldılar, ama modern zihniyetin misyonerleri eş cinseller ve tercihleri için kullandıkları argümanların en küçük unsurunu bile bu insanlar için kullanmadılar ve kullanmıyorlar. Şurası son derece açıktır; eşcinselleri ve eşcinselliği veya buna benzer kesimleri ve eylemlerini özgürlük, bireysel tercihe saygı, hakşinaslık söylemleriyle savunan modernite, aynı şeyi çeşitli sebeplerle mağdur edilen milyonlara göstermezken ve hatta birçok durumda bu mağduriyetlerin bizzat faili veya faillerinin yandaşı olurken üstünü ustalıklı örttüğü bir gerçeği gözler önüne seriyor. O da dinle ve ilahi olanla kavgasıdır. Modernite, Avrupa toplumlarının toplumsal ve tarihsel koşullarında varlık nedeni olarak bulduğu dine ve ilahi olana karşıtlığı, varlığının temel unsuru kılmış durumdadır. Dolayısıyla dinler veya ilahi olan şeyler açısından kabul edilmeyen her şeye özgürlük, bireysel tercihe saygı, hakşinaslık söylemleriyle taraftar olup, tam bir misyoner edasıyla bunların savunmasını yaparken, dinler veya ilahi olan şeyler açısından kabul edilen ve savunulan her şeye itiraz etmekte veya dine veya taraftarlarına yönelik haksızlıklara, sessiz kalmaktadır. Aslında yaşanmış ve yaşanmakta olan dinle ve din üzerinden ilahi olanla kavgadır; başka bir şey değil.

Sonuç olarak, cinsellik bağlamında yaşanmış ve yaşanmakta olanları özetlemesi açısından Octavio Paz'a kulak vermek yerinde olacaktır: *İnsan imgesi, bütün dinlerde ve uygarlıklarda kutsal sayıldı, onun için de resmedilmesi çoğu zaman yasaklanmıştı. Pornografinin en çekici yanlarından biri, bu yasağın çiğnenmesindeydi. Pornografide meydana gelen nitel değişiklik buradadır. Modernite, bedeni kutsal olmaktan çıkardı, reklamcılık da onu bir meta olarak kullandı. Televizyon her gün bir biranın, bir mobilyanın, yeni model bir arabanın ya da bir kadın çorabının satılabilmesi için yarı-çıplak, güzel insan bedenleri sunuyor*

bize. Kapitalizm, Eros'u, hırs ve servet tanrısı Mammon'a kul etti. İnsan imgesinin alçaltılışına, cinsel kölelik de eklendi. Bildiğimiz gibi, fahişelik, şimdiden ırk, yaş hatta çoluk çocuk dinlemeyen uluslararası bir ağ niteliği kazandı. Marquis de Sade, yasadan yana güçsüz, tutkudan yana güçlü bir toplum düşlemişti: Bu toplumda tek hak, haz duyma hakkı olacaktı, ne kadar zalimce, öldürücü olursa olsun. Hiç kimse tecimsel amaçlarını haz felsefesinin ayağının kaydıracağını, hazzın bir sanayi aygıtına dönüşeceğini öngöremezdi. Erotizm, reklamcılığın bir dalı, iş hayatının bir kolu oldu. Geçmişte bir el sanatı sayılabilecek olan pornografi ve fahişelik, bugün tüketim ekonomisinin vazgeçilmez bir parçasının oluşturuyor⁴⁴.

⁴⁴ Paz, Octavio, *Çifte Alev/Aşk ve Erotizm*, 150-151.

Metalaşan İnsanlık MODERN DÜNYADA KADIN OLMAK

Yunan Toplumunda Kadın Olmak

Yunan toplumunda kadının insan olarak bir değeri yoktu; çünkü insan kabul edilmiyordu. Yunan toplumundaki anlayışa göre kadın, evin hizmetçisi, erkeğin cinsel ihtiyaçlarını karşılayan bir araç ve çocukların bakıcısıydı. Kadının çocuk doğurması, yün eğirmesi, dokuma ve terzilik bilmesi, kocasının malına karşı tutumlu olması, hizmetkârlara uygun işler verebilecek yeteneğe sahip olup evi akıllıca yönetebilmesi toplumun aradığı ve iyi bir kadın için şart koştuğu özelliklerdendi. Kadınların dışarı çıkması toplum tarafından uygun görülmediğinden hayatlarını evde sürdürürlerdi. Kadın hep evinde olurdu, çünkü ev ortamının loş ve ışıksız yapısının, dışarının güneşli ve havadar ortamına göre kadının fizyolojisine daha uygun olduğuna inanılırdı. Kadın çocuk üretme aracıydı. Zaten evliliğin yegâne amacı çocuk sahibi olmak, bir kadının ilk görevi ise çocuk doğurmak olarak görülürdü. Çocuk doğurmak bu kadar önemli bir konu olmasına rağmen kadınların hamilelikleri boyunca ve doğumdan sonraki birkaç gün kirli kabul edilirdi. Üstelik

kendileriyle birlikte bulundukları ortamı ve ev halkını da kirletmiş sayılır; kutsal alanlara ve tapınaklara girmeleri hoş karşılanmazdı. Doğum olduktan 40 gün sonra anne olan kadın, ev halkı ve doğuma yardım eden ebe kirlerinden arınmış kabul edilirdi. Doğan çocuğu kabul edip etmemek, tamamen erkeğin tercihinde kalmış bir şeydi. İstenmeyen çocuk terk edilirdi; özellikle de kız çocukları. Çünkü o, ev ekonomisine katkıda bulunmayacak, dahası topluma faydalı bir birey olamayacaktır. Bir kız çocuğu ailenin ferdi olarak kabul edildiği takdirde, evdeki kadınlarla birlikte *gynaiikon* adı verilen evin birinci katında kadınlara ayrılmış bir odada yaşardı. Yemek yapmak, dikiş dikmek, örgü örmek gibi şeyleri annesinden öğrenen kız çocuk, ergenliğe girer girmez evlendirilirdi. Buna karşılık erkeklerin 30 yaşından önce evlenmeleri beklenmezdi. Bu açıdan toplumunun bir ferdi olarak Aristoteles'e göre evlenme için en uygun yaş, kızlar için yaklaşık 18, erkekler için 30 dolaylarıdır. Toplumda zayıf ve güçsüz bir varlık olarak görülen kadının aynı zamanda tehlikeli ve kontrol altında tutulması gereken bir tehdit olduğu düşünülürdü. Bu yüzden toplumun genç, yeni yetişmekte olan erkeklerinin, kadınlarla birlikte zaman geçirerek, sözde onlar tarafından *zehirlenmelerini* engellemeye yönelik çeşitli önlemler alınırdı. Bu önlemlerden biri de, yetişkin erkeğin seçtiği genç oğlanın yetiştirilmesi sırasında ona göz kulak olup birlikte vakit geçirmesidir. Olgun bir erkekle oğlan çocuğu arasındaki ilişkinin resmedildiği antik dönemden kalma yüzlerce vazo bugün müzelerde sergilenmektedir. Bu resimlerde birbirlerine hediye veren, kur yapan, yalvaran, hizmet eden, şehvetlice birbirlerini kucaklayan, cinsel ilişkide bulunan çiftler resmedilmiştir. Erkeklerin birbirlerine olan yakınlıkları kadının toplumsal yaşamdan uzak tutulup etkisiz hale getirilmesinin en etkili yolu olarak görülmekteydi. Kadının bu şekilde aşağılanıp oğlunun yetiştirilmesi için yetişkin erkeklerin yanlarına verilmesinin sebebi, kadının erkek yetiştirmek konusunda yetersiz kalacağı düşüncesi idi. Böylece bir kadın yetersizliğini, kötü düşüncelerini, pısrırlığını genç erkeğe geçiremeyecek,

onun iyi bir vatandaş ve savaşçı olmasını engelleyemeyecekti. Antik Yunan'da kadınlar mutlak anlamda erkeğe itaat etmek zorundaydılar. Erkek, karısını hiçbir neden göstermeden boşayabilirdi. Kadın ancak aşırı tahrik sebebiyle boşanabilirdi ve eşcinsellik ile zina buna dâhil değildi¹.

Kadın konusunda ünlü filozof Aristoteles de Yunan toplumunun bir ferdi idi. Toplumdaki yaygın anlayışı aynen kabul etmiş ve hatta bu anlayışları felsefi bir temele kavuşturmuştur. Aristoteles'e göre kadın ve erkek aynı doğal yapıyla yaratılmışlardır. Kadınlar erkeklerle kıyaslandığında, zekâdan yoksun varlıklardır. Bu yüzden insanı oluşturan maddenin kadın tarafından, asıl önemli olan zekâ, hareket ve gücün erkek tarafından sağlandığını savunur. Yoksunlukları dolayısıyla kadının erkeklerden başka alanlarda eğitim görmesini ve evden çıkmasını doğru bulur. Aile kadının, yönetilen olarak söz sahibi olabileceği tek alandır. Yöneten ve yönetilen bir devlet modeli öne süren Aristoteles, bu modelin toplumun en küçük birimi olan ailede başlaması gerektiğini savunur. Ailenin gereklerinin yerine getirilmesi için erkeğin yani yönetenin, bir kadın ve bir köle yani yönetilen edinmesi gerektiğini, zamanla bu topluluğun gelişip köy ve devleti oluşturacağını savunur. Özgür bir ev halkının yönetimi monarşidir; çünkü evin tek bir yöneticisi vardır; o da erkektir. Yönetim üst düzeyde ve olgunlaşmış bir yönetim olmalıdır ve tamamen aklın kullanılma yetisiyle ilgilidir. Kadın da akla sahiptir, ancak onu kullanabilecek bir kapasitesi olmadığı için kocasının yönetiminde yönetilen konumundadır. Evde yaşayan çocuklar henüz olgunlaşma evrelerini tamamlamadıklarından, baba tarafından yönetilmek zorundadırlar. Aristoteles'e göre erkek, koşullar büsbütün doğaya aykırı olmadıkça yönetmeye dışiden daha yeteneklidir. Kadınlar

¹ Tannahill, Reay, *Tarihte Cinsellik*, 84; Katz, M "Ideology and 'The Status of Women' in Ancient Greece", *History and Theory*, 82, 83; Sennett, R. *Flesh and Stone: The Body and the City in Western Civilization*, 34; Garland, R., *The Greek Way of Life*, 86, 96, 97; Atılğan, D. Kocabaş, "Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 2013, Sayı: 10.

bu yetiye sahiptirler ama kullanmasını bilmedikleri için kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Bu yüzden erkek ile kadın arsındaki üstünlük, aşağılık ilişkisi süreklidir².

Ortaçağ Avrupa'sında Kadın Olmak

Ortaçağ Avrupa'sında kadın, inanışa göre her türlü kötülüğün sebebi ve uygulayıcısıydı. Kadının Ortaçağ Avrupa'sındaki konumunu ve değerini anlamak için 1300'lerden itibaren yaklaşık 300 yıl tam bir süre avına dönüşerek devam eden ve kitleli katliamlara yol açan cadı inancını ve bu inanç kapsamında gerçekleştirilen uygulamaları dikkate almak yeterli olacaktır³. Süreçte ismi ön plana çıkanlardan birisi Papa VIII. Innocent'tir (1432-1492; Papalık dönemi 1484-1492). Yayınladığı bir bildiride, imanlarını hiçe sayarak cinlerle cinsel ilişkiye giren ve işleri büyücülük olan kimselerin bulunmasından duyduğu derin üzüntüyü dile getiren Papa VIII. Innocent, büyücü avına o günün anlayışı içerisinde *bilimsel* bir mahiyet kazandırmak istemiştir. Bu amaçla büyücü avcılığında mahir ve tecrübeli iki Alman Dominikenini, Jacob Sprenger ve Heinrich Kramer'i, büyücülüğün kökünü kazımak için en etkin metot ve yolları belirleyen bir kitap yazmakla görevlendirir. Bu iki uzman, iki senelik çalışma sonucunda ortaya koydukları eserlerini Papa'ya sunarlar (1486). Eserin adı manidardır: *Malleus Maleficarum*,

² Freeman, C., *The Greek Achievement: The Foundation Of The Western World*, 286; Temple, D., "The Ecology of Equality: From Dominanceto Shared Sacredness". *Ethical Transformationsfor a Sustainable Future: Peaceand Policy*, ed. Olivier Urbain, Deva Temple, 22; Sennett, R. *Fleshand Stone: The Body and the City in Western Civilization*, 41, 42 ; Atılğan, D. Kocabaş, "Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 2013, Sayı: 10.

³ Cadılıkla ilgili bölümün yazılmasında öncelikli kaynaklarımız: Levack, Brian, *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, Pearson Longman, London, 1987; Yücel Aksan "1450-1750 Yılları Arasında Avrupa'da Cadılık", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII /2, 2013, 355-368; Martin, Lois, *Cadılığın Tarihi* (Ortaçağ'da Bilge Kadının Katli), (Çev: Barış Baysal), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009; Nahya, Z. Nilüfer, "İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupahlar", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 1(1), 27-38; Akın, Haydar, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, Dost Kitapevi Ankara, 2011.

derse bu sefer de dinsiz olduğunu itiraf etmiş olur. Bunun da cezası ölümdür. Sorgulama sırasında sanık herhangi bir cevap vermez veya büyücülerin olduğuna inandığını ama kendisinin büyücü olmadığını iddia ederse, bu durumda işkence devre girerdi. Uygulanan işkenceler arasında parmakların çekiç ile ezilmesi, göğüs uçlarının kesilmesi, ağza veya vajinaya sokulan özel bir aletin içeride açılarak tüm çenenin veya vajinanın parçalanması uygulanan işkencenin en yaygın tarzlarını teşkil ediyordu.

Soruya cevap vermeyen veya büyücülerin olduğuna inandığını ama kendisinin büyücü olmadığını iddia eden sanık önce soyulur, tüm vücudu kılardan temizlenir ve şeytanın işareti olan leke ve benler aranırdı. Bundan da bir sonuca ulaşılamazsa işkence eşliğinde yürütülen sorgulamaya geçilirdi. Bu sorgu süreci üç aşamalıydı:

1. *Ön sorgulama*: Hâkim tarafından yöneltilen ayrıntılı sorulardan oluşmaktaydı, özellikle şeytan ile birlikteliğin ve birleşmenin ayrıntıları isteniyordu.

2. *Korkutma*: Sorgulama sonucunda hala itiraf edilmemişse, korku yaratmak amacıyla işkence aletleri gösteriliyordu.

3. *Ayrıntılı sorgulama*: Suçluya itiraf etmesini sağlamak amacıyla işkencenin uygulanması aşamasıydı. Genellikle süre 1 saattir, sonra eğer istenirse miktar ara verilirdi. Ancak *Maleus Maleficarum*'da bu ara vermelerin terk edilmesi tavsiye edilmişti.

Cadı olduğu düşünülen kadın, sorgulama dışında zindan veya kuleye hapsedilirdi. İşkence eşliğinde yürütülen sorgulamaya rağmen kadına suçu itiraf ettirilememişse yeni bir sayfaya geçilirdi. Bunlar o kadının cadılığı ortaya koyacak deneylerdi. Ancak bu deneyler her yerde yaygın değildi. Bazıları bazı bölgelerde uygulanmış, bazı bölgelerde ise yasaklanmıştı. Söz konusu deneyler Su, Ateş, İğne, Kantar ve Kanama deneyleri olarak şu şekilde sıralanmaktaydı:

Su Deneyi: Sıcak veya soğuk su ile gerçekleştirilirdi. Kadından kaynayan sudan bir nesneyi alması istenirdi. Yanma sonucunda oluşan yaralar çabuk iyileşirse, suçsuz sayılırdı. Soğuk

su deneyinde ise kadın suya eli ayağı bağlı olarak atılır, su yüzeyine çıkarsa cadı olduğu ispat olmuş olurdu, sonra yakılarak infaz edilirdi. Boğulursa suçsuz bulunurdu.

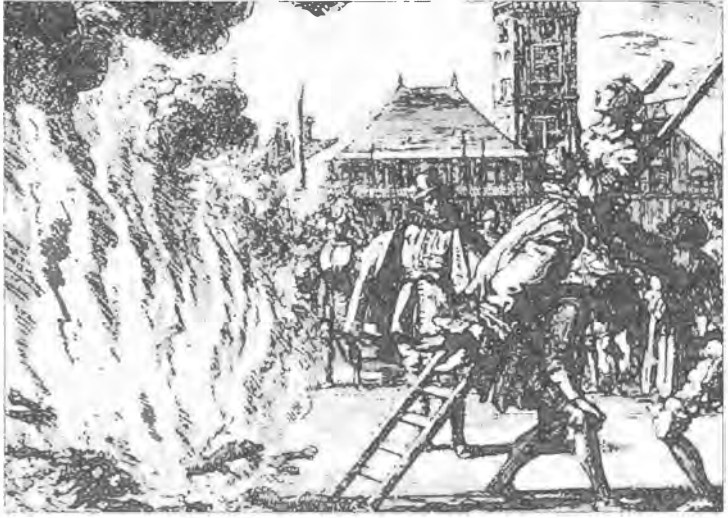
Ateş Deneyi: Sanıktan yanmakta olan bir nesneyi taşıması veya ateş üzerinde yürümesi istenirdi. Yanma sonuncunda oluşan yaralar çabuk iyileşirse masumiyet ispatlanmış olurdu.

İğne Deneyi: İğne ile suçlunun vücudundaki herhangi bir ben veya leke üzerine batırılıp kadının acı hissedip hissetmediğine bakılırdı. İnanca göre şeytan ile birlikteliğin göstergesi olan işaretler acı hissi taşımazdı.

Kantar Deneyi: Cadıların ruhlarını şeytana verdikleri için daha hafif oldukları ve böylece uçabildikleri inancı yaygındı. Kadın bir kantarın üstüne çıkarılıp karşı tarafa belirlenen bir ağırlık konurdu. Kadın o ağırlıktan hafif gelirse cadı olduğuna, ağır gelirse kantarı büyülemiş olduğuna inanılırdı. Kadın ancak kantara konulan ağırlığa denk geldiğinde masum olduğuna kanaat getirilirdi.

Kanama Deneyi: Cadıların, vücutlarında dışarıdan bakıldığında görülmeyen şeytana ait işaret taşıdıklarına inanılıyordu. Bu işaretin bulunduğu yer acıya duyarsızdı, yani inanişe göre delinmiş olsa da kanamazdı. Cadı kabul edilen kadının vücuduna

kan çıkmayan yer kalıncaya kadar iğne batırılırdı, bu süre sonra kadının kanı çekilir ve iğne batırılan yerden kan gelmez ve cadılığının ispatı bulunmuş olurdu.

Sorgulamada *itiraf etmeden infaz etmeme* ilkesi gereği özellikle itiraf sağlanmaya çalışılırdı. İtiraftan sonra mutlaka işbirliği yapılan diğer cadıların isimleri istenirdi. Bu yüzden öleceğini kesin olarak anlayan kişiler husumet içinde oldukları kişilerin isimlerini verirlerdi. Böylece sorgulanacakların isim listeleri uzadıkça uzardı. Sonuç, genellikle ateşte yakarak öldürmektir. Fakat özel bir merhamet niyetinin göstergesi olarak yakma yerine canlı toprağa gömerek, suda boğarak veya kafa keserek öldürme biçimlerinin uygulandığı da olurdu.

Malleus Maleficarum, bütün Katolik ülkelerde büyük rağbet görmüş, bu açıdan da beynelmilel bir kanun düzeyine ulaşmıştı. Alexandre VI., Jules II, Leon X gibi Rönesans çağı papaları tarafından bu eserin geçerliliği büyük bir memnuniyetle onaylanmış ve gereği yerine getirilmiştir. Malleus Maleficarum veya cadıları tespit yöntemine ve yargılamaya ait diğer kitaplar yazılırken özellikle İncil ve Tevrat'taki bazı ifade ve yargılar dini bir referans görevi görmüştür. Referans olan bölümlerde insanüstü varlıkların kadınlarla birlikte olabilecekleri dile

getirilmektedir. Referans olarak kullanılan İncil ve Tevrat'a ait bölümler ve cümleler şunlardı: Çık.22/18: *Büyücü kadını yaşıtmayacaksınız*; Lev.20/6: *Kim cincilere, ruh çağıranlara danışır, bana ihanet ederse, ona öfkeyle bakacak, halkımın arasından atacağım*; Yar.6/2: *İlahi varlıklar insan kızlarının güzelliğini görünce beğendikleriyle evlendiler*; Yar.6/4: *İlahi varlıkların insan kızlarıyla evlenip çocuk sahibi oldukları günlerde ve daha sonra yeryüzünde Nefiller vardı*.

Malleus Maleficarum uzun süre cadıları tespiti ve yargılamaya yönelik temel kitap olmuştur. Kitapta önerilen yöntem ve teknikler titizlikle ve büyük başarıyla uygulanmıştır. Birçok rahip elinde Maleus Maleficarum ile bölge bölge dolaşıp bu *kutsal* görevi yerine getirmeye çalışmıştır. Çünkü mahkûmların serveti müsadere ediliyordu. Gayet tabii ki, soruşturmayı yürüten müfettişlere de, insanlığa yaptıkları bu büyük hizmet karşılığı müsadere edilen malların bir kısmı ücret olarak veriliyordu. İngiltere'de *cadı avı* Kraliçe Elizabeth (1533-1603) zamanında (Kraliçelik dönemi: 1558-1603) zirvesine ulaşmıştır. Artık bireysel olaylar değil, insanlığın kitle halinde yok edilmesi söz konusuydu. Öyle ki, bir Sakson hâkim, Kitab-ı Mukaddesi 53 kez okumuş ve bu arada 20 bin büyücüyü ölüme mahkûm etmiş olmakla övünebilmiştir.

En karanlık batıl inançları bile gölgede bırakacak sapkın bir teolojik düşünce ile beslenen cadı avı, Avrupa'nın en karanlık dönemi olarak tarihe geçmiştir. *Karanlık ortaçağ* algısında cadı avının önemli bir payı vardır. Konumuz açısından önemli olan, cadı olduğu düşünülenlerin % 75-85'inin⁴ kadın olmasıdır. Tarihçi Wolfgang Behringer suçlanan kadınların görüntüsünü tanımlamaya çalışmış ve ilk sıraya yaşlı, fakir, çirkin kadınları koymuştur. Cinsiyet ayrımı, yaş aralığı ve sosyal yapı gibi diğer faktörler hem bölgesel olarak, hem de kronolojik olarak büyük farklılıklar göstermekteydi. 1590 yılında yapılan ilk büyük cadı avı sırasında kadınların oranı % 90 olarak

⁴ Wiesner-Hanks, Merry E., *Erken Modern Dönemde Avrupa (1450-1789)*, 588

tespit edilmiştir. 1680 yılında güney Almanya'da yürütülen son mahkemede yargılanan sanıkların ise % 30'u kadındı; bunların neredeyse % 70'ini 22 yaşından daha genç kadınlar teşkil ediyordu. Başlarda daha çok ebeler, şifacı kadınlar hedef olarak seçilmiştir. İlerleyen safhalarda bu ortadan kalkmıştır. Soylu, rahibe, şehirli olan kadınların da suçlanabilmesi, korkunun halk arasında daha da yayılmasına neden olmuştur. Açıkça ifade etmek gerekirse, her kadın her an tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıyaydı, çünkü tutuklama için tek bir kişinin ihbarı yeterliydi. *Malleus Maleficarum*'da cadılığın cinsiyetle ve cinsellikle ilişkisi ise şöyle açıklanmıştı: Niye cadıların erkeklerden çok, kırılğan kadın cinsine mensup olanlar arasından çıktığı sorusuna gelince... Bunun ilk cevabı kadınların daha kolay kandırılabilmeleridir, şeytanın ana amacı inancı yok etmek olduğundan, önce onlara saldırır... İkincisi, kadınlar kolayca etkilenirler... Ve üçüncüsü, çeneleri durmaz, kara büyü aracılığıyla öğrendikleri şeyleri diğer kadınlardan saklayamazlar... Ama bunun doğal sebebi kadının erkeğe göre daha şehvetli bir varlık olmasıdır ki, bu onun gösterdiği birçok cinsel iğrençlikten de anlaşılmaktadır... Sonuç; her türlü cadılık şehvetten kaynaklanır, bu da kadında doymak bilmez bir arzudur⁵.

Cadı en kısa anlamıyla doğaüstü güçlere sahip felaket getiren kadın inancını ifade ediyordu ve inanç çok eskiye dayanıyordu. Antik Çağ'daki *strix* buna örnektir. *Strix* geceleri etrafta uçan, suç işleyen ve insan yiyen kadındır. Felaket getiren kadın inancı zamanla şeytan inancı ile birleşmiştir⁶. Başlangıçta tamamen bir hayal ürünü ve onun yansımalarından oluşan cadı inancı, zaman içerisinde değişime uğramış, hayal ile gerçek arasındaki sınır ortadan kalkmış ve cadıların gerçek olduğuna inanılmıştır. Avrupalı erkekler, ruhban sınıfına ait din adamları, kendi yarattıkları hayale inanarak ve cadıların varlığını kanıtlamaya ve onları düşmana dönüştürerek yok etmeye çalışmışlardır.

⁵ Wiesner-Hanks, MerryE., *Erken Modern Dönemde Avrupa (1450-1789)*, 589

⁶ Sallmann, Jean Paul, "Hexen", (Ed. Georges Duby, Michelle Perrot), *Geschichte der Frauen*, V:3, 1997, 470

Yaşanan sürecin en kötü tarafı ise, erkeklerin ve onların çevresindeki işbirlikçi bazı kadınların, hayallerinde yarattıkları cadıdan korkup, yaşayan gerçek kadınları yakıp öldürmüş olmalarıdır. Cadı olduğuna inanılan kadınların yakalanmalarına, sorgulanıp işkence görmelerine ve sonunda öldürülmelerine neden olan *cadı avcıları*, aslında iyilik yaptıklarını ve masum insanları koruduklarına inanıyorlardı.

Cadılık davalarının çoğu bir köyde veya kasabada yapılan *maleficia* suçlamasıyla başlıyordu. Birileri tanıdıkları bir kişiyi yiyecekleri bozmak, çocukları hasta etmek, hayvanları öldürmek, dolu yağdırmak veya başka zarar verici olaylar yaratmak için büyü yapmakla suçluyordu. Böylelikle sonucu daha çok ateşte yakarak veya bazen de suda boğarak öldürmeyle sonuçlanan mahkeme süreci başlamış oluyordu. Bir kişinin cadı olarak ihbar edilmesi, formalite yargılama süreci bir yana, yargılama süreciyle ilgili yukarıda ifade edilen bilgiler dikkate alındığında mutlak anlamda ölüm demekti. Tarih de buna şahitlik yapmaktadır. Çünkü tarihi kayıtlardan anlaşıldığına göre cadı olmakla suçlanan ve öldürülmekten kurtulan sadece bir kişi vardır. Alman Anna Maria Schwegelin, şeytan ile işbirliği suçlamasıyla mahkemeye verilmiş, yargılama sonucunda şeytanla işbirliği yaptığı kararına varılmış ve infazı için Temmuz 1775'te zindana konulmuştur. Ama idamı gerçekleştirilmeyecek ve 1781 yılında zindan da ölecektir. Öldürülmemesinin muhtemel sebebi, suçlama ve yargılamanın dönem itibarıyla cadı avına ilişkin çabaların gevşediği bir döneme denk gelmesiyle alakalıdır. Zira İngiltere'de cadılık gerekçesiyle idam cezası en son 1682'de uygulanmıştır. Cadı mahkemeleri Fransa'da 1682'de, İngiltere'de 1736'da, Avusturya'da 1755'te ve Macaristan'da 1768'de yasaklanmıştır. Diğer gölgelerde ender de olsa XVIII. yüzyılın sonlarına kadar bazı mahkemeler yapılmıştır⁷. Cadı oldukları gerekçesiyle öldürülen kadın sayısı ile ilgili ifade edilen rakamlar çok farklı olup en az yüz bin, en çok iki milyon gibi rakamlar ifade edilmiştir.

⁷ Wiesner-Hanks, Merry E., *Erken Modern Dönemde Avrupa (1450-1789)*, 597

Avrupa tarihinde sürek avı mahiyetinde yüzyıllarca sürdü-
 rülen cadı avının kurbanı olan kadınlar bazı kadınlardı; acaba
 diğer kadınlar hangi durumdaydılar? Bunu anlamanın en kes-
 tirme yolu egemen olan Hristiyanlığın kadına ilişkin temel

anlayış ve ölçülerini dikkate almaktır. Kadının aşağılanması, mağdur edilmesi Hristiyanlık aracılığıyla dini bir temele sahip olmuştur. Genel kabule göre kadının gebelik süresi, doğum ağrıları, karı-koca ilişkisindeki problemler, ezme-ezilme durumları, insanın geçimini sağlamak için toprakla uğraşması, aşırı emek sarf etme zorunluluğu, kıtlık, açlık, sıkıntı, geçim darlığı gibi pek çok olay, yani insanın olumsuz alinyazısı tamamıyla kadının eseridir. Çünkü o ilk günahın failidir. Kadın insanlığın cennetten kovulmasının sebebi olarak görülüyor, bu açıdan potansiyel olarak her kadın, şeytanla işbirliği halinde, erkeği yoldan çıkarıp yanlışa sevk etmeye hazır bir varlık olarak değerlendiriliyordu. Kadın bir anlamda şeytanın insanlar arasındaki temsilciydi. Bunun tek istisnası bakire Meryem'di; o hem *bakire* olmakla günaha bulaşmamış ve hem de tanrısal olandı; tanrının annesiydi.

Kadının aşağılanmasının ve suçlanmasının Hristiyanlıktaki dini referansı olarak Pavlus'un şu ifadeleri dikkate alınabilir: *Fakat kadının öğretmesine ve erkeğe hâkim olmasına izin vermem, ancak sükûttu olsun. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı. Ve Âdem aldanmadı, fakat kadın aldanarak suça düştü*⁸. Burada Pavlus kadını suçlu ilan etmekte ve devamındaki ifadelerle de kadının doğum sancılarının ve acı çekmesinin sanki bu suçun cezası olduğunu ima etmektedir: *Fakat iman ve sevgi ve takdiste vakarla dururlarsa, çocuk doğurması ile kurtulacaktır*⁹. Pavlus bu ilk günahdaki kadının ve Âdem'in o anki konumunu, pek tutarlı sayılamayacak bir kıyas yapmaktadır: *Hakkınızda Allah'ın gayretiyle gayretliyim. Çünkü sizi pak kız olarak tek bir ere, Mesih'e arz etmek üzere nişanladım. Fakat yılan Havva'yı kurnazlığı ile aldattığı gibi, belki sizin fikirleriniz de bozulup Mesih'e olan sadelik ve temizlik-ten ayrılır diye korkuyorum*¹⁰. Tüm bunların yanı sıra erkek her durumda kadının başıdır; kadın her şartta ve her şeyde erkeğe itaat etmelidir: *Çünkü bedenin kurtarıcısı Mesih*

⁸ Pavlus'un Timoteosa I. Mektubu, 2/12-14

⁹ Pavlus'un Timoteosa I. Mektubu, 2/15

¹⁰ Pavlus'un Korintoslulara II. Mektubu, 11/2-3

kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Nitekim kilise Mesih'e tabi olduğu gibi, kadınlarda böylece her şeyde kocalarına tabi olsunlar¹¹. Ey kadınlar, kendi kocalarınıza Rabbe tabi olur gibi tabi olun¹². Bilmenizi isterim ki, her erkeğin başı Mesih ve kadının başı erkek ve Mesih'in başı Allah'tır¹³. Çünkü erkek kadından değil, fakat kadın erkektendir. Çünkü erkek de kadın için değil, fakat kadın erkek için yaratıldı¹⁴.

Modern kültürün inşa edildiği dönemlere gelince, kadına ilişkin bazı anlayışlar teorik açıdan değişiyor gibi görünse bile temelde kadının ikincilliği hemen hiç değişmemiştir. Filozoflar, kadına ilişkin düşünce ve inançlarında o ikincilleştirici anlayışı sürdürmeye devam etmişler veya en azından mevcut mağduriyetlere bir itirazda bulunmamışlardır. Avrupa toplumlarında egemen olan ve filozofların da paylaştıkları *kadın ve erkeğin farklı varlıklar olduğu* anlayışı, kadın ve erkeğe ilişkin bir adalet anlayışının gelişmesine değil, aksine kadının mağduriyetinin felsefi temele sahip olmasına yol açmıştır. Kadınlarla erkeklerin birbirinden çok farklı varlıklar olduğu düşüncesini dillendiren en etkili ses *kusursuz bir kadın ile kusursuz bir erkeğin kafaca benzerliği* görünüşlerinin *benzerliğinden fazla olmamalıdır*¹⁵ diyen Jean-Jacques Rousseau'dur. Rousseau ünlü *Emile: Veya Terbiyeye Dair* adlı kitabında Emile'in karısı olacak Sophie'nin eğitimini ele alır. *Kadın erkeğe boyun eğmek, hatta onun haksızlıklarına katlanmak için yaratılmıştır*¹⁶ der. Kadının eğitimi iffet, erdem ve ev işlerine odaklı olmalıdır, ama biraz da bilgi edinmelidir; çünkü *kendisinin bilmediği erdemleri çocuklarına başka nasıl öğretebilir?* Şunlar da Rousseau'nun Emile'de dile getirdiği diğer bazı düşünceleridir¹⁷: *Kadınlar olmasa biz erkekler yaşayabiliriz, ama biz olmasak kadınlar yaşayamaz... Erkek*

¹¹ Petrus'un 1. Mektubu, 3/18

¹² Pavlus'un Efesoslara Mektubu, 5/22

¹³ Pavlus'unKorintoslulara I. Mektubu, 11/3

¹⁴ Pavlus'unKorintoslulara 1. Mektubu 11/4-10

¹⁵ Jean-Jacques Rousseau, "Cinsiyetlerin Benzerlikleri ve Benzemezlikleri", M. Rosen ve J. Wolff (der.), *Siyasal Düşünce*, 59-62

¹⁶ Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, 578,579

¹⁷ Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, 522, 523, 524, 578, 654

*yaptıklarında başına buyruktur ve başkalarının düşüncelerine al-
dırış etmeyebilir; ama kadın yaptıklarında görevinin ancak yarı-
sını yerine getirir ve hakkında ne düşünüldüğü onun için gerçekte
ne olduğu kadar önemlidir... Erkeklerin uçarlıkları daha çok ka-
dının eseri olduğu halde, kadınların uçarlıkları erkeklerin eseri
değildir... Ey erkek, Eşini sev! Tanrı onu sana üzüntülü zamanla-
rında seni avutması, hastalıklarda yardımına koşması için verdi:
işte, kadın dediğin budur...*

Sanayi Devriminin Kurbanı Kadınlar

Sanayi devrimi özellikle kadın ve çocuk işçiler olmak üzere tüm çalışanları büyük acılara ve sıkıntılara maruz bıraktı. Sanayi devriminden önce, üretim evde zanaat temelinde gerçekleştirilmekteydi. Örneğin dokumacının kulübesi aynı zamanda işyeriydi ve tüm ailesi, karısı ve çocukları, uzun saatler çalışmakla meşguldü. Sanayi devrimi bu modeli değiştirdi. Dokumacılık ve eğirmecilik kulübelere çıkıp fabrikaya girdi. El tezgâhı dokumacılarının ücretlerinin düşüklüğü, onları en sert disipline maruz kalacakları bu yeni fabrikalarda iş bulmak zorunda bıraktı. Daha önce kendi işyerleri üzerinde belli bir denetimi olanlar, şimdi kapitalist patronun sultanı altındaydılar.

XIX. yüzyılda, kadınların ev sektöründen sonra en çok çalıştırıldıkları alan tekstil sanayi idi. Yeni tekstil fabrikalarında çoğunlukla kadınlar ve çocuklar çalışıyordu. 1830'larda, işgücünün yaklaşık %40'ı 21 yaşın altındaydı; bunların da çoğu kadındı. Vasıfsız dokuma ve eğirme işlerinin yapıldığı fabrikalarda çalışanların yarısını kadınlar oluşturmaktaydı. Vasıflı işlerse erkeklere ayrılmıştı. Tekstil fabrikalarında çalışan kadınların zarar gördükleri, pamuk eğirmecilerinin çocuklarının %39'unun ölü doğduğu ve yalnızca %50'sinin beş yaşına gelebildiği dönemin müfettişleri tarafından rapor edilmiştir. XIX. yüzyılda kadınlar tekstilin yanı sıra dantelâcılık, metal, jüt elyafı, ciltçilik ve zincir yapımı gibi işlerde de çalışıyorlardı. Madenler ise çalıştıkları alanlardan bir diğerydi. İlk başlarda, madenlerde, bir erkeğin çalışmasına ihtiyaç duyulmayan işlerde kullanıldılar.

Sırtlarında kömür sepleri taşıdılar. Madenlerde çalışma koşulları esasen her iki cins için de son derece kötüydü. *İşçiler rutubetli, pis ve harap evlerde sıkışık bir halde yaşamakta, su ve kömürden müteşekkilmış gibi bir hava teneffüs etmekte idi. Kömür madenlerinde yarı çıplak kadınlar aşağı cer hayvanları rolünde idiler*¹⁸. Madenlerde çalışan kadınların sırtlarında ve bacaklarında deformasyonlar oluşuyor, mide ve akciğer rahatsızlıklarına maruz kalıyorlardı. Hamile kaldıklarında korkunç komplikasyonlarla yüz yüze geliyorlardı. Ancak 1842’de, Britanya’daki madenlerde kadınların çalışması yasaklandı. 1847’de kadınların çalışması günde 10 saatle sınırlandırıldı. Sendikal hareket bunu bütün işçiler için 10 saatlik işgününe doğru bir adım olarak destekledi.

Alman ressam Menzel’in Demir Haddehanesi isimli tablosu Sanayi Devrimi’nin yarattığı çalışma ortamını resmetmektedir.

Toplumun ekseriyetini teşkil eden kadınlar sanayi devriminin zorluklarını yaşarlarken, halkın büyük çoğunluğu biyolojik hayatını sürdürebilmenin telaşı içindeyken, iş yerlerinde çalışanlar bükülmüş belleriyle kapitalist sistemin büyüyüp azgınlaşmasına hamallık yaparlarken, sayıca azınlık konumunda olan ve en genel anlamıyla sosyete olarak tanımlanabilecek olan kesime mensup kadınlar çok daha başka bir konumdaydılar. Bunlar,

¹⁸ Djilas Milovan; *Yeni Sınıf*, 235

bir sonraki yüzyıl genel bir anlayışa ve uygulamaya dönüşecek olan kadının metalaşmasının ilk öncüleri sayılabilirler. Özellikle kılık ve kıyafetleriyle metalaşmanın ilk güçlü sinyallerini veriyorlardı. İlk örneklerine 1730'larda rastlanan ve *rokoko*¹⁹ olarak isimlendirilen kıyafet, saray veya zengin malikânelerindeki kadınların birbirleriyle güzellik yarışına girmelerinin malzemesi olmuş ve yüzyıl kadar da devam etmiştir. Rokoko, temelde bir hafifliği ve akışkanlığı olan ve dişiliği çağrıştıran, çiçekler, kuşlar, kavisler gibi motiflerin baskın olduğu bir stildi. Beli ve üstünü çok sıkı, bedeni adeta cendereye alan ve göğüsleri önemli oranda açıkta bırakan bu giysi tarzının olmazsa olmaz parçası pudralı saçlardı.

XVIII. yüzyılın sonları yaklaşırken rokoko stili önemini yitirmeye başladı. Rokoko'nun popülaritesini yitirmesinin ardından, yapay bir estetik anlayışı ile aşırı lüks olarak karakterize edilebilecek bir anlayışın egemenliği yaşanmaya başlandı. Bu aşırılığın örneklerini 1770'lerin tipik bir saray kadını kostümü olan, geniş bir panier ile kabartılan kocaman bir etek, korse ile sımsıkı oturtulan bir üst beden ve ustalığın, hünerin çokça vurgulandığı abartılı, yüksek saç biçimlerinden oluşan kostümlerde görebiliriz. Bu stil, yapay güzelliğin ulaşabileceği en son noktaydı. Saç modelleri tam bir komediydi. Dönemin güzellik algısı gereği, beğenilme tutkusunun etkisiyle neredeyse bedenin 2/3' ü yüksekliğinde saç modelleri tercih edilmeye başlandı. Bu saçlar, çoğu zaman o kadar büyük oluyordu ki, içlerinde çeşitli at arabası maketleri, meyve sepetleri ve başka düşsel elemanlara rastlamak mümkündü. Fransız savaş gemisinin, 1778 yılındaki zaferi, savaş gemilerinin küçük kopyalarının başın üzerine yerleştirildiği yeni saç stillerine de esin kaynağı olmuştu. Kadınların yüzleri bu tuhaf süs öbeğinin tam ortasında oldukça küçük durmaktaydı.

¹⁹ Dönemin kılık kıyafet anlayış ve uygulamaları ve bizim de bu bağlamda kaynağımız olan çalışma için bkz: Gerçek, Merve, *Fransız Devrimi'nden İtibaren, Sanayi Devrimi, I. ve II. Dünya Savaşları ve Sovyet Devrimi'nin Avrupa Kadın Giyimi Üzerindeki Etkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2006.

Rokoko tarzı giysi

1770'lerin sosyetaesi

XIX. yüzyılın ilk yıllarına gelindiğinde yeni bir tarzın rüzgârları esmeye başladı. Söz konusu kadınlar, sanki namus ve ahlaka dair ne varsa bir kenara koydular ve son derece ince ve yarı saydam elbiseler giymeye başladılar. Bunlar modern zihniyetin kadın anlayışının da ilk ve önemli temsilcileriydiler. Antik Yunan ve Roma'ya duyulan ilgiyle beslenerek, *doğaya dönüş* konseptiyle şekillenen bu yeni anlayış ve uygulama, kadın giyiminde *Robe en chemise* denilen, daha ziyade bir iç çamaşırı gibi görünen *kombinezon elbiseleri* getirmiştir. Bu tip elbiseler, o zamana değin görülmüş giysilerden daha fazla bedeni açığa çıkarıyordu; bu da kadın bedeninin, modern ve ilerici bir anlayışla kavranıldığının sonucu olarak kabul ediliyordu.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra kadın giysilerinin biçimlerinde önemli bir değişme gözlemlenmezken, sahip olunan ve gün içinde giyilen elbiselerin sayıları artmaya başlamıştır. Günlük etkinliklerde farklı elbiseler giyinmek, mensup olunan sosyo-ekonomik yapının bir göstergesi olarak algılanmaya başlanmıştır. Saray çevresindeki veya zengin malikânelerindeki bu kadınlar günde neredeyse yedi, sekiz defa kıyafetlerini değiştirmek durumunda kalıyorlardı. *Gündüz elbisesi*, *Öğleden sonra çay elbisesi*, *Ziyaret elbisesi*, *Tiyatro için gece elbisesi*, *Balo elbisesi*, *Akşam yemeği elbisesi*, *Ev elbisesi* gibi elbiseler kadınların farklı durumlarda giydikleri elbiselere örnektir. Her olayın belirli bir giysi türünü gerekli kılması, sürekli gardırop değişikliklerini zorunlu hale getirmiştir.

Kadının 20 Yüzyıl Serüveni

Son söylenecek sözü önden söylemek gerekirse, modern dünyada kadın, tarihte hiç olmadığı kadarıyla köledir; köledir ve daha da köleleşmek için her şeyini ortaya koymakta bir sakınca görmemektedir. *Bedeni* ve bu bağlamda *cinselliği* ise en önemli sermayesidir. Ticari kazanç kaygısıyla hareket eden medya ise, kadının bu durumunu pekiştirmektedir. Kadın, çeşitli programlarda, yarışmalarda belli giyim biçimleri ile ön plana çıkarılmaktadır. Vahim olan şey, kadının cinselliğinin medya aracılığı ile

pazarlanmasıdır. Bu pazarlıkta, karşımıza çıkan sömürü canavarı ise erkektir. Ve reklamlarda, manşetlerde, çekici güzel bir kadın vücudunu sergilenirken görmek istemektedir.

Mevcut Modern/Kapitalist sistemde kadın evde ücretsiz hizmetçi ve çocuk bakıcısı; piyasada ucuz işgücü; medyada ise erkeklerce erotik bulunduğu kabul edilen beden parçalarından ibaret seyirlik nesne olarak var olmaktadır. Sosyolog Peter Berger kadının bugünün dünyasındaki durumunu görme-görünme bağlamında şöyle özetlemektedir: Bir kadının varlığı, onun kendine karşı olan tutumunu göstermekte; o kadına karşı nelerin yapıp nelerin yapılamayacağını belirlemektedir. Kadının varlığı hareketlerinde, sesinde, fikirlerinde, yüz ifadelerinde, giysilerinde, seçtiği çevrelerde ve zevklerinde ortaya çıkmaktadır. Kadın olarak doğmak, erkeklerin mülkiyetinde olan özel, çerçevelenmiş bir alanda doğmak demektir. Dolayısıyla kadın hiç durmadan kendisini seyretmek zorundadır; çünkü erk gözetiminde bir misafirdir. Bir kadının erkeklere nasıl görüldüğü, onun yaşamında başarı sayılan şey açısından önemlidir. Erkekler kadınlara karşı belli bir tutum edinmeden önce onları gözlemektedir. Bu yüzden kadının görünüşü, kendisine nasıl davranılacağını da belirleyen unsurdur. Özetlemek gerekirse, erkekler *davrandıkları gibi*, kadınlarsa *göründükleri gibi*²⁰dirler. Erkekler kadınları seyrederek; kadınlarsa seyredilişlerini seyretmektedirler. Bu durum yalnız erkelerle kadınlar arasındaki ilişkileri değil, kadınların kendileriyle ilişkilerini de belirlemektedir. Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye -özellikle görsel bir nesneye- seyirlik bir şeye dönüştürmektedir.

Şimdi modern dönemin kadınının bazı özelliklerini inceleyelim:

Reklam Nesnesi Olarak Kadın veya Göz Zevki

Reklam, Latince kökenli olup çağırma anlamına gelen *clame* fiilinden türetilmiştir. Türkçeye Fransızcadan geçen reklam

²⁰ Berger, John, *Görme Biçimleri*, 45-47

(reclame) en basit ifadesiyle, bir ürünün tanıtımını sağlama ve satışını artırma amacını güden, bu amaçla kitle iletişim araçlarında belli bir ücret karşılığında yer alan çeşitli mesajlarla kitlelere ulaştırılan görüş, düşünce ve haber bütünüdür. Reklam pazarlamanın vazgeçilmez unsurudur. Biraz ayrıntılı ele almak gerekirse, reklam, insanları gönüllü olarak belirli bir davranışta bulunmaya ikna etmek, belirli bir düşünceye yöneltmek, kuruluşa çekmeye çalışmak, onunla ilgili bilgi vermek, ona ilişkin görüş ve tutumlarını değiştirmelerini veya belirli bir görüşü ya da tutumu benimsemelerini sağlamak amacıyla oluşturulan; iletişim araçlarından yer ya da süre satın almak yoluyla sergilenen veya başka biçimlerde çoğaltılıp dağıtılan ve bir ücret karşılığında oluşturulduğu belli olan duyurudur. Belirli bir ürünü ya da hizmeti, onu satın alması en olası kitlelere tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle satılmasını, satın alınmasını ya da kiralanmasını sağlamak için reklam yapılabilirdiği gibi, belirli bir kuruluşa karşı olumlu kamuoyu oluşturmak, belirli bir konuya karşı kamuoyunun duyarlılığını artırmak, bir davayı ya da fikri yaymak amacıyla da reklam yapılabilir²¹. Tom Reichert'in tanımına göre²² reklam, ideallerin iletişimidir: *nasıl olmak istediğimiz, kiminle olmak istediğimiz ve neye sahip olmak istediğimiz* gibi. Reklam, markaları, hayal ve özlemlerimize ulaşmamızı sağlayan birer araç olarak konumlanmaktadır.

Eski zamanlarda sözlü olarak yapılan reklamcılık, teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni alternatifler ile gelişti. Buna en büyük katkısı olan hiç şüphesiz ki matbaanın bulunması sonucunda gelişen gazete ve dergilerdir. Matbaanın bulunuşundan 30 yıl sonra İngiltere'de bir matbaacı bastığı kitapların pazarlanması sorunuyla karşılaşınca, 1480 de ilk duvar afişi Londra'da bir kilise kapısına asıldı. Bu William Caxton'un rahipler için hazırladığı *The Pyes of Salisbury Use* adlı kitabının ilanı idi. Bu uygulama, reklamcılık tarihinin ilk basılı reklam mecrası örneği olarak kabul edilir. Sonraki yıllarda diğer

²¹ Tanses Gülsoy, *Reklam Terimleri ve Kavramları Sözlüğü*.

²² Reichert, Tom, *Reklamcılığın Erotik Tarihi*, 84

Avrupa ülkelerinde de yayınlanmaya başlayan gazeteler birer reklam mecrası olarak gelişmeye başlar.

1920'lerin başında reklam yapımcıları Sigmund Freud'un bazı düşüncelerini satın alma davranışı alanına uyarladılar. Freud'un çalışmaları hastaların rüyaları, travmaları, cinsel deneyimleri hakkında analizcinin yorumları gibi niteliksel unsurlara dayanıyordu. Freud'un teorisi, satın alma davranışı altında yatan bilindiği güdülerini gün ışığına çıkarıyordu. Buna göre tüketiciler, araştırmacı doğrudan sorsa bile, bir ürünü satın alırken hangi güdü ile bu davranışı gerçekleştirdiklerini ifade edemiyorlardı. Freud'un perspektifine göre tüketiciler bilinçaltında yer alan arzularını farklı objelere anlamlar yükleyerek dış dünyaya yansıtabilirler. Alpert T. Poffenberger, 1925 yılında yayınladığı *Psychology in Advertising* isimli kitabında, bireylerin reklamdaki cinsel çekiciliklere genellikle bilinçaltı seviyesinde tepki verdiklerini ifade etmiştir: *Sadece karşı cinsiyetten insanlar değil aynı zamanda objeler, resimler, sözler, fikirler de bireylerin, mücevher, kitap, pudra, otomobil, mobilya gibi birçok ürünü alması için güdülenmesinde etkili oluyor. Bu arzular o kadar güçlüdür ki, becerikli ellerde, bireylerin her türlü objeyi satın almaya güdülenmesine sebep olabilir*²³.

Tom Reichert'in tespitlerine göre reklamlarda cinselliğin beş farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlar²⁴:

1) Çıplaklık/Kıyafet: Reklamdaki model tarafından giyilen kıyafetin tarzı ya da miktarı. Örneğin; vücudun ortaya çıkarılması, vücuda yapışan kıyafetler, iç çamaşırları ve çıplaklık

2) Seksi Davranış: Bireysel ya da kişilerarası gerçekleştirilen seksi davranışlar. Örneğin, flört etmek, göz teması, vücudun pozisyonu ve hareketi (vücut dili, sözlü ve sözsüz iletişim). İki kişi

²³ Juliann Sivulka, "Historical and Psychological Perspectives of the Erotic Appeal in Advertising", *Sex In Advertising Perspectives on the Erotic Appeal*, (Ed. Tom Reichert, Jacqueline Lambiase), 49.

²⁴ Reichert, Tom, "What is sex in advertising? Perspectives from consumer behavior and social science research" *Sex In Advertising Perspectives on the Erotic Appeal*, ed. Tom Reichert, Jacqueline Lambiase, Lawrence Erlbaum Associates Inc., 14

arasındaki cinsel etkileşim genellikle sarılma, öpüşme, röntgen-cilik ve yakın cinsel temas şeklinde olmaktadır.

3) Fiziksel Çekicilik: Genel olarak modelin fiziksel güzelliği. Genellikle yüz güzelliği, ten, saç ve fizik

4) Seksi Anımsatıcılar: Cinsel anlama gelen ya da çağrışımlar yapan imalar veya bunları hatırlatan objeler ya da olaylar. Ayrıca, cinsel anlam çağrıştıran müzik, ışık, dizayn, çekim tekniği gibi unsurlar

5) Gömülü Cinsellik. Bilinçaltı seviyede cinsel içerikli olarak kabul edilen içerikler. *Sex* kelimesi, vücudun cinsel bölgelerini ya da cinsel birleşmeyi sembolize eden cinsel olmayan cisimler, cinsel organ ya da vücut bölümlerinin ufak resimleri ve insanlar.

Tom Reichert ve Jacqueline Lambiasi'nin birlikte yapmış oldukları araştırma, cinsel içerikli reklamlarda kullanılan 3 temel vaadi ortaya çıkartmıştır²⁵:

- 1) Tüketicieye cinsel cazibe sağlaması,
- 2) Daha sık cinsel yakınlaşma olanağı,
- 3) Tüketicinin kendini seksi ve şehvetli hissetmesi.

1920'lerin ortalarına kadar devam eden süreçte, erkeğin arzu nesnesi olabilmek ve aranan romantik yakınlığa ulaşabilmek için, kadınlara kişisel bakım ürünleri ve modaya uygun giysileri satın almaları gerektiğini söyleyen reklamlardaki değişim yavaştır. O zamanların ideal beden anlayışına uygun olarak dolgun vücutlu kadınlar, tütün ve içki gibi erkeksi ürünlerin etiketlerini, ambalajlarını, afiş ve basılı ilanlarını süslediler. Erkeklerin dikkatini çekmek ve markaları erkek tüketicilerin hoşuna gidecek şekilde konumlandırmak için kadınların kullanılması sıklıkla tercih edilmeydi. 1931 yılında, Lambert Ecza Firmasına ait bir reklamda kullanılan fotoğraf, ortalama okuyucuya hitap eden bir ilanda kullanılan ilk çıplak fotoğraflardan birisi oldu. Firma bedenini kullanarak *Listerine* adlı anti-septiği, istenmeyen kokuları giderme iddiasıyla piyasaya sürdü.

²⁵ Reichert, Tom, *Reklamcılığın Erotik Tarihi*, 42

Listerine ilanlarında, sosyal hayatta kabul görebilmek, arzulanır bir kişi olabilmek ve evlenebilmek için, bedensel kokulardan kurtulması ve güzel kokması gerekenler, öncelikle kadınlardı.

1930'lu yıllarda erkeklere yönelik reklamlarda kadın çıplaklığının kullanımı yakın geçmiştekine oranla biraz daha ileri gitti. Rockford Vernik Firması, 1939 yılında yayımlanan bir ilanda çıplak bir kadın fotoğrafı kullandı. *Göz Zevki* başlığıyla çıkan ilanda, fotoğraftaki kadının kasık bölgesi kapalı, fakat göğüsleri tamamen açıktı. Birçok başka firma da, hedef kitlesi erkekler olan ilanlarında, erkeklerin göz zevkini tatmin edecek, kışkırtıcı kadın fotoğraflarına yer verdiler. Bu yıllarda yaygınlaşmaya başlayan ve kadınların yarı çıplak bedenleriyle süslü takvimler, magnetler ve benzer promosyon malzemeleri 1940'lar boyunca da popüler olmaya devam etti. Genellikle takvimleri süsleyen bu resimlerin çoğu, kadınların çok az giyinik, elbisesinin kenarı kalkmış, iç çamaşırılı, mayolu ya da çıplak illüstrasyonlarını içeriyordu. Kadınlar uzun bacaklı cinsel istek uyandıran kadınlardı. İllüstrasyonlarda, kadınlar, bazen sadece bir havlu, peluş veya duş perdesi tarafından hafifçe örtünmüş ve derin göğüs dekolterileri vurgulanmıştır. Bu *anlık* görüntülerin birçoğu kadınları, o dönem için *namus*'larını tehlikeye atacak pozlarda yakalıyordu. Örneğin havlu düşer veya elbise uçuşabilirdi. Birçok resme kelime oyunları eşlik ediyordu. Bu resimlerin birçoğunda kadınlar okuyucu ile göz teması kuracak şekilde resmedilmişlerdi. Muzır gülümsemelerle, sanki cinsel anlamda ilgili ve cinsel ilişkiye açık olduklarını anlatıyorlardı. Bu *muzır* görüntülerin çoğu, soyunmayı çıplaklığın kuyısına kadar götürüp, çıplak bedeni hayal etmeyi okuyucuya bırakıyordu. Bu kadınlar, genelde oturuyor veya ayakta veya bacaklarını ve kalçalarını açıkta bırakacak şekilde çömeliyor ve birçoğu, okuyucuda cinsel ilgi uyandırmak için baştan çıkarıcı bir gülümsemeyle bakıyordu. Bu seksi takvimlerin aslında erkek müşterilerin zamanı öğrenmesi için değil; cinsel cazibe yayan kadın resimlerine bakarak eğlenmesi, göz zevkini tatmin etmesi

için tasarlanıyordu²⁶. Burada örnek olarak Edward Runci'nin yaptığı resim dikkate alınabilir. *Bir Şeyleri Kaldırma İş*i ismini taşıyan resimde merdivene çıkmış ve üstteki dolaba bir şeyler koymaya çalışan, bacakları tahrik edici şekilde açık bir kadın görünümü yer alıyordu. Bu haliyle resimdeki kadın tamamen bir arzu nesnesi niteliği taşıyordu. Üstelik *Bir Şeyleri Kaldırma İş*i gibi ironik ve iki anlamlı bir isme sahipti. Her haliyle kadın cinsel bir meta olarak kullanılıyordu.

XX. Yüzyılın birinci yarısında cinsellik algısı hızla değişti. 1948 yılında Alfred Kinsey'in yayınladığı cinsellikle ilgili rapor, o zamana dek sapkınlık olarak değerlendirilen birçok cinsel davranışın (mastürbasyon, evlilik öncesi seks, oral seks, eşcinsellik gibi) aslında *normal* olduğunu iddia etti. Böylelikle bir önceki yüzyılda neredeyse hiç kimse tarafından düşünülemeyecek bir cinsellik algısına ulaşıldı. Cinsellik anlayışındaki bu değişim ise anında reklamlara yansdı. 1940'lar boyunca kozmetik ve giysi reklamları *aşk* ve *arzu* temasını, biraz daha çıplaklık katarak devam ettirdiler. Çıplak kadın fotoğrafları ve seks hikâyelerinin yer aldığı *Playboy* dergisi 1953 yılında stantlarda yerini alarak, daha sonra onu takip edecek diğer erotik ve pornografik içerikli dergilerin de önünü açtı. 1960'ların başında ise doğum kontrol hapının piyasa çıkmasıyla, *özgür seks* hakkında daha çok konuşulmaya ve yazılmaya başlandı. Hippilerin yaşam felsefesi haline gelen *özgür seks* ve *seks, uyuşturucu, rock'n roll* söylemleriyle beslenen müzik dünyası, değişmeye başlayan cinsel roller ve kabul görmek isteyen farklı cinsel yönelimler, daha çok cinselliğin ön planda olduğu bir kültürel yapının temelini attı. 1960'lara gelindiğinde *cinsel devrim* zirve yaptı. Hippi hareketi *cinsel özgürlük* arayışıyla bütünleşti; giderek kitlesel, siyasal ve toplumsal bir boyut kazandı. Kadın hareketleri de bu ateşi da-ima besledi. Mini eteğin keşfi, kadınların pantolon giyebilmesi, doğum kontrol hapının bulunması ve ABD'de eşcinselliğin yassallaşması, cinselliği gündelik hayatın bir parçası haline getirdi.

²⁶ Reichert, Tom, *Reklamcılığın Erotik Tarihi*, 125

1980'lere gelindiğinde özellikle parfüm ve jean reklamlarındaki erotizm ve cinsellik sınırları zorlamaya başladı. Bu reklamların bazılarında kadınlar, seks oyunlarını başlatan ve klasik *edilgen dişi* rol kalıplarından kurtulmuş bireyler olarak gösterildi. 1981 yılında Calvin Klein jean reklamlarında 15 yaşındaki Brooke Shields'in seksi pozlarla yer alması, büyük bir sansasyona neden oldu ve beraberinde *çocuk istismarı* tartışmaları patlak verdi. Ama cinsellik için hiç tereddüt etmeden her şeyi feda eden anlayışın egemenliğindeki bu tartışmalardan kadın onuruna yönelik herhangi bir şey çıkmadı.

1980'lerden sonra hızla gelişen ve karşı hareketleri asimile etmeye yönelen tüketim kapitalizmi, daha önceki kadın hareketinin karşı yaklaşımlarını, kendi ticari ve kültürel söylemi içinde yeniden biçimlendirdi. *Yararsız harcamayı* tüketimin artırılması açısından yararlı bulan post-modern kapitalizm sürecindeki yeni toplumda, *cinsel tutumluluk* yerini *hazzın ertelenemezliğine* bıraktı. Böylece bedenin *cinsel israfı* seks endüstrisinin ticari kanallarına akıtılmaya çalışılarak, cinsel hazlar ticari bir bağlam içinde meşrulaştırıldı.

1990'ların yeni ve farklı tüketim pratiklerinin, erkekleri de tüketim dünyasının parçası haline getirmesi, kadın dergilerinde de yansımaları buldu. Bu dönemde, kadın dergilerinin kapaklarında yarı çıplak bedenleriyle, erkek modeller de yer almaya

başladılar. Reklamlar, filmler, pembe diziler, kadın dergileri ve erkek striptiz şovları gibi, erkek bedenini teşhir eden popüler kültür formlarına olan ilginin giderek artmasıyla, *bakılan cinsel nesne* artık yalnızca kadınla sınırlı kalmayacaktır. Bu durum, heteroseksüel kadın röntgenciliklerinin de, artık söz konusu olduğu anlamına gelmektedir.

2000'lerde pornografinin ana akım haline gelmesi, pazarlama alanında yaşanan cinselleşmenin bir yansıması oldu. Seksi ve sıkı bedenlerin reklamlarda kullanımı iyice yaygınlaştı. Küresel reklam kampanyaları ve birbirinin benzeri albenili dergiler yoluyla, arzusun homojenleştirilmesi gerçekleştirildi. Reklamcılık, moda ve filmler aracılığıyla, belli beden tiplerinin küreselleşmesi sağlandı. İçinde yaşadığımız günlerde ise reklamlardaki cinselliğin dozu öylesine arttı ki; bazı reklamlar içerdikleri görüntülerin aşırılığı nedeniyle, Batı toplumlarında bile ya sansürlenerek yayınlandı ya da yasaklandı. Son yıllarda, yaptığı pornografik reklamlarla adını iyice duyuran moda markası *Tom Ford* son reklam kampanyasında kadın ve erkek modellerin cinsel organlarını açıkça gösterdi. Tabii yine, doğallıktan uzak bir cinsellik ve kılsız, steril bedenler eşliğinde.

Baudrillard²⁷ tüketilen şeyler arasında diğer nesnelerden daha kıymetli, daha eşiz bir nesneden bahseder; bu, bedendir. Günümüzde dişil beden reklamda, modada, kitle kültüründeki varlığı ön plana çıkmıştır. Sağlık, perhiz, tedavi kültürü, gençlik, zariflik,

erillik/dişilik, bakım, rejim gibi kavramlar bedenin etrafını kuşatarak onu bir tüketim nesnesine dönüştürmüştür. Beden üzerinden reklamını yapan firmalar, giderek bedeni daha da güzelleştirme yolunda bedene yeni modeller üretmekte, bunu bireylere dayatmaktadır. Dayatılan bu modeller belli bir estetik anlayıştan geçmektedir. *Söz konusu bedenler, kendilerinin ve hatta sadece kendilerinin arzulanır olduğunu söyleyen bir düşünceye cevap olarak, tüketimi desteklemek üzere vardır. Sonuçta*

²⁷ Baudrillard, Jean, *Tüketim Toplumu*, 155

*beden, dayatan olduğu kadar dayatılıandır da*²⁸. Kadın bedeni artık, sıkı, esnek ve parlak olmak zorunda kalmaktadır. Zayıf olunmalı; istenilen kiloya rejimler, estetik operasyonlar, liposakşınlar ulaşılmasını sağlamaktadır. Seksi göğüsler, düz karın, tüysüz beden, rüya gibi (selülsiz ve varissiz) bacaklarla rüya gibi bir bedene sahip olunması gerekmekte; bunun için tıp ve kozmetikten yardım alınmaktadır.

Reklam endüstrisi, son yüzyıl boyunca ve sürekli artan dozajla, kadın bedenini aşırı uçlarda metelaştırıp fetişleştiren pornografinin cazibesini, kitlelere ulaşmanın yeni bir yöntemi olarak kullandı. Kadının, erkeğin seyrine sunulduğu reklamlarda kadınlar hem seyirlik nesneye hem de ürün ile alınıp satılan metaya dönüşmektedir. Baudrillard'ın da ifade ettiği gibi²⁹, beden artık ne dinsel görüşteki et ne de endüstriyel mantıktaki gibi emek gücü olduğu düşünülmektedir. Postmodern toplumlar da her alanda bedenin yeniden keşfini ve tüketimini yönlendiren en önemli öge cinsellik olarak ortaya çıkmaktadır. Güzellik ve erotizmle birlikte beden, bu yeni tüketime hizmet etmektedir. *Narsistik yeniden kuşatma yoluyla bedenin değerli kılınmasını buyuran güzellik buyruğu, cinsel bakımdan değerli kılma olarak erotiği içerimler*³⁰.

Sattırmanın ve satın almanın yolu artık bedendir, güzelliktir, erotizmdir. Artık tüketilmesi gereken kadın bedeni ile birlikte, kadın cinselliğin kendisidir. Günümüz kadını, bedenini güzel ve rekabet edecek şekilde tutmak zorunda kalmaktadır. Kadınların sadece teni reklamlarda erkekleri etkilemek için kullanılmamaktadır. Örneğin saçları, dudakları, elbiseleri, beden duruşları bile karşı tarafa cinsel iletiler aktarmak amacıyla kullanılmaktadır. Reklamlarda eğer hedef kadınlarsa, kadın teni, markanın güzelliği artıran özelliklerini öne çıkarmak için gösterilirken; reklam erkekleri hedefliyorsa, kadın teni, erkeğin içini

²⁸ Giet, Sylvette, *Özgürleşin! Bu Bir Emirdir; Kadın ve Erkek Dergilerinde Beden*, 68

²⁹ Baudrillard, Jean, *Tüketim Toplumu*, 159

³⁰ Baudrillard, Jean, *Tüketim Toplumu*, 161

gıcıklamak, cinsel ilgi uyandırmak ve bu tepkileri marka ile özdeşleştirmek için gösterilmektedir. Artık reklamcılık, pornografinin içerdiği şiddet ve saldırgan tavrı estetize ederek, içkiden otomobile, parfümden giysiye, çeşit çeşit ürünün pazarlamasında özellikle kadın bedenini kullanmaktadır. Çünkü ne de olsa *seks satar*. Tüm bu pornografik içerikli reklamların birçoğunda, kadınlar yine edilgen, tahakküm altına alınan, gözlenen ve cinsel zevk alınan varlıklardır. Örneğin Yamaha motosiklet firması için hazırlanmış olan Alman yapımı bir reklamda, bir motosikletin sesi ile çıplak bir kadının vücudu birleştirilmekte, izleyiciye kadının vücudu üzerinde motosiklet ile gezildiği izlenimi verilmektedir. Reklam sonunda ise kadın olağanüstü zevk aldığını ima eder tarzda *Yamaha* demektedir.

Sanat veya Kadının Metalaşması

Kadın, Batının yağlı boya resim sanatında yaygın olarak işlenen bir konu olmuştur. Berger, Avrupa nü sanatında ressamın ve resmin sahibinin genellikle erkek olduğunu ve kadının obje olarak görüldüğünü belirtmektedir.. Berger, *resmin sahibi* ifadesi kullanmakta, çünkü XIX. yüzyıl ve öncesinde resimlerin kilise hariç halka açık yerlerde gösterilmesi yaygın bir durum olmadığından, sahibine ait özel eşya niteliği taşımaktaydı. Bu resimlerde kadın, doğal bir çıplaklık halinde değil; seyirci onu çıplakken görecektir şekilde betimleniyordu. Bu gösteriliş şekli de cinselliği ifade etmekteydi. Üstelik bu kadın genellikle üzerindeki bakışın farkında olup, izlendiğini bilen ve kendini sergileyen biçimde resmediliyordu.

Resim sanatı tarihinde Eduard Manet'in önemli bir yeri vardır. Eduard Manet'in 1863'te Salon Sergisi'ne katılımı reddedilen resmi *Kırda Bir Öğle Yemeği* (Déjeuner sur l'herbe) ve 1865'de Paris Salon Sergisi'nde sergilediği *Olympia* adlı tabloları kadının sanat üzerinden metalaşmasının önemli aşamalarını temsil etmektedir. Hem sanat bağlamında hem de dönemin sosyal koşulları bağlamında sanatçının *taşkınlığı* olarak değerlendirilebilecek bu tablolar, aslında sanat tarihi incelendiğinde ve günümüzden

bakıldığında hiç de tepki verilecek yapıtlar değilmiş gibi görünmektedirler. Çünkü o günden bu güne çok şey değişmiş, kadının sanat üzerinden metalaşması tamamen içselleştirilmiştir.

Esasen sanat üzerinden kadının metalaşmasına çok hızlı ama gizli girilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın gizli kalmış ve ancak yirminci yüzyılda koleksiyonlardan çıkartılarak sanat dünyasına giren, yirminci yüzyıl insanında bile şaşkınlık uyandıran, niha-yetinde de d'Orsay'da sergilenen *L'Originedu Monde* (Dünyanın Kökeni) isimli tablo bu açıdan sadece bir örnektir. Kişi düze-yinde önemli bir örnek ise Avusturya'lı ressam Egon Schiele'dir. *L'Originedu Monde*'un ressamı Gustave Courbet ve Egon Schiele, resimleriyle zihniyet değişiminde devrim gerçekleştirme çabasıındaydılar. Egon Schiele'in özel hayatı da buna göre-ydi. Ah-lak kurallarını hiçe saydığı ve bunun bir gereği olarak da küçük yaşta çocuklara cinsel tacizde bulunduğu için tutuklanmış ve tepkilerle karşılaşmıştır. Schiele, çocuk yaşta modeller kullanı-yordu; bu modellerin çoğu, hemcinsleriyle, kendinden geçmiş bir şekilde gayet erotik hatta pornografik pozlar veriyorlardı. Ancak Schiele'nin belki de en radikal tablosu kendisini mas-türbasyon yaparken resmettiği yapıtıydı.

XIX. yüzyılın en önemli buluşlarından olan fotoğraf, sanatın ve modanın gelişimine ve değişimine önemli katkı sağlamıştır. Aynı zamanda fotoğraf; her eve, her göze ulaşmasıyla ve taşı-dığı imgeler, yüklendiği anlamlar sonucunda moda ile kaçınıl-maz olarak bir araya gelmiştir. Bunun sonucunda da birbirle-rini besleyen disiplinler haline gelmişlerdir. Moda fotoğrafının, bir sanat dalı olmaya başladığı 1920'lerden bu yana, etkilendiği pek çok alan olmasıyla birlikte, son yıllarda da görsel medya-nın büyüyen gücünden etkilenmektedir.

Moda fotoğrafçılığı bağlamında ismi ilk hatırlanacaklardan birisi Baron De Meyer'dir. Baron De Meyer, 1913'te Vogue'un baş fotoğrafçısı olmasıyla moda fotoğrafının sanatsal süreci baş-lamış oldu. De Meyer kullandığı tekniklerle fotoğrafladığı ka-dın modeli erişilmez bir romantik atmosfer içinde, masalsı bir dünyadaymışçasına göstermiştir. Onun fotoğraflardaki kadınları

günlük sıradan işlerle uğraşmak için değil, sanki sadece seyredilmek için vardılar.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlamış kültürel ve sanatsal bir akım olan Dadaizm ve onun uzantısı olan sürrealizm, savaş, toplum, gelenek, din ve sanat gibi tüm yerleşik değerleri protesto ediyordu. Bunu yaparken de amacı insanları şaşkınlığa düşürmek ve sarsmaktı. Dillendirilen anlayışa göre; çok yakın bir tarihe kadar, insanlar kendi bedeninin sahibi değillerdi. Bedenin asıl sahipleri iktidar ve devlet olmuştur. Devlet verdiği eğitimle toplumun bedeni algılayışını belirlemiştir. Bunu da tabi ki ahlak kavramına sığınarak yapmıştır. Bedenlerimiz üzerindeki hâkimiyet bize ait görünse de normallüğün, yasallığın çerçevesinde bize aittir. Yani bedenlerimiz iktidarın, devletin hâkimiyetindedir. Bu anlayışı kırmak için bedenin mülkiyetini önce dinden, sonra devletten kurtarmak gerekmektedir. Amaçlarına uygun olarak pornografinin ön planda olduğu, fetişist bir karakter ortaya çıkarmışlardır. Bazı yorumcular felsefelerine uygun olarak, kadın bedeninin ve buna paralel olarak dişiliğin, erkeğin fantezilerine hizmet ederek, kadın bedeninin nesnelleştirilmesi ve fetişleştirilmesi yoluyla alçaltıldığını savunmuşlardır. Ancak eleştirdikleri şeyi de bizzat eserleriyle kendileri yerine getirmişlerdir.

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren, sanatın çok önemli bir kısmı bedenle uğraşmaya başlamıştır. Bilinen sanat tarihinde cinsellik, en önemli öğelerden birisi dahi olsa, yirminci yüzyılla birlikte çıplaklığa yeni bir anlam yüklenmeye başlamıştır. Bu duruma moda fotoğrafçılığı açısından örnek vermek gerekirse, altmışlı yıllarda Avedon'un, ilk defa çıplaklığı, çok parlak ve incelikli bir kullanımla moda fotoğrafına yerleştirmesini verebiliriz. Altmışlı yıllarda moda fotoğrafının tüm kuralları değişmiştir. Bu değişimin önemli sebepleri arasında *korkunç üçlü* olarak adlandırılan David Bailey, Terrence Donovan ve Brian Duffy'nin moda fotoğrafı dünyasında yer alması ve ardından Blow-Up filminin, moda fotoğrafçılığıyla ilgili düşünceleri etkileyerek büyük yankı uyandırmış olması vardır.

Filmden sonra, cinsel arzuyu ve hayal gücünü birleştirerek fotoğraf çeken herkesin kolayca şöhret ve servet sahibi olabileceği düşüncesi doğmuştur.

Korkunç üçlü'nün fotoğraflarında fotoğrafçı ve model arasındaki mesafe ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla model ve izleyici arasındaki mesafe de ortadan kalkmıştır. Buradan da anlaşılabileceği gibi fotoğrafçılar -dolayısıyla izleyiciler- ve modeller arasındaki ilişkinin cinsel yönü açıkça 1960'ların fotoğrafçılığıyla meydana gelmiştir. Bu fotoğraflarda, model ve fotoğrafçı arasında doğrudan etkileşim ve cinsel çekim olduğu hissedilmektedir. Dönemin koşullarının etkisi altında kalan moda fotoğrafçılığı, klasik moda görüşünü arka plana iterek kıyafetleri fotoğraflamak yerine, çoğu zaman modeli ön plana çıkarmaktadır. Öyle ki önceki yıllarda sosyeteden birileri örnek olarak alınırken, Twiggy gibi aşırı zayıflığıyla dikkat çeken modellerin örnek kişi haline geldiği görülmektedir.

Burada konumuz açısından son derece önemli olan Pop Art sanatından da bahsetmek gerekiyor. 1950'lerde, özellikle ABD ve İngiltere'de doğan ve tüketim toplumunu eleştirme amacı taşıyan Pop Art sanatı, 1960'larda bir akım haline geldi. Pop Art, *popular art*'ın kısaltılmasıdır. Popüler kültürün, tüketim kültürünün egemen olduğu şeyleri olduğu gibi resmetme iddiasındadır ve bunu yaparken karşı görüldüğünün misyonerliğini yapar. Bu bağlamda Tom Wesselmann'ın *Büyük Amerikan Çıplağı* 92'si ile Pauline Boty'nin *Bu Erkeklerin Dünyası-2*, Mel Ramos'un *Çikita'sı* sadece birer örnektir. Pop Art'ta her yerde ve sürekli pazarlanan bir metaya dönüşmüş bulunan *kadın eti*³¹'nin sürekli resmedilmesi, yaşanan çelişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Zaten dönemin seks sembollerinden ve pop ikonlarından Mariliyn Monroe, Pop Art'ın en çok kullanılan modellerinden birisi olmuştur. Ünlü Pop Art sanatçısı Tom Wesselmann Pop Art'ta en çok çıplak kadın imgesi kullanan kişidir. Tom Wesselmann'ın en tanınmış yapıtları *Ünlü Amerikan Çıplağı* dizisi kapsamındaki, Playboy dergisinin çıplaklarından

³¹ Wheeler, Daniel, *Art Since Mid-Century 1945 to the Present* , 124

esinlenen, iç mekânlardaki çıplak kadın resimleridir. Kullanıldığı kolaj düzenli kompozisyon içinde Wesselmann'ın çıplakları son derece erotiktir. Wesselmann, Pop sanatçıları içinde seksi en pervasızca kullanan sanatçılardan biri olmuştur. Onun getirdiği çıplaklık aşırı uçlardadır. Tahrik edici olarak algılanabildiği gibi ince ve zevkli sunumu da cinsel bakımdan uyaran ile sapkın anlayışlarının arasında bir yerededir.

Fotoğraflarda 60'lı yıllarda başlayan cinsellik ve çıplaklık kullanımı 70'li yıllarla birlikte, moda fotoğrafındaki anlatım şekillerinin değişmesiyle ve moda fotoğrafçılarının farklı yorumlamalarıyla da orantılı olarak, cinsellik öğesinin kullanımı eskisinden daha kışkırtıcı bir hal almaya başlamıştır. 1970'li yılların moda fotoğrafları tamamen erkek bakışına yönelik çekilmiştir. Erkek modeller de eskiye nazaran moda fotoğraflarında, yanlarına iki ya da daha fazla kadın model alarak daha sık yer almaya başlamışlardır. Modeller çocuksu pozlara bürünerek ya da vücutlarını türlü şekillere sokarak, genellikle de direkt fotoğraf makinesine bakışlarını doğrultarak fotoğraflanmaktaydı. Fotoğraf makinesinin hizası genellikle, konuya yukarıdan ya da aşağıdan bakacak şekilde konumlandırılmaktaydı. Dergiler, reklamlar ve filmlerde çokça kullanılan cinsellik öğesi moda fotoğrafında da yaygın olarak kullanılmaktaydı. Fransız Vogue'un o yıllardaki sanat yönetmeni, Jocelyn Karger'e göre *moda fotoğrafının cinselliğe yönelmesi aslında sürecin doğal bir sonucu ve modanın temel amacının bir yansımasıydı. Çünkü sonuçta tüm kıyafetler cinsel çekicilik yaratmak üzerine tasarlanıyorlardı*³².

Ünlü moda fotoğrafçısı Helmut Newton çoğunlukla; çıplak, uzun gövdeli, belki biraz da erkeksi kadınları bir hikâyenin ortasındaymışçasına çekerek, izleyiciyi fotoğraf karesinin öncesini ve sonrasını merak etmeye teşvik etmiştir. Ona göre; cinsellik tehdit edici ve zorlayıcı bir çekicilikle, güce dönüşmüştür. Ahlaki sınırları hiçe sayan ve cinayet, aldatma, biseksüellik gibi durumları konu alan Newton'ın çalışmaları editörler tarafından da kışkırtıcı bulunmuştur. Kendisine yöneltilen eleştirilere cevabı

³² Eryılmaz, Fırat, *Moda Fotoğrafı Tarihi*,

sanat adı altında yürüttüğü ve kadını metalaştırma; kadın bedenini orta malı haline getiren misyonunu ortaya koyar mahiyettedir: *Amerikalı kadınların cinsel organları yok. Onlar sigara içmez. İçki içmez. Hiçbir şey yapmazlar. Amerika devletinin kadınları görme biçimi budur. Bu hastalıklı ve üzücü bir düşünce*³³. O na göre kadın, ham, kaygılı, sinir bozucu ve her zaman zevkin, acının, sevincin ve öfkenin bir noktada birleştiği cinselliğin karanlık yüzünü keşif halinde olmalıdır³⁴.

Metaya dönüşmüş kadın bedeninin bir malzeme olarak kullanımıyla ilgili olarak 1980'lerin popüler *kitch* sanatını hatırlamak yararlı olacaktır. 1960'lı yıllarda *kitch* eleştiri konusu olmuş fakat 1980'lerde popüler bir sanat türüne dönüştürülmüştür. Neo-Pop ya da Post-pop olarak kabul edilen ve çalışmalarının satış bedelleriyle dünyanın en pahalı sanatçılarından kabul edilen Jeff Koons'ın resimleri konumuz açısından önemli örneklerdir. Onun iddiasına göre *sanat izleyeni tüketici ve röntgencidir*³⁵. O, çalışmalarını da bu anlayışa uygun olarak üretmiştir. Onun zihin dünyasını anlamak için Ciccilina ile ilgili tespiti hatırlanabilir. İtalyan pornografi yıldızı ve milletvekili Ciccilina, bazı esirlerin serbest bırakılması karşılığında Saddam Hüseyin'in kendisine tecavüzde bulunmasına izin vereceğini söyleyerek gündeme gelmişti. Bunun üzerine Koons çalışmalarından birinde Ciccilina' nın bu cömert davranışını şu sözlerle yüceltmıştır: *O Dünyanın en büyük sanatçılarından ve benim favori sanatçım. Boya fırçası ve fotoğraf yerine cinsel organını etkili bir şekilde kullanmıştır*³⁶. Bir diğer *kitch* sanatçısı Lisa Yuskavage ise pornografik görüntüleri ve özellikle de anatomik olarak imkânsız denebilecek büyük göğüslü kadınları resmetmesiyle ünlemiştir. Sanat adı altında yaptığı bütün iş bundan ibarettir. Bu bağlamda *Gerçek Sarışın Dağın Zirvesinde* isimli ünlü fotoğrafı örnek olarak dikkate alınabilir.

³³ June Newton, Helmut by June, ,Canal Plus, 1995

³⁴ Robin Givhan, "Elmut Newton Saw the Dark Side of Fashion's Dream", Washington Post, 24 Ocak 2004

³⁵ Fişekçi, Karolin, *Pop Art'da Kadın İmgelemi*, 50

³⁶ Néret, Gilles, Angelika Muthesius, Burkhard Riemschneider. *Twentieth-century erotic art*, 122

Terim olarak ilk kez 1960'larda ortaya çıkan postmodernizm, sanat alanında en etkin biçimde 1960'lı yılları takiben modern sanat ya da estetik anlayışına karşı kendini göstermiştir. Postmodernizmde, modernizmin aksine, dünyanın tek merkezli olmadığını ve birçok kültür ve yaşamın olduğunu savunulmaktadır. Buradan yola çıkarak postmodern feminizme göre de kadınların tek tip sorunları yoktur ve bu nedenle genellemeler de yapılmamalıdır. Sosyal koşullar, kültürler, ırk, sınıf gibi farklılıklar; postmodern feminizmin yaklaşımı içinde değerlendirilmektedir. Tarihsel süreçte yaşanan tüm bu sosyolojik ve felsefi değişimlerin, tabi ki sanat alanında da yansımaları olmuştur. Moda fotoğrafındaki yansımalarını incelediğimiz zaman artık amacın; modadaki en son akımların sergilendiği kıyafet temalı fotoğraflardan çok, kadınların çoğunlukla cinsel açıdan kışkırtıcı görüldüğü fotoğraflar olduğunu görmekteyiz. Seksenli yıllarda modelin bedeni kısmen çıplak bırakılıyor, fotoğrafın odağın da giysilerden çok kadının göğsü, bacakları, baldırları yer alıyordu. Modeller genellikle gülümsemeden, direk seyirciye çevirdiği bakışlarıyla tehditkâr ve kışkırtıcıydılar. Doksanlı yıllardan başlayarak günümüzde de etkisini sürdüren avant-garde, erotik hatta pornografik içeriklere sahip olan reklam ve sinema dünyası, müzik klipleri gibi moda fotoğrafları da bu durumdan etkilenmiştir.

Yetmişli yıllarda bugün olduğu kadar büyük bir endüstri olmayan porno, daha basit ve yumuşak bir çerçeve içinde sunulmaktaydı. Bu yıllarda *özgürlük savunucusu* olarak ve bir *devrim hareketi* olarak ilgi gören porno, ilerleyen yıllarda kendi çöküşünü görerek, kendisine varlığını sürdürebileceği yeni bir alan olan reklamcılığı bulmuştur. Birbirlerinden çok farklı iki sektör olarak görülen moda ve pornonun birleşmesi de bu şekilde olmuştur. Popüler medyada kendisine farklı bir statü kazandıracak yeri bulan porno popülerleştirilmiştir. Günümüzde moda fotoğraflarında porno ve moda sektörlerinin birleştirilmesi bir nevi porno modasına dönüşmüştür. Fotoğraflardaki standartlar ve beklentilere meydan okuma adına ortaya çıkan porno modası *ihitişam* ile *müstehcen*'in birleşimi olmuştur. Dünyaca ünlü

pek çok markanın yanı sıra Vogue, Purple, Harpar's Bazaar gibi dergiler için çektiği dikkat çekici fotoğraflarla tanınan 1990'larda ismi duyulmaya başlayan ve 2000'lerde ünlenen Terry Richardson, pornoyu sanata taşımıştır.

Moda fotoğrafında kullanılan imgelerin, kadın bedeninin izleyiciye seyirlik bir nesne, tüketilecek görsel bir mal gibi sunulmasına yönelik paralellikler gösterdiği ve birbirlerinden etkilendikleri gözlenmektedir. Bunun dışında uyuşturucu, suç, şiddet temaları da moda fotoğrafında karşımıza çıkan imgeler arasındadır. 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanan aşırı zayıf, mat bakışlı, koyu makyajlı, soluk benizli mankenlerle, alt kültürlerle ve uyuşturucuya göndermeler yapıldığı söylenebilir. Christine C. Summer'ın *Psychology Today* dergisindeki yorumunda da belirttiği gibi 1990'larda uyuşturucu alt kültürlerinden ve kısmen de Nan Goldin'in fotoğraflarından etkilenen moda fotoğrafçıları, moda çekimlerini toplama kamplarından çıkmış gibi zayıf, soluk tenleri ve siyah gözlerini ortaya çıkaran yumuşak saçlı mankenlerle gerçekleştirmişlerdir.

Tüketim kültürünün ve tüketimi arttırmak için cinselliğin ve kadın bedeninin bu derece yaygın kullanılmasının altında, kapitalizmin kadını bir metaya çevirmesi yatmaktadır. Kapitalizm, kendi devamını sağlamak için her şeyden önce insanı nesneleştirmekte ve onu kendisine yabancılaştırmaktadır. Marc Jacobs için Victoria Beckham'ın alışveriş torbası içinde çekilmiş moda fotoğrafı da seyircinin/tüketicinin de nesneleştirildiğine dair güzel bir örnektir. Öyle ki, Juergen Teller bu markanın çekimleri için Victoria Beckham'ı torba içinde çekmeye ikna ederken, en çok fotoğraflanan kadınlardan birisinin kendisi olduğunu ve dolayısıyla kendisinin de bir çeşit ürün/nesne olduğunu dile getirmiştir. Esasen bu açılımın içinde yatan ve insanları sürekli tüketmeye yönelten *arzu* kavramıdır. Arzu kavramı, tüketiciliği de beraberinde getirmektedir. Bununla ilişkili olarak cinsellik de tüketim kültürünün bir parçası olmaktadır. Fakat kapitalizmin yaptığı, arzuyu tatmin etmekten çok, devanılı tahrik etmektir. Bu durumdan cinsellik de payını alarak, insanları

daha fazla tüketmeye teşvik etme amacıyla bir tahrik unsuru olarak kullanılmaktadır.

Kadın Etinin Kilosu

Cinsel ihtiyaç, fıtridir. Bu fıtri arzusunun tatmininin tüm insanlık için en doğru ve tek meşru yolu nikâhtır. Ancak ne var ki farklı toplumlarda ve tarihin farklı kesitlerinde cinsellik alınıp satılabilir hale getirilmiş ve fuhuş olgusu doğmuştur. En genel tanımıyla *istek dışı maddi kazanç sağlamak amacıyla cinsel ilişkide bulunma* anlamına gelen fuhuş, erkek egemen yasalarla yürütülen ve odak noktası erkekliğin yüceltilmesi ve ihtiyaçlarının sağlanması olan düzenler içinde başlamış, gelişmiş ve bugünkü kaotik noktaya ulaşmıştır. Fuhuş devlet eliyle düzenleyen ve sistemleştiren ilk kişi antik Yunan Atina'sında politika ve yasa adamı olan Solon'dur. Solon, Dieterion adı verilen genelevleri açmış ve sermaye olarak da kadın köleleri kullanmıştır (M.Ö. 640-560). Fahişelik bir zaman sonra Yunan toplumunda, diğer bazı toplumlarda da görüldüğü ve görüleceği gibi *hetaira* adıyla kurumsallaşmıştır. Öyle ki zevk için *hetairalarımız*, günlük ihtiyaçlarımız için *cariyelerimiz* ve bize meşru çocuklar verip ev işleriyle ilgilenmeleri için *karılarımız* var sözü deyim haline gelmiştir. Yaygınlaştırılan ve profesyonelleştirilen fuhuş sayesinde *hetaira* adı verilen fahişeler, toplumun gözdesi olmuş, erkeklerin şehvet duygularını ele almış, onlara çok zaman akıl hocalığı yapmış ve dönemin sanatı içinde ilham kaynağı olmuşlardır. Fuhuş özellikle ticari trafiğin yoğun olduğu, sayısız genelevle liman kentlerinde yaygın olmuştur³⁷.

Roma'da cinsel yozlaşma öylesine korkunç boyutlara ulaşmıştır ki, şehir belediyeleri tarafından fuhuş yapanlara, uygulaması günümüze kadar ulaşan çalışma belgesi (vesika) verilmiştir. Modern zamanlarda ilk kez Napolyon döneminde (1800'lerin başında) genelevlerin ruhsatlandırılmasıyla gündeme gelen ve fuhuşa devlet denetiminde izin veren uygulama çok geçmeden tüm Kıta Avrupa'sına yayılmıştır. Bugünün kadına gerçek değeri

³⁷ Tannahill, Reay, *Tarihte Cinsellik*, 77-92

verdiğini, kadını erkeklere eşitlediğini her fırsatta söylemekten büyük bir keyif alan modern zihniyetin egemen olduğu dünyasına gelecek olursak, artık bazı kadınlar ulus devletin sermayesidirler³⁸; devlet kadının bedenini, cinselliğini sermayeye dönüştürmeyi tekelleştirmiş ve kendi uhdesine almıştır. Aldığı vergilerle de kontrolünde gerçekleşen *ticaretten* nasiplenmektedir. Bu açıdan Türkiye ilginç bir geçmişe sahiptir. Matild Manukyan (1914 -2001) isimli bir genelevi patroniçesi, yıllarca üst üste vergi rekortmeni olmuş, verdiği yüksek vergiler nedeniyle devlet tarafından plakette ödüllendirilmiş ve televizyon kanallarında kendisiyle röportajlar yapılarak *örnek vatandaş* olarak takdim edilmiştir. İlginçtir *ahlaki* öğütleri *Matild Ana'nın* öğütleri³⁹

³⁸ Ayşe Tükrükçü, 2007 genel seçimlerine İstanbul 2. bölgeden bağımsız aday olarak katıldı. Seçim sürecinde yürüttüğü politikayı, taşıdığı dövizlerde şöyle özetliyordu: Eski Genelev Kadınıyım (Modern Köle), Tüm Hayatsız Kadınlar İçin, Tüm Ezilen, Hor Görülen Şiddet Mağduru Kadınlar İçin İstanbul Bağımsız Milletvekili Adayıyım. Ayşe Tükrükçü'nün bir röportajda söyledikleri önemli: Fuhuş her yerde ama devlet buna bilerek, isteyerek göz yumuyor. Genelev çalışanlarının vergileri ile devlet memurlarının maaş aldığını biliyor musunuz? Genelev kapısını bekleyen de bir polis, bir de bekçi!.. Borcu olmayan çıkabiliyor. Ama hangi kadının borcu yok? Ben 93 yılında bir hesaba girdim genelevde. Kazancım 500 milyondur, o zamanın parasıyla süper bir para. Borcumu öderim diye düşünüyorum. Sonra bir hesap yapıldı. 250 patronun, 250 benim hesabıma düştü. 240 milyon borcum var. Fazladan 10 milyonum var diyorum. Elektrik parası, su parası, yakıt parası, sigorta... Bunların hepsi benim 250'den çıktı. Kaldı bana 30 milyon. Etimi satmışım, şimdiki tabirle fahişelik yapmışım, ama benim borcumdan 30 milyon para düşüyor. Her ay 30 milyon, 40 milyonla senin borcun bitmez. O yüzden de genelevden çıkış çok zordur. Devlet kurumuna gidip "ben çıkmak istiyorum" desen, seninle patronu yüz yüze getirir. Patron "getirsin parayı, borcunu kapatsın gitsin" der. Yemedim, içmedim, giymedim diyebilirim. Kahvaltı yapmazdım, öğlen yemeği yemezdim borç yatırılacak diye. Yediğim bir kuru ekmek. 5 ay boyunca da böyle yaşadım. Günde, o zaman ortalama 20-30 kişiyle yatırırsam, borcumu kapatıp çıkacağım diye ne yaşlısına baktım ne üzerimde ölecek insana baktım, ne gencine baktım. Dedim müşteri, ne olursa olsun. Vesika silindi mi? Silinmedi. Çok mücadele ettim. Ben etim satılmasın, geneleve girişlerim kapansın istedim. 11,5 yıl boyunca bunun için mücadele ettim. "Genelevin girişini kapatın bana" dedim. Hani şeytan bu ya, artık canım boğazıma gelir "lanet olsun bu dünyaya" deyip belki bir gün giderim, hesabını yaparım. Onu dahi yapmayayım diye dilekçemi verdim 11 sene önce vesikamın silinmesi için Kütahya Genelevi'ne. Kabul edilmedi. (<http://t24.com.tr/haber/bir-gunde-70-kisiye-satildim,71993>; erişim tarihi 10 Aralık 2014).

³⁹ Bkz: Günaydın gazetesi, 7 Eylül 1985; Milliyet gazetesi 1 Temmuz 1988

başlığıyla gazetelerin ilk sayfalarından topluma aktarılmış ve bu hiç de garip bulunmamıştır⁴⁰.

Fuhşu meşrulaştırma eğilimi içerisinde olan modern zihniyet, meşrulaştırma çabasına uygun olarak seks işçisi kavramını üretmiştir. Böylelikle fuhşun, fuhuş üzerinden kadın bedeninin ve daha da önemlisi kadın onur ve kişiliğinin ticari meta haline getirilmesi normalleştirilmekte, fuhuş ticareti ve bu alanda yaşanan problemler çalışma hayatının konusu kapsamında değerlendirilmektedir.

Zamanımızda modern devletin ticari bir faaliyet kapsamında değerlendirdiği ve vergilendirdiği fuhşun mekânı olan genelevi, her ne gerekçeyle olursa olsun kadın onurunun sermayeye dönüştürüldüğü, kadın bedeninin metalaştırıldığı yerdir⁴¹. Kitle

⁴⁰ Genelev polisiyle yapılan röportajdan vergi rekortmenliğine giden bu yolun yöntemini ayrıntılı şekilde öğreniyoruz: Manukyan'ın Şişli'de de muhasebe bürosu ve yazıhanesi vardı. Diğer işlerini oradan takip ederdi. Benim bildiğim 220 tane ticari taksisi vardı. Hatta bana da bir ticari taksi hediye etmek istedi ama ben kabul etmedim. O dönemde İstanbul Belediye Başkanı olan Nurettin Sözen binlerce ticari taksi plakasını satışa çıkarmıştı. Manukyan da bunlardan 220 tanesini satın almıştı. On taksi plakasını polislere dağıttı. Tarlabası Bulvarı'nda dairesi vardı. Hatta Beyoğlu Ekipler Amirliği'nin binası da onundu, emniyete kiraya vermişti. Manukyan çok büyük paralar kazandı. Genelevdeki odasında çelik kasa vardı ki büyüklüğü 1 buçuk metre. O çelik kasaya parayı zorla sıkıştırırdı... Emniyet teşkilatından müdürler, amirler telefon açıp 'Hanımefendi orada mı?' diye sorarlardı. Eğer oradaysa yanına gelir ve isteklerini bildirirlerdi. Örneğin, bir amir gelir; 'Hanımefendi, ekip otosuna dört lastik ihtiyacımız var' derdi. O da karşılardı. Memurlar ise Manukyan'a 'Ana' diye hitap ederdi. Bir keresinde Şişli zabıta müdürlerinden biri Manukyan'ı yolda görüp eline sarılmıştı, öpmek için. Manukyan elini öptürmek istemedi. Zabıta müdürü de 'Ana verin o mübarek elinizi öpeyin' diye ısrar edince elini uzatmış ve adam da öpmüştü... Benim dönemimde beş hayat kadını tövbe edip hacca gitmişti. İş bıraktılar. Ama öyle kolay değildi bırakmak. Manukyan onlara sözleşme imzalatıyordu. Ardından da bu hayat kadınlarını kendisine borçlandırıyordu. Orada çalışan her kadının mutlaka dışarıda bir dostu vardı. Genelevde çalışan kadın, dostuna para yetiştiremediğinden Manukyan'dan faizle para alırdı. Olan çalışan kadına oluyordu. Ödeyemediği için ömür boyu çalışmak zorunda kalıyordu. Eğer içeride çalışan kadınlardan birisi parasını ödemedi kaçmaya çalışırsa, Manukyan hem adli mercilere başvurarak hakkında yasal takip başlattırıyordu, hem de gayri meşru yoldan Oflulara söyleyerek kaçak kadını buluyordu. Oflular yakaladıkları kadını çalışmaya mecbur ediyorlardı. Kadınlar bana hiçbir şey anlatmazdı korkudan (Sabah Gazetesi, 5 Şubat 2006).

⁴¹ Ayşe Tükrükcü, 2007 genel seçimlerine İstanbul 2. bölgeden bağımsız

iletişim araçları her ne kadar gerçekleştirilen işi seks işçiliği adı altında onurlu bir konuma oturtmaya ve meşrulaştırmaya çaba sarf ediyorlarsa da, genelevlerinde katledilen insanlık vicdanı ve onurudur. Bu ise devletin kontrol ve gözetiminde yapılmaktadır. Bir genelev çalışanının sözleri yaşanan fuhuş gerçeğini gözler önüne sermesi açısından önemlidir: Fuhuş sadece genelev ile bitmiyor. Randevu evleri, sokakta çalışanlar, genelevler... Fuhuş her yerde ama devlet buna bilerek, isteyerek göz yumuyor. Genelev çalışanlarının vergileri ile devlet memurlarının maaş aldığı biliyor musunuz? Genelev kapısını bekleyen de bir polis, bir de bekçi!⁴² Fuhuş sektörü ile ilgili bir haber ise kadının metalaşmasının, modern köleliğin haberi niteliğindedir: Yurtdışından getirilip pasaportlarına el konan kadınların 'mal gibi' satıldığı bir bölge burası. Satış aleni... İster geceliği 100 dolar ister sezonluğu 15-20 bin dolar... Bölgede yatırım da fuhşa paralel gidiyor⁴³.

Vergi rekortmeni
randevucu Matild
Manukyan dedi ki:

“Ben namusumla kadın satıyorum”

Her yıl vergi rekortmenleri arasına girerek bazı ünlü işadamlarının bile takdirine mazhar olan randevucu Manukyan şöyle konuştu:

“Çalmıyorum, çırpıyorum, sattığım kadınların vergisini son kuruşuna kadar ödüyorum. Demek ki namuslu valandaşım”

aday olarak katıldı. Seçim sürecinde yürüttüğü politikayı, taşıdığı dövizlerde şöyle özetliyordu: Eski Genelev Kadınıyım (Modern Köle)

⁴² Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar Dergisi, Ekim 2008, S.6

⁴³ <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/07/01/gnd105.html>

Ankara Ticaret Odası'nın hazırladığı *Hayatsız Kadınlar Dosyası*⁴⁴ adlı raporda, Türkiye'de faaliyet gösteren 56 genelevde yaklaşık 3000 kadınının çalıştığı, vesikalı çalışan kadın sayısının on beş bini bulduğu bilgisine yer verilmektedir. Ayrıca, üç büyük ilde yaklaşık otuz bin kadının vesika almak için sırada beklediği, fuhuş sektöründe çalışan kadın sayısının vesikalı ya da gizli yüz bini bulduğu, her 350 kadından birinin fuhuş sektöründe çalışmaya aday olduğu da raporda yer alan bilgilerdendir. Ayrıca fahişelik yaşının 15'e kadar düştüğüne de işaret edilmektedir. Yine bu raporda fuhuş sektöründe bir yılda dönen paranın asgari 3-4 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. Bu paradan, patron, bar, pavyon, disko, gece kulüpleri, patron, otelci, taksici, eğlence yeri sahibi gibi on binlerce insan pay alıyor. Yani fuhuştan yüz binlerce insan maddi anlamda *nasiple-niyor*. Pasta bu kadar büyük olunca devreye fuhuş mafyası giriyor. Fuhuş mafyası, küçük kız çocuklarını kaçırmaktan tutun da zorla fuhuş yaptırmaya kadar her yola başvuruyor. Yine rapora göre yasalar, fuhuş, *kazanç amacıyla bir kimsenin, vücudu üzerinde başkalarının cinsel davranışlarda bulunmasına katlanma-sıdır* diye tanımlıyor. Fakat yaşananlar bu tanım çerçevesinde kalmıyor. Çünkü söz konusu kadınlara, cinsel davranışlarla birlikte sıklıkla, eziyet, işkence, aşağılama, horlama, hakaret gibi her türlü kötü muamele de yapılıyor. Fuhuş her zaman para kazanmak için de yapılmıyor. Baskı zorlama, tehdit, şantaj gibi yollarla da çaresiz insanlar fuhuş yapmaya zorlanıyor.

Bir sivil toplum örgütünün araştırma raporuna göre ise⁴⁵, Türkiye'de 55 ilde bulunan resmi genelevlerde çalışan kadın sayısı 3 bin, genelev harici vesikalı kadın sayısı 15 bin, gayri resmi genelevlerde, randevu evlerinde, otellerde, sokaklarda çalıştırılan seks kölesi kadınlarının sayısı ise 100 binden fazla. Türkiye'deki seks kölelerinin 50 bini ise henüz çocuk yaşlarda.

Patron, pavyon, müzikhol, bar, disko, gece kulüpleri, taksici, otel, motel gibi yan sahalardan binlerce insanın bir şekilde

⁴⁴ <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=201>

⁴⁵ Milliyet Gazetesi, 5 Ekim 2013

bulaştığı Türkiye'deki fuhuş sektöründe yaklaşık üç-dört milyar dolar civarında bir paranın döndüğü tahmin ediliyor. Olgunun kapital büyüklüğü dikkate alındığında, tüm dünyada çeşitli suç unsurlarıyla yoğun ilişkisi bulunan fuhşun kurbanları, temelde bu sektörün gönüllü veya zoraki kölesi olan kadınlardır. Şiddet ise bu dünyanın ayrılmaz parçasıdır.

227 milyon vergi ödeyen
genelev patronları
Sümbül ile Matild dedi ki:

“Biz daha yıllarca vergi rekortmeni oluruz!”

Genelev patronları Sümbül Yaşar Akarsu 127 milyon, Matild Manıyan ise 100 milyon lira vergi verdi

127 milyon lira vergi ödedi

Karabük Genelevi
patronları Sümbül
Akarsu 127 milyon
lira vergi verdi

Bir çok önlü işademi ve şiddetleri geride bırakarak rekor derecede vergi ödeyen Sümbül hanım ile Matild hanım. “Türkiye’de bu seks açlığı olduğu sürece biz her yıl rekortmen oluruz” dediler.

Karabük Genelevi 2004-05 evden 36 sır...
patronları Sümbül
Akarsu 127 milyon
lira vergi verdi

Sümbül ile Matild’in kızları-
na (!) yılda 3 milyon aşırı
erkek müşteri giderler. Mali-
yecilerin hesaplarına göre
patroncılar yılda 4 milyar li-
ra gelir sağlıyorlar.

“Türkiye’de seks açlığı var”

Modern dünyada kadının sadece ve yalnızca bedeniyle/cinselliğiyle bir değer ifade etmesinin çarpıcı örnekleriyle her an karşılaşmak mümkün olabiliyor. Hatta kadının insani değerinden çıkaran ve metalaştıran anlayış ve davranışlar, yaşananların yanlışlığını anlayamayacak kadar zihniyetiyle rotasından çıkarılmış, akıl tutulmasına uğratılmış kitlelere kahramanlık örneği gibi sunulabilmektedir⁴⁶.

⁴⁶ Bu açıdan örneğin bekâretini satan kadın haberleri manidardır. Brezilya’da yaşayan 20 yaşındaki Catarina Migliorini isimli öğrenci, bekâreti için internette bir müzayede başlattı. ABD’den Hindistan’a birçok yerden toplam 15 talep gelen Migliorini’nin bekâreti en son 780 bin dolara Japonya’da yaşayan Natsu isimli bir kişiye gitti. Bu eylemin nasıl meşrulaştırıldığını

Yaşanan cehalet öylesine derinlikli ve kapsamlı bir cehalettir ki, kadının metalaşmasına, cinsiyetinin pazarlanmasına itiraz etmeyenler, kadının başörtüsü takmasına cinsiyetçilik veya özgürlüğün kısıtlanması gerekçesiyle karşı çıkmakta; kız çocukları için başörtüsü takma serbestliği getiren yönetmelik düzenlemelerini *ilkellik* olarak niteleyebilmektedirler. Üstelik bunlar çoğu zaman bilimsellik veya özgürlük görünümü altında gerçekleştirilmektedir⁴⁷. İlginçtir çocukların kız-erkek ayrımı olma-

yine haber metninde bulmak mümkün olabiliyor: Migliorini bu parayı yoksul aileler için konutlar inşa etmek için kullanacağını açıkladı. Sürecin sonrasını ise haberlerde şu şekilde buluyoruz: Brezilyalı 20 yaşındaki Catarina Migliorini'nin bekâretini internet üzerinden yapılan açık arttırmada satışa çıkarması dünya basınında büyük ilgi görmüştü. Bekâretini bir Japon işadamına 487 bin Sterlin karşılığında satan Migliorini şimdi de dünyaca ünlü Playboy dergisi ile anlaştı (Sözcü Gazetesi, 27 Aralık 2012); artık o herkesin malıdır. Önemli olan, bu haberlerle; haberlerde kullanılan dille bir zihin inşa ediyor olmasıdır; Çünkü haber metninde yapılanın yanlışlığına yönelik açık veya örtük en küçük bir ifade yer almazken; ilginçliğini ve bedenini satanın cesaretine ilişkin teşvik edici ifadeleri bulmak mümkün olabilmektedir: Ben bunu bir iş olarak görüyorum. Hem seyahat fırsatı, hem bir filmde oynama fırsatı, hem de üzerine para alıyorum... Bunu hayatınızda bir kez yaparsanız fahişe olmazsınız. Güzel bir fotoğraf çektiğinizde doğrudan fotoğrafçı mı oluyorsunuz" diyen Migliorini, Folha gazetesine yaptığı açıklamalarında "aslında bir romantik olduğunu ve aşka inandığını ancak bunun kendisinin yaşadığı bölgede çok önemli bir fark yaratacağını" söyledi (<http://www.hurriyet.com.tr/planet/21778676.asp>).

⁴⁷ Konuya ilişkin örneklerden birisi şöyledir: 5'inci sınıf öğrencilerinin başörtüsü takmasını felaket olarak değerlendiriyorum. Bu hep ayıptır; hem de ilkelliktir. Çünkü o yaşlardaki çocuk, çocuktur. Ergenlik dönemine bile ermemiştir. Erse de fark etmez aslında. Böyle küçük yaşta başörtüsü takmak kız çocuklarının, erkek çocuklardan kaçınması durumunu oluşturuyor: Başörtüsü nedir? Kadının erkeği tahrik etmemesi için saçını kapatması demek. Çünkü bir tahrik nedeni olarak değerlendiriliyor. Çocukların kız-erkek ayrımı olmadan arkadaş ve insan sevgisini geliştirmesi gerekir: Başörtüsünü bu yaşlara indirmek cinselliği fazlasıyla küçük yaşta çocuğa öğretmek, hatta dayatmak anlamına geliyor. Bu durum ne psikolojik, ne pedagojik ne de insancıl yaklaşıma yakışır. O yüzden ayıptır. O yaştaki çocuk isterse takacalmış, istemezse takmayacakmış! Bırakın o yaştaki çocuğu, 18 yaşına kadar serbest iradesini kullanamaz. Tamamen çevreden etkilenirler. Özgür iradeye serbestlik olarak ifade ediliyor bu durum ama hiçbir alakası yok. Başörtüsü takan ve takmayanlar açısından da ayrı bir problem yaratacak. Çünkü başını örten dindar ve mazbut oluyor, örtmeyen ne oluyor? Yanlış bir çocuk büyüme tarzıdır (Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Felaket olarak değerlendiriyorum", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27269948.asp>).

dan arkadaş ve insan sevgisini geliştirmesi gerekir. Başörtüsünü bu yaşlara indirmek cinselliği fazlasıyla küçük yaşta çocuğa öğretmek, hatta dayatmak anlamına geliyor. Bu durum ne psikolojik, ne pedagojik ne de insancıl yaklaşıma yakışır tespitlerinde bulunan bilim kadını çocukların doğdukları andan itibaren giysilerin biçimlerinden renklerine uzanan farklılıklarla cinsiyetlerini ön plana çıkaran anlayış ve uygulamalara en küçük itiraz yöneltmemektedir. 12, 13 yaşındaki kız çocuğunun başörtüsü takması anne-babasının dayatması olarak değerlendirilirken, aynı ve hatta 5,6 yaşındaki çocukların bütün vücutlarını ortaya koyan kılık kıyafet giyinmeleri, bedenlerini zorlayacak sportif faaliyetlere dâhil edilmeleri, sanat adı altında bazı bedensel açıdan zor faaliyetlere yönlendirilmeleri anne-baba dayatması olarak değerlendirilmemektedir. Elbette ki her iki durumda da çocuğun iradesi söz konusu değildir ve anne ve babanın tercihi devreye girmektedir. Ama birisinde anne-baba dini ve toplumsal değerleri referans alırken, diğesinde ise cinsiyetçi modern zihniyeti referans almaktadır. Aslında konunun özü ne çocukların cinsiyetlerine göre farklılaşması, ne de başın örtülüp-örtülmemesi meselesidir; problem gerçekleştirilen uygulamanın din adına mı yoksa paganist, cinsiyetçi, erotik, müşrik modern kültür adına mı yapıldığıdır.

Bia ve Ares'in Modern Dünyası

ŞİDDET

Şiddet, en kısa ve çağrışım yaptığı ilk anlamıyla, insanların bedenine karşı dışarıdan yöneltilen, zarar vermek amacı taşıyan sert ve acı verici davranışı ifade etmektedir. Yine bu bağlamda olmak üzere kişiyi fiziksel anlamda zorlamak, vurmak, dövmek, yaralamak, işkence yapmak, bedensel acı çektirmek gibi tutum ve davranışlar şiddetin en yaygın biçimlerini oluşturmaktadır. Ancak bu ve diğer tüm anlamlarında şiddetin gerçekleşip gerçekleşmemesinde temel ölçü, eylemin kendisi değil, eylemi yapanın niyetidir. Niyet, karşıdaki kişiye *zarar vermek* ise gerçekleşen tutum veya davranış şiddet niteliği kazanmakta; ancak eğer niyet karşıdaki kişiye zarar vermek veya acı yaşatmak değilse, bu durumda söz konusu tutum veya davranış şiddet niteliği kazanmamaktadır. Bu sebeple *kazara, farkına varmadan, kasıt olmadan* gerçekleşen zarar verici, acı yaşatıcı tutum ve davranışlar şiddet kapsamında yer almamaktadır. Örneğin spor karşılaşmalarındaki yaralanmalar şiddet kapsamında değerlendirilmemektedir.

Şiddet denildiğinde daha çok bedene yöneltilen kasıtlı tutum ve davranışlar anlaşılmakla birlikte, esasen bu *şiddet* olgusu

açısında eksik bir yaklaşımdır. Çünkü *şiddet* sadece bedene yöneltilen olumsuz ve kasıtlı davranış olarak değil, aynı zamanda zihinsel ve duygusal açıdan bireye zarar veren saldırı/etki biçiminde de olabilmektedir. Kişinin onurunu aşağılayan, kişiliğini rencide eden tutum, davranış ve sözler de *şiddet* olarak kişiye acı yaşatmakta, örneğin psikolojik açıdan zarar vermektedir. Esasen *şiddet* sadece bedene veya psikolojik yapıya yönelik de olmayabilmekte; kişinin malına, sahip olduğu eşyaya yönelik de gerçekleşebilmektedir. Bu da kişiye fiziksel veya psikolojik anlamda zarar vermekte, acı yaşatmaktadır. Dolayısıyla mala/eşyaya zarar vermeye ya da yok etmeye yönelik doğrudan veya dolaylı tutum ve davranışlar da *şiddet* kapsamında değerlendirilmektedir. Özetle ve kabul görmüş tanımlardan birisine göre *şiddet*, *karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık olarak, diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel (ahlaki/moral/manevi) bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranmaktır*¹.

İnsan ve Şiddet

İnsanlık tarihinin en eski devri hakkında bilgi veren ilahi bilgi (vahiy), fıtrattan sapmanın, dolayısıyla *haktan, adaletten, doğruluktan, iyilikten, güzellikten...* sapmanın ilk kez *şiddet* biçiminde açığa çıktığının bilgisini vermektedir². Kabil, kardeşi Habil'i öldürerek insanlık tarihinin ilk *katili, günahkârı, kötüsü, zalimi...* olmuştur. Ondan sonra da *şiddet* olarak isimlendirilen kötülük insanlık katında hiç eksik olmamıştır. Çok değişik vesilelerle ve hemen her zaman *şiddet*in acısını, yıkıcılığını en güçlü biçimde yaşayan insan, sürekli *şiddet*ten yakınmış; fakat yakındığı şeyin faili olmaktan da vazgeçmemiştir. İnsan, *şiddet*in hem mağduru ve hem de faili olmak gibi çelişik durumdan

¹ Michaud, Yves, *Şiddet*, 11

² Hz Adem ve eşinin sapmaları ilk sapma özelliğine sahip olmakla birlikte affolunmaları nedeniyle istisna edildiği zaman insanlık tarihindeki ilk sapma Kabil'in cinayetidir.

kurtul(a)madığı için, *meşru şiddet* ve *meşru olmayan şiddet* ayrımına gitmiş, böylelikle doğrudan veya dolaylı bir şekilde şiddeti hep var olan bir olguya dönüştürmüştür. Yine bu sebeple herkesin bir şekilde de olsa *meşru şiddeti* olmuştur. Bazen savunma, bazen intikam, bazen ceza, bazen terbiye... adına *meşrulaşan şiddet*, insanın ayrılmaz parçası olarak var olmaya devam etmiş ve etmektedir.

İnsan niçin şiddete başvurur? Niçin şiddet yoluyla bir başkasına zarar verme eğilimi taşır veya bunu gerçekleştirir? Bu, özellikle ve öncelikle psikologlar ve sosyal psikologlar tarafından ele alınıp ayrıntılı şekilde incelenen ve şiddetin kaynağı dâhilinde güncelliğini hep korumuş önemli bir sorudur. İlgili soruya cevap niteliğinde olmak üzere çok farklı tezler ileri sürülmüştür. Cevaplardaki farklılıklar hâlâ sonuçlandırılmamış ve genel kabul gören bir sonuca ulaşmak mümkün ol(a)mamıştır. Bunun sebebi ise, insanın bütün davranışlarının sebeplerinin ve kökenlerinin henüz bilimsel bir kesinlikle açıklanamamış olmasında aramak gerekmektedir. Tüm bilimsel gelişmelere rağmen insan davranışlarına ilişkin hâlâ birçok bilinmeyen vardır. İnsan davranışları içerisinde temel bir konuma sahip olan şiddet konusunu da bu bağlamda değerlendirmek ve bu genellemeye dâhil etmek gerekmektedir. Bugüne kadar şiddet konusunda gittikçe artan düzeyde bilgi elde edinilmiş olmasına rağmen, bu alanda bilinmeyenler hâlâ çok fazladır. Bilinenler arasındaki irtibatları sağlayacak alanlar büyük oranda karanlıktadır. Biyoloji, psikoloji ve sosyoloji alanlarında yapılan çalışmalar bugün dahi büyük oranda birbirlerinden ilgisiz duruyorlar. Davranışlar dâhilinde bu bilimlerin çerçevesinde elde edilmiş bilgileri sistematik bir bütünlük içerisinde ilişkilendirecek ve açıklayacak bir kurama bağlayacak bilimsel aşamaya ulaşamamıştır.

Şiddetin birçok sebebi olabilir; birçok sebepten beslenebilir. Konuyu ele alan ve ayrıntılı olarak inceleyen bilim insanlarının bazıları şiddeti *içgüdüsel* düzeyde ele alırlarken, bazıları da *nöro-psikolojik* temelde incelemişler ve böylelikle temel belirleyici faktörü tespit etmeye çalışmışlardır. Ancak ağırlıklı görüş

şiddetin öğrenildiği şeklindedir. Hayvanlar üzerinde yapılan birçok araştırma sayesinde şiddetin öğrenildiğine ilişkin önemli kanıtlara ulaşılmıştır. Çocuklarla ilgili deneylerin bulguları da aynı sonucu işaretlemektedir. Bu deneylerden hareketle birçok bilim insanı tarafından, çocukluk döneminde görülen her çeşit kötü davranışın, çocuklarda saldırgan davranışları artırdığı ve bunun da dış dünyaya olumsuz bakmaya ve yaklaştırmaya yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Böylesi olumsuz şartlardaki çocuğun, dış dünyadan sürekli tehdit beklentisi içerisinde olmasından dolayı aşırı uyarılmış bir durumda bulunduğu ve kolaylıkla saldırgan tepkiler verdiği kabul edilmektedir.

Yapılan araştırmalar, şiddetin temelini oluşturan saldırganlığın doğuştan olmadığını, öğrenilen bir davranış olduğunu destekler niteliktedir. Yapılan araştırmalar insanlar birbirlerine karşı saldırgan tutumlarında, yaşayıp kazandıkları deneyimlerin etkilerini taşıdıklarını ortaya koymuştur. Kişinin saldırgan davranışlarının altında, kişinin geçmiş yaşantılarından ve öğrenmelerinden başlayıp, birçok dışsal ve durumsal etkene uzanan çok farklı sebebin varlığı söz konusu olmaktadır. Konunun uzmanlarınca, çocukluk dönemlerinde yaşanan veya gözlenen kötü davranışların bireyi etkileyerek ileride saldırgan eğilimler sergilemesine yol açmasının gerekçeleri şu şekilde ifade edilmektedir³:

1- Yaşanan veya gözlenen şiddet, çocuk için bir modele dönüşmektedir.

2- Sıklıkla yaşanan veya gözlenen şiddet pekişmekte ve böylelikle çocuktaki saldırganlık eğilimleri yerleşik nitelik kazanmakta; kişilik özelliğine dönüşmektedir.

3- Kafa travmalarına bağlı olarak, ileride dürtüsel nitelikli veya saldırgan davranışlara sebep olabilecek nöro-anatomik hasarlar gelişebilmektedir.

4- Yaşanan olumsuz durumlardan hareketle, çocukta çevrenin tehlikeli olduğuna yönelik bir inanç doğmakta, çevreyi olumsuz algılamaya başlamaktadır.

³ Kaplan, N. & Sadocks, B. J. & Grebb, J. A., "Aggression, Accident And Injuries" Kaplan & Sadock (Ed), *Synopsis Of Psychiatry*, 1994.

5- Duyguları sözlerle değil, eylemlerle ifade etme alışkanlığı kazanılmaktadır.

Şiddetin temel belirleyicisi olan saldırganlığın değişik toplumlarda veya bir toplumun değişik katmanlarında farklı oranlarda açığa çıkması, saldırganlığı etkileyen toplumsal faktörlerin etkisini açığa çıkarmaktadır. Saldırganlığın toplumsal kökenini tespit açısından Zimbardo'nun yaptığı bir deney önemlidir. Ayrıntılarını Erich Fromm'un anlattığı deneyin amacını, cezaevindeki yaşama koşullarını tespit etmek oluşturmaktadır. Ancak deney hiç umulmadık şekilde sonuçlanır ve insandaki saldırganlığın kökenine ilişkin görüşler dâhilinde değerlendirilebilecek verilere ulaşmayı sağlar. Deney şu şekilde gerçekleşir⁴: Gönüllüler arasından seçilen 24 denek iki gruba ayrılır. Denekler boş bir cezaevine yerleştirilirler ve gruplardan birisine *gardiyan*, diğerine ise *tutuklu* rolleri verilir. Tamamen rastgele seçilen ve yine rastgele iki gruba ayırarak kendilerine rolleri bildirilen denekler, deneye ne kadar devam ederlerse o kadar ücret alacaklardır. Deneklere oynayacakları rollerin isimleri bildirilir ve ek olarak da sadece gardiyan rolünü oynayacaklara *tutukevinin etkin biçimde işleyişi için gerekli olan akla yatkın ölçüde düzenin sağlanıp sürdürülmesi gerektiği* söylenir; daha başka bir şey bildirilmez; davranışlara ilişkin hiçbir talimat verilmez. Herkes rolünü kendi düşündüğü/algıladığı biçimde oynayacaktır. Ancak ne var ki, en azından iki hafta sürmesi planlanan deney sadece altı gün sürdürülebilir; altıncı gün zorunlu olarak deneye son verilir. Çünkü tutuklu rolünü oynayan deneklerin çoğu, şiddetli akli sorunlar gösteren zavallı, ürkek, uysal bireylere dönüşürler. Aşırı duygusal çöküntü, ağlama, öfke ve şiddetli kaygı *tutuklularda* en yoğun gözlenen davranışlar olur. *Tutuklularda* gözlenen bu normal dışı davranışların en önemli sebebi, *gardiyan* rolünü oynayanların kendilerini rollerine iyiden iyiye kaptırmalarıdır. *Gardiyan*'lar kendilerini *oyuna* öylesine kaptırırlar ki, deneyin sona erdirilmesinden rahatsız olur ve bu kadar kısa sürede bitirilmesine tepki gösterirler. Deney süresince *gardiyanların* hepsi de işlerine tam zamanında gelirler, hatta birkaçı

* Fromm, Erich, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, 1/99-109

ücretsiz fazla mesai yaparlar. *Gardiyanların tutuklulara yönelik davranışları genellikle sadistçedir.* Deneyin, saldırganlığın kökeniyle ilgili tartışmalara referans olabilecek yönüne gelince, deney, toplum içinde üstlenilen rollerin gücünü açığa vurur. Bireyler üstlendikleri rollerin –ki bu rollerin anlamını toplum içinde öğrenirler- gereklerini oyun bile olsa titizlikle yerine getirmekten geri durmadıklarını açığa çıkarır.

Şiddetin Belirleyicileri

Erich Fromm, *The Anatomy of Human Destructiveness* isimli ünlü eserinde, insan saldırganlığının birbirinden bütünüyle farklı iki ayrı türü olduğunu belirtir. Ona göre saldırganlığın birinci türünü insan ve hayvanda ortak olan *savunmaya yönelik iyi saldırganlık* oluşturmaktadır. Fromm'un iyi saldırganlık ile ilgili açıklaması şöyledir: Bireyin hayati çıkarları tehlikeye girdiği zaman, saldırı veya kaçma davranışı ortaya çıkar. Bu tepki hem insanlarda ve hem de hayvanlarda genetiksel bir özellik olarak vardır; yani doğuştandır, kalıtsaldır. *İyi saldırganlık* bireyin ya da türün hayatını sürdürmesine yardım eden, biyolojik açıdan uyum sağlayıcı nitelikte olan, tehlike kaybolduğu zaman kendisi de kaybolan bir saldırganlık türüdür. *İyi saldırganlığın* varlığı, tehlikenin varlığına bağlıdır. İkinci tür saldırganlık ise *zalimlik ve yıkıcılık içeren kötü saldırganlıktır.* Bu, insana özgü bir saldırganlıktır; diğer memelilerde görülmez. *Kötü saldırganlık* biyolojik uyum sağlamaya yönelik değildir; amaçsızdır ve doyumu şiddeti gerekli kılar. Fromm'a göre saldırganlık konusundaki karışıklıkların, kafa karıştırıcı açıklamaların sebebi, bu iki ayrı saldırganlığın birbirlerinden doğru şekilde ayrıştırılmamasından ve bu sebeple birbirlerine karıştırılmalarından kaynaklanmaktadır. Ona göre *iyi saldırganlık* içgüdüsel nitelikte olmasına karşılık, *kötü saldırganlık* içgüdüsel değildir; öğrenilmiştir. Fakat öğrenilen bir şey içgüdüden zayıftır anlamına da gelmez. Tersine, öğrenilen saldırganlık, içgüdüsel saldırganlıktan daha güçlü olarak hayatın tüm alanlarında kolaylıkla yerini alabilmektedir⁵.

⁵ Fromm, Erich, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, 1/25

Fromm'un bu görüşleri, saldırganlığa ilişkin kuramları birleştirme gayretinin etkisini taşımaktadır; ancak ne var ki tartışmaları bitirememiştir. Saldırganlığın kaynağına ilişkin tartışmalar, konunun bu tartışmalı niteliğini uzun bir süre daha devam ettireceğini göstermektedir. Bugüne kadar ki araştırmalardan hareketle, saldırganlığın kaynağına ilişkin kesin bir şey söylemek mümkün görünmemekle birlikte, bu durum saldırganlığı destekleyen ve geliştiren sebepleri tespiti engel değildir. Saldırganlığı açığa çıkaran ve destekleyip, geliştiren belirleyicileri beş grupta incelemek mümkündür.

Saldırganlığın Biyolojik/Kimyasal Belirleyicileri

Saldırganlığa ilişkin araştırmaların bir kısmı biyoloji, kimya ve hayvan davranışlarını inceleyen bilim dallarında yapılmıştır. Genetik araştırmalara bağlı olarak ileri sürülen görüşlerden birisi, saldırganlığın kadın ve erkeğin taşıdığı kromozomlarla ilgili olduğudur. Normal şartlarda kadında iki X (XX), erkekte ise bir X, bir Y (XY) kromozomu bulunur. Kromozomların sayısında ve dizilişinde bulunabilecek normal dışı bir durumun, saldırganlığa zemin hazırladığına ilişkin güçlü tespitler vardır. Bazı erkeklerin bir fazla Y (XYY) kromozomuna sahip olmaları *süper erkeklik* olarak isimlendirilmiş ve bu durumun en önemli özelliklerinden birisinin de saldırganlık olduğu ve bu kimselelerin suç işlemeye daha yatkın oldukları ifade edilmiştir. Bundan hareketle de 1960'lı yıllarda, Avustralya'da ve Fransa'da *süper erkeklik* özelliğine sahip bazı suçluların cezalarında indirimlere veya ertelemelelere gidilmiştir. Ancak bunun doğru olmadığı, XYY kromozomlarına sahip olmanın saldırganlığa sebep olduğuna ilişkin bilimsel bir kanıt ileri sürülemeyeceği, bunun sadece bir kabulden ibaret olduğu da ileri sürülmüş ve *süper erkeklik*'e ilişkin görüşler son yıllarda ilgi konusu olmaktan çıkmıştır. Konuya ilişkin ulaşılan genel sonuç, XYY kromozomlarıyla ilgili görüşlerin sadece bir varsayım olduğudur.

Yapılan araştırmalara bağlı olarak cinsellik ile saldırganlık arasında bir bağlantı olduğu düşünülmüştür. Bu konudaki en

önemli kanıt, erkeklerdeki cinsellik ile saldırganlığın erkeklik hormonları (androjenler) tarafından etkileniyor olmasıdır. Hem men tüm hayvan türlerinde ve insanda, türün erkek üyelerinin dişilere göre daha saldırgan olması, bu tespitleri destekler görünmektedir. Bunun ne oranda öğrenildiği tartışmalara ve doğal olarak araştırmalara açıktır. Ancak, gerek insan ve gerek hayvan yavrularının erkeklerinin, şiddet ögesi bulunan oyunlara ilgi duymaları dikkat çekicidir. Bütün bunlara karşılık, cinsiyet hormonları ile saldırganlık arasında ilişki bulunduğunu açığa çıkarabilecek somut veriler pek fazla değildir ve olanlar da tartışılır niteliktedir. Montagu⁶, cinsiyet hormonları ile saldırganlık arasında ilişki kuran bu görüşü, saldırganlığa katkıda bulunduğu açısından kabul etmekle birlikte, saldırganlığı oluşturma ve harekete geçirme anlamında kabul etmemiş ve deneylerin bu noktada bir veri sunmadığını açıklamıştır.

Saldırganlığa etki yapan faktörler arasında anatomik ve biyokimyasal sebepleri de saymak gerekmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalara bağlı olarak, beyin işlevlerini sağlayan bazı mekanizmaların saldırganlıkla ilgili olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre katekolaminerjik, dopaminerjik ve serotonerjik sistemlerle saldırganlık arasında bir ilgi bulunmaktadır. Norepinefrinin duygulanımsal saldırganlığın ortaya çıkmasına ve artmasına sebep olduğu, ayrıca norepinefrin duygulanımsal saldırganlığı artırırken, yırtıcı saldırganlığı engellediği savunulmuştur. Ayrıca, beyin hücreleri arasında iletinin maddelelerinden birisi olan serotonin, saldırganlığı etkilediği de savunulmuştur. Şiddete karışanlarda ve impulsif yangın çıkaranlarda beyin serotonin düzeyinin düşük tespit edilmiş olması görüşün en önemli dayanağıdır. Serotoninin genel saldırganlıktan ziyade, dürtüsel saldırganlıkla ilgisi olduğu veya asıl ilgisinin bu yönde olduğu da düşünülmektedir.

Hayvanlar üzerinde yapılan diğer bazı araştırmalarda, beynin bazı merkezlerinin de saldırganlığı etkilediği tespit edilmiştir. Bu tespitte Delgado'nun araştırmalarının büyük önemi vardır.

⁶ Montagu, A., *The Nature of Human Aggression*, 89

Delgado, beyne elektrik akımları verme yoluyla yaptığı araştırmalar sonunda, beyindeki saldırganlığı başlatan veya durduran bölgelerin haritasını çıkarmayı başarmıştır. Bu, saldırganlığın denetlenebilmesi veya yönlendirilebilmesi açısından son derece önemlidir. Araştırma dâhilinde beyinlerine uzaktan kumandalı elektrotlar yerleştirilen boğaların saldırganlığı istendiği anda tamamıyla sona erdirilebilmiştir.

Beynin saldırganlıkla doğrudan ilgili kısımları, limbik sistem ismi verilen temporal loblar ve korteks altı yapılarda yer alan bazı merkezlerdir. Limbik sistemin hipotalamus, septal alan ve amigdala bölgelerinin, saldırganlıkla en çok ilgili bölgeleri olduğu sanılmaktadır. Bu alanların uyarılması saldırganlığı artırmaktadır. Kedilerin ve maymunların beynine yerleştirilen elektrotlara düşük voltajda elektrik verilerek bu hayvanların davranışları izlenmiş ve bazı alanların uyarılmasının saldırganlığa sebep olduğu, diğer bazı alanların uyarılmasının ise sakinleştirici etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Limbik sistemin, nörotransmitterlerin ve hormonların nasıl bir etkileşim içerisinde olduğu bilinmemekle birlikte, bunların saldırganlıkla ilgili olduğuna ilişkin önemli ipuçları bulunmaktadır.

Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerin ilginç bulgularından bir diğeri de, *saldırganlık* ile *geri kaçma* davranışlarının ilişkileriyle ilgilidir. Her iki davranışın da beynin aynı merkezi tarafından yönetiliyor olması ilginçtir. Kediler üzerinde yapılan deneylerde, kedilerin bazı uyarılarda saldırganlaşırken, diğer bazı uyarılarda ise kaçış davranışını tercih ettikleri gözlenmiştir. Hayvan, uyarının karşısında saldırganlık ile kaçma arasında tercih yapmaktadır. Bu deneyler, hangi davranış tercihinin öğrenmeyle ilgili olacağını göstermesi açısından son derece önemlidir.

Kaza, yaşlılık ve hastalık gibi nedenlerden dolayı gerçekleşen beyin bozukluklarının, kişilerde saldırgan davranışları açığa çıkardığı bilinmektedir. Beyin ameliyatı ile gerçekleştirilen biyolojik iyileştirmeler, saldırganlık davranışlarının da azalmasına ve hatta büyük oranda kaybolmasına sebep olmaktadır. Bu ve daha birçok diğer veriler, beyindeki bazı merkezlerle saldırganlık

arasında ilişki olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak, sorun çözüme kavuşmuş değildir. Çünkü birçok bilim insanı böylesi bir ilişkinin *nedensellik bağlantısı* manasına gelemeyeceğini ileri sürmektedir. Karşıt görüşlere göre, beynin bazı bölgelerindeki nörolojik yapı saldırgan davranışların oluşumuna imkân sağlayabilir; fakat bütün bunlar saldırganlığın insan doğasının bir gereği, doğal parçası olduğu görüşünü desteklemez. İnsan veya hayvan beyninin bazı bölümlerinin saldırganlıkla ilgili olması, daha önce gerçekleşen saldırganlıklar sonucunda beynin o bölgesinin saldırganlığa programlanmasına sebep olduğu da düşünülebilir. Ancak, Daniels ve Gilula⁷, saldırganlığın beynin bazı merkezlerinden kaynaklandığı görüşünü fazlasıyla *indirgemeci* bir yaklaşım olarak nitelemişlerdir.

Saldırganlığın Psikolojik Belirleyicileri

İnsanları saldırgan kılan, şiddete yönelten en güçlü psikolojik faktörün *engellenme* olduğu düşünülmektedir. *Engellenme-saldırganlık* ilişkisiyle ilgili görüşünü ayrıntılı bir şekilde dile getiren John Dollard, ünlü eserini yayınladığı yıl olan 1939'daki görüşüne göre *engellenme* her zaman bir biçimde saldırganlığa sebep olur ve dolayısıyla saldırganlık *engellenme* temelinde oluşup gelişir. *Engellenme* çeşitli biçimlerde tanımlanabilir. Genel olarak benimsenen ve Dollard tarafından ifade edilen açıklamaya göre; eğilimler, ihtiyaçlar, dürtüler, bireyin kendi organizmasından ya da toplumsal çevresinden gelen sebeplerle doyumsuz kalıp, amacına ulaşamayınca ortaya çıkar. Başka bir anlatımla, birey bazen kendi eksiklikleri veya yetersizlikleri, bazen de çevrenin ve toplumsal düzenin elverişsiz ve olumsuz koşulları sebebiyle bir takım ihtiyaçlarını gideremediğini fark eder. Birey bu ihtiyaçlarını gidermek için harekete geçer. Ancak, ihtiyaçları karşılamak için başlatılan girişimlere, davranış süreci içerisinde ve belirli bir zamanda müdahale edilmesi, engellenmenin tipik biçimini teşkil eder. Böylelikle kişi, istediği

⁷ Daniels, D.N. & Gilula, M.F., "Violence and the Struggle for Existence", 405-441

şeyi yapmaktan engellenmiş olur ve hedefine ulaşamaz duruma düşer. Bu müdahale kişinin çevresinden gelebileceği gibi, kendi içindeki çelişik arzu ve eğilimlerden de gelebilir.

Dollard, *engellenme* karşısında birincil tepkinin saldırganlık olduğunu, saldırganlığın ise, yöneldiği kişiyi incitme amacı taşıyan tutum veya davranış olduğunu ifade etmiştir. Dollard'da göre *engellenme* saldırganlığa sebep olur, ancak saldırganlığın biçiminin belirlenmesinde engellenme tek belirleyici değildir. Bir saldırganlığın doğrudan düşmanca davranışa dönüşüp-dönüşmeyeceği birçok koşulun varlığıyla veya yokluğuyla ilgilidir. Açıkça takınılacak düşmanca bir tavrın doğuracağı tehlikeler göze alınamıyorsa, saldırganlık yön değiştirerek simgesel görünümlere bürünebilir. Dollard'a göre *engellenmenin* gücü, saldırganlığın gücünü de belirlemektedir. Çok fazla istenen şeyin engellenmesi çok güçlü ise açığa çıkacak saldırganlık da o oranda şiddetlidir. Davranış sonunda karşılaşılacak cezanın ağırlığı saldırganlığı yumuşatabilirken, isteğin güçlü oluşu saldırganlığı güçlü kılar.

Diğer bazı araştırmacılar Dollard'ın görüşünü çok katı bulmuş ve her engellenmenin saldırganlığa sebep olmayacağını savunmuşlardır. Bunlara göre, engellenen birey küskünlükten, psikolojik çökkünlüğe veya engellenmeye sebep olan durumu ortadan kaldırmaya uzanan bir dizi farklı tepkiler geliştirebilir. Engellenmenin hangi durumlarda saldırganlığa sebep olduğunu tespit zordur. Yapılan araştırmalarda, engellenmenin saldırganlığa yol açıp açmamasında, engelleyen faktörün niteliğinin belirleyici olduğu açığa çıkmıştır. Bunların içerisinde *yönlülük* en önemli sebep olarak yer almaktadır. Engellenmenin hafif veya orta derecede olduğu durumlarda saldırganlık çok seyrek görülmekte, fakat engellenmenin şiddetli olduğu durumlarda saldırganlık açığa çıkmaktadır. Ayrıca, engellenmenin hak edilmiş olarak görüldüğü durumlarda saldırganlık tepkisi gelişmezken, keyfi ve haksız olduğu düşünülen durumlarda saldırganlık açığa çıkmaktadır. Konu dâhilinde yapılan bir deneyde⁸,

⁸ Freedman, J.L.&Sears, D.O. & Carlsmith, J.M., *Sosyal Psikoloji*, 243

bir grup çocuğa bir oda dolusu çekici oyuncak gösterilmiş fakat odaya girmelerine izin verilmemiştir. Çocuklar, dışarıdan oyuncaklara bakmışlar, oynamak istemişler fakat onlara ulaşamamışlardır. Bir süre bekledikten sonra, oyuncaklarla oynamalarına izin verilmiştir. Başka bir grup çocuğa ise, böylesi bir engelleme söz konusu olmaksızın oyuncaklarla hemen oynamalarına izin verilmiştir. Engellenen çocukların oyuncakları yerlere vurdukları, duvarlara çarptıkları ve genel olarak yıkıcı davrandıkları gözlenmiştir. Engellenmeden oyuncaklara ulaşmalarına izin verilen çocukların ise çok daha sakin ve sesiz oldukları gözlenmiştir.

Dollard, ünlü eserini yayınladıktan iki yıl sonra görüşünde değişikliğe giderek, her *engellenmenin* saldırganlığa yol açmadığını kabul etmiştir. Fakat dozajı ve biçimiyle ilgili tartışmalar olsa bile, engellenme ile saldırganlık arasında ilişki bulunduğuna ilişkin görüş geçerliliğini korumaktadır. Konunun son açıklamalarından birisi Erich Fromm'a aittir. Fromm'a göre engellenme her zaman saldırganlığa yol açmaz. *Saldırganlığa yol açan veya açabilecek olan şey, engellenmenin birey için ne anlama geldiğidir; engellenmenin psikolojik anlamı ise, yer aldığı koşulların bütünlüğü içinde farklılıklar gösterir... Engellenmenin ortaya çıkmasında ve yoğunluğunda en önemli öge, insanın kişiliğidir... Her şeyden önce neyin onu engellediğini, daha sonra da bu engellemeye karşı göstereceği tepkinin yoğunluğunu belirleyen insanın karakteridir*⁹.

Saldırganlığı açığa çıkaran psikolojik faktörler arasında doğrudan tahrik edilme bağlamında değerlendirilen *fiziksel kötüye kullanım* ve *alayın* da bulunduğu savunulmuştur. Hafif sözel dalga geçmeler, iğneleyici veya aşağılayıcı sözler veya bakışlar bireyi kolaylıkla kıskırtabilmekte ve saldırgan tepkiler vermesine sebep olabilmektedir.

Saldırganlıkla ilgili örneklerle tanıklık saldırganlığın açığa çıkışında önemli olan bir diğer faktördür. Özellikle sinema veya

⁹ Fromm, Erich, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, 1/118-122

televizyonda izlenen şiddet sahneleri, çocuklar için çok etkili bir modele dönüşmekte ve çocukların saldırgan kişilikli oluşlarına temel hazırlayabilmektedir. Hem Türkiye’de ve hem de diğer ülkelerde yapılan çok sayıdaki araştırmanın bulguları bu tespiti desteklemektedir. Gerbner ve Gross’un araştırma bulgularına göre (1976)¹⁰, çocukların yaşı, şiddet sahnelerini model olarak alma derecesinde etkilidir. Küçük yaştaki çocuklar şiddet sahnelerinden daha fazla etkilenmektedirler. Filmlerdeki ve televizyondaki şiddet sahnelerinin etkileri *gözlemsel öğrenme*, *kontrolün kaybolması* ve *duyarsızlaşma* gibi bir dizi davranış ve özeliğin oluşumuna imkân sağlamaktadır. Liebert ve Baron¹¹, bir grup çocuğa saldırgan davranışlar içeren bir hırsız-polis filmi, diğer bir grup çocuğa da diğerlerinin filmiyle eşit süreye sahip olan bir spor filmi izletirler. Daha sonra bu çocuklar bir başka odada serbest bırakılırlar. Odada birbirleriyle oynayan çocuklar gözlemlendiğinde, saldırgan davranışlar içeren filmi izleyen çocukların, spor filmi izleyen çocuklardan çok daha fazla saldırgan davranışlar sergilediklerini tespit ederler. Parke ve arkadaşları ise¹², şiddet filmi izleyen çocukları doğal ortamlarında izlerler ve araştırma bulguları Liebert ve Baron’un bulgularıyla örtüşür.

Saldırganlığı Toplumsal Belirleyicileri

Hayvanlar üzerinde yapılan bazı araştırmalarda, yeterli *toplumsal deneyimi* olmayan ve *sevgi ilişkisi* yaşamayan maymunların saldırgan davranışlar sergiledikleri tespit edilmiştir. Yine, aynı şekilde, ana sevgisine uzak kalan maymunların kendi yavrularına da uzak kaldıkları ve onlara kötü davrandıkları; analarının saldırgan davranışlarına muhatap olan maymunların aşırı derecede çevrelerine saldırgan tepkiler verdikleri tespit edilmiştir. Bir kısmı toplumsal şartlarla doğrudan ilgili görülmemekle

¹⁰ Michaud, Yves, *Şiddet*, 57

¹¹ Liebert, R. & Baron, R., “Some Immediate Effects of Televised Violence on Children’s Behavior”, 469-475

¹² Parke, R.& Berkowitz, L. & Leyens, J& West, S.& Sebastian, R., “Some Effects of Violent and Nonviolent Movies on the Behavior of Juvenile Delinquents”, 135-172

birlikte, ağırlıklı olarak toplumsal şartlarla ilgili olmak üzere, hayvanlarla ilgili deneyler sonucunda gözlenen saldırganlıklar Boelkins ve Heiser tarafından dört başlık altında toplanmıştır:

1- Acı duygusuna veya acı duygusu yaratacağı deneyimlerle bilinen durumlara karşı geliştirilen saldırganlıklar.

2- Hayvanın topluluk içindeki yerine (statüsüne) yönelen bir tehlikenin ortaya çıkması durumunda gözlenen saldırganlıklar.

3- Hayvanın, kişisel alanını savunmak amacıyla gerçekleştirdiği saldırganlıklar. Bir bölgeyi kendisi, ailesi veya topluluğu için yaşam alanı olarak seçen hayvan, bu bölgeye giren yabancılara karşı saldırganlaşmaktadır.

4- Yaşanılan alanın dar olması nedeniyle açığa çıkan saldırganlıklar. Yaşam alanının daralması (kalabalıklaşma) sadece davranışlarda değişikliklere sebep olmakla kalmamakta, organizmanın işleyişinde de önemli değişikliklere yol açmaktadır.

Saldırganlığın toplumsal belirleyicilerine ilişkin daha başka araştırmalar da yapılmıştır. Bu araştırmalarda ulaşılan tespitlere göre şiddete yatkın olmayan bireyler dahi şiddete yönelik bir toplumsal kesimde kolaylıkla şiddet davranışları sergileyebilmektedirler. İdeolojik, siyasal, ekonomik amaçlı protesto gösterileri sırasında açığa çıkan ve bireysel görünen şiddet olayları bunun en bildik ve yaygın örneğini oluşturmaktadır. Niçin böyle olduğu, bireysel olarak şiddete eğilimli olmayan bireylerin, niçin toplum içinde şiddete kolaylıkla yönelebildiğiyle ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür. Konumuz gereği bunun ayrıntılarına girmeyeceğiz. Ancak, birkaçının bilinmesinde konumuz dâhilinde yarar vardır: Bireyler ait oldukları toplulukta farklı görünmekten, topluluğun genel görünümünün dışında ve topluluk tarafından eleştirilecek bir tutum ve davranışta bulunmaktan hoşlanmazlar. Bu nedenle, birey, bir topluluğa katıldığında kolaylıkla bireyselliğinden sıyrılabilmektedir. Bir topluluğun üyesi olmakla gerçekleşen anonimlik ise, bireyin bastırılan, kontrol edilen saldırganlığının kolaylıkla açığa çıkmasını sağlayacak ortamı oluşturmaktadır¹³.

¹³ Tolan, B., *Toplum Bilimlerine Giriş*, 450-452

Saldırganlığı çevresel belirleyicileri: Modern yaşamın vazgeçilmezleri arasında yer alan kimyasal ve endüstriyel ürünler saldırganlık davranışlarının açığa çıkışına imkân sağlayabilmektedir. Bu bağlamda öncelikle belirtilebilecek olanlar hoşlanılmayan kokulardır. Ayrıca, aşırı sıcaklık, gürültü ve kalabalık ortamlar da şiddetin beslendiği, saldırganlığın kolaylıkla açığa çıkabildiği çevresel faktörleri teşkil etmektedir. Bu açıdan modern zamanların ve modern hayatın saldırganlığı doğrudan veya dolaylı etkileyen bir faktör olduğu kolaylıkla dile getirilebilecek tespitlerden birisidir. Özellikle metropoller bu açıdan son derece önemlidir.

Saldırganlığı durumsal belirleyicileri: Yapılan deneylerde, hareket olanaklarından, yiyecekten veya içecekten yoksun bir şekilde kısıtlamalarla karşı karşıya bırakılan çocuklarda, saldırganlık belirtileri gözlenmiştir. Aşırı ve/veya yoğun etkiler ve ağır tahrikler de aynı şekilde saldırganlığın açığa çıkmasını sağlamaktadır. Ayrıca, yarışma etkinliklerinin, aşırı uyarılmanın, pravokatif film seyretme gibi durumsal faktörlerin de saldırganlığı artırdığı bilinmektedir. Yine, durumsal faktörler bağlamında olmak üzere cinsellik ile saldırganlık arasında bağlantı olduğu düşünülmektedir. Cinsel uyarıya sebep olan erotik materyalin niteliğine göre, bireylerin farklı tepkiler verdikleri tespit edilmiştir. Eğer erotik materyal çıplak kadın fotoğrafı gibi yumuşak karakterli ise saldırganlık olmayabilmekte veya son derece hafif şekilde açığa çıkmaktadır. Ancak, erotik materyalin cinsel birleşme görüntüleri gibi pornografik nitelikte oluşu saldırganlığı artırmaktadır.

Saldırganlığın, bireyin herhangi bir sebepten dolayı yaşadığı ağrıdan veya alınan ilaçlardan, alkol ve uyuşturuculardan etkilenerek açığa çıktığı da düşünülmektedir. Küçük dozda alınan alkolün saldırganlığı azaltmasına karşılık, yüksek dozda alınan alkolün saldırganlığı açığa çıkardığı ve artırdığı bilinmektedir. Yine aynı şekilde aerosol ve diğer kimyasal çözücülerin ve uçucuların alkolünkine benzer özellikleri açığa çıkardığı tespit edilmiştir.

Şiddet ve Modernite

İnsanlık tarihiyle birlikte ortaya çıkmış olan şiddet olgusu, birçok bireysel ve toplumsal öge ile birlikte karmaşık bir yapı ortaya koymaktadır. Bu sebeple şiddet olgusunu tanımlamak ve ortaya çıkarmak da kolay olmamaktadır. Öncelikle şunu genel bir tespit olarak ifade etmek gerekmektedir: Şiddet, çok yönlü bir olgu olup, insanlık tarihi boyunca hep var olmuştur. Ancak insanlık hiçbir zamanda ve dönemde modern zamanlardaki kadar yoğun şiddete ve daha önce benzeri görülmemiş farklı şiddet türlerine tanık olmamıştır. Şiddet eskiden daha çok savaş meydanlarındaydı. İstisna niteliğinde olmak üzere toplumsal hayatın farklı birimlerinde de şiddet yaşanırdı. Şiddetin *gele-neksel* türünde fail de insandı, mağdur da. Ancak modern zamanlardaki şiddette fail, doğrudan veya dolaylı bir şekilde, hep insan olmakla birlikte, insan faili olduğu şiddetin mağdurlarından sadece birisidir; insanın fail olduğu şiddetin bin bir mağduru vardır artık; bazen kişilikler, bilinçler, iradeler; bazen düşünceler, inançlar, dinler; bazen hayvanlar, bitkiler; bazen de yeryüzü, gökyüzü, çevre, atmosfer...

Kilise üzerinden dinle ve tanrıyla *savaşarak* düşüncede, inançta, bireysel ve toplumsal hayatın her alanında var olan modernitenin en önemi vaadi *yeryüzü cennetiydi*; dinlerin aksine *cenneti* yeryüzüne indireceğini; *cenneti* yeryüzünde inşa edeceğini vaat etmişti. Bu inşayı ise *tanrı* değil, *İnsan* yapacaktı. Zira artık *tanrı yaşamıyordu*¹⁴; modern insan hayatında, düşüncesinde ve kalbinde *tanrısını öldürmüştü*. Modern insan *öldürdüğü*nün tahtına kendisi oturdu ve doğanın, evrenin, hakikatin ve hatta bizzat kendisinin *büyüsünü* bozdu. *Tanrısıyla* ilişkisi bile şiddete dayanan *modernite*, sıklıkla vurguda bulunduğu *özgürlük, mutluluk, eşitlik* söylemlerine rağmen her alanda *şiddet* üretti. Bu açıdan son 500 yılda gerçekleşen savaşların 4/5'inin modernitenin beşiği olan Avrupa'da gerçekleşmiş olması bir tesadüf değildir.

¹⁴ "Çağdaş uygarlık "Tanrının ölümü"nü ister istemez gerçek kılar" (Taylor, Charles, *Seküler Çağ*, 27

Dünya savaşlarının her ikisi de Batı'da çıkmıştır ve bu iki savaşta öldürülen insanların sayısının insanlık tarihi boyunca gerçekleşen diğer tüm savaşlarda öldürülenlerin sayısından daha fazla olması, modern insan *tanrıların* şiddet tutkusunu göstermesi açısından önemlidir. Üstelik bu modern batılının ürettiği şiddetlerden sadece birisidir. Modern insan düşünsel, zihinsel, duygusal şiddetlerin yanı sıra diğer canlılarla ve genel anlamda doğayla ilişkilerini de şiddet temelinde gerçekleştirmiştir. Bu açıdan modernitenin düşünce babalarından Bacon'un anlayış ve düşünceleri oldukça önemlidir. Ona göre doğa, *başiboş dolaşmalarında kısıtılıp avlanmalı, hizmete mecbur edilmeli ve köle yapılmalıdır. Doğa dizgin altına alınmalı ve sırları işkence ile zorla ortaya çıkarılmalıdır*¹⁵. Bacon'un dişi olarak algıladığı doğaya lâyık gördüğü bu muamele, bilimsel düşüncede gidecek etkili olan ataerkil tesirin bir örneğidir. Böylece o döneme kadar *besleyici bir ana* gözüyle bakılan doğa, Bacon'un yazılarında radikal şekilde değişime uğramış ve hemen ardından gelen Descartes ve Newton gibi modernitenin iki dev ismin vurduğu bitirici darbelerle tamamlanmıştır¹⁶.

Şiddet, modern zihniyetin karakteristik özelliklerinden birisidir; modern insanın düşüncesinde, felsefesinde hep şiddet

¹⁵ Capra, Fritjof, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, 56

¹⁶ Hampson, Norman, *Aydınlanma Çağı*, 57

vardır: *hastalıklarla savaşır, zamanı öldürür, var olmak için mücadele eder, ayakları üzerinde durmak için savaşır, evreni fetheder, dünyayı kuşatır, yaşadığı çevreyi temizler*¹⁷... Modernitenin inşa ettiği hayat tarzı doğrudan veya dolaylı bir şekilde şiddet eğilimlidir. Bu özelliği örneğin aile kurumu açısından incelendiğinde, kadim kültürlerin ve dinlerin geleneksel eş anlayışının yerine, birbiri karşısında ve birbirine karşı *ayakta duran*; potansiyeli de aşarak fiilen *rakip* olan birliktelikler inşa etmiştir. Ailenin fiziksel mekânı olan evi *sıcak bir yuva* olmaktan çıkarılmış, kutsadığı çalışma ideolojisi üzerinden kadını evden uzaklaştırarak evleri önce *otele*, takiben de *arenaya* dönüştürmüştür. Aileyi fiziksel anlamda parçalayıp küçültmüş, büyük aile yapıları içerisinde hemen hiçbir zaman gündeme gelmeyen veya çoğu zaman varlığı bile bilinmeyen *kuşak çatışmaları*, *ergenlik problemleri* evrensel birer olguya dönüşmüştür. İnsanlık için her zaman *en güçlü ve önemli sığınak* olan evin üzerinden gönülleri küçültmüş, bilgi ve tecrübesiyle genç kuşakların maddi ve manevi sığınağı olan büyük anneleri ve babaları adeta kusarcasına aile kurumunun dışına atıp; soğuk, mekanik ilişkilerin egemen olduğu *huzur evlerinin* huzursuz ortamına *müebbet mahkûm* etmiştir.

İkinci örnek olarak kentler dikkate alınırsa, modernitenin beşiği olan kentler boğazına kadar şiddet doludur. Bu şiddet ortamının bireyi ilgilendiren, kişiliği altüst eden etkilerini bir başka araştırmaya bırakarak, insanın doğayla ilişkisini bile şiddet ekseninde nasıl şekillendirdiğini açıklamak gerekirse; doğayla iç içe ve dostça yaşayan kadim insanın yerini modernitenin beşiği olan kentlerde doğayla kavga halinde olan insan almıştır. İnsan kent hayatıyla birlikte doğaya yabancılaştı ve düşmana dönüştü; çünkü doğayı düşman olarak algılıyor. Bunun yukarıda belirtilen felsefi temelleri olduğu gibi fiziksel sebepleri de vardır. Örneğin doğayla iç içe yaşayan kırsaldaki insan için yağmur

Hijyen adı altında "temizlik" modern insanın kişilik özeliğine dönüşmüştür.

rahmetti, bereketti, bolluktu; ancak kentte yaşayan için *felakettir, seldir, baskındır*... Doğayla iç içe yaşayan kırsaldaki insan için kar, bolluktu, güzellikti, yorgandı, rahmetti; ancak kenttekiler için *beyaz felakettir*... Doğayla iç içe yaşayan kırsaldaki insan için komşu dosttu, sığınaktı, külüne bile muhtaç olunan bir rahmetti; ancak kentte yaşayan için gürültü yapandır, sıkıntı verendir, potansiyel tehlikedir... Doğayla iç içe yaşayan kırsaldaki insan için insan insanın dostudur, yardımcısıdır, sığınağıdır; ancak kentte yaşayan için rakiptir, tehlikedir, ötekidir... Doğayla iç içe yaşayan kırsaldaki insan için doğa anadır, bereketin kaynağıdır, dosttur, rızık kapısıdır; ancak kentte yaşayan için potansiyel tehlikedir, çöptür, kanalizasyondur...

Tüm bu sebeplerle modernite yapısal olarak da, zihnisel olarak da şiddete yatkındır; şiddet doğurma potansiyeli son derece güçlüdür. Ancak, terim olarak itici olması, negatif çağrışımlara yol açması sebebiyle çoğu zaman şiddet'i terim olarak doğrudan değil *güç* veya *erk* adı altında dolaylı bir şekilde savunmuş ve meşrulaştırmıştır. Örneğin Platon bir mektubunda *bilgi erk-tir*¹⁸ derken şiddete felsefi bir temel inşa etmenin çabasını yürütür. Şiddete felsefi bir temel oluşturma çabaları, sonraki zamanlarda da yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Bu bağlamda olmak üzere, ütopyik devletini sosyal adalet üstüne değil de *bilgi düşüncesi* üstüne kuran Francis Bacon'ın *bilmek egemen olmaktadır*¹⁹ sözü önemlidir. Bilgi üzerinden dolaylı bir şekilde şiddeti meşrulaştıran ve hatta yücelten modern zihniyet *bilgi güçtür* derken amacını açıkça ortaya koymaktadır: Kişi veya kuruluş belirli bir bilgiye sahipse başarıya ulaşır; bilgi kişileri ve nesneleri kontrol altında tutabilmeyi sağlar²⁰.

Fakat ne var ki *bilgi güçtür* önermesi Darwin'den Freud'a Nietzsche'den Marx'a kadar geçen süreçte, doğaya hâkim olma ve *üstün insan* yaratma idealiyle yol alırken insanın kendi eliyle

¹⁸ Platon, *Mektuplar*, 16

¹⁹ Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, 215

²⁰ Önal, H. İnci, "Bilgi ve Bilgi Gereksinimleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10. Sayı 1, Temmuz 1993, 333

yaptığı makine karşısında neredeyse kendi mağlubiyetiyle sonuçlanmıştı. O, kendi eliyle geliştirdiği teknolojiye son kertede kendi hürriyetini feda etmiştir. Artık İnsan, *insanüstü* herhangi bir irade ve değer tanımadığı için daha özgürdür ama bu özgürlük onu *daha yalnız ve ürkmüş bir hale getirmiştir*²¹, nihilist bir insan modeli ile insanlığı yüz yüze bırakmıştır²².

Modern zihniyetin şiddete yatkınlığını anlamak için kutsadığı bilime ilişkin tutum ve tavrını dikkate almak yerinde olacaktır. Modernite bilimi oluştururken ona tüm diğer uygarlıkların ve kültürlerin bilgiye yüklediği misyonun çok dışında bir misyon yüklemiştir. Bilim, modern zamanlarda kazandığı anlam ve işleviyle varlığın ve hayatın amacını bilme çabalarının ürünü değil, egemen olmanın en önemli aracıdır artık. Heidegger'in tespitleriyle ifade etmek gerekirse, bilim yeryüzünde önceden hiçbir zaman karşılaşılmamış bir güç geliştirmiş ve bu güç bütün yerküreyi kaplamıştır. Fakat egemen olan güç, *bilginin gücü değil, gücün bilgisidir*. Bir başka ifadeyle hegemonik güç olan Batı'nın *Avrupamerkezci* ideolojidir²³.

Modernite her şeye egemen olmak istemekte, bunu ise tamamen güç temelinde gerçekleştirmektedir. Ama güç'ü dar ve sığ fiziksel güç anlamının çok dışına taşımış; insanlık tarihinde hiç kimsenin aklına gelmeyen yeni güç kaynakları ve araçları bulmuş veya inşa etmiştir. Bilgi bunlardan sadece birisidir. Ama *gücü* kontrol edecek değer yargıları, ahlak sistemi inşa edemediği için her şeyi şiddetle selamlar hale gelmiş, tüm dünyayı ve hayatı şiddetle doldurmuştur. Böylelikle çevre sorunları, ailenin parçalanması/yıkılması, cinsiyet rollerinin altüst olması, akıl hastalıklarında görülen baş döndürücü artış, kanser ve AIDS'in gittikçe daha da yaygınlaşması, küresel iklim değişiklikleri, radyasyon ve daha niceleri... insanlığın değişmeyen problemlerine dönüşmüştür. Modern batı kültürü, Batının seküler zihniyeti neredeyse sadece şiddet ürettiği içindir

²¹ Fromm, Erich, *Hürriyetten Kaçış*, 124

²² Capra, Fritjof, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, 431

²³ Heidegger, Martin, *Bilim Üzerine İki Ders*, 14

ki, modern insan yok edebilir gücüyle övünür hale gelmiştir. Bugün Batının elindeki patlayıcı maddeler yerküreyi yüzlerce kez yok edebilecek düzeydedir.

Köşeye Sıkışmış Modern İnsan

Modern insan, kendi yaptıklarının sonucunda, failinin kendisi olduğu dünyada ciddi düzeyde güvenlik problemi yaşar hale geldi. İnsan, sebebi olmakla övündüğü modernite ile yalnız ve *ürkmüş bir hale geldi*²⁴. Çünkü modernite bireysel ve toplumsal

²⁴ Fromm, Erich, *Hürriyetten Kaçış*, 124.

Modernitenin bu başarısının arkasında ise her zaman olduğu gibi ilahi olanla, dinle kavgası vardır (Propst, L. Rebecca, "The Psychology of Religion and the Clinical Practitioner", 541). Çünkü ilahi olana, dine karşıtlık ve kavga onun varlık sebebidir. Depresyonu esas alarak ifade etmek gerekirse, dinin egemen olduğu dünya, çatışma ve gerilimin, kaygı ve endişenin, anlam ve değer yitiminin asgari düzeylerde var olabildiği bir dünyadır. Elbette ki burada kastedilen din, her din değildir. Bu ayrım bizzat psikologlarca yapılmıştır. Örneğin Peck sağlıklı dindarlık ve sağlıklı dindarlık ayrımı yapmıştır. Peck'e göre, varoluşu kavrayan sağlıklı dindarlık, bireyin kendisiyle yüzleşmesine ve kendini gerçekleştirmesine zemin hazırlarken; sağlıklı dindarlık bireyin psikolojisini olumsuz etkilemektedir. Din insana huzur ve güven vermektedir; çatışma ve gerilimleri azaltmakta, ontolojik bilinmezliği ve epistemolojik güvensizliği yok etmektedir. Birey kendisini daha değerli, hayatı daha anlamlı bulmaktadır. İnsan problemler karşısından daha güçlü ve dayanıklı hale gelmektedir. Din sabır, fedakârlık, mücadele v.b. duyguları kuvvetli tutmak suretiyle hayatın acı ve ıstıraplarını hafifleten, yaşam gücünü besleyen motive edici bir güç olarak kişiyi psikolojik olarak koruyabilmekte, ayrıca hayatın manasını öğretirken, mesuliyet duygusunu geliştirip şahsiyet bütünlüğü sağlamaktadır. Nitekim insan hayatına bir anlam kazandırması, dini inanç ve değerlerin başta gelen fonksiyonlarından. Birey böylece dini inancı sayesinde, sağlam ve güçlü bir maneviyata sahip olarak hayatın getirdiği çeşitli engeller karşısında mücadele edebilme gücü bulabilmekte, stres ve depresyondan kendisini koruyabilmektedir (Fromm, Erich, *Erdem ve Mutluluk*, 67; Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, 18; Uysal, Veysel, *Din Psikolojisi Açısından Dini tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, 123; Cüceloğlu, Doğan, *İçimizdeki Çocuk*, 227).

Dini inancın bir gereği olarak yapılan ve bireyin ilahi olanla iletişime girme etkinliği olan dua'nın da insanın beden-ruh sağlığı üzerinde ve depresyona sebep olan durumlarla baş etmede olumlu bir etkisi vardır. "Umumiyetle dua, bir şikâyetten, bir ıstırap çılgılığında, bir yardım dilemeden ibarettir; bazen, her şeyin üstünü ve ezeli aslisinin huşu içinde bir nevi teması olmaktadır. Duayı ruhun Allah'a yükselişi şeklinde de tarif etmek mümkündür. Yahut da hayat harikasını, mucizesini yaratan bir varlığa karşı gösterilen sevgi ve tapma fiili şeklinde... Hakikaten dua, insanın görünmez bir varlıkla, mevcudatın yaratıcısıyla, hepimizin kurtarıcısı ve hamisiyle fikren ve hissen münasebete geçmek için yapılan gayreti temsil eder" (Antoine Vergote, *Din İnanç ve İnançsızlık*, 236; Alexis Carrel, *Dua*, 443).

Bu bakımlardan Amerikalı yazar Patrick Glynn'in tespiti ile söylemek

hayatın binlerce yılın tecrübelerine dayanan dengesini bozdu; insana sıcak, güvenli, itibarlı sığınak olan dini, ahlaki, toplumsal değerleri yerle bir etti; bazılarının bireysel ve toplumsal hayatla bağlarını yok ederken, bazılarınınkini ise iyice zayıflattı. Böylelikle insan sığınaksız kaldı. Ama modernite bununla da kalmadı bireysel ve toplumsal hayatı *kısıtlanma*, *engellenme*, *çatışmalarla* doldurdu. Örneğin *zaman*'ı, insanın fiziksel sınırlarını son derece zorlayacak, insanın doğal ihtiyaçlarını göz ardı edecek şekilde küçük birimlere böldü. Bunun sonucu olarak da tüm hayatı adeta mayınlı araziye çevirdi. Örneğin eğer karınız ağrıdığı için sabah evden her zamankinden iki dakika geç çıkarsanız, her zaman kullandığınız metro veya otobüse yetişemezsiniz. Bu işinize gecikmeniz demektir. İşinize gecikmeniz patronun sitemi veya öfkesiyle, müdürün soruşturma açmasıyla karşı karşıya kalmanız, çalışma sicilinizin bozulması demektir. Veya evden iki dakika geç çıkmanız uçağı kaçırmmanız ve böylelikle önemli bir yolculuğunuza çıkamamanız demektir... Bu sebeptendir ki metroya, otobüse, trene, uçağı yetişememenin gerilimi, modern insanın rüyalarının değişmeyen konularından birisi olup çıkmıştır. Özellikle modernitenin beşiği olan büyük kentte yaşayıp da bir şeye *yetişememe*, *ulaşamama* temelli rüya görmeyen yok gibidir.

Modern insan modern hayatın getirdiğı doğal olmayan ve oranlı olmayan dayatma ve zorlamalar sebebiyle her an teyakkuz

gerekirse, yapılan bilimsel araştırmalar dini inancın Freud ve takipçilerinin iddia ettiğı üzere bir nevroz kaynağı olmanın aksine, zihin sağlığı ve mutluluğunun tamamıyla en tutarlı karşılıklı ilişkilerinden biri olduğunu göstermiştir. (Glynn, Patrick, *Kanıt (Post- Seküler Bir Dünyada İnanç ve Bilimin Uzlaşması)*). Özellikle de İslam bağlamında ifade etmek gerekirse; İslam'ın alkole karşı amansız düşmanlığı, zinayı men etmesi, ne fazla sevinmeye ne de fazla yerinmeye müsait olmayan felsefesi, hayır ve şerri Cenab-ı Hak'tan bilmesi akidesi, zekatı farz ederek başkalarını düşünmeyi esas hükümlerden sayması, derin tevekkül ve kanaat ile medeniyetin göz kamaştırıcı ihtirasına karşı itidalı tavsiye etmesi, etrafa zarar veren riyazetkârlığa yer vermemesi, cinayet ve intiharı yasaklaması gibi, insanın ruh hayatına ahenk ve huzur veren yüksek faziletler taşımasıyla, her ilim ve irfan sahibinin de itirafı üzere, takdir etmekten başka söyleyecek bir husus yoktur. (Armaner, Neda, *Psikopatolojide Dini Belirtiler*, 103-104.)

halindedir. Dolayısıyla stres hayatın ayrılmaz parçası olmuştur. Yine bu sebeptendir ki modern insanın yüzü gülmez, *suratsızlığı* hemen hiç eksik olmayan bir kişilik özelliğine dönüşmüştür; iş yerinde, caddede, otobüste, metroda... hep somurtur.

Modernlik, dayattığı tüketim kültürü ve yoğun çalışmayı gerektiren hayat tarzıyla insanı mekanik bir robot konumuna indirgedi, evi sıcak bir yuva olmaktan çıkardı, dostlukları bitirdi, psikolojik ve toplumsal insani sığınakları yerle bir etti. Artık bireysel ve toplumsal hayatta önemli bir parametre olan *haklı olmak* için doğru olmak, ahlaklı olmak, dürüst olmak, iyi olmak... bir anlam ifade etmiyor; artık *haklı olmak* zengin olmaktır, bürokratik hiyerarşide üst basamaklarda yer almaktır. *İtibarlı olmak* için edepli olmak, yardımsever olmak, dürüst olmak, ahlaklı olmak artık herhangi bir kıymet ifade etmiyor; *itibarlı olmak* için popüler olmak, zengin olmak, güçlü olmak gerekiyor. *Güçlü olmak* için haklı olmak, doğru olmak, dürüst olmak, ahlaklı olmak herhangi bir kıymet ifade etmiyor; *güçlü olmak* için popüler olmak, zengin olmak, bürokratik hiyerarşide üst basamaklarda yer almak gerekiyor. Ve bu böyle devam edip gidiyor; artık bu dünya da kıymet ifade edenler medyanın metası olmanın getirdiği popülerliktir, bin bir oyun ve dalavere ile etkili olmaktır, bencilce sahiplenilen ve kulu olunan paraya yakın olmaktır.

Modernite insanı *insanın kurdu* olarak gören bir zihniyeti inşa ettiği, insanlar arası ilişkileri mekanikleştirdiği, insanları büyük kentlerde milyonlarca türdeşile bir arada ama yapayalnız yaşar bir hale getirdiği, akrabalıkları parçaladığı, komşulukları bitirdiği, mahalleyi yok ettiği... içindir ki; artık herkes herkesi en azından potansiyel düşman olarak gördüğü içindir ki, insanlar birbirlerine karşı potansiyel katil adayları konumuna erişmiş durumdadırlar. Herkes herkes için potansiyel katil adaydır, yeter ki bu potansiyeli harekete geçirecek bir sebep oluşsun, meşrulaştıracak bir durum gerçekleşsin. Bu konuda yapılmış ve sosyal psikoloji literatüründe oldukça önemli bir yere sahip olan bir deney son derece manidardır.

Yale Üniversitesi psikologlarından Stanley Milgram'ın yaptığı bir deney²⁵ ile insanlara ve insani değerlere yabancılaşmış modern insanın, inandığı ve kayda değer bir önemi de bulunmayan şeyler için bile başkasının en önemli değeri olan hayatını sonlandırmaya eğilim ve hatta isteğini olanca açıklığıyla ortaya sermiştir. Bilim literatüründe önemli bir yere sahip olan söz konusu deneyin ayrıntısı şu şekildedir: Gazeteye verilen ilanla, insanlardan bilimsel bir deneye katkı vermeleri çağrısı yapılır. Çağrıya olumlu cevap verenler arasından seçilen ve yaşları 20 ile 50 arasında değişen posta memuru, lise öğretmeni, satış elemanı, mühendis, bürokrat, akademisyen, işçi gibi değişik meslek gruplarına mensup 40 kişi, Stanley Milgram tarafından Yale Üniversitesinde bir araya getirilirler. Katılımcılara deneyin yaklaşık bir saat süreceği ve kendilerine deneyi tamamlamasalar bile 4,5 dolar gibi para ödemesi yapılacağı bildirilir. Yine yapılan açıklamaya göre deney üç kişi ile gerçekleştirilecektir. Bunlardan birisi ekibin parçası olduğu katılımcı tarafından da bilinen *deney gözlemcisi* rolünü üstlenen ve teknisyen önlüğü giyen sert, hissiz görünümlü kişidir. Diğer ikisi ise görünüş itibarıyla iki katılımcıdır. Ancak esas katılımcının kendisi gibi katılımcı olduğunu sandığı kişi ekibin bir parçasıdır ve o deney süresinde *kurban* rolünde olacaktır. Dolayısıyla katılımcının gözünde deney *kendisi* ile *kurbanın* teşkil ettiği iki denekten oluşmaktadır. Hâlbuki deneyin tek aktörü katılımcının bizzat kendisidir. *Deney gözlemcisi*, iki deneğe *öğrenmede cezanın etkisi* hakkında bir deneye katıldıklarını, birisinin *öğretmen*, diğerinin *öğrenci* rolünü üstlenecekleri bilgisini verir. Sonra, hangisinin *öğretmen* ve hangisinin *öğrenci* rolünü üstleneceklerini *tesadüfen* belirlemek için kura çekmeleri istenir. Kura çekimi sonrasında katılımcı denek *öğretmen* rolünü

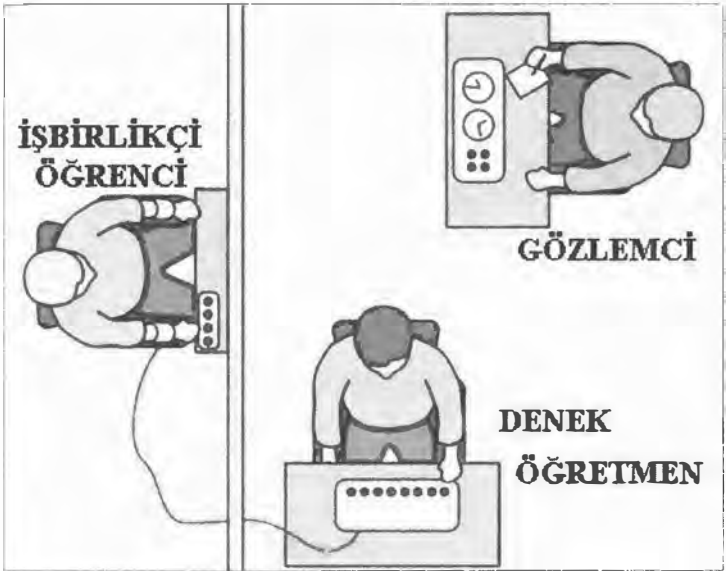
²⁵ Fromm, Erich, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, 1/90-94), Milgram, bu deneyinin bulgularını ilk olarak 1963'te *Anormal ve Sosyal Psikoloji Dergisi* (İng.: Journal of Abnormal and Social Psychology)'nde yayınlanan makalesiyle tanıtmış ve bulgularını 1974'te yayımladığı *Otoriteye İtaat: DeneySEL bir Bakış* (İng.: Obedience to Authority; An Experimental View) isimli kitabında daha derinlemesine incelemiştir.

seçer; çünkü aslında kurada kullanılan her iki kâğıtta da *öğretmen* yazmaktadır. Böylelikle katılımcı denegin bu kâğıtlardan birinde *öğretmen* ve diğerinde de *öğrenci* yazdığına ve kendisinin tesadüfen *öğretmen* olduğuna inanması sağlanır. *Öğretmen* rolünü oynayacak denek ile deney ekibinin parçası olan ve sözde *öğrenci* rolünü oynayacak olan kişi birbirlerini göremeyecekleri iki ayrı odaya alınırlar. Ancak bu arada *öğrenci* denek, gerçek deneğe kendisinde bir kalp rahatsızlığı olduğunu söyler. Zira *öğretmen* denek, yönelttiği ve cevabı doğru olmayan her soru için 45 volttan başlayarak *öğrenciye* elektrik akımı vermektedir. Ayrıca, deneyden önce, *öğretmene* 45 voltluk bir elektrik şoku uygulanarak, deney sırasında *öğrenciye* uygulayacağı elektrik şokunun nasıl bir şey olduğu hakkında bizzat uygulamalı bir fikir de verilir.

Öğretmene, *öğrenciye* öğretmesi amacıyla sözcük çiftlerinden oluşan bir liste verilir, ve *öğretmen* bu listeyi *öğrenciye* bir kere okuyarak işe başlar. Ardından *öğretmen* listeyi oluşturan sözcük çiftlerinin ilk sözcüklerini teker teker okur, okuduğu her sözcük için *öğrenciye* dört adet seçenek sunar, *öğrenci* de bu seçenekler arasından doğru olduğunu düşündüğü cevabı bildirmek için bir cevap düğmesine basar. Verdiği cevap yanlış ise, her yanlış cevap sonucu giderek artan elektrik şoklarına maruz kalmaya başlar. Cevap doğru ise *öğretmen* sonraki sözcük çiftine geçer.

Öğretmen rolündeki denekler, *öğrencinin* verdiği her yanlış yanıt karşılık onun gerçek şoklara maruz kaldığını sanmaktadır. Gerçekte ise şok uygulanmamaktadır. Her şey bir tamamen kurgudan ibarettir. İşbirlikçi olan ve *öğrenci* rolünü üstlenen denek, *öğretmen* rolünü üstlenen gerçek denekten ayrıldığı zaman, geçtiği odada elektroşok makinesine bağlanmış bir ses kayıt cihazını çalıştırılır, bu cihaz da her şok seviyesine karşılık önceden kaydedilmiş bir çığlık sesini çalar. Voltajın birkaç defa artırılmasından sonra *öğrenci* dayanılmaz acılara muhatap oluyormuş gibi kendisini yan odadaki denekten ayıran duvarı yumruklamaya başlar. Birkaç defa yumrukladıktan ve kalp

rahatsızlığını hatırlattıktan sonra, sorulara cevap vermemeye ve şikâyetle bulunmamaya başlar. Bu noktada pek çok denek, öğrencinin ne halde olduğunu öğrenmek için deneyi durdurmak istediklerini ifade ederler. Kimi denekler 135 voltta durup deneyin amacını sorgulamaya başlar. Ancak bunların çoğu sonuçlardan sorumlu tutulmayacaklarına dair güvence aldıktan sonra deneye devam eder. Birkaç denek, öğrenciden gelen acı dolu çığlıkları duyduklarında sinirli biçimde güler veya aşırı stres içinde olduklarını gösteren başka davranışlarda bulunur, fakat deneye de devam eder.

Deneyin önemli bulguları şunlardır: Deneklerin tamamı, daha önce hayati risk için önemli bir eşik olduğu kendilerine bildirilmiş olmasına rağmen, 300 volt sınırına kadar deneylerine devam ederler. Deneklerinden sadece 5 tanesi 300 volt sınırını geçme isteğini reddeder. İki denek 330, bir denek 345, bir denek 360, bir başka denek 375 volta kadar deneye devam eder ve daha öteye geçmek istemezler. Kendilerini rollerine kaptıran diğer denekler ise, verilen her yanlış cevapta voltajı

artırmaya isteyerek uyarlar. Üstelik katılanlar arasında yapılan ankete göre katılımcıların %84'ü bu deneye katılmış olmaktan *memnun* veya *çok memnun* olduklarını, %15'i nötr olduklarını (tüm katılımcıların %92'si ankete katıldı) ifade etmiştir.

Milgram'ın deneyi, insanların otorite sahibi bir kişi veya kurumun isteklerine, kendi vicdani değerleriyle çelişmesine rağmen itaat etmeye ne ölçüde istekli olduklarını göstermesi açısından son derece önemlidir. Deneklerin tamamı da herhangi bir vicdani sorumluluk hissetmeksizin modernitenin kutsadığı *bilim* adına, üstelik hiçte hayati bir değeri olmayan son derece basit bir deney adına, bir başkasına zarar vereceğini, hayatını tehlikeye sokacağını bildikleri aşamaya kadar deneye devam etmişlerdir. Bu da beklentilere uygundur. Çünkü modern insanın vicdani değerleri tahrip olmuş ve sığlaşmıştır. Şurası açık ve kesindir ki *yaratandan dolayı yaratılanı hoş gören* bir zihniyete; sadece canlıların değil cansızların bile ruhu olduğuna ve bunu incitmemek gerektiği inanç ve anlayışına; insanları yaratılmışların en yücesi gören bir dine; komşuyu, hemşehriyi, akrabayı dost ve sığınak gören bir anlayışa sahip olan hiç kimse Milgram'ın deneyindekiler gibi vicdanlarını ve değerlerini devre dışı bırakamazdı; hiçbir şey, perdenin arkasında elektrikli saldalyede acı içerisinde can vermek üzere olan insandan daha önemli ve kıymetli olduğunu düşündürtmezdi. Ama modern insan bir robot mekanikliği içerisinde bir başkasının hayatını tehlikeye sokmaktan kaçınmamış ve bu konuda herhangi bir vicdani sorumluluk hissine de sahip olmamıştır. Bu durum modern insan için normaldir. Zira modern insan varlığını kendi türünün aç kurtlarıyla²⁶ kuşatılmış bir ortamda algılamaktadır. *Rekabet* ve *çatışma* modern hayatın en karakteristik özelliklerinden sadece birisidir. Tüm bunlar ise modern insanı, türünün diğer tüm üyelerinden farklı bir özelliğe sahip olmasını sağlamıştır. Modern insan örneğin depresiftir. Depresif olduğu için

²⁶ Modernliğin fikir babalarında Thomas Hobbes genel anlamda insanı tanımlıyor gibi görünen tespitiyle esasen modernliğin inşa ettiği insanı tanımlıyordu: "insan insanın kurdudur" (Homo homini lupus est).

de çatışmacıdır, şiddete eğilimlidir; pimi çekilmiş bomba gibidir; nerede ve ne zaman patlayacağı belirsizdir; patlamasa bile her an patlamaya hazır bir halde olmasının verdiği anlayışa uygun bir hayatın sebebi ve sonucudur.

Farklı sebeplerden dolayı insanlar elbette ki her çağda ve toplumda psikolojik problemler yaşadılar. Depresyon bunlardan sadece birisiydi. Ancak depresyon bugün hiçbir zaman olmadığı kadar yaygın, yoğun ve şiddetlidir. Her geçen günde de daha yaygın ve şiddetli hale gelmektedir²⁷. Bugün depresyon başta olmak üzere psikolojik rahatsızlıkların birçoğunda sebep olarak dikkat çeken en önemli özellik *hayatı anlamlandıramama, onto-lojik güvensizlik* ve *kaygı* gibi problemlerin izlerine her zaman-kindenden daha çok rastlanıyor olmasıdır. Modern insan her durumda kaygılıdır²⁸. Çünkü modernlikle birlikte, değer yargıları ve dünyaya bakış açısı köklü bir değişikliğe uğradı. Modernlik sadece günlük hayatı değişmekle kalmadı, yeni bazı problemler de bu süreçle birlikte hayata girmiş oldu. Birçok anlamda güven ortamı oluşturan geleneksel sığınakların, varlığı ve hayatı anlamlandıran inanç ve ölçülerin hayattan uzaklaştırılmasıyla, varlık anlamını yitirdi, hayatın büyüğü bozuldu. Dünya belirsizliklerle dolu kaygan bir zemin üzerinde algılanır hale geldi. Bu ise depresyonu insanın ayrılmaz parçası kıldı.

Modern insanın ayrıştırıcı bir özelliği olarak depresyon üzerinde biraz ayrıntılı durmak gerekirse; Türkçede, *ruhsal çöküntü* ya da *çökkünlük* biçiminde de kullanılan depresyon sözcüğünün Latince kökü *depressus* olup, aşağı doğru bastırmak,

²⁷ Bugün dünya çapında büyük bir sorun olarak görülen depresyonun 2020 yılından itibaren kalp hastalıklarından sonra insanların ikinci ölüm nedeni olacağı tahmin edilmektedir. Örneğin 1960'lı yıllarda depresyon hastalığındaki başlama yaşı 55 iken; günümüzde 24'e kadar inmiş bulunuyor. Amerika'da yayınlanan Neuropsychopharmacology dergisinin genel yayın yönetmeni olan, Ulusal Zihin Sağlığı Enstitüsü Zihin Sağlığı Danışma Konseyi ve NASA Biyomedikal Araştırma Konseyi'nde görev yapan Nemeroff, depresyon sonucu geçen yıl ABD'de 11 bin cinayet işlendiğini ve 28 bin intihar vakası görüldüğünü söylüyor (Sabah Gazetesi, 26/2/2006).

²⁸ Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, s. 19.

çekmek, bitkin, gamlı, kederli, meyus etmek, cesaretini kırmak, donuklaştırmak, durgunlaştırmak anlamına gelmektedir²⁹. Depresyonda en çok göze çarpan duygusal belirtileri şu şekilde sıralanmaktadır:

Çoğu zaman sebepsiz ve kontrolsüz bir üzüntü ve keder,
Hayattan, yaşamaktan zevk almak duygusunun kaybolması,
Doyum sağlamak için yapılan etkinliklerin boş ve anlamsız olarak görülmesi,

Hobilere, yaratıcılığa ve aile etkinliklerine duyulan ilginin dereceli olarak kaybedilmesi,

Yaşamda en çok ilgilenilen şeylerin artık haz vermemesi veya başka insanlara karşı duyulan ilgi ve sevginin kaybedilmesi,

Kendisi ve başkalarıyla ilgili olarak olumsuz düşüncelere sahip olmak,

Düşük bir özdeğer eğilimi, yetersizlik duygusu ve uğradıkları başarısızlıklar nedeniyle kendi kendini suçlamak,

Her durumda pasif olma eğilimini ve yeni etkinliklere başlamada zorluk çekmek³⁰.

Bugünün tespitleriyle söylemek gerekirse modernite, insan nüfusunun yaklaşık %20'sinin bu özelliklere sahip olduğu, geri kalanlarının önemli bir kısmının da sınırda yer aldığı bir dünya inşa etti. Böyle olunca da şiddet insan hayatının her an ve her ortamda egemen özelliklerinden birisi haline geldi. Bu sebeptendir ki, güvenilir ve sıcak bir yuva olan aile şiddetle anılır hale geldi; iyilikte ve kötülükte, sağlıkta ve hastalıkta birlikte olmak sözleriyle yola çıkanlar en küçük bahaneyle birbirlerinin boğazına sarılmakta bir gariplik görmez hale geldiler. Çünkü cinnet getirmek her an herkesin yaşayabileceği bir durum olup çıktı.

²⁹ Köknel, Özcan, *Ruhsal Çöküntü Depresyon*, 15-17.

³⁰ Atkinson, Rita; Richard C. Atkinson, *Psikolojiye Giriş*, 539-542. Köknel, Özcan, *Depresyon*, 58-67;

Baltaş, Acar; Zuhall Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 131-132

20 ilkokul öğrencisini katletti

Folga TANIŞ WASHINGTON RAZI CANIKLIĞIL NEW YORK

15 JUN 2012 'A' A

Tarihte Eki 407 10 Tweetle 100 100

ABD, yine bir okul katliamının şokunu yaşıyor. Connecticut'ta annesini öldürdükten sonra 5 ile 10 yaş arasındaki çocuklara eğitim veren bir okulu basan Adam Lanza isimli saldırgan, 20'si çocuk 26 kişiyi katledip intihar etti.

ABD, dün yine toplu katliamlardan birini yaşadı. Olay bu kez New York'a 100 km uzaklıkta, Connecticut eyaletinde bir ilkokulda gerçekleşti. 20'si çocuk 27 kişi öldü. Polis ve görgü tanıklarının verdiği bilgiye göre, 20 yaşındaki Adam Lanza önce annesi Nancy Lanza'yı Newton kasabesindeki evinde öldürdü. Saldırgan daha sonra ise annesinin öğretmenlik yaptığı, Sandy Hook ilkokulunu bastı.

Savaş Endüstrisi

İnsanlık tarihinin her devrinde savaş oldu; ordular birbirleriyle savaştılar. Fakat modern zamanlar birçok bakımdan farklı, birçok bakımdan kendine özgü. Eskiden savaş neredeyse tamamen savaş meydanlarında gerçekleşir, istisna niteliğinde savaş alanının dışına çıkardı. Genellikle ölen de öldüren de savaşmak için yola çıkmış kimselerdi; askerlerdi. Özellikle kadınlar, çocuklar ve yaşlılar savaşın dışında tutulur, fiili savaşla ilgisi olmayan bu kesimlere yönelik girişimler vicdanlarda kolaylıkla kabul bulmazdı. Her şeyle savaşmayı, mücadele etmeyi bir varoluş ilkesi olarak benimsemiş modern zihniyet, savaşın alanını büyüttü. Savaşı savaş meydanlarından tüm yeryüzüne taşıdı. Savaşın mağdurlarının genellikle askerler olduğu bir geleneği yok edip; cinsiyet ve yaş ayrımı da yapmaksızın tüm insanların mağdur olacağı bir savaş anlayışını inşa etti; bunun gereklerine göre davranmaktan da geri kalmadı. Örnek vermek gerekirse Hiroşima'ya atılan bomba ile bir kişi on binlerce kişiyi öldürdü; ölenlerin tamamına yakını fiili savaşla ilgisi olmayan çocuklar, kadınlar, yaşlılar, hayvanlar, bitkiler... idi³¹.

³¹ 6 Ağustos 1945'te yerel saatle 08:15'de Amerika Birleşik Devletleri "Enola Gay" adlı bir B-29 bombardıman uçağından bıraktığı little boy (küçük çocuk) isimli atom bombasıyla ilk anda 70 bin kişilik katliamı gerçekleştirdi. Sonrasında radyasyon hastalıkları sebebiyle ölenlerle

Savaş bağlamında modernite ile yaşanan değişimin mahiyetini ve boyutunu anlamak için, savaşı kurgulayan ve yöneten zihniyeti dikkate almak önemlidir. Şunda kuşku yok ki, bugünün dünyasında egemen olan anlayış kilise üzerinden dinle ve tanrıyla savaşıyor, İnsan'ı her şeyi kendisine göre belirleme hakkına sahip en üst irade haline getiren, fiziksel gücün sahibinin haklı olduğu anlayışını inşa eden modernite değil de bir başka din/inanç ve o dinin/inancın şekillendirdiği hayat tarzı olsaydı durum çok farklı olurdu. Örneğin bugünün dünyasında egemen olan inanç ve anlayış, savaşa giden askerlerine *anlaşmalarınıza ihanet etmeyin, hırsızlık etmeyin, mal yağmalamayın, cesedin organlarına dokunmayın; çocuk, ihtiyaç, kadın öldürmeyin, hurmalıkları kesip yakmayın, meyveli bir ağacı da kesmeyin; yemek maksadı olmaksızın davar, sığır, deve öldürmeyin, yol boyu mabetlere çekilmiş insanlara rastlayabilirsiniz onlara dokunmayın, ibadetlerine karışmayın*³² emrini veren komutanın dini olan İslam olsaydı, Hiroşima'ya atılan atom bombası hala icat edilmemiş olacaktı.

Yine örneğin bugünün dünyasında egemen olan inanç ve anlayış dört yüce gerçek ilkesi doğrultusunda; 1-Acı hayatın ve varoluşun bir parçasıdır, 2-Acıların kaynağı arzu ve isteklerdir, 3- İstek ve arzular bırakılırsa acılar sona erdirilebilir, 4- Acıların sona erdirilmesinin yolu doğru kavrama, doğru düşünce, doğru söz, doğru eylem, namuslu kazanç, doğru çaba, uyanıklık, ve doğru konsantrasyondan oluşan Sekiz Aşamalı Asil Yol'dan geçer ilkelere sahip Budizm olsaydı Hiroşima'ya atılan atom bombası hala icat edilmemiş olacaktı.

birlikte bu sayı 90 bini geçti. Hiroşima'ya atılan bombadan üç gün sonra, 9 Ağustos 1945'te dünyanın ikinci ve öncekine göre 1,5 kat daha yıkıcı Atom bombası Fat Man(Şişman Adam)'i attı. Bu atom bombasıyla Nagasaki'nin toplam nüfusunun yaklaşık 240.000 kişi içinde 74.000 kişi hayatını kaybetti ve binaların yüzde 36'sı tamamen yok edildi. Bunlar ilk anda ölenlerdir bu bombaların etkileri hala sürmektedir. 2007'te, Nagasaki belediyesinin resmî listesine göre, o an öldürülen veya daha sonra atom bombasının etkisiyle ölenlerin toplam sayısı 143.124'a ulaşmıştı.

³² İbn Esir, İzzeddin b., *el-Kamil fi't-Tarih.*, 335

Bugünün dünyasında egemen olan inanç ve anlayış, Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğini sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, yer ve gök ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa'dan ufacık bir harf ya da bir nokta bile yok olmayacak... Atalarımıza, 'Adam öldürmeyeceksin. Öldüren yargılanacak,' dediğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kardeşine öfkelenen herkes yargılanacaktır. Kim kardeşine aşağılayıcı bir söz söylerse, Yüksek Kurul'da yargılanacaktır. .. 'Komşunu seveceksin, düşmanından nefret edeceksin,' dediğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin³³ diyen Hristiyanlık olsaydı Hiroşima'da bomba patlamazdı, çünkü icat edilmemiş olacaktı.

Bugünün dünyasında egemen olan inanç ve anlayış modernite değil de kadim inanç ve dinlerden birisi olsaydı örneğin Hiroşima'ya atılan atom bombası hala icat edilmemiş olacaktı. Çünkü her kültür kendi savaş tarzını geliştirir³⁴. Dolayısıyla bahsedilen anlayış ve inanca sahip hiçbir Müslüman, Budist veya Hristiyan tüm canlıları toptan yok edecek bir silah tasavvuruna sahip olmadıkları için örneğin Hiroşimaya atılan atom bombası hala icat edilmemiş olacaktı. Hiçbir Müslüman, Budist veya Hristiyan savaşmayı, yok etmeyi, fethetmeyi varlığının ve hayatının nihai gayesi olarak görmez³⁵. Bu tespitimizin salt teorik bir tespit olmadığını, yaşanmış tarihsel örnekleri olduğunu biliyoruz. Küçük bir araştırmayla bile çok kolaylıkla çokça bulunabilecek tarihsel örneklerden şu üçü son derece manidar; daha da önemlisi modern kültürün inşa zamanına denk gelmesi açısından da oldukça önemlidir.

³³ Kutsal Kitap, Yeni Antlaşma, Aziz Matta 5:1-48, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

³⁴ Parker, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, (Çev: F. Tayanç-T. Tayanç), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s.1

³⁵ Batı stratejisinin genel amacı, ister savaşla, ister kuşatmaya da yıpratmayla olsun, hemen hemen her zaman düşmanı topyekûn yenmek ve yok etmek oldu (Parker, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, (Çev: F. Tayanç-T. Tayanç), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s.6).

Konuya ilişkin birinci örneğimiz kadim Çin kültürü ile ilgilidir. Zheng He (1371-1433) ise ismi hatırlanması gereken komutan, denizci ve kâşiftir. Müslüman bir aileye mensup olan ve Nanjing Taixue'de (Merkezi İmparatorluk Koleji) eğitim gören Zheng He, iç savaşta gösterdiği başarılarla kısa sürede amiralliğe kadar yükselir. Emirine verilen donanmada yaklaşık 30.000 asker vardı. Amiral gemisi yaklaşık 120 metre uzunluğunda ve 50 metre genişliğindeydi. Çağının en gelişmiş ve en güçlü donanmasını yönetiyordu. Eğer bir karşılaştırma yapmak gerekirse yönettiği donanma Kristof Kolomb'un yaklaşık yüzyıl sonra yola çıkan donanmasından iki yüz elli kat daha büyüktü. Zheng He, donanmasıyla birçok kez engin denizlere açıldı. Bu yolculukları sırasında Sumatra, Malakka, Cava Adası, Seylan, Hindistan, İran, Arabistan, Afrika, Madagaskar, Sri Lanka ve Tayvan bölgelerine kadar gitti. Bu arada bilinmeyen birçok yerleri keşfetti. Özellikle 1405, 1412 ve 1421 yıllarında üç büyük sefer düzenledi. Bu seferleri sırasında Amerika kıtasına gitmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Zheng'in gemilerinden bazılarının Ümit Burnunun ötesine ulaştığına dair bazı deliller de vardır. Bu seferlerinde toprak işgal etmek, gittiği bölgelerin kaynaklarını yağmalamak gibi bir yola hiçbir şekilde başvurmadi. Gittiği bölgelerde insanlara dostça davrandı. Aradan yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen halâ başta Endonezya ve Kenya olmak üzere bölge insanların hikâye ve destanlarında övgü ve takdirle anılmaktadır³⁶.

Zheng He işgalci ve emperyalist bir anlayışa sahip değildi. Daha da önemlisi Çin yönetimi de o günün dünyasında en güçlü donanmaya sahip olmasına rağmen emperyalist amaçlar gütmüyordu ve gütmeydi. Üstelik yerli ekonomi oluşturma yabancı ticaretten ve özellikle işgallerden daha doğru ve iyi olduğuna inanıyorlardı. Konfüçyüs felsefesine sıkı sıkıya bağlı yöneticiler, sahip oldukları güçlü donanmayı Japon yağmacılara gözdağı vermek için inşa etmişlerdi. Donanmayla amaçlarına

³⁶ Kristof, Nicholas D., "1402: The Prequel", *New York Times*, 1 Haziran 2000

ulaşıp, Japon yağmacıları topraklarında uzak tutmayı başarmınca, kin ve düşmanlıklara vesile olacağını düşünüp donanmayı seferden men ettiler ve donanma demirlediği limanda çürümeye terk edildi³⁷. Konuya ilişkin önemli bir araştırmaya imza atan Nicholas Kristof'un tespit ve kanaati son derece manidardır: *Çinliler yeterince açgözlü değillerdi. Antik Çin bazı değerleri çok önemsiyordu; prestij, onur, kültür, sanat, eğitim, soyluluk, din... fakat para kazanmak bu listenin dışındaydı. Nicholas Kristof'un bu tespitlerinin Batı Yakasındaki karşılığını ise Kristof Kolomp'un 1503'de Jamaica'dan yazdığı bir mektuptan öğrenmek mümkün olmaktadır: Altın harikadır. Ona sahip olan arzuladığı bütün şeylere erer. Altın sayesinde ruhları Cennet'e bile sokmak mümkündür*³⁸.

Malacca kentindeki Stadthuys müzesinde bulunan Zheng He heykeli

³⁷ Levathes, Louise, *When China Ruled the Seas: The Treasure Fleet of the Dragon Throne, 1405-1433*, Simon & Schuster, New York, 1997

³⁸ Ulutan, Burhan, *İktisadi Doktrinler Tarihi*. 169

İkinci örnek Japonya ile ilgilidir. Avrupa'nın işgalci askerleri ve yağmacılığı hayat tarzı edinmiş suçluları XVI. yüzyılda Japonya'ya gittiklerinde, Japonlar ilk kez ateşli silahlarla tanıştılar. Japon zanaatkârlar, Avrupalılarda gördükleri ve etkisine tanık oldukları silahları hızla geliştirdiler. Yağmur altında bile ateş edebilen mekanizmayı Japon ustalar keşfettiler. Yüzyılın sonlarına doğru Japonya'daki ateşli silah miktarı Dünya'nın diğer ülkelerindekinden daha fazlaydı. Ancak Japonlar 1600'lerin ilk yıllarından itibaren hızla ateşli silahları terk etmeye başladılar. Zira, Japon kültüründe önemli bir yere sahip olan Samuraylar ateşli silahları kaba ve zarafetten yoksul olduğunu, işi askerlik olmayanların da kolaylıkla kullanabilmesinin kabul edilemez olduğunu, silah kullanma onurunu yok ettiği düşündüler. Hâlbuki onlara göre savaş, işi savaşmak olan kimselerin teke tek çarpışmasını gerektiren, savaşanların birbirlerini tanıdığı bir eylemdi. Ateşli silahlar ise bunların hiçbirisini gerektirmiyordu.

Konuya ilişkin üçüncü örnek ise Osmanlı'dan. Kemalpaşazâde (1468-1536), Yavuz Sultan Selim'e Lütfi Paşa (1468?-1564) ise Kanunî Sultan Süleyman'a Osmanlı deniz gücünü desteklenip kuvvetlendirmeleri gerektiğini, eğer ihmalkâr davranılırsa Avrupalıların çok yakın zamanda denizlerde egemen olacaklarını rapor ederler. Bu raporlar üzerine Süveyş üzerinden Akdeniz Kızıldeniz arasında bir kanal açarak Akdeniz'deki nispeten daha güçlü Osmanlı donanmasını Hint denizine kaydırma planları yapılır. Fakat *cihan iktisadiyatında mühim değişiklikler yapacak olan bu büyük işten*³⁹ tarihsel olarak bilmediğimiz bir sebepten dolayı vazgeçilir. Fakat sonraki yıllarda dahi fırsatın halâ kaçırılmadığını düşünenler çıkar. Emir Mehmed İbn Emîr Huseyn el-Su'üdî bunlardan birisidir. 1580'lerde III. Murat'a hitaben yazdığı *Tarih el-Hind el-Garbî* isimli kitabında, dikkatleri, Avrupalıların Amerika, Hindistan ve İran Körfezi kıyılarına yerleşmelerine çeker ve bu işten pay almanın kolay ve önemli olduğunu ifade eder. Benzer çağrı 60 yıl sonra, 1640'da, bu sefer de Ömer Talib isimli bir Osmanlı tarafından tekrar dile getirilir:

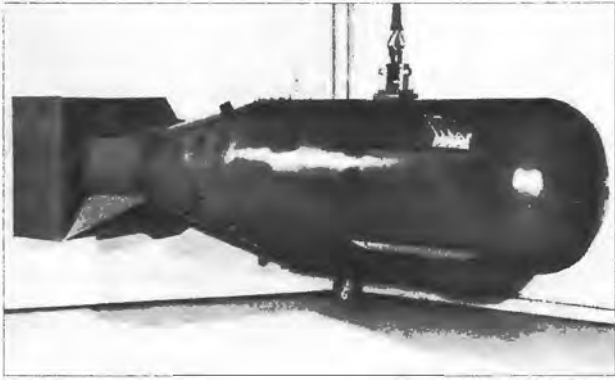
³⁹ Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III/33

Şimdi Avrupalı Portekiz ve İngiliz'ler yeryüzünün her tarafını öğrenip, bütün dünyada gemileri işliyor. Dünyanın bütün mühim iskele, derbend ve limanlarını işgal ediyorlar. Evvelce Hind, Sind ve Çin emtiası, Suveyş'e ve oradan Mısır'a gelir ve bütün dünyaya oradan (yani İslamların elinden) yayılırdı. Şimdi o emtia Portekiz, İngiliz ve Felemenk gemileriyle Frengistan'a gidiyor ve oradan dünyaya yayılıyor. Kendilerinin lazım olmayan emtiayı, İstanbul'a ve sair İslam devletlerine getirip beş misli fiyatla satıyorlar. Bu yüzden mâl-i Kârûn'a malik oluyorlar. İslam memleketlerinde altın ve gümüş bu yüzden azalmaktadır. Osmanlı Devleti, Yemen taraflarının sevahilini ve oradan geçen ticareti ele geçirmeli. Yoksa daha az bir zaman muattal kalırsak Küffar-ı Fireng İslam vilayetlerini alıp zappededecektir⁴⁰. Ancak işgali ve yağmalamayı bir yöntem olarak doğru bulmayan Osmanlı yöneticileri ve onların danışmanları olan ulema tüm bu çağrılara olumlu cevap vermez, gönderecekleri birkaç parça gemi ile tüm Amerika kıtasına el koyacaklarını biliyor olmalarına rağmen böylesi bir girişimde bulunmazlar.

Nagasaki'ye atılan Fat Man

⁴⁰ Togan, Z. Velidi, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, 126,127

Hiroşimaya atılan little boy

Ne var ki bugünün dünyasında egemen olan zihniyet ve hayat tarzı modernitenin ilke ve eğilimlerine göredir. Modernite ise her bakımdan çatışmacı ve şiddet yanlısıdır. Böyle olduğu için de tüm dünyayı savaş alanına çevirmiştir. Konuyla ilgilenen bazı savaş tarihçileri ve sosyal bilimciler, savaşların tarihsel seyrini ve niteliğinde gerçekleşen değişimleri araştırmış bulunuyorlar. Konuyla ilgili birçok somut veriye ulaşılmış durumdadır. Michaud'un⁴¹ tespitleri bağlamında bazı örnekler vermek gerekirse; Singer ve Small, ölçüt olarak en az 5.000 askerin katıldığı ve 1000 kişinin öldüğü veya yaralandığı savaşlarla ilgili araştırmalarında 1816-1965 yılları arasında 367, Rihardson ise aynı ölçütleri kullanarak 1820-1949 yılları arasında 317 savaş belirlemiştir. 1816-1965 yılları arasında en az 500.000 nüfusa sahip, uluslararası alanda tanınmış bağımsız devletlerin arasında gerçekleşen savaşlarla ilgili bulgular şöyledir:

Bölge	Birçok ülkenin çarpıştığı Savaşların kurbanları	İki ülkenin çarpıştığı Savaşların kurbanları
Avrupa	22.430.000	21.973.700
Amerika	459.300	929.500
Afrika	8376200	29800
Ortadoğu	10.986.700	783800
Asya	16.639.700	5.472.800

⁴¹ Michaud, Yves, Şiddet, 20-24

Pitirim Sorokin yaptığı bir araştırmasında 1601-1925 yıllarında 9 Avrupa ülkesi (Avusturya, Fransa, İngiltere, Rusya, Polonya, İspanya, İtalya, Hollanda, Almanya) arasındaki savaşları araştırmıştır. Tespitleri şöyledir:

Yüzyıl	Kurbanlar	Nüfus	Silahlı güçler	Siviller
20. yüzyıl (1925'e kadar)	22035.150	401000000	50425000	340575000
19. yüzyıl	3645620	238000000	24333800	213666200
18. yüzyıl	4505990	135000000	31055500	103944500
17. yüzyıl	3711090	100000000	25795000	74204000

İlk tablodaki veriler dikkate alındığında savaş kurbanlarının en yüksek sayıya ulaştığı bölgenin modernitenin anayurdu ve beşiği olan Avrupa olduğu anlaşılır. Ancak Avrupa dışındaki bölgelerdeki savaş kurbanlarının da görece yüksekliğinden hareketle modernite lehine sonuca ulaşmak mümkün değildir. Zira Avrupa dışındaki bölgelerdeki savaş kurbanları da ya doğrudan veya dolaylı olarak modern zihniyetin kurbanlarıdır. Bu bakımdan Afrika'da ve Asya'da ölenlerin Avrupa'nın sömürgecilik girişimlerinin ürünü olduğu unutulmamalıdır. Yine Ortadoğu'daki kurbanların çok büyük bir miktarının modernitenin ilk en büyük kitlesel savaşı olan Birinci Dünya Savaşının, Asya'daki kurbanların da yine modernitenin insanlığa armağanı olan ikinci en büyük savaşın kurbanları olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeptendir ki Michaud hiç tereddüt etmeden şu tespitini dile getirmiştir: *Genel olarak çağdaş savaşların daha kanlı olduklarını, sivil halkı daha fazla etkilediklerini ve daha geniş kitlelere yayıldıklarını söyleyebiliriz... Eski savaşlar sayıca daha çok olmakla beraber, bugünküler kadar korkunç değillerdi*⁴².

Modernite ile insanlığın ulaştığı aşamayı daha açık görmek için birinci ve ikinci dünya savaşlarının bazı özelliklerini dikkate almak yararlı olacaktır: 28 Temmuz 1914'te başlayan ve 11 Kasım 1918'de sona eren Birinci Dünya Savaşına tüm ülkelerden 65.038.810 asker katılmış, resmi rakamlara göre toplam

⁴² Michaud, Yves, Şiddet, s. 22

8.556.315 kişi ölmüş, 21.219.452 kişi yaralanmış ve 7.750.945 kişi kayıp veya esir olmuştur⁴³.

Birinci Dünya Savaşı ile gündeme gelen bir savaş tarzı, klor gazı kullanarak tarihteki ilk kimyasal saldırının gerçekleştirilmiş olmasıdır. İkinci Dünya savaşına gelince, bu savaşta 25 milyon asker, 47 milyonu sivil olmak üzere toplam 73 milyon kişi ölmüştür. Tüm Avrupa ve Japonya kana boyandı. Elbette ki ölenlerin sayıları konusunda kesinlik söz konusu değildir. Gerçek rakamlar bunun biraz üstünde olabileceği gibi biraz altında da olabilir. Daha çok savaşın galibi müttefik devletlerin resmi kuruluşlarının dile getirdiği bu rakamlar, özellikle Hitler'i ve Hitler faşizmini olduğundan daha da korkunç göstermek için abartmış olmaları kuvvetle muhtemel olmakla birlikte, kendilerini masum göstermek için de bazı rakamları olduğundan daha az göstermiş olabilirler. Bu kanaatimizin en önemli dayanağı, hemen hiçbir zaman gündeme getirilmeyen savaş sonrası katliamlardır. Zira savaş sonrası katliamları gündeme getirmenin müttefik devletlerin aleyhine, buna karşılık mihver devletlerin lehine olacağı açıktır. Ama bugün başta ABD olmak üzere müttefik devletlerin katliamlarına ilişkin bazı önemli bilgilere sahip bulunuyoruz. Bu bakımdan önemli bir kaynak ve örnek olarak Kanadalı gazeteci ve tarihçi James Bacque'nun bulguları dikkate alınabilir. Bacque tarafından *yardımcımla ben, ortaya çıkarmakta olduğumuz gerçeklere uzun süre inanamadık* cümlesiyle özetlenen bulgular, yaşanan katliamların, uygulanan fiziksel ve psikolojik şiddetlerin boyutunu göstermesi açısından önemlidir. James Bacque'nun tespitlerine göre aralarında hamile kadınların, 9 yaşında çocukların, 80 yaşında ihtiyarların da bulunduğu 800 bin ile bir milyon arasında bir kitle resmen savaşın bitişinden sonraki aylarda başta ABD askerleri olmak üzere müttefik devletler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak öldürüldüler. Yaşanan sürecin biraz daha ayrıntılı hikâyesi şöyledir:

Almanya'sının tesliminden sonra, gündeme gelen önemli konu Avrupa'yı özellikle de Almanya ve Avusturya'yı Nazilerden

⁴³ NTV Tarih dergisi - Şubat 2009, Sayı 1, 21

arındırma (Fransızca: *Épuration légale*, Almanca: *Entnazifizierung*) sürecidir. Nazilerden arındırma faaliyeti Nazilerle işbirliği yapmış veya taraftarı olmuş kimseler kadar rejiminin sembollerinin de kaldırılmasını içermektedir. Bu konuda tüm Müttefik Devletler genel prensipte uzlaşmış olsa da denetimlerindeki topraklarda uygulamalar çok farklılık arz etmiştir. *Nazilerden arındırma* kararı 17 Temmuz 1945 - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Almanya'nın başkenti Berlin'nin 26 km güneybatısındaki Potsdam'da toplanan Potsdam Konferansında alınır. Yapılan çalışmalarda Alman halkının uzun vadede eğitilmesi ihtiyacından bahsedilmiş, sorumluluğun da işgal yönetiminde olduğu belirtilmiştir. Berlin'deki Müttefik Komutanlığı 1946 yılı Ocak ayından itibaren konuyla ilgili uygulamalara başlar. 1 Nisan 1946 tarihine gelindiğinde kanuni olarak *Nazilerden arındırma* programının sorumluluğu Alman yönetimine devredilmiştir. Bu kapsamda belirli kişiler ve kuruluşlar gözlemlenerek bunlara dair kararlar alınır. Bu kapsamda olmak üzere ABD Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Dwight Eisenhower, yayınlanan 1067 numaralı emir çerçevesinde konuyu ele alır. ABD denetimindeki bölgelerdeki 18 yaşının üzerindeki için belirli kategoriler oluşturulur:

- 1- Öne çıkan suçlular
- 2- Suçlular (militanlar, savaştan para kazananlar)
- 3- Düşük seviyedeki suçlular
- 4- Sempatizanlar
- 5- Suçsuzlar

1947 yılı itibarıyla ABD denetimindeki bölgelerde 90.000 Nazi tutuklanır, 1,9 milyon kişinin de mesleklerini icra etmeleri yasaklanır. Bunların sadece el emeğine dayanan işlerde çalışmasına izin verilir. 1948 yılıyla birlikte soğuk savaş koşulları *Nazilerden arındırma* sürecini doğrudan etkilemeye başlar. Oluşmakta olan Doğu Bloku daha çok gündeme gelir, arındırma mahkemeleri hızlandırılır. Sanıkların yeterince araştırılmadığı süreçlerde kısa sürede karar verme baskısı süreci anlamsızlaştırır. Harry S. Truman Başkanlığında Nazilerden arındırma

süreçleri artık cadı avına benzedikleri için eleştirilir hale gelir. Özellikle ABD yönetimi tarafından sahip çıkılmamaya başlanan *Nazilerden arındırma* süreci, Batı Almanya Başbakanı Konrad Adenauer'ün girişimleriyle sona erdirilir. Adenauer, süreç boyunca ana suçluların cezalandırıldığını savunarak hükümet olarak başvuru yapan rejim kurbanlarına tazminat vermeyi kabul eden bir politikayı uygulamaya başlatır. *Nazilerden arındırma* yasaları yürürlükten kaldırılınca eski Nazilere yeniden devlette iş olanakları oluşturulur. Bu kapsamda çıkartılan af yasasından 792.000 kişi faydalanır.

Nazilerden arındırma süreci ile ilgili dokümanların Amerikalılarca imha edilmiş olması, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin Nazilerin yaptıkları katliamları tespitiye yönelik araştırmalara büyük destek vermelerine karşılık, savaş sonrasında Amerikan ve Fransız kamplarında olup-bitenlerle ilgili araştırmaları engellemesi gibi sebeplerden dolayı bugüne kadar büyük oranda karanlıkta kalan süreçte yaşananlar büyük bir insanlık dramıdır. Savaş sonrasında sağ olduğu bilinen 1 milyon 700 bin civarında Alman askeri ülkelerine hiç dönmemiş, akıbetlerinin de ne olduğu öğrenilememiştir. Amerikan Genelkurmayı tarafından icat edilmiş olan *Silahsızlandırılmış Düşman Kuvvetleri* tanımlaması Alman savaş esirlerine Cenevre Sözleşmesi gereğince muamele sorumluluğundan kurtulma imkânı sağlamıştır. Alman esirler öncelikle açlığa mahkûm edildiler. Kızılhaç'ın gönderdiği yiyecek dolu trenler, ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle geri çevrildi. Ölen Almanları kamp dışına taşıyanlara yiyecek verilmesi ve karınlarını doyurmalarına imkân sağlaması, ölen arkadaşları ortadan kaldırmak ayrıcalık sağlayan bir işe dönüştü. Kamplardan birisi Ren nehrine birkaç yüz metre mesafede olmasına rağmen esirler susuzluktan idrar içmek zorunda kaldılar. Stokta ihtiyacı karşılayacak kadar çadır ve battaniye olmasına rağmen çoğu esir battaniyesiz ve çadırsız halde açık arazide kaldı, zira kamp binası kapasitesinin üstünde doluydu. 6.000-8.000 kişilik bir kampa 32.900 kişi konulmuştu.

Şiddet ve Aile

Faili insan olan şiddet, bugünün dünyasında hemen her ortamda açığa çıkabilmektedir. Maalesef, *kutsal bir kurum, sıcak bir yuva, sığınak...* olan aile ise şiddetin görüldüğü, hatta yuvalandığı yerlerden birisi olup-çıkıştır. Aile içi şiddet, dövme ve/veya yaralama, sakatlama, cinsel saldırı, tecavüz, öldürme gibi somut ve dolayısıyla kolay tespit edilebileceklerden; tespit edilmesi son derece zor olabilen sözel, duygusal, zihinsel şiddet eylemlerine kadar uzanabilmektedir. Aile içi şiddeti, diğer şiddetlerden ayıran önemli özelliklerden birisi, aile içi şiddette devamlılık eğiliminin son derece yüksek olmasıdır. Yapılan çeşitli araştırmalar⁴⁴ aile içi şiddetin, bulaşıcı bir nitelikle ailenin üyeleri arasında yaygınlık kazanma eğiliminde olduğunu ve kuşaklar arasında devamlılık gösterdiğini açığa çıkarmıştır. Şiddetin çoğu zaman bir sorun çözme aracı olarak görülmesi, aile içi şiddetin yaygınlığında etkin olmaktadır. Bu önemli işlevi sebebiyle genç kuşaklar, ebeveynlerinin evinde tanık oldukları şiddeti *normalleştirip*, daha sonra kendi evlilik hayatlarında da uygulayarak, pekişmesine ve devamına katkıda bulunmaktadırlar. Bu ise bireyin toplumsallaşma koşullarıyla ilgili bir durumu ifade etmektedir.

Ailede özellikle eşler arasında görülen tüm şiddet beş ayrı kategoride ifade edilebilir:

Duygusal şiddet: Eşlerden birisinin diğerine uyguladığı duygusal şiddetin en yaygın biçimlerini yetersiz fiziksel ve duygusal ilgi, ihmal, sevgisizlik, sempati eksikliği, anlayış göstermeme veya eşi sınırlı, monoton bir yaşama alanına ve tarzına kapatmak oluşturmaktadır. Bu yaygın ve genel duygusal şiddet türlerinin açılımını, aşağılama, bağırma, yetersiz olduğunu, hiçbir şey beceremediğini, çocuklarına bakamadığını söyleme, hastalık düzeyinde kıskançlık, korkutma, gizliliği bozma gibi tutum ve davranışlar oluşturmaktadır.

⁴⁴ Kaplan, N. & Sadocks, B. J. & Grebb, J.A., Aggression, Accident And Injuries", 174-175; İçli, T.G., *Ailede Kadına Karşı Şiddet ve Kadının Suçluluğu*, 21

Sözel şiddet: Bir kişinin eşine uyguladığı sözel şiddetin en yaygın biçimlerini tehdit, aşağılama, küçümseme, alay, bezdirme oluşturmaktadır. Sözel şiddet, her şeyden önce eşin özgüvenini yok etmeyi amaçlayan çok etkin bir saldırı yöntemidir. Sözel şiddet, aşağılama, küfür ve hakaretin yanı sıra, bazen eşe takılan aşağılayıcı bir isimle, bazen de eşin önem verdiği şeylerle, eşin bedeniyle, dış görünüşüyle alay edilerek sürdürülmektedir.

Ekonomik şiddet: Genellikle kocanın karısına uyguladığı ekonomik şiddetin en yaygın biçimlerini eşi parasız bırakma, eşe ait paranın ve malın elinden alınması, çalışmasına izin verilmemesi oluşturmaktadır.

Cinsel şiddet: Cinsel şiddet, en kısa biçimiyle, seksüel motivasyona bağlı gerçekleşen bir şiddet türü olarak tanımlanabilir. Eşlerden birisinin diğerine yönelttiği ve cinsel ilişkiyi hedefleyen cinsel şiddet üç farklı biçimden birisi biçiminde gerçekleşmektedir⁴⁵:

1- Cinsel şiddetin en yaygın biçimi olan bu türde sadece ilişki ile sınırlı olan bir zor kullanma söz konusudur. Eş ve özellikle de kadın bu durumda cinsel ilişkiye serbest iradesi ile rıza göstermemekte, ancak zora veya zor tehdidine boyun eğmektedir. Bu durumdaki eş, aşırı fiziksel baskıya maruz kalmamakla birlikte manevi acı duymaktadır.

2- Zorlama/şiddet sadece cinsel ilişki ile sınırlı değildir. Zorlama/şiddet cinsel ilişkide bulunma amacını gerçekleştirmekten öte fiziksel güç kullanılarak eşin ve özellikle de kadının rızası olmaksızın cinsel ilişkide bulunma biçiminde gerçekleşmektedir. Bu durumda mor gözler, kırık kemikler, kafatasında yarıklar, bıçak yaraları gibi izler görülebilmektedir.

3- Bu tür şiddet cinsel şiddetin en ağır kısmını oluşturmaktadır. Fiziksel cebrin sapıklıklarla birleşmesi ile sadistçe bir tavırla ırza geçme söz konusu olabilmektedir. Bu tür olaylarda genellikle pornografik filmler kullanılmakta, kadın filmde geçen sahneleri canlandırmaya zorlanmaktadır. Bu tür durumlarda kadınlar ağır bedensel ve ruhsal travma geçirmektedir.

⁴⁵ Bıçak, V., "Eşler Arası Cinsel Şiddet", *Radikal Gazetesi*, 10-7-2001

Cinsel şiddetin ikinci ve üçüncü biçimlerinin ayrılmaz bir özelliği olarak açığa çıktığı üzere, cinsel şiddetin önemli özelliklerinden birisini fiziksel şiddetle olan güçlü ilişkisi oluşturmaktadır. Her iki şiddet arasında genel ve yaygın bir ilişki mevcuttur. Yakınının (eşinin, sevgilisinin vs) fiziksel şiddetine uğrayan kadınların büyük bölümünün cinsel şiddete de uğradığı anlaşılmaktadır. Üstelik genellikle önce fiziksel şiddet gerçekleşmekte, fiziksel şiddeti cinsel şiddet takip etmektedir.

Fuhşa zorlama da cinsel şiddetin bir başka biçimini oluşturmaktadır. Fuhşa zorlamak, kocaların kendi seçtikleri başka erkeklerle karılarının cinsel ilişkiye girme talepleri kabul edilmediğinde, dayaktan sonra erkeklerin tecavüzüne uğraması biçiminde gerçekleşmektedir.

Fiziksel şiddet: Fiziksel şiddet, dövme, tokatlama, tekmeleme, yakma gibi eylemlerin yer aldığı ve beden üzerinde fiziksel etkileri gözlenebilen şiddet türüdür. Bir güç göstergesi ve hâkim olma arzusuyla ortaya çıkan şiddetten, en çok etkilenenlerden birisi kadınlar diğeri ise çocuklardır. Bir güç dengesi üzerine kurulan ailelerdeki şiddet, eşlerden birisinin diğere karşı kendini ispatlamaya çalışmasıyla başlamakta ve sonra biçim değiştirerek devam etmektedir. Şiddet kendi kendini doğuran ve çoğaltan bir yapıya sahip olduğu için bir kez uygulandığında devamı kolaylıkla gelmektedir.

Ailedeki fiziksel şiddetin çoğunlukla mağduru olan kadına, kocası, babası, erkek kardeşi veya oğlu tarafından uygulanan şiddet maalesef tüm dünyada son derece yaygındır. Bunun somut delillerinden birisi Uluslararası Af Örgütü'nün hazırladığı *Yok Edilen Kadınlar*⁴⁶ adlı raporda ifade edilen bulgulardır. Söz konusu raporda belirtildiğine göre, dünyada ortalama her 5 kadından birisi fiziksel şiddete uğramaktadır. 1999 yılında Avrupa Komisyonunun, kadına ve çocuğa yönelik aile içi şiddete karşı bilinç geliştirilmesine yönelik başlattığı *Avrupa Kampanyası*⁴⁷ çerçevesinde AB ülkeleri arasında yapılan bir kamuoyu yoklamasında, 10 Avrupalının 6'sında aile içi şiddetin yaygın bir sorun olduğu belirlenmiş, 9'unda ise Avrupa Birliği, kadın ve çocuğa yönelik aile içi şiddetin yaygınlığına dikkat çekerek, bu konuda etkin bir mücadeleye girişilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu, soruna ilişkin bilinç düzeyini gösteren önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilmekle birlikte, esasen sorunun boyutunu göstermesi açısından son derece ürkütücü bir orandır.

Bugüne kadar gerçekleştirilen araştırmaların ortak sayılabilecek bulgularının göre ailede görülen şiddet gelişmiş, modern, kalkınmış toplumların en önemli sorunları arasında ve en önlerde yer almaktadır⁴⁸. Yapılan birçok araştırma ile, modernitenin beşiği olan ülkelerdeki yardım istemek için polise başvuranların büyük kesiminin aile içi şiddetin mağdurları olduğu tespit edilmiştir. Daha da önemlisi, mesleklerinin gerektirdiği operasyon veya işlerde uğraşırken öldürülen polislerin %22'si (ABD'de) aile işi şiddete müdahale ederken öldürülmüştür. Polis teşkilatında gerçekleşen ölümlerin sebepleri arasında başka hiçbir sebep bu orana ulaşmamaktadır⁴⁹. ABD'de işlenen cinayetlerin % 25'i aile içi şiddet sonrasında gerçekleşmektedir⁵⁰. İngiltere'de Polis kayıtlarına dayalı gazete haberlerinde yer alan adam öldürme olaylarının %42'sini ailedeki tartışmaların

⁴⁶ www.biglook.com/haber/kadinlargunu/siddet.asp

⁴⁷ www.europa.eu.int/comm/justice-ome/project/daphne/en/index.htm

⁴⁸ İlkkaracan, Pınar. *Sıcak Yuva Masalı: Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz*, İstanbul, 1996, s.22

⁴⁹ Eitzen D. Stanley- Zinn, Baca, *Social Problems*, 358.

⁵⁰ Eitzen D. Stanley- Zinn, Baca, *Social Problems*, 358

sonunda gerçekleştiği ve kurbanların 1/3'ünün çocuklar olduğu anlaşılmıştır⁵¹. Yine ABD'de yapılan kapsamlı bir araştırmada⁵² 47 milyon ABD'li aileyi en iyi temsil edebilecek her yaş, ırk, sınıf ve bölgeden seçilen 2143 örneklem aileden bir yetişkin ile görüşülmüş ve bunlara ailelerindeki muhtemel şiddet ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Görüşülen aile temsilcilerinin % 17'si son bir yıl içinde görece daha hafif olan şamar, tokat, itme veya bir nesne fırlatma biçiminde gerçekleşen şiddetin, % 6'sı ise görece daha kıyıcı olan tokatlama, ısırma, tekmeleme, bir şeyle vurma, tabanca veya bıçakla saldırı biçiminde gerçekleşen şiddetin kendi ailelerinde görüldüğünü ifade etmişlerdir. Bu araştırmanın ilginç bulgularından birisi ise, kocaların karılarını şiddet amaçlı olarak, karılarının kendilerini ısırdığından daha fazla ısırma ve tokatlamalarıdır. Hâlbuki şiddetin faili veya mağduru kadının ısırmayı bir saldırı veya savunma aracı olarak kullandığı düşünülürdü. Araştırmanın genel bulgularına göre ABD'de her yıl 3 milyon ailede görece kıyıcı olan şiddet görülmekte, buna görece hafif şiddetler de ilave edilirse her yıl 7,5 milyon ABD'li ailede şiddet olayının gerçekleşmektedir.

Şiddet ve Çocuk

Çocuğa yönelik şiddetin esasen her çağda ve her toplumda mevcut olduğunu biliyoruz. Hatta eski çağlarda bazı toplumlarda çocukların doğar doğmaz babaları tarafından öldürülmelerinin bir babalık hakkı olarak onaylandığı biliyoruz. Roma bunun en bildik örneğini teşkil etmektedir. Roma'da babaların çocuklarını öldürme, satma, terk etme gibi yasal hakları vardı. Çin, Hindistan, Meksika ve Peru'da bebeklerin nehirlerle atılarak öldürülmeleri dinsel bir tören niteliğini kazanmıştı. Fakat bunlar, tarihsel ve toplumsal istisnalar değildir. Hemen her zaman çocukların köle olarak satılmaları, kurban edilmeleri, boğaz tokluğuna çalıştırılmaları son derece yaygın uygulamalar arasında hep yer almıştır. Modern zamanlar ise çocuğa yönelik şiddet

⁵¹ Browne, Kevin, "Violence in the Family and Its Links to Child Abuse", *Bailier's Chincal Pediatrics*, England, 1/149-164

⁵² Eitzen D. Stanley- Zinn, Baca, *Social Problems*, 370, 371

türlerinin hem arttığı ve hem de çeşitlendiği bir dönemi teşkil etmektedir. Çünkü yukarıda değinildiği üzere, modernite şiddeti son derece yaygınlaştırmıştır. Şiddet daha çok da kadınlar ve çocuklar üzerinden gerçekleşmektedir. Hayatın değişik alan ve aşamalarında şahit olunan şiddetler, özellikle de çocuklarda şiddete yatkınlığı doğurmakta ve artırmaktadır. Televizyon ve internet ise şiddetin en önemli öğrenme araçları durumundadır. Televizyon ekranından yansıyan olumlu model, çocuklar için ne kadar yapıcı ise, olumsuz model de o denli yıkıcıdır. Buna rağmen, günümüzde TV'de şiddet haberlerden, filmlere, dizilerden çizgi filmlere dek her yerde her an hayatın bir parçası olarak sunulmaktadır. Bu da özellikle şiddetin sıradanlaşması gibi çok tehlikeli bir olguyu beraberinde getirmektedir. Filmlerde sevilen karakterler karşısındaki kişilere şiddet uyguladıklarında çocuklar tarafından coşku ve heyecanla izlenmekte ve bütün bu olaylar çocuklar tarafından günlük hayatta model alma yoluyla uygulamaya dönüştürülmektedir. Daha da önemlisi, çocuklar bilgisayar oyunları üzerinden şiddetin sanal faili olmayı öğrenmekte ve hatta günlerinin birkaç saatini daha fazla adam öldürme çabasına ayırmaktadırlar. Bunlar ise insanlığın masum çağını temsil etmesi gereken çocukluk çağını şiddetle içli dışlı hale getirmekte; çocuk zihinleri şiddetin faili olmayı öğrenerek oluşmaktadır.

Çocukların, tanık oldukları saldırganlıklardan etkilenip kendi davranışlarına yansıttıklarıyla ilgili birçok araştırma yapılmış ve neredeyse hepsi de söz konusu etkilenimi olanca açıklığıyla ispatlamıştır. Bu konuda özellikle dikkate alınması gereken son derece önemli bulgulara ulaşmayı sağlayan araştırmalardan birisi Eron ve Huesmann'a⁵³ aittir. Bu iki bilim adamı izlenen şiddet konulu filimler ile çocukların davranışları arasındaki korelasyon katsayısının son derece yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Eron ve Huesmann, daha önce şiddet filmleri izleterek davranışlarını inceledikleri çocukları 11 yıl sonra tekrar incelediklerinde,

⁵³ Eron, L.R.& Huesmann, R., "Adolescent Aggression and Television", *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1980, 319-331

bu çocukların davranışlarında, şiddet konulu filimler izlemeyen çocukların davranışlarından daha fazla saldırganlık tespit etmişlerdir. Hâlbuki bu çocuklar (şimdinin gençleri), 8 yaşındayken araştırma gereği çok sayıda şiddet filmi izlemiş olmalarından sonra diğer gruptaki çocuklardan daha fazla şiddet filmi izlememişlerdir. Husmann, Lagerspetz ve Eron⁵⁴ üçlüsünün daha sonra yaptığı bir başka araştırma ile Wiegman, Kuttschreuter ve Baarda⁵⁵ üçlüsünün araştırmaları aynı sonuçlara ulaşmayı sağlamıştır. Türkiye’de gerçekleştirilen bir araştırmada Elazığ İslahevinde bulunan, suç işlediklerinde yaşları 12-17 arasında değişen (ortalama 15.0±1.2), 106 erkek hükümlü çocuk/ergenin tamamı, daha önce suç işlememiş benzer sosyo-ekonomik düzeydeki yaşları 13-18 arasında değişen (ortalama 15.6±1.3) 126 erkek okul öğrencisiyle medya ve müzik izlemleri yönünden karşılaştırılarak, iki grup arasındaki farklılıklar ortaya konmuştur. Hükümlü çocuk/ergenler ıslahevine girmeden önce ortalama 34-39 saat/hafta televizyon seyrederken, kontrol grubu olgularının 19-26 saat/hafta televizyon seyrettikleri belirlenmiştir. Ayrıca hükümlü çocuk/ergenlerin %51,9’u şiddet içerikli macerasavaş filmi seyrederken, suç işlememiş okul öğrencilerinde bu oran %25,4 olarak tespit edilmiştir. Her iki grup arasında anlamlı farkların olması, medyanın çocuk/ergenlerin şiddet davranışlarına yönelmesinde rol oynadığını göstermekte olup, bu konuda ilgili kişi ve kurumların ciddi önlemler alması gerektiği kanaatine varılmıştır⁵⁶.

Körfez Savaşı devam ederken İngiltere’de Hull Üniversitesi araştırmacılarından Martin Shaw ve Roy Car Hill tarafından yetişkinler üzerinde yapılan bir araştırma, savaş haberlerinin toplumun % 31’ini tedirgin ve huzursuz ettiğini ortaya koymuştur.

⁵⁴ Huesmann, L.R.&Lagerspetz, K.& Eron, L., “Intervening Variables in the TV Violence-Aggression Relation: Evidence From Two Countries”, *Developmental Psychology*, V.20, 1984, 746-775

⁵⁵ Wiegman, O& Kuttschreuter, M.&Baarda, B., *Television Viewing Related to Aggressive and Prosocial Behaviour*, Netherlands: University of Twente, 1986.

⁵⁶ Tokdemir, M., Küçük, H., “Çocuk Suçluluğu ve Medya” *Adli Tıp Bülteni*, 2000, C.5, S.3

Araştırmaya katılanların %56'sı da savaş haberlerinin aile üyelerinin üzerinde olumsuz tesir bıraktığını belirtmiştir. *En önemli haber nedir* sorusuna verilen cevap: %54 savaş-ölüm, %14 kaza-ölüm, %32 diğer biçiminde olmuştur. Burada ortaya çıkan sonuç, yetişkinlerin dünyasına ait olan ölüm kavramının artık çocuğun dünyasında yer almaya başladığıdır. *Haberden alınan güzel ileti nedir* sorusuna her 5 çocuktan biri, *güzel haber yoktur* cevabını vermiştir. Erkek çocukların %17'si, kız çocukların %5'i savaş ve ölüm görüntüleriyle yüklü olan *Bosna-Hersek* ve *Çeçenistan* haberlerini *güzel haber* olarak değerlendirmişlerdir. Bu durum erkek çocukların giderek şiddet yüklü haberlerden hoşlanmaya başladıklarının ürkütücü sinyallerini vermektedir. Kız çocuklarında ise, erkeklerin aksine, haberlerin etkisiyle çevre duyarlılığının gelişmeye başladığı görülmektedir⁵⁷.

ABD'de 700 genci 16 yıl boyunca izleyerek gerçekleştiren araştırmaya göre⁵⁸ şiddete başvurma eğilimi izlenen programlardaki şiddet içeriğinin artmasıyla doğru orantılı olarak

⁵⁷ www.20.brinkster.com /maxibul/yazar05.htm

⁵⁸ www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A31674-2002Mar28.html

artış göstermektedir. Araştırmanın ilginç sonuçları televizyonun olumsuz etkisinin sadece çocukluk yaşlarında kalmayıp, yetişkinliğe doğru da kalıcı etkilerinin sürdüğünü göstermiştir. Araştırmayı yürüten Iowa Eyalet Üniversitesi profesörü Brad Bushman'a göre kişiler TV ile şiddet arasındaki bu ilişkiyi pek ciddiye almıyorlar. Ancak bu araştırmanın da ortaya çıkardığı gibi şiddet içerikli medya ile şiddet riski arasındaki ilişki örneğin kondom kullanma ile AIDS riskini azaltma arasındaki ilişkiden, fazla kurşun bulunan ortamlardaki çocuklarla zekâ düzeylerinin azalması arasındaki ilişkiden, asbestos ile sonuçları arasındaki ilişkiden, ikincil sigara içicileri ile kanser arasındaki ilişkilerin hepsinden daha kuvvetli bir ilişkidir. Araştırmanın bulgularına göre günde bir saatten az televizyon seyreden 14 yaşındaki deneklerin sadece % 5,7 si 16 ile 22 yaşları arasında şiddet eğilimi göstermiştir. Günde bir ile üç saat arasında televizyon seyredenlerde şiddet eğilimi % 22,5'e çıkmaktadır. Günde üç saatten fazla seyredenlerde ise bu % 28,8 olmaktadır.

Hayvanlara Yönelik Şiddet

Modern insanın şiddet bağlamında hayvanlarla ilişkisini iki ayrı başlıkta ele almak mümkündür. Birincisi, modern insanın tanrı rolünü üstlenmesinin gereğine uygun olarak, tanrıçılık oynaması, yoktan yaratamasa da mevcutlardan bir şeyler yaratmaya kalkışarak tanrılığını ispatlama çabasıyla ilgilidir. İkincisi ise modern zihniyetin öngördüğü yaşam tarzının gereğine uygun olarak hayvanlara yönelik şiddet tercihidir.

Tanrılık Oyunu veya Modern İnsanın Yaratma Çabası

Hümanizm ile *tanrılığını* ilan eden modern insan, *tanrılığının* gereği olarak bir şeyler *yaratmak* istedi. Esasen bu istek modern bilimin en önemli motivasyon faktörlerinden birisi olarak da anlam kazandı. Modern insan, yaratıcılığını gösterebilmek, tanrı olduğunu bizzat kendisine ispatlamak için doğaya yönelmesiyle birlikte bilimi baş döndürücü bir hızla geliştirdi. Bilimin gelişmesi, *tanrıçılık* oynayan modern insana, tanrı olabileceğine

yönelik kanaatini daha da pekiştirdi. Modern insan böylelikle hammaddesini hazır almakla birlikte, bu hammadde üzerinden bir şeyler yaratma çabasına girdi. Hammaddesi doğaydı, doğanın unsurlarıydı. Yaratma çabasıyla doğaya ve bu bağlamda da hayvanlara yöneldi. Modern insanın *yaratma* tutkusunu, hayvanları hammadde olarak kullanmasına, hayvanları değiştirip, dönüştürerek *tanrılığını* ispatlamaya yönelmesini sağladı. Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerin önemli sebeplerinden birisi olan bu *tanrıçılık* oyunu, hayvanlara yönelik şiddetin en önemli faktörlerinden birisi olarak anlam kazandı.

Hayvanlarla yapılan deneylerin bir kısmı sonuç itibarıyla bilimin daha da gelişmesine ve bazı bakımlardan da insana doğrudan veya dolaylı bir şekilde faydalar sağlamasına rağmen, bu deneyler, modelini Olympos tanrılarında bulan ve *tanrılığını* da bu modele göre inşa eden modern insanın ne kadar cani, zorba, acımasız olduğunu ortaya koydu. Gerçekleşen vahşetler, sahip olunan zorbalıklar, deneyler sonucunda elde edilen bilgilerin insana doğrudan veya dolaylı faydalar sağlamasıyla büyük oranda meşrulaştırılmış olsa bile, vicdanında halâ bir şeyler kalmış insanlar için yapılanların kabul edilemezliği ortadadır.

Deneylerde hayvanların kullanımının felsefi bir temele sahip olmasının tarihi XIX. yüzyıla dayanmaktadır. Hayvanların deneylerde kullanılışı özellikle tıp biliminin gelişmesiyle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda artmıştır. Bugün hayvanlar başta tıbbi deneyler olmak üzere çok değişik tiplerdeki deneylerde kullanılmaktadır. Psikolojik deneylerde, gıda maddeleri testlerinde, silahlarda, tütünde, ilaçlarda, kozmetik, toksik madde testlerinde kullanılmaktadır.

Hayvanların deneylerde kullanılmasına tepkileri yok etmek için, hayvanların bilince sahip olmadıkları, acıyı hissetmedikleri, canlılıklarının tamamen mekanik nitelikte olduğu anlayışı titizlikle işlenmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Kartezyen felsefe ise bu anlayışın önemli dayanaklarından birisidir. Zira Descartes'a göre hayvan canlı bir şekilde kesilirken yükselen çığlıkları bir çalar saatin vuruşlarından fazla bir anlam taşımamaktadır. *Descartes birçok canlı hayvan üzerinde deney yapmıştır.* Örneğin tavşan, yılan balığı, balık, inek gibi hayvanları öldürüp embriyosunu gözlemlemiştir. Birçok kişi de araştırmalarında Descartes'ı takip etmiştir. Hiçbiri deney yaptıkları hayvanların acı çektiğini düşünmemiştir. Hayvanların mekanik canlılar oldukları (bir tür makine) anlayışı dönemin yaygın kabullerinden birisini oluşturmuştur.

Bu anlayışa bazı vicdanlar itiraz edecek ve yaygınlaştırılan anlayışın yanlışlığı bazıları tarafından felsefi, diğer bazıları tarafından da bilimsel bir temelde savunulmaya çalışılacaktır. Bunlardan Frances Power Cobbe (1822-1904), 1875 yılında Londra'da faaliyete başlayan The Victoria Street Society adlı dernei kurmuştur. Bu dernein çalışması sonucu İngiltere'de *Royal Commission* oluşturulmuş ve *Hayvanlara İnsancıl Davranma Yasası* adlı ilk etik yasanın uygulamaya konulması sağlatılmıştır. Bu yasa ile *canlı hayvanlar üzerinde yapılacak denemelerin ancak Eyalet Sekreterliğinin kontrolü ile anestezi altında ve yalnızca yararlı bilim için yapabileceği karara bağlanmıştır.* Ancak buna rağmen bugün dahi hayvanlar üzerinde son derece vahşi deneyler yapmanın önüne geçilememiştir.

Günümüzde basit omurgalı hayvanlardan gelişmiş memeli hayvanlara kadar birçok hayvan türü denek olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda bazı ilkel omurgalıların kullanımında artışlar olsa da halen en fazla tercih edilenler bazı memeli türleridir. Kullanımda üst grupları oluşturanları sınıflandırırsak, en fazla kullanılanların sıçan, fare, tavşan ve balık, orta düzeyde kullanılanların ise domuz, kobay, hamster ve maymun olduğunu görürüz. Bir dönem bazı alanlarda çok kullanılan kedi ve köpeklerin yeni çıkan yasalar gereği deneysel amaçlı kullanımı neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bunda da yalnızlaşan ve yalnızlığını gidermek için kedi ve köpeği arkadaş olarak kabul etmek zorunda kalmasının etkisi vardır. Bu sebeptendir ki yakın zamana kadar, sahipsiz köpek ve kedilerin denek hayvanı olarak kullanımına itiraz edilmiyordu. Bugün kedi ve köpeğin denek malzemesi olarak kullanımına karşı çıkanlar, kedi ve köpek gibi bir hayvan olan diğer hayvanların en vahşi deneylerin malzemeleri haline getirilmelerine hiç ses çıkarmamaktadırlar. Çünkü onlara da ses çıkarmaları durumunda modernitenin dayattığı hayat tarzlarının değişmesi gerekecektir; bunu ise kabule müsait değildir.

Hayvanlarla yapılan ve tanrıçılık oynamaya kalkışmanın en tipik örneklerden sadece birisi olarak Vladimir Petrovich Demikhov (1916 -1998) dikkate alınabilir. 1930'larda ve 1950'lerde yaptığı çeşitli organ nakilleriyle ve özellikle de köpek başı nakilleriyle tanınan Demikhov, bir köpek yavrusunun başını, ön ayaklarıyla birlikte yetişkin bir köpeğe naklederek çift başlı köpek elde etmiş ve köpekler yaklaşık bir ay yaşamışlardır. Nakledilen köpek yavru olduğu için yetişkin ev sahibi köpeğin kalbi iki başa da yeterli kanı pompalayabilmekteydi. Her iki baş da ayrı ayrı süt içebilmekte, hatta birbirlerinin kulaklarını ısırabilmekteydi. Köpekler daha sonra tıp tarihine *Frankeştayn'ın Köpekleri* olarak geçmiştir. Bu çalışmalar Amerikalı cerrah Robert J. White'a (1926-2010) ilham vererek Dr. White maymunlarda baş naklini gerçekleştirmiştir. Uzun çalışmaları sonucunda bir maymunun başı başka bir maymunun gövdesine nakledilmiş ve hayvan bu şekilde yaşayabilmiştir.

Tüketim Dininin Kurbanı Hayvanlar

Tüketimi yaygınlaştırmak ve sürdürebilmek için beden köleliğini evrenselleştiren modernite, modern insana dayattığı güzellik takıntılarının gereğine uygun olarak her an her yerde hayvanları katletmektedir. Köpekler, kediler, tavşanlar, kuşlar, atlar, balıklar, fareler... Dünyada her yıl yüz milyondan fazla hayvan; deneylerde diri diri kesiliyor, vücutlarına zehirli kimyasallar damlatılıyor, yakılıyor, parçalanıyor, kör ediliyorlar. Hayvanlara yönelik bilimsel şiddetin en yaygın sektörünü ise kozmetik sektörü oluşturmaktadır. Her gün en modern ülkelerin en modern laboratuvarlarında tahminlere göre milyonlarca hayvan modern insanın güzellik tutkularına cevap vermek için katledilmektedirler. Kozmetik endüstrisinin uyguladığı hayvan deneyi yöntemleri şunlardan oluşmaktadır:

Draize Testleri: Draize göz tahriş testleri, ilk olarak 1940'larda uygulanmaya başlandı. Bu ilk deneylerde tavşanların gözlerine sıkılan bir maddenin ne kadar tahriş edici olduğu belirlenmeye çalışıldı. Bu testlerde hayvanlar genellikle sadece başlarını dışarıda bırakan aletlere sıkıştırılıyor ve böylece hayvanın gözünü kaşması ya da ovuşturması engelleniyordu. Bugün draize testleri çok yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Test edilmek istenen madde (örneğin, göz farı, rimel, çamaşır suyu, şampuan v.b.) hayvanın gözüne damlatılmaktadır/sürülmektedir. Deney için hayvanların alt göz kapağı dışarı çekilmekte ve böylece oluşan çanağa madde konulmaktadır. Sonra göz kapatılmaktadır. Bu

işlem bazen birkaç kez tekrar etmektedir. Deneye tabi tutulan hayvan (bu hayvan genellikle tavşandır) her gün gözlemlenerek, gözlerinde şişme, çıban, iltihap ve kanama olup olmadığı belirlenmektedir. Deney günlerce ve hatta bazen üç hafta sürebilmektedir. Bazı maddeler o kadar ciddi bir hasara yol açmaktadır ki, hayvanın gözleri bütün temel niteliklerini kaybetmektedir.

LD 50 (Lethal Dose –Yüksek Doz) Testleri: Bir maddenin ne kadar zehirli olduğunu belirlemek için akut oral toksisite testleri yapılmaktadır. 1920’lerde geliştirilen bu testlerde hayvanlara - ruj ve kâğıt gibi yenmeyen maddelerde olmak üzere - çok çeşitli maddeler ya zorla ya da boğazlarına soktukları bir tüple yedirilmektedir. Standart testler 14 gün süreyle uygulanmakta, fakat bazıları altı ay süreye kadar uzayabilmektedir. Tabii ki hayvanlar hayatta kalırsa. I. Deney süresince hayvanlarda kusma, ishal, felç, kasılma ve iç kanama gibi klasik zehirlenme semptomlarına rastlanmaktadır. En bilinen akut toksisite testi LD 50 (Lethal Dose) testidir. LD 50, *yüzde 50 öldürücü doz*, yani deneye dâhil edilen hayvanların yarısını öldüren madde miktarı anlamına gelmektedir. Bu dozu belirlemek amacıyla, örneklem olarak belirlenen hayvan grupları zehirlenmektedir. Genellikle, hayvanların yarısının öldüğü noktaya ulaşıncaya kadar hepsi şiddetli derecede hastalanarak yoğun bir acı çekmektedir. Oldukça zararsız maddeler söz konusu olduğunda bile hayvanların yarısını öldürecek konsantrasyonun belirlenmesinin iyi olacağı düşünülmekte ve çok miktarlarda madde hayvanlara zorla yedirilmektedir. Deneyin tek amacı maddenin ne kadarının hayvanların yarısını öldüreceğini ölçmekten ibarettir. Ölmekte olan hayvanların acısına son vermek, deney sonucunu etkileyeceği için böyle bir uygulama söz konusu değildir. Sadece Amerika’da, ABD Kongresi Teknoloji Değerlendirme Dairesi’nin (OTA) yaptığı açıklamaya göre her yıl *birkaç milyon* hayvan bu toksikoloji testlerinde can çekişerek öldürülmektedir.

Dermal Toksisite Testleri: Dermal Toksisite Testleri’nde, hayvanların kürkleri kazınmakta ve madde hayvanın cildine uygulanmaktadır. Tahriş olan yerlerini kaşımalarını önlemek

amacıyla hayvanlar hareket edemeyecekleri kutulara sıkıştırılmakta veya bir boyunlukla engellenmektedirler. Bu arada cilt kanayabiliyor, kabarabiliyor ve soyulabiliyor.

Vandalizm

Modern dönemlerde ve özellikle de modernliğin beşiği kentlerde ortaya çıkan vandalizm, bugün hem insanların ve hem de siyasi iradelerin en önemli problemlerinden birisi olarak anlam kazanmaktadır. Çünkü vandalizm insanların hayatlarını zorlaştırırken veya tehlikeye sokarken, kamu kaynaklarının da heba olmasına yol açmaktadır. Vandalizm, tehlike oluşturan veya zarar veren bir olgudur. Vandalizm, etimolojik olarak, *vandal* olarak nitelendirilen kişilerin halka ait mala zarar verici tutum ve davranışlarını ifade etmektedir. Vandalizm, sahibinin izni olmadan bir malın tahribi, hasara uğratılması, şeklinin ya da görünümünün bozulması olarak anlandırılmaktadır. Vandalist bir davranış bilgisizlik yüzünden olabileceği gibi zevk için de olabilmektedir. Vandal kişi, kişisel mallara veya kamu mallarına zarar verirken belirgin bir amaç taşımaz. Çoğu zaman anlık bir kararla harekete geçer ve zarar verici eylemini gerçekleştirir. Örneğin, yol kenarında park halinde duran bir otomobilin herhangi bir sebep olmadan lastiklerinin kesilmesi ya da camlarının kırılması veya bir binanın duvarlarına yazı yazmak suretiyle görünümünün bozulması vandalizmin gereğidir. Vandalizm yaygın olarak fiziksel çevreye verilen zarar olarak algılanıyorsa da canlılara yönelik de olabilmektedir. Acı çeksin, korksun diye sokak hayvanlarının kuyruklarına kutu bağlamak, boyunlarına ip bağlamak, keserek veya yakarak acı yaşatmak vandalist davranışlardandır. Bu bakımdan vandalist tutum ve davranışlar psikolojide sadece fiziksel çevreyle ilgili tahribatı değil, canlıları da içine alan genel bir saldırganlık tutumu olarak ele alınmaktadır.

Türkçede tahripçilik olarak da kullanılabilen vandalizm kavramı ilk defa Fransız yazar Abbé Grégoire tarafından 1794 yılında Paris'te yapılan bir toplantıda kullanılmış, Fransız Devrimi'ni izleyen yıllarda da vatandaşların tarihi eserleri tahrip etmelerini

önlemek gerektiği vurgulanırken *vandalizm* terimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu terim, aradan 200 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen günümüzde de ilk zamankiyle hemen hemen aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu tarihsel arka planıyla vandalizm, 1960'lı yıllardan itibaren başta ABD, İngiltere, İsveç gibi modern ülkelerde yaygın olarak dikkat çekmeye başlayan toplumsal, psikolojik, ekonomik ve yasal bir problemdir.

Vandalizm sürecinde, zorunlu olmamakla birlikte, çoğu zaman başlatıcı basit bir sebebin olması yeterlidir; örneğin vandalın can sıkıntısı, bir kamu kuruluşuna olan antipatisi veya bazı insanlara yönelik olumsuz kanaati gibi. Bunların sonucu

olarak vandal olan kişi yolculuk yaptığı otobüsün koltuğunu kesebilir, ihtiyacını karşılamak için girdiği tuvaletin kapısına yazı yazabilir, parktaki çiçekleri koparabilir... Vandalizm vakaları genellikle birbirini takip eder. Daha sonraki vandalizm olayının sebebi, genellikle bir önceki vandalist vakanın bıraktığı görüntüdür. Önceki hasarın kasten veya kaza ile olması sonucu değiştirmemekte ve onarılmayan küçük hasarlar, vandalist eylemlerin gerçekleştirenler için tahrik edici nitelikte olması nedeni ile daha büyük hasarların meydana gelmesine sebep oluşturmaktadır.

Vandalizmi açıklamaya yönelik en kapsamlı girişim, sosyal psikolojik bir temele dayanan adalet-kontrol modelidir. Bu modele göre vandalizmin altında yatan iki önemli kavram, bireyin algıladığı adalet düzeyi ve denetim düzeyidir. Bu modele göre, eğer bir birey kendisine haksızlık yapıldığını ya da adaletli davranılmadığını düşünüyorsa ve sistem içindeki yasal yollarla bu haksızlığı ya da adaletsizliği önleyebileceğine olan inancı kaybolmuşsa, adaleti kendince hiç değilse psikolojik düzeyde yeniden sağlamak amacıyla vandalist davranışı tercih edebilmektedir. Vandal kişi, örneğin toplumsal düzendeki dürüstlük normlarının ihlal edildiği algısıyla, mülkiyet haklarının kutsallığı konusundaki kuralları çiğneyerek tepki göstermekte ve adaleti kendince yeniden sağlamaya kalkışabilmektedir.

Vandalist eylemlerin hem maddi, hem de sosyal maliyetle ilgili sonuçları vardır. Dolayısıyla çok farklı görünümelerde açığa çıkan vandalist eylemleri sonuçları itibarıyla gruplamak mümkündür. Bu açıdan vandalist eylemlerin türleri şunlardır:

Maddi Zararları Açısından Vandalizm

Farklı gruplamalar yapılmışsa da, maddi zararları açısından vandalist eylemleri altı grupta incelemek mümkündür:

Açgözlü vandalizm: Vandalizmin bu türü, koleksiyon yapmak amacıyla ya da para karşılığında eskicilere satmak amacıyla yapılan adi hırsızlık olaylarını ve yağmacılığı içermektedir.

Bazı otomobil armalarının çalınması, pirinç ya da bakır isim levhalarının sökülmesi; para elde etmek için otomobil parklarındaki sayaçların kırılması bu tür vandalist eylemlerin örneklerinden bazılarıdır.

Taktik/ideolojik vandalizm: Bu tür vandalizmle amaçlanan şey, para ya da mal sahibi olmak değildir. Keyfi olarak seçilen herhangi bir şey bu tür bir vandalizm için hedef nesne olabilmektedir. Bu tür vandalizm belli amaçlarla başvurulmuş bilinçli bir taktiktir. Vandalizmin bu türü, duvarlara yazı yazmak ya da pencere camlarını kırmak gibi çok farklı görünüm alabilmektedir. Bu çerçevede Vandalizm, bir protesto eylemi biçiminde açığa çıkmaktadır. Çoğunlukla bir intikam duygusunun, hırsın açığa vurulduğu bu vandalist eylemlerin altında yatan ideolojik ayrılıklar, vandalizmi teröre yaklaştırmaktadır.

Kinci vandalizm: Kişinin, kendisine karşı yapıldığını düşündüğü gerçek ya da hayali haksızlığın intikamını almak için başvurduğu vandalizm türüdür. Örneğin kişinin, kendisine haksızlık yaptığını düşündüğü patronunun bürosundaki bir şeyi bozması bu tür vandalizmdir. Yine, okulda müdüre ya da öğretmenine kızan bir öğrencinin, bu kızgınlığını okulun camlarını kırarak veya diğer eşyalarına zarar vererek yansıtması da ikinci vandalizme örnek olarak verilebilir.

Oyunsu vandalizm: Oyunsu vandalizm olarak nitelendirilen davranışların çoğu, kuralların çiğnenmesi olarak görünmez. Bu tür vandalizmin ortaya çıkmasında kötü niyet ögesinin rolü oldukça azdır. Bunlar daha çok çocuklar arasındaki yarışma duygusu, merak ve becerilerin sergilenmesi sonucunda ortaya çıkar. Örneğin kim daha çok sokak lambası kırabilir? Çocuklar bu tür bir yarışma ve becerilerini sergileme fırsatı bulduklarında, oynusu vandalizm olarak nitelendirilen türde hasarlar oluşmaktadır. Oyunsu vandalizmin daha çok parklar, oyun alanları ve okul bahçelerinde ortaya çıkması şaşırtıcı değildir.

Kötü Niyetli Vandalizm: Otomobillerin üzerine asit dökmek, çiçekleri sökmek, bir otoparktaki bütün arabaların lastiklerini kesmek, tren yollarına tas yuvarlamak, kamuya açık tuvaletleri

kullanılamayacak hale getirmek, vb. bu tür vandalizm örneklerinden bazılarıdır. Bu tür bir vandalist, yaptığı davranışlardan dolayı haince bir zevk duyar.

Graffiti: Graffiti, en temel anlamıyla, duvar yazıları ve resimler yoluyla kendini ifade eden bir görsel uygulama olup *grafik* sözcüğü ile aynı kökten türetilmiştir. Esasen graffitinin vandalist bir eylem olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı tartışma konusudur. Ancak maddi maliyetlerinden dolayı vandalist bir eylem sayılabileceğine dair görüş daha baskındır. Graffiti, özellikle Batı'da yaygın olmakla birlikte son yıllarda ülkemizde de dikkat çeken bir konu olmuştur. Bu eylemlerden vandalist niteliktekiler ille de yasa dışı olsun, kan hızlı aksın, adrenalin olsun, yakalanma telasıyla yapılsın ki yapılan iş *sanat* olsun diyen graffitiler yeraltında örgütlenmektedirler. Yaptıkları iş yasadışı olduğu için hiçbir grup kendini deşifre etmemekte, onları sadece devriye gezen polislerden kaçarken eserlerinin üzerine attıkları 'tag'lerden yani rumuzlarından tanımak mümkün olmaktadır. Tüm dünyada graffiti 1980 sonrası zirve yıllarını yaşamıştır. Bu süreçte ABD'nde toplumsal sorun haline geldiği bir dönem yaşandığında, spreylere boyalar, satıldığı yerlerde kilit altında tutulup, küçük yaştakilere satışı yapılmamıştır. 1980'li yılların ikinci yarısının sonlarında düşüş eğilimi göstermişse de 1990'ların ortalarında yeniden yükselen bir grafik izlemiştir.

Graffiti

Sosyal Maliyetli Vandalizm

Vandalizm sadece ekonomik zararlara değil, aynı zamanda sosyal açıdan da önemli kayıplara yol açabilmektedir. Sosyal maliyetli vandalist eylemler çoğu zaman gözlemlendiği yerleşim bölgelerinde yaşayan insanlar üzerinde psikolojik veya sosyal olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Güvensizlik duygusu veya bölgede yaşayanların yaşam kalitesinde düşüşü sosyal maliyetli vandalizmin yaygın sonuçları olarak anlam kazanmaktadır⁵⁹. Konuyu ayrıntılı şekilde ele alan araştırmacılar sosyal maliyetli vandalist eylemleri sınıflarlarken, ekonomik zarar boyutunu da dikkate almışlardır. Buna göre sosyal maliyet faktörü dikkate alındığında dört farklı vandalist eylem türünden bahsedilebilir:

Hem maddi hem de sosyal açıdan yüksek maliyeti olan vandalizm: Örneğin okul, nüfus idaresi, tapu idaresi gibi kurum ve kuruluşlardaki kayıtların tahrip edilmesi gibi.

Ekonomik maliyeti yüksek olmakla birlikte, sosyal maliyeti düşük olan vandalizm: Örneğin kamu kuruluşlarından birisinin camının kırılması, tuvaletlere yabancı cisimler atarak kanalizasyonu tıkamak gibi.

Ekonomik maliyeti düşük ama sosyal maliyeti yüksek olan vandalizm: Kamu kuruluşlarının duvarlarına yıkıcı ve bölücü sloganların yazılması, azınlık durumundaki kişilerin mallarının sistematik olarak tahrip edilmesi, kamusal alandaki çiçeklere zarar verilmesi gibi.

Hem ekonomik maliyeti hem de sosyal maliyeti düşük vandalizm: Örneğin halka açık yerlerdeki çimenlerin çiğnenmesi, bakların üzerine yazı yazılması gibi.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, vandalizmin hangi türü söz konusu olursa olsun genel manada topluma veya bir gruba, özelde ise şahsa, doğrudan veya dolaylı olarak zarar vermektedir. Daha da önemlisi vandalizmin hemen hemen tamamıyla modern zamanlara özgü bir şiddet türü olmasıdır. Vandalizmin

⁵⁹ Goldstein, A., "School Violence: Aggression Toward Persons and Property in America's School", 164.

temelinde, modernizmin öngördüğü ve önemsedığı bireyciliin bencillığe dönüşmesi ve buna bağlı olarak da birlikte yaşamının gerektirdiğı, kişiye sorumluluk yükleyen değerlerin zayıflaması vardır. Kişi, ancak kolluk kuvvetlerinin caydırıcı etkisiyle kontrol edilebiliyorsa, kişiyi içten etkileyen dini, ahlaki değerler devre dışı kalmışsa, o kişi yasalar tarafından tespit edilemediğine inandığı sürece her şeyi yapabilir hale gelmektedir. Vicdani duyguların etkisizleşmesi, ilahi iradeye hesabı verilecek bir hayat tasavvurunun yok olması her türlü vandalizme kapı aralamaktadır. Tüm bu bakımlardan da Vandalizm modernitenin ürünü olma vasfı kazanmaktadır.

Tabiat ve Şiddet

Çevre, en genel anlamıyla, kişiyi etkileyen dış koşul ve durumları ifade etmektedir. Bu bakımdan çevre, tabiatın insanı kuşatan kısmı olarak anlam kazanmaktadır. İnsan merkezli olan çevrede, insanların biyolojik ve kültürel ihtiyaçları karşılanmaktadır. Bu yüzden çevre ile ilgili olarak, *canlıları fakat özellikle insanı etkileyen ve ayrıca ondan etkilenen dış şartların tamamı* şeklinde bir tanım yapmak daha anlamlı olabilir.

Tanımını yaptığımız çevre, insanların ihtiyaçlarını karşılamakla beraber insanları etkilemekte, insanlardan da etkilenmektedir. Zira insan hem çevrenin parçası ve hem de çevrenin en belirleyici faktörlerinden birisidir. İnsan ile çevre arasındaki etkileşim modern zamanlara kadar uyum ve denge içerisinde gidiyordu. Ancak modern zamanlarda kendisinin tabiatın *efendisi* gören, tabiatı her şekilde ve sonuna kadar yararlanmayı ilke olarak benimseyen, bunu yaparken tabiata *işkence etmeyi, fethetmeyi* bir misyon olarak benimsemiş olan modern insan, içinde yaşadığı en yakın çevreden başlayarak her geçen günle birlikte tabiatın dengesini daha çok bozmaya, çalışma sistemini tahrip etmeye başladı. Bu bozulma ve tahribat, doğaldır ki, özellikle son yıllarda daha da arttı; çevre, teknolojik gelişmeye paralel olarak, daha kapsamlı ve derinlikli bir tahribata maruz kalmaya başladı. Küresel ısınma çevrede gerçekleşen tahribatın kitleler

tarafından yaygın bir şekilde bilinen en kapsamlı sonuçlarından sadece birisidir. İnsan kaynaklı atıkların olumsuz etkilerini giderbilmek açısından tabiatın imkân ve yetenekleri her geçen gün daha da yetersiz kalmakta, tabiattaki hassas denge ve uyum daha hızla bozulmaktadır. Bu bozulmanın birçok bakımdan neredeyse tek sebebi olan modern insan, öteki varlıkların hepsinden daha vahim olmak üzere hem ruhsal, hem de bedensel olarak bizzat kendi sağlığını gün be gün kaybetmekte, kendi kötü sonunu kendi elleriyle hazırlamaktadır. Şimdilerde daha iyi anlaşılmış bulunmaktadır ki, tabiat ile insan arasındaki ilişki bu-merang gibidir; insanın tabiata yönelik her olumsuz tutum ve davranışı, en azından aynı düzeyde tekrar kendisine dönmekte ve bizzat kendisine zarar vermektedir. Bu bakımdan tabiata yönelik şiddetin faili olan insan, tabiat üzerinden pek de dolaylı olmaksızın kendisini mağdur etmektedir.

Çevre Sorunları

Çevre sorunları olarak isimlendirilen ve insanın tabiattaki olumsuz etkilerini ifade eden durum belki kişiden kişiye değişmektedir ama akla gelen ilk soru insanların çevreyi hangi yollarla tahrip ettikleridir. Bu konuda genel kabul gören anlayışa göre her geçen gün daha da artan miktarda üretim yapan endüstrinin ihtiyacı olan hammaddelelerin tabiattan temini sebebiyle tabii kaynakların müsrifçe tüketilmesi; üretim süreci esnasında ortaya çıkan ve kirlilik yaratan yahut toksin özellik taşıyan atıklar; kentlerin büyümesine ve hayat tarzlarının değişimine paralel olarak sürekli artan evsel atıklar; ister savaş, ister barış maksadıyla kullanılsın, nükleer güç üretimi sonucu ortaya çıkan yüksek miktardaki radyoaktif kirlenme; daha fazla ürün almak maksadıyla kullanılan fakat zamanla zararı faydasını geçen suni gübreler ve tarımsal ilaçlar; enerji temini maksadıyla kullanılan fosil yakıtlar; etkilerinin kontrolüne imkân bulunmayan, ozon tabakasının delinmesine bile yol açabilen ve piyasadaki çeşitleri 50.000'den fazla olan kimyasal ürünler ve benzerleri insanoğlunun tabiatı tahrip vasıtalarından ilk anda akla gelenlerden bazılarıdır.

Çevre sorunlarının meydana getirdiği kirlilik çeşitleri genel olarak fiziksel ve sosyal kirlenmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel kirlenmeler; hava, su ve toprak kirlenmesinden oluşmaktadır. Bu kirlenme sebeplerinin başında endüstriyel faaliyetler gelmektedir. Sosyal kirlenmenin en önemli sebebi ise hızlı ve düzensiz kentleşmedir. Erozyon, yeşil örtünün tahribi, zirai mücadele ilaçlarını etkileri, göllerin ve akarsuların kirlenmesi gibi kırsal bölgelerde yaşanan çevre sorunları da aynı önemi taşıyor olmakla birlikte kent insanının sıkıntıları, günümüz insanlığının gittikçe büyüyen bir sorunu haline gelmektedir.

Fiziksel Kirlenme

Fiziksel kirlenme tabiatın sorumsuzca tahrip edilmesinin sonucu olup, ekolojik dengenin bozulması, suların ve toprağın kirlenmesi, havada ve atmosferde bir takım zehirli gazların yoğunlaşması biçiminde açığa çıkmaktadır. Çeşitleri şunlardır:

Su kirliliği: Her ne kadar yeryüzünün 2/3'si su ile kaplı olsa bile, çoğu zaman sanıldığığının aksine içme veya tarım amaçlı kullanılacak su miktarı oldukça sınırlıdır. Suların % 97'si tuzlu deniz ve okyanus suyu, geri kalan % 3'lük içme ve tarım amaçlı kullanılacak suyun ise %99'u buzullarda donmuş veya yeraltının derinliklerinde ulaşılamaz durumda bulunmaktadır. Böyle olunca su kirliliği, sınırlı miktardaki suyun kaybı olarak anlam kazanmaktadır. Bu ise yeryüzünde hayatın sürdürülebilmesini ciddi anlamda tehdit eden bir durumdur.

Su kirliliği farklı açılardan tanımlanmıştır. Kullanım özellikleri açısından yapılan ve yaygın olarak kullanılan tanımlamaya göre su kirliliği, evsel ve endüstriyel atıkların su ortamına atılmaksızın boşaltılması veya tarımda verimi arttırma amacıyla doğal ve yapay maddelerin su ortamlarına taşınması gibi sebeplerden dolayı gerçekleşmekte, böylelikle suyun içme veya tarım amaçlı kullanımını etkileyecek miktarlarda kimyasal, fiziksel ya da biyolojik maddenin katılmasıyla suyun kalitesi bozulmaktadır. Buna göre örneğin içmek için kullanılamayan kirli su, tarımsal bir faaliyette kullanılabilir. Suyun kirlenmesinde

kanalizasyon atıkları eskiden beri oldukça önemli bir yere sahiptir. Kentleşme süreciyle bu daha da önemli bir problem haline gelmiştir. Ayrıca endüstriyel atıklar veya diğer bazı atıklar suyu hızla kirletmekte ve kullanılamaz hale getirmektedir. Örneğin bir litre petrolün bir milyon litre temiz suyunu içilmez hale getirdiği hesaplanmaktadır. Yine yanmış yağ atıklarının da yakın miktarda su kirlenmesine yol açtığı bilinmektedir.

Su kirliliğinin yeni boyutlar kazanmasıyla karşımıza sağlık sorunları da çıkmaktadır. Dünyada her gün yaklaşık 25.000 kişi sağlıksız sular nedeniyle ölmektedir. Dünya nüfusunun üçte ikisi temiz sudan yoksun durumdadır ve bunun sonucunda da her yıl 5 yaşın altında 4.600.000 çocuk ishal nedeniyle hayatını kaybetmektedir. İçme veya tarım amaçlı suların kirlenmesinin yanı sıra, denizler de kirlenme tehdidiyle karşı karşıyadır. Maalesef denizler adeta sanayi atıklarının boşaltım alanları olarak kullanılmaktadır. Ayrıca insanlar o devasa çöp yığınlarını ve diğer birçok atıkları da denizlere dökmektedirler. Deniz kirliliğinin ilk önemli etkisi deniz ekolojik sisteminin bozulması ve buna bağlı olarak canlı türlerinin azalmasıdır.

Toprak kirliliği: Bilim ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte yaşama süresi artmıştır. Ama bununla beraber birçok zararlı faktörler ve süreçler de ortaya çıkmıştır. Bunlar ekolojik sistemlerdeki

doğal dengeleri, canlıların yaşam koşullarını, madde ve enerjinin sürekli olarak yenilenmesini sağlayan ekolojik döngüleri bozmuş veya zarara uğratmışlardır. Bunlardan biri de toprak kirliliğidir. Onun için toprak kirliliği, insanlığın önemli çevre sorunlarından birisi olarak anlam kazanmaktadır. Toprak kirliliği, insan etkileri sonucunda, toprağın biyolojik, fiziksel, kimyasal ve jeolojik yapısının bozulmasını ifade etmektedir. Toprak bir üretim faktörü olarak tarım ve sanayi için olduğu kadar, insanların yerleşim yeri açısından da önemli bir yere sahiptir. Ancak nüfus artışı, sanayileşme ve hızlı kentleşme insanın toprağa müdahalesini arttırmıştır. Böylece toprağın yükü nicelik ve nitelik olarak önemli düzeyde artmıştır.

Toprağın zararlı maddelerle kirlenmesine sebep olan süreçler iki grupta toplanabilir. Bunlardan birincisini, toprak dışındaki ekosistemlerde meydana gelen kirlenmelerden kaynaklanan süreçler oluşturmaktadır. Bu gruba hava ve suları kirleten maddeler ve radyoaktif kaynaklı kirleticiler girmektedir. İkinci gruba giren kirleticiler ise, insan eliyle toprağın üstüne ve içine giren zararlı maddelerden oluşmaktadır. İnsanların üzerinde yaşadığı ve gıda ihtiyacının çok büyük bir kısmını karşıladığı toprak, aynı zamanda kompleks bir ekosistemdir. Toprak içinde, sadece birkaç solucan ve böcek barındırmamaktadır. Ayrıca toprak sayıları milyonları aşan çeşitli organizmaları da barındırır. Bu konuda şu tespitler son derece önemlidir: *İnsanların yaşamalarını sürdürebilmesi ve gelişmeleri için insanların doğadaki bitkiler, hayvanlar ve diğer canlılar arasındaki hassas dengely bozmayacak bir uyum içinde yaşamaları gerekmektedir. Bu da ancak doğal kaynakları fazla tüketmeden, doğal yaşama zarar vermeden, çevre kirliliğine yol açmadan toprağı zenginleştirip koruyacak tarım metotlarını kullanmalarıyla mümkün olabilir. İnsanlara gelecekteki gıda üretiminde de gerekli olacak bir avuç toprakta dahi milyonlarca canlı mevcuttur. Bunlar toprağın verimliliğı için gereklidir. Toprağın bu canlı kısmını korumak ve erozyonu önlemek insanlığın geleceğı için zorunludur*⁶⁰.

⁶⁰ Çetiner, Selim, "Organik Nedir? Ne Değildir?", Tarlasera Dergisi, Nisan

Ancak günümüz itibarıyla toprak, çeşitli faktörlerin etkisi altında degradasyona uğramaktadır ve yeryüzü düzeninde alarm zilleri çalmaktadır. Toprak kirliliği temizlenmesi en zor, bazen de hiç mümkün olmayan tehlikeli bir ortam oluşturmaktadır. Bilinçsizce yapılan ilaçlama ve gübreleme, kaliteli ve birinci sınıf toprakların yerleşim ve endüstri için kullanıma açılması, toprak kirliliğini hızlandırmıştır. Ayrıca toprağın yapısı bilinmeden yapılan gübreleme ve zararlılara karşı yapılan mücadelede kullanılan tarım ilaçlarının fazlası, bitki ve canlılara zarar verdiği gibi, yağmur suları ile birlikte yer altı sularına karışmakta, hatta denizlere kadar sürüklenerek kirlilik yaratmaktadır. Sanayi atıklarının ve evsel atıkların karıştığı sularla sulanmış topraklar ise kimyasal kirlilikle karşı karşıya kalmaktadır. Erozyonla da çok miktarda tarıma elverişli toprak kaybı söz konusu olmaktadır. Yakın bir gelecekte 2,4 milyar hektar arazinin çölleşeceğini ileri süren uzmanlar dünya genelinde her yıl 70 bin km²'lik alanın çöl haline geldiğini söylemektedirler. Bilinçsiz rast gele kesimler, ihmal sonucu ya da kasıtlı çıkartılan yangınlar dünyada dakikada 34 hektar ormanı yok etmektedir. Hâlbuki orman birçok bakımdan hayati öneme sahiptir. Örneğin endüstri kentleri üzerindeki 1 m³ havada 500.000 toz ve is parçacığı bulunurken bu miktar açık alan üzerindeki havada beş bin, orman alanında ise 500'e düşmektedir. Ayrıca ormanların gürültü kirliliğinin önlenmesi bakımından da özel bir önemi vardır. Zira günümüzde önemli problemlerden birisi olan gürültü kirliliği bir ölçüde ormanlar sayesinde çözülebilmektedir. Örneğin insanın rahatsız olmaya başladığı 80 desibel şiddetindeki bir gürültü başladığı yerden 250 m genişliğindeki bir orman şeridinin öbür kısmında 40 desibele düşmektedir. Bu sebeple özellikle hava limanlarının etrafına orman şeridi yapılmaktadır.

Hava kirliliği: Hava kirliliği de, günümüz çevre sorunları arasında önemli bir yere sahiptir. Endüstriyel gelişme, enerji elde etme, kimyasallaşma, ulaşım ve nüfus yoğunluğu gibi sebeplerden dolayı hava kirliliği modern dünyada önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Hava kirleticileri havanın doğal bileşimini değiştiren is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol durumundaki kimyasal maddelerden oluşmaktadır. Bunların havadaki miktarlarının belirli ölçülerin üstüne çıkmasıyla hava kirliliği açığa çıkmaktadır. Belli bir kaynaktan atmosfere atılan kirleticiler, havanın doğal bileşimini bozarak, canlılara ve eşyalara zarar vermektedir. Böylece, özellikle insanlarda solunum yoluyla ilgili çeşitli hastalıklar görülmektedir. Sadece insanlara değil, hayvanların ve bitkilerinde canlılığına dokunmaktadır.

Canlı yaşamın özellikle insan yaşamının temel ögesi olan hava, insanlara solunum olanağı sağladığı için, insan sağlığı açısından birinci derecede önem taşımaktadır. Kirli hava ise, yani içinde karbon monoksit, ozon kükürt dioksit, karbon dioksit karbon partikülü, doymamış hidro karbon, aldehit ve kanse-rojen madde taşıyan hava, insanların solunum yollarını etkilemektedir ve doğrudan insan sağlığını tehdit etmektedir. Bronşların iltihaplanması ve daralması, kronik bronşit, anfizem, nefes darlığı ve akciğer kanseri, solunum yoluyla hava kirliliğinin insan sağlığı üzerindeki temel etkisini göstermektedir.

Günümüz endüstriyel faaliyetlerin yoğun yaşandığı bir çağdır ve bu da kentleşmeyi beraberinde getirmiştir. Kentleşme de

nüfus yoğunluğunu arttıran bir olgudur. Kentleşmenin neden olduğu hava kirliliği, sadece nüfus yoğunluğundan kaynaklanmamaktadır. Kentin topografik ve meteorolojik koşullara uygun olmayan biçimde yerleşmesinden de kaynaklanmaktadır. Kentlerdeki ısıtma sistemlerinin biçimi, bu ısıtma sistemlerinin özellikleri ve amaçları, kullanılan yakıt türleri hava kirliliğini belirleyen unsurlardır. Kentsel ulaşımında kullanılan özel otolar, taksiler, otobüsler gibi ulaşım araçları da egzoz gazları ile hava kirliliğine yol açmaktadır.

Ayrıca havanın hareketli olması, hava kirliliğine, su ve toprak kirliliğine göre farklı bir özellik kazandırmaktadır. Bazen rüzgârın hızı saatte 100 km'nin üstüne çıkmaktadır ve bu durum havanın temizlenmesini sağlayabileceği gibi, kirliliğin yaygınlaşmasına da sebep olabilmektedir. Aynı zamanda kirli hava, su ve toprağında kirlenmesine yol açmaktadır. Sisli ve dumanlı bir havada yere düşen yağmur damlaları büyük ölçüde sağlıklı olmakta, akarsulara, göllere ve denizlere de etki etmekte, bu durumda toprağı da kirletmektedir.

Bu kirliliklerin ortaya çıkmasını neredeyse tamamen denecek düzeyde olmak üzere endüstriyel faaliyetler oluşturmaktadır. En önemlisi de tesislerde kullanılan yakıtlardır. Bunun için atmosfere verilen kirleticilerin en büyük bölümünü, enerji üreten santraller ve özellikle termik santraller oluşturmaktadır. Dünyadaki enerjinin %30 kadarı hidrolik, geri kalan %70'lik kısmı ise petrol, kömür, gaz veya bunların sentetik türlerinin yakılmasıyla sağlanmaktadır. Katı yakıtların yakılması neticesinde ortaya çıkan kükürt dioksit ve nitrojen oksit gibi maddeler atmosferde reaksiyonlara girerek kükürt ve nitrik asitleri oluşturmaktadır. Oluşan bu asitler daha sonra yağmurlarla yeryüzüne düşmekte ve bitkileri, toprağı, suları tahrip etmektedir. Asit yağmurlarının yaptığı hasar, ilk olarak 1960'larda İsveç'te göllerdeki balıkların ölmesiyle anlaşılmıştır.

Hava kirlenmesinin önemli problemlere yol açabilecek bir etkisi de, atmosfer ısının artmasıdır. Özellikle fosil yakıtların kullanılması sonucu atmosferdeki karbon dioksit miktarının

artmasıyla oluşmaktadır. Dünya ısı ortalamaları son yüz elli yıldır hesaplanmaktadır ve yeryüzünün ısısında bir artış söz konusudur.

Atmosferle ilgili bir diğer önemli problemimiz ise ozon tabakasında meydana gelen delinme olayıdır. Ozon tabakası atmosferin 20-30. km'leri arasında bulunur ve güneşten, organizmalardan gelen kanserojen ve öldürücü etkisi olan zararlı ultraviyole ışınlarını %99 oranında absorbe eder. Ama saç spreylерinde, deodorantlarda, buzdolaplarında ve plastik köpük yapımında kullanılan CFC (cloroflarocarbon) gazının atmosfere bırakılması, ozon tabakasının delinmesine sebep olmuştur. Daha uzun yıllar CFC'lerin ozon tabakasını olumsuz etkilemesi beklenmektedir.

Katı Atık Kirliliği: Günümüzde nüfus artışına, teknolojik gelişmeye, sanayileşme ve kentleşmeye paralel olarak gerek miktar, gerekse içerik açısından katı atıklar hızla artmaktadır. Katı atıklar doğaya ve insan sağlığına da olumsuz etkileri olan önemli bir çevre sorunu haline gelmiştir. Katı atıklardaki bu artış bize çevrenin yükünün arttığını, bir yandan da doğal kaynakların sorumsuzca tüketildiğini göstermektedir.

Çevre kirliliği ile ilgili en önemli sorunlardan birisini kentsel atıklar yani çöpler oluşturmaktadır. Bunda kentleşmede yaşanan hızlı değişimin yanı sıra refah düzeyindeki yükselmenin de önemli payı vardır. Refah düzeyinin yükselmesi ile kişi başına düşen katı atık miktarı artmıştır. Katı atıkların miktarının artması, plansız toplama, depolama, ayırma ve imha edilmesi önemli çevre sağlığı problemleri yaratmaktadır.

Birçok ülkede, kentlerden toplanan çöplerin büyük çoğunluğu kent içine veya kent dışındaki boş arazilere geliş güzel yığılmakta veya atılmaktadır. Sahil kentlerinde çöpler denize dökülmekte veya deniz kenarlarına bırakılmaktadır. Üstelik çöp toplama işlemi esnasında herhangi bir ayırma işlemi yapılmamaktadır. Bu yüzden evsel çöplerin içine hastane çöpleri, zararlı ve tehlikeli çöpler ve sanayi atıkları karışmaktadır. Böylece çevre sorunları daha çok artmakta, imha ve geri kazanmada güçlükler ortaya çıkmaktadır. Uygun şekilde depo edilmemiş,

ya da imha edilmemiş çöpler yer altı ve yüzeysel su kirliliğine, haşerelerin üremesine, çevreye kötü kokular yayılmasına, görünürlüğüne ve çeşitli hayvanlar vasıtasıyla taşıyıcı mikrop-
ların yayılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca çöpün içinde metan gazı bulunmaktadır ve büyük tehlikeler yarattığı gözlenmiştir.

Gürültü Kirliliği: Tüm dünyada özellikle büyük kentlerde, hızlı kentleşmenin, endüstriyel faaliyetlerin, ulaşımın, artan nüfusun vb. yarattığı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan bir diğer çevre sorunu da gürültü kirliliğidir. Gürültü, doğal gürültülerden ayrı tutulursa, genellikle modern toplumların tanıdığı bir sorun olmaktadır. Gürültü kaynakları toplumların kültürlerine bağlı olarak da farklı olabilmektedir. Sahip olunan teknoloji ve kullanılan araçlar temel farkı ortaya çıkarmaktadır.

Gürültü, insanların işitme ve algılamasını olumsuz etkileyen, hem fizyolojik hem de psikolojik dengelerini bozabilen, iş performansını azaltan çevrenin sakinliğini yok etme niteliği taşıyan önemli bir çevre kirliliği türüdür. İnsanların beden ve ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen gürültü tamamıyla modern zamanların sorunudur.

Açık pazarlar, eğlence yerleri, çocuk parkı ve bahçeleri, endüstri kuruluşları, yapı ve yol yapım onarımları gibi gürültü kaynakları önemli sorun oluşturmaktadır. Özellikle de sanayinin yoğun olduğu yerlerdeki üretimde kullanılmakta olan çok sayıdaki ve türdeki makine ve donanımlar, çevreye önemli miktarda gürültünün yayılmasına neden olmaktadır. Kentlerde görülen trafik gürültüsünün kaynaklarını ise, motorlu kara taşıtlarından motosiklet, kamyon, otobüs, otomobil ve dizel motorlu trenler oluşturmaktadır. Bu gürültü türünü, daha çok taşıtların hareketleri sonucunda, motor, egzoz ve frenlerinden kaynaklanan unsurlar oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) belirlediği standarda göre işitme kaybı oluşturabilecek gürültünün şiddeti 85 desibeldir. Uzmanlar ise, büyük şehirlerdeki gürültü şiddetinin 80 - 100 desibel arasında seyrettiğine dikkat çekerek, kent insanının risk altında olduğunu vurgulamaktadırlar.

Gürültü insan vücudunda bir tepki oluşturmaktadır. Vücutta adrenal salgısı artmakta, kalp atışları hızlanmakta, hazım ve salgılar yavaşlamaktadır. Gürültü oluşumu sonucunda tansiyon yüksekliği ve adale kasılmalarının da sıklaştığı ifade edilmektedir. Gürültü insanlarda sinirlilik ve stres gibi pek çok psikolojik sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Gürültü, özellikle davranış bozuklukları, öfkelenme, sıkılma ve genel rahatsızlık duygusu gibi psikolojik etkiler ile; iş verimini düşürme, konsantrasyon bozukluğu ve hareketlerin engellenmesi gibi performans düşürücü etkilerde de bulunmaktadır. İnsan sağlığını olumsuz yönde etkileyen, endüstri alanlarındaki gürültüler de işçi sağlığını etkileyen faktörlerdendir. Gürültü devamlılığı işitme organındaki ciddi zedelenmeleri kronikleştirmekte ve ruhsal dengede olumsuz durumlar meydana getirmektedir.

Elektronik Kirlenme: Modern hayatımızın vazgeçilmez unsuru olan elektrik bazen çok tehlikeli durumlara sebep olabilmektedir. Elektronik kirlenme insan ve toplum sağlığını büyük ölçüde tehdit etmektedir. Yüksek gerilim hatları insan sağlığını önemli derecede etkilemektedir. Örneğin yüksek gerilim hatlarında çalışan işçilerde bazı fizyolojik ve psikolojik bozuklukların ortaya çıktığı kanıtlanmıştır. Bunlardan bazılarını şunlardır:

- Sinirsel bozukluklar,
- Sinirlerin uyarılmasında iradenin zayıflaması,
- Kalp grafiğinde dengesizlikler,
- Nabzın sık artışı atardamar basıncında artış,
- Kalp ve kan damarlarının zorlanması.

Ayrıca Yüksek gerilim hatlarının yakınarda olan binalarda oturan bireylerde aşırı baş ağrısı ve beyin zonklamaları ve beyinde oluşan tümörlere varan vakalarla karşılaşıldığı tıbbi araştırmalar tarafından dile getirilmektedir. Bunların yanı sıra bireylerin, hizmetlerde aksamalar yapmaları, psikomot psikomotor reaksiyonlarda değişimler yaşanması, kaslar ve sinir yollarında fizyolojik bir bozulma olmaması halinde hareketlerde irade zayıflamasının görülmesi elektronik kirlenmeden meydana geldiği bilinmektedir.

Sosyal Kirlenme: Sosyal kirlenme nüfus yoğunluğu ve gecekondulu sorunu ile ilgilidir. Kırsaldan kentlere yönelik nüfus hareketleri kentleşme olgusunu meydana getirmiştir. Aşırı ve kontrolsüz kentleşme beraberinde yukarıda değindiğimiz gibi hem fiziksel kirlenmeleri, hem de bu bölümde değindiğimiz sosyal kirlenmeleri getirmiştir. Büyük şehirlerde yaşanan nüfus yoğunlaşması, bu yoğunlaşmanın sonucunda şehirlerde meydana gelen fiziki yetersizlik, öncelikle mesken sorununun yaşanmasını yol açmaktadır. Bunun sonucunda da gecekondulaşma problemi açığa çıkmaktadır. Bu aşırı yoğunlaşma karşımıza kentlerde yaşanan gürültü kirliliğini de çıkarmıştır. Gürültü kirliliği, insanları hem fizyolojik hem de psikolojik etkileyen bir çevre sorunudur. Bütün bu sorunlar hızlı bir şekilde gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir.

Tabiatı Fethetmek ve Şiddet

Tabiatı fethetmek, modern zihniyetin varlığa ve hayata ilişkin misyonunun önemli unsurlarından birisidir. Modernlik, tabiatı ötekileştirmiş ve onunla olan bütün ilişkilerini şiddet temelinde kurgulamıştır. Bu sebeptendir ki *fetih*, *işkence*, *zorlamak*, *öldürmek* modern zihniyetin tabiatla ilişkisinde sıklıkla yer alan bazı temel kavramlar olarak anlam kazanmıştır. Birbiriyle ilişkili olan *organik olmayan gıda üretimi* ve *biyoteknoloji*, tabiatı fethetme misyonunun günümüzde gelip dayandığı; insanın bireysel ve toplumsal hayatını, sağlığını, küresel güç ilişkilerini, ekonomik ilişkileri etkileyen konu başlıkları olarak anlam kazanmaktadır.

Organik olmayan gıda

Organik olmayan gıda, modernliğin insanlığa sunduğu doğal olmayan şeylerden birisi olarak anlam kazanmaktadır. Organik olmayan gıdayı anlamak için *organik gıda* önemli bir başlangıç noktasıdır. Bu sebeple öncelikle organik gıdanın ne olduğunu açıklamakta yarar var. *Organik gıda*, yetiştirilmesinde ve işlenmesinde, yapay ve benzeri gübrelerin, koruyucuların,

kimyasalların, parlatici maddelerin ve kimyasal ambalaj malzemelerinin kullanılmadığı gıda maddesidir. Organik gıdalar, bitki ve hayvansal gıdaları içermektedir. Pek tabidir ki *organik gıda* gibi bir tanımlama geçen yüzyılda veya öncesinde hiçbir şekilde bilinmiyordu. Çünkü o zamanlar her şey, şimdilerin organik gıda tanımına uyuyordu. Ne zaman ki, organik olmayan, bir diğer ifadeyle doğal olmayan yol ve yöntemlerle gıda üretimine geçildi, o andan itibaren de asıl olan gıda organik gıda gibi özel bir isimle anılmaya başlandı. Toprak, hava, su kirlenmesi ve çeşitli kimyasal ilaç ya da gübrelerin kullanımıyla üretilen gıdaların insanlarda ciddi sağlık sorunlarına neden olmaya başlaması organik gıda tüketiminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bir başka söyleyişle organik gıda ve organik olmayan gıda ayrımı modern insanın *tabiatla savaşının* ürünüdür⁶¹. Dolayısıyla gıdanın doğallığının kaybedilmesi ve doğal olanın özlenir hale gelmesi modernliğin insanlığa bir armağanı olarak anlam kazanmaktadır.

İnsanoğlu var oluşundan bu yana, artan besin ihtiyacına paralel olarak, elindeki besin kaynaklarını nicel ve nitel yönden iyileştirme, yeni ya da alternatif besin kaynakları oluşturma çabası içinde olmuştur. Bu arayışın bir sonucu olarak, geliştirilen yöntem ve teknikler eldeki var olan teknolojiye göre şekillenmiş ve çeşitlenmiştir. Bu sürecin gereği ve sonucu olan biyoteknoloji tarihsel süreç içinde üç döneme ayrılmaktadır. Bunlar:

1- 1919 ve 1939'lu yılları kapsayan *geleneksel dönemdeki* bilgi birikimi ve teknolojiyle uygulanan biyolojik sistemler (bakteri, maya, mantar), herhangi bir değişime tabi tutulmaksızın ekmek, peynir, yoğurt, alkol vb. maddelerin üretilmesinde kullanılmıştır.

2- 1940'lı ve 1973'li yılları kapsayan *ara dönemde* genomların da köklü bir değişiklik yapılmaksızın, biyolojik sistemlerin endüstride kullanım alanları genişletilmiş sınırlı tekniklerle fermentasyon teknolojisi kullanarak antibiyotik, enzim, protein ve organik asitler vb. maddelerin üretimi geliştirilmiştir.

⁶¹ Organik tarımın dünyada ilk kez 1870 yıllarının sonunda İngiltere'de doğmuş olması bir tesadüf değildir; İngiltere sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ülkelerdendir.

3- 1973 ve sonrası modern *biyoteknoloji dönemi*, gelişmiş ve modern tekniklerin biyolojik sistemlere uygulanmasına ilişkin çalışmaları kapsamaktadır. Böylece, mutasyonlar ya da rekombinant DNA teknolojisi yardımıyla oluşturulan mutantlar veya transgenik organizmalar, endüstride ve diğer alanlarda yoğun biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda XX. yüzyılın son yıllarında biyoteknoloji, uygulamalı ve disiplinler arası bir alan olarak tanımlanmaktadır.

Bu gelişmelere paralel olarak günümüzde biyoteknoloji, özel kullanımlar için mikroorganizmalar geliştirmek, bitki, hayvan veya ürünler modifiye etmek ya da yapmak için canlı organizmaları ya da organizma parçasını kullanan modern biyoloji teknikler olarak tanımlanmaktadır. İnsanlık tarihiyle eşdeğer bir geçmişe sahip olan geleneksel biyoteknoloji, son elli yılda moleküler biyoloji ve genetik alanlarında gerçekleşen bilimsel ilerlemeler sayesinde, yepyeni bir anlam ve önem kazanmıştır. Günümüzde geleneksel biyoteknoloji uygulamaların yerini yeni genetik modifikasyon tekniklerinin kullanıldığı *modern biyoteknoloji* kavramı almıştır. Modern biyoteknoloji tekniklerinin üstünlüğü ise, tamamen şansa bağlı olan *doğal genetik modifikasyona* karşıt olarak özgün, kesin ve hızlı olmasıyla ilgilidir. Örneğin bir biyoteknolog binlerce protein içeren bir organizmanın sadece bir veya iki protein molekülünün değişimini hedefleyebilmektedir.

Modern biyoteknolojiden bahsedilen bir yerde genetikten bahsetmemek büyük eksiklik olacaktır. Genetik, canlıların iç ve dış özelliklerini nasıl kazandığını, ebeveynlerine ve diğer yakın akrabalarına niçin benzediğini, doğadaki bitkiye hayvanların gösterdiği sonsuz çeşitliliğin nasıl meydana geldiğini açıklamaya çalışan bilim dalıdır. Genetik mühendisliği, canlı türlerinin biyolojik yapılarını değiştirmek üzere DNA'da değişiklik yapmak anlamına gelmektedir. Bu değişim yeni tarım bitkilerinin ve çiftlik hayvanlarının ve ilaç yapan bakterilerin oluşturulması biçiminde olabilmektedir. Kuramsal olarak insanların da genetiği değiştirilebilmektedir. Gen teknolojisi, yaklaşık 1970'lerden sonra tıp ve tarım başta olmak üzere ormancılıktan çevre mühendisliğine, enerji sektöründen kozmetik endüstrisine kadar hayatın hemen her alanında etkisini göstermiş durumdadır. GDO ise sürecin gelip dayandığı önemli noktalardan birisidir. DPT Özel İhtisas Komisyonu biyoteknoloji sunuşuna göre; *bir canlı türüne başka bir canlı türünden gen aktarılması veya mevcut genetik yapıya müdahale edilmesi yoluyla yeni genetik özellikler kazandırılmasını sağlayan modern biyoteknoloji tekniklerine*

gen teknolojisi, gen teknolojisi kullanılarak doğal süreçler ile ediniilmesi mümkün olmayan yeni özellikler kazandırılmış organizmalara da “Genetik Yapıları Değiştirilmiş Organizma (GDO) = Genetically Modified Organisms (GMO)” veya uluslararası kullanımı ile “Living Modified Organism (LMO) = Değiştirilmiş Canlı Organizmalar” adı verilmektedir.

Doğal olmayan, başka bir deyişle kimyasal yapıları bozulmuş transgenik ürünlerin insan metabolizmasında nelere yol açabileceğini kestirmek şimdilik pek mümkün değildir. Bu kuşku bütün dünya tarafından paylaşılmaktadır. Ağır bir açlığın pençesinde kıvranan Zimbabwe’de hükümetin ABD’nin *transgenetik tohumla üretilmiş tahıl* yardımı önerisini kesin bir dille reddetmesi ve İngiltere Gıda Standartları Temsilciliği tarafından yapılan bir seri araştırmada, GDO’lu ürünleri tüketen kişilerin çoğunda gut hastalığının belirtilerine rastlanması ve Japonya’da genetik değişimli bir bakteriye bağlı olarak meydana gelen bir sendromun, 37 kişinin ölümüne neden olması GDO’lar konusunda birçok ülkede büyük kuşkulara yol açmış ve tepkilere neden olmuştur. GDO’ların ve ürünlerinin insan ve hayvan sağlığında doğurabileceği riskler, *gıda güvenliğini* gündeme getirmektedir. Yaklaşık son on yıldır GDO ürünü gıdaların tüketimi sırasında ortaya çıkan bazı sağlık şikâyetleri, dünya kamuoyunun dikkatini bu konuya çekmiş ve bu ürünlerin güvenilirliği güncel bir tartışma konusu haline gelmiştir.

GDO’ların insan ve hayvan sağlığı açısından doğurduğu risk ve tehditler; işaret genleri ve antibiyotiklere direncin artması, alerjiler, toksin birikimi ve doğurduğu metabolizma değişiklikleri, çevre yönünden taşıdığı riskler ve sosyo-ekonomik risk ile tanımlanmaktadır. GDO’ların çevreye salımı ve kullanımı sonucunda, doğal çevrede bazı olumsuz etkilerin ortaya çıkabileceği olumsuz etkiler şöyle sıralanabilir:

- Gen kaçışı, yabani tozlaşma, yapay gen transferi ve hibritleşme
- Süper yabani türlerin ortaya çıkması

- Bitkilerde dayanıklılığın gerilemesi
- Zararlılarda dayanıklılığın artması
- Hedef olmayan türler ile yararlı böcek türlerinin zarar görmesi
- Genetik kirlenme riski
- Biyolojik çeşitliliğe etkileri
- Organizmanın genom yapısındaki etkileşimden doğabilecek riskler
- GDO genlerinin toprak ve su ekosisteme geçişinin doğurabileceği riskler.

GDO'ların çevre üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuz etkileri ve özellikle türler arasındaki gen kaçışının doğal ekosistemde oluşturacağı riskler yaygın olarak tartışılmaktadır. Bitkiler arasında gen alışverişi hayvanlara göre daha kolay olduğundan gen kaçışı, genetiği değiştirilmiş bitkilerin barındırdığı en önemli risktir.

GDO'lann sosyo-ekonomik yapı için oluşturacağı önemli risk ise, çiftçilerin bu ürünlere bağımlı hale getirilmesidir. Tarımsal biyoteknolojide kullanılmak üzere büyük agrokimya firmaları tarafından geliştirilen ve gen teknolojisi yardımıyla üretilen ürünler, yalnız bir defaya mahsus olmak üzere kullanılabilen, aynı materyal bir daha ki üretimde kullanılamamaktadır. Bu ürünlerin kullanımının yaygınlaşması durumunda, bu teknolojiyi pazarlayan firmalara bağımlılık artacaktır. Buna ilave olarak bazı GM tohumlarının gelişimi için bazı kimyasalların kullanılması gerekmektedir, böylece üreticiler bu firmalara bağımlı kalacaklardır.

Ayrıca, genetiği değiştirilmiş ürünlerin tüketiciler tarafından kabul edilmemesinin de sosyo-ekonomik bir risk olduğu düşünülmektedir. Bilimsel belirsizlikler, tüketicilerin genetiği değiştirilmiş ürünleri kabulünü olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca, transgenik ürünlerin klasik ürün gibi pazara sunulması ve bilgi verilmemesi tüketicilerin seçim özgürlüğünün sınırlandırılmasına neden olabilmektedir. GDO'ların olumsuz etkilerinin gerçek

boyutlarıyla ortaya çıkmamasının diğer bir etkeni ise, bu konuyla ilgili tarla testlerinin büyük ölçüde GDO üreticisi çokuluslu şirketler tarafından yürütülmesidir. Bağımsız kuruluşlar tarafından yürütülen deneysel çalışmalar sonucunda, GDO'ların doğal çevreye yönelik çok yönlü etkilerinin gözlenmesine karşın, GDO üreticisi firmaların bu ürünlerin risklerine ilişkin bulguları yansıtmadıkları ileri sürülmektedir.

Sonuç itibarıyla, modern insan, kendisinin de yaratılmış olduğunu unutup yaratıcı rolüne soyunması, doymak bilmez açgözlülüğü, son derece megaloman kişilik özelliğiyle parçası olduğu doğaya, doğanın doğal akışına müdahale etmiş ve hem kendisini ve hem de doğayı hızla tahrip eden bir süreci başlatmış bulunuyor. Ontolojik düzeyde yaptığı her yanlış katlanarak kendisini kuşatmakta, her ne kadar dar ve sığ bilgisiyle süreci örtmeye çalışsa da ontolojik bir selin her geçen gün daha da mağduru konumuna düşmüş bulunuyor. Şiddet yoluyla her şeye egemen olma tutkusu, şiddeti kendi başına bela kılmış bulunuyor.

Modern Aklın Akılsızlıkları

MODERN İNANÇLAR

Modernite varlığını Kilise kurumuna borçludur. Şunu çok rahatlıkla ifade etmek mümkündür; eğer Kilise olmasaydı modern zihniyet ve hayat tarzı da olmayacaktı. Kilisenin akıl ve mantıkla çelişen inançları ve bin yılı aşkın süren baskıcı, bağnaz, haksız uygulamaları modernitenin varlık sebebi ve meşruiyet referansı olmuştur. Modernite, Kilise'nin karşısında konumlanarak inşa oldu. Varlığını borçlu olduğu Kilise karşıtlığı üzerinden de tüm din ve aşkın/soyut tanrı tasavvur ve inançlarına itiraz etti. Din ve Tanrı karşıtlığına dayanan inanç ve eylemlerini ise yaklaşık 500 yıllık bir zaman diliminde parça parça inşa etti. Hümanizm, laisizm, liberalizm, kapitalizm, pozitivizm, bireycilik, rasyonalizm... modern düşüncenin, inancın ve hayat tarzının parçalardan bazılarını teşkil etti. Hepsinin her bakımdan sistematik bir bütüne dönüşmesi ise Aydınlanma ile gerçekleşti. Aydınlanma ile parçalar birleştirilip inanç ve hayat tarzıyla sistematik bir bütün oluşturulurken, ekseni hep aşkın/dini olana itiraz oluşturdu. Zira geleneksel anlamıyla dinler ve aşkın tanrı tasavvurları var oldukça ne hümanizmin, rasyonalizmin,

laisizmin, pozitivizmin, ne de liberalizmin, bireyciliğin, kapitalizmin... bir anlamı, önemi ve işlevi olmayacaktı.

Almanya'da Johann Gottfried Herder, Immanuel Kant, Christian Wolff; Fransa'da Denis Diderot, Claude Adrien Helvétius, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire; Britanya'da David Hume, John Locke ve Thomas Paine Aydınlanma çağıının temsilcileridirler. Rönesans ve reformlarla başlayan süreç, aydınlanmacılıkla doruğuna varmış ve buradan itibaren modernite sistematik bir bütün olarak inşa edilmiştir. Voltaire (1694-1778), Kilise'nin baskıcı engizisyon anlayışını katı bir biçimde eleştirirken, diğer yandan Aydınlanma filozoflarını ortak bir amaçta toplayan şu ünlü sözünü dile getirmişti: *Alçağı eziniz*. Voltaire'nin *alçak* diye nitelendirdiği, bin yıllık bir geleneğe sahip olan dindi; yani Hristiyanlık; daha doğru bir ifadeyle Katoliklik. Fakat Aydınlanma filozofları topyekûncü idiler. Herhangi bir ayrıma gitmeden tüm dinleri, Kilise ve Katoliklik başlığının altında topladılar.

Alçağı eziniz diye haykıran Voltaire ve diğer aydınlanma filozoflarına göre ezilmesi gereken gelenek, dogmaları ve boş inançlarıyla Avrupa insanının kafasını tutsak etmişti. Dahası, kilisenin bağnazlığından, akılsızlığından ve baskılarından kurtarmak için yapılan her atılım din adamlarının güçlü ve katı karşı duruşuyla engellenmişti. Fakat hümanizmle birlikte işler değişmeye başlamış, zaman Kilise'nin aleyhine, Kilise karşıtlarının lehine işlemişti. Daha yüzyıl önce Galileo (1564-1642), Kilise'ye rağmen *dünya güneşin etrafında dönüyor* diyemezken, artık Kilise karşıtlarının zafer çığlıkları her yanda duyuluyordu. Voltaire ise bu çığlığın sahiplerinden birisiydi. Gelenek, din ve Kilise karşısında *aklını kullanma cesaretini göster* diye bağırın Kant (1724-1804) ise bir diğeri idi.

Modern Büyücülük

Aydınlanma Çağı ile gelinen durumu akıl bağlamında ifade etmek gerekirse; genel anlamıyla Modernite, özel anlamıyla da Aydınlanma insanlığı, eleştirel aklın kullanılmasıyla dinden,

mitten, batıl inançlardan, gizemli güçlere ve doğa güçlerine tabi olmaktan kurtarma idealine dayandı. Bu sayede insanın dünyadaki konumu, emek ve eğlence tarzı artık bir aşkın otoriteye değil, fakat kendi özgür rasyonel etkinliğine dayalı bir hale geleceğini vadetti. Aydınlanma felsefesini, kendisinin hemen öncesinde yer alan felsefeden ayıran, yalnızca birkaç kişinin alanı olan bir şeyi, yani akla uygun olarak yürütülen düşünme ve hayat tarzını herkese uygulama iddiası olmuştur. Aydınlanmanın akılcılığı, dünyayı eski anlam düzeninden koparmış, büyüsunu yitirmiş bir dünyaya dönüştürmüştür. Hampson'ın ifadeleriyle Aydınlanma Çağı insanları, ...Orta Çağlar'ı değerlendirirken tam bir ittifak içindeydiler. Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden 16. yüzyıla kadar geçen zaman, bir fakirlik, baskı, cehalet, karanlık dönemi olarak görülmüştür... Kendilerinin Fransızca'da *siecle de lumieres* (Işıklar Çağı), Almanca'da *Aufklarung* (Aydınlanma) sözcükleriyle tanımlanan bir dönemde yaşadıklarını düşünüyorlardı. Onlara göre ve haklı olarak, insanlık nihayet kendini geçmişte bir sürü kör zulme yol açmış olan önyargılardan ve hurafelerden görünür biçimde kurtarmaktaydı¹.

Aydınlanma felsefesi akılcı olduğu kadar bilimcidir de. Zira bilim, aklın en mükemmel halini temsil etmektedir. B sebeple bilim, Aydınlanma döneminde en üstün zihinsel otorite² olarak kabul edildi. Bu aynı zamanda insan aklına güvenin bir gereği idi³. Bu açıdan, Aydınlanma ile ilgili olarak Urgan'ın tespiti oldukça önemlidir. Urgan Aydınlanmanın toplum üzerindeki yansımalarını anlatırken, o dönem insanların *kurdıkları düzenden ve kendilerinden hoşnut, toplumlarını kusursuz sanan, her alanda başarılarına tam bir güven duyan, yenilik istemeyen kişiler* olarak tanımlar ve *onlara bakılacak olursa, bilim, sağduyu ve akıl sayesinde çözümlenemeyecek sorun yoktu* der⁴. Dolayısıyla Aydınlanmanın ve onunla özdeşleşen görüşler bütünü'nün halk arasında kolayca yayılma imkânı bulmasının sebebi

¹ Hampson, Norman, *Aydınlanma Çağı*, İstanbul, 1991, s.102.

² Fitzpatrick, Jones, Knelwolf, McCalman, *The Enlightenment World*, 10

³ Fitzpatrick, Jones, Knelwolf, McCalman, *The Enlightenment World*, 11

⁴ Urgan, Mina, *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, 403

de anlaşılmış olmaktadır. Bir başka deyişle, Aydınlanma yalnızca entelektüel çevrelerle sınırlanmış bir akım olarak kalmamış, halkın sıklıkla bir araya geldiği yerlerde tartışılmış ve kısa sürede tanınmasını sağlamıştır.

Yine din veya inanç konusuna dönecek olursak; özelde Aydınlanma, genelde ise modernite insanlığı hurafe olarak tanımladığı dinden kurtarma amacındaydı⁵; bizzat kendisi ise bu kurtuluşun gereği idi. Kant'ın ifadeleriyle dile getirmek gerekirse⁶, Aydınlanma ile insan kendi suçu ile düşmüş olduğu bir "ergin olmama" durumundan kurtulacaktı. Bu "ergin olmayış" durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayıştı. İşte bu ergin olmayışa "insan kendi suçu ile" düşmüştü; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıydı. Bu sebeple de Kant bir çağrıda bulunuyordu: Aklını kendin kullanmak cesaretini göster! Bu gerçekleşti mi? İnsanlık hurafeden, tutarsız ve mantıktan yoksun inançlardan kurtuldu mu? Hayır! Modernite dine, geleneğe itiraz ederken öyle bir inanç inşa etti ki; daha doğru ifadeyle inanç ve düşüncede öylesine bir boşluk oluşturdu ki her türlü saçma, tutarsız, mantıksız düşünce ve kabuller modern insanın zihnine, kalbine ve hayat tarzına gelip yerleşti⁷.

⁵ Bu inanç ve anlayışın Türkiye versiyonunda Mustafa Kemal şunları söylemiştir: *Dünyaca bilinmektedir ki, bizim devlet yönetimimizdeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, yönetimde ve politikada bizi aydınlatıcı ana çizgilerdir. Fakat bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gapten değil, doğrudan doğruya yaşamdan almış bulunuyoruz* (Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem, 3. Yasama Yılıni Açış Konuşmaları, 1 Kasım 1937, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. V, C. 20, Sa. 3)

⁶ Kant, Immanuel, "Aydınlanma Nedir?" Sorusuna Yanıt', *Yazko, Felsefe Yazıları*, 6. Kitap., İstanbul, 1983, s.139

⁷ Aydınlanmanın temel anlayış ve öngörüsü ile ilgili olarak, Aydınlanmanın Türkiye'deki temsilcilerinden Mustafa Kemal konuya ilişkin inanç ve kanaatini ifade eden sözlerini yukarıya almıştık. Aydınlanmanın Türkiye versiyonunun geldiği aşamayı göstermesi açısından şu örnek son derece manidardır: Konuyla ilgili isim Necla Çarpan'dır. *Mesaj Veriyor*

Modernite, insanlığı kurtarmayı vadettiği *bağnazlık*, *saçmalık*, *tutarsızlık* ve *akılsızlık* çukurunu tarihte eşine rastlanmayacak boyut ve derinlikte kendisi oluşturdu. Doğru-yanlış, iyi-kötü, yararlı-zararlı, mantıklı-mantıksız... demeden itiraz ettiği tüm inançların yerine doğru, iyi, yararlı, mantıklı sıfatlarının hiçbir şekilde yanaşamayacağı bir inanç sistemi inşa etti. İnşa ettiği bu inançları ise başta kitle iletişim araçları olmak üzere, gönüllü misyonerleri aracılığıyla yaygınlaştırdı ve yaygınlaştırmaya da devam ediyor. En kısa ifadesiyle büyüculük ve paganizm modernitenin insanlığa yönelik inanç dayatmalarını teşkil etmeye başladı. Özellikle genç zihinler modern büyüculüğün ve paganizmin unsurlarıyla tıka basa dolduruluyor. Zira Weber'in açıklamasıyla söylemek gerekirse, aşırı rasyonelleşme *dünyanın büyüsünü bozdu* ve bir *anlam karmaşasına* yol açtı⁸. Bu bağ-

- *Öte Alemden Atatürk Sesleniyor* isimli kitap yazan ve Mustafa Kemal ile mesajlaştığını, Mustafa Kemal'in kendisine mesajlarını el yazısıyla gönderdiğini iddia eden bu kadın, bu iddia ve inancıyla 1960-70'li yıllarda devlet adamlarının itibar ettiği birisi olmuştur. Necla Çarpan ile görüşen üst düzey devlet adamları şunlardır: Senato Başkanı Kemal Arıburnu, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Başbakan Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Sanayi ve Ticaret Bakanı Mesut Erez, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Jandarma Genel Komutanı Fuat Doğu, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Yaveri, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Kemalettin Gökakın, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Müsteşarı Avni Akyol, TRT Genel Müdürü Musa Ögün. Necla Çarpan'ın bu görüşmeleriyle ilgili haberin son derece ilginç devamı şöyledir: *Necla Çarpan, bütün bu görüşmelerinde en büyük sorunun, "İlahî Nutuk" da dediği kitabının yeterince ilgi görmemesi olduğunu dile getirerek, eserinin devletçe toplu satın alınmasının "sorunu çözeceğini" anlatıyordu. Görüşmeler olumlu sonuç verecek ve "sorun çözülecekti". Bu arada; ülkede esen Çarpan rüzgârından İran Şahı Rıza Pehlevi de etkilenecek, kendisini Tahran'a davet edecek, ondan yüklüce kitap da satın alacaktı. Pehlevi'nin eşi Şahbanu ise kitabı Farsçaya tercüme ettirecekti. Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Rauf Denktaş da, Çarpan'ı ülkesine davet eden bir başka isimdi. Çarpan'ın kitabı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından satın alınmış, okul ve kurumlara Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürü H. Rahmi Kılıç imzasıyla gönderilmiştir. Çarpan'ın kitaplarının Jandarma Genel Komutanı'nın emriyle personele tavsiye edildiği 19.07.1967 tarihli ve Tümgeneral Kurmay Başkanı Reşat Gülsoy imzalı bir yazıda da görülmektedir. Bunun ayrıntısı ve belgesi için bkz: Cemil Koçak, "Kemal Atatürk öte alemden seslenirken", *Star Gazetesi*, 3 Nisan 2011. *Yeni Şafak Gazetesi*, 24 Mayıs 2008*

⁸ Weber, M. *Sosyoloji Yazıları*. 125,

lamda son zamanların çok izlenen bazı filmlerine bir göz atmak durumu anlamak için fazlasıyla yetecektir. Son on-onbeş yıl itibarıyla *Harry Potter* romanları bütün dünyada milyonlarca kişi tarafından okunmakta, aynı ilgiyle sinema prodüksiyonu milyonlarca kişi tarafından izlenmektedir. *Harry Potter*'da genç bir büyücünün başından geçenler fantastik bir kurguyla milyonların hayal dünyasına yansıtılan modern zamanların adeta *miti* haline gelmiştir. Yine *The Lord of the Rings* romanında olağandışı birçok olay fantastik bir kurgu içinde anlatılmakta, sinema prodüksiyonuyla milyonlara ulaşabilmektedir. *Matrix*'de ise paranormal-mistik temaların dini ve felsefi içeriklerle iç içe işlendiğini görmekteyiz⁹.

⁹ Arslan, Mustafa, "Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları: Geç Modern Dönemde Büyü-Din İlişkisinin Sosyolojik Analizi", 197

Yaşadığımız yüzyılda iletişim kanallarından da istifade etmek suretiyle sihir ve büyü sinema, çizgi ve dizi filmler kanalıyla çocukların dünyasına da aktarılmıştır. Özellikle büyücü karakterli sinema, çizgi ve dizi film kahramanları çocukların zihin dünyalarına tanrı tasavvurları oluşturacak şekilde sunulmaktadır. Bu yolla çocuğa hem aklın üstünlüğü ve hem de metafiziğin anlamsızlığı anlatılırken; öte yandan sinema, dizi ve çizgi filmlerle doğaüstü güçlere sahip kahramanların ölümsüz oldukları empoze edilmektedir. Kahramanların büyücüler şeklinde idolleştirilmesi, çocuklar tarafından model olarak alınmalarını kolaylaştırılmaktadır. Bu modelleme ve taklit sonucu, kendisinde olağanüstü güçlerin var olduğu düşüncesine kapılan çocuklar, büyücülerin tesirinde kalmakta, gitgide bu durum insan ve dünya hayatını yöneten yegâne güç olarak görülmeye başlanmaktadır. Medya aralarıyla yaygınlaştırılan modern büyücülük, çocuklarda hayatın zorluklarına karşı kolaycılığı telkin etmekte ve onları ileride hayatın gerçekleriyle yüzleştikleri zaman ümitsizliğe düşmelerine ve içinden çıkılmaz nice psikolojik sorunların dogmasına yol açmaktadır. Bir çeşit modern hurafecilik olan büyücülük, tevhide dayalı inançların yıkılmasını beraberinde getirmekte, hayatı anlamlandırmayan sahte inançların yolunu kolaylaştırmaktadır¹⁰.

Süper Kahramanlar

Dinlerin öte dünyasına itiraz ederken Dünya cenneti vaat eden modernite, vaadinin aksine insanlığa iki koca Dünya Savaşı hediye edip, yeryüzünü cehenneme çevirdi. Söylediklerini bir türlü gerçekleştiremedi; ne dediyse aksi gerçekleşti. İnsanlara yeni bir umut vermeliydi; öyle de yaptı ve İblis'in/şeytan'ın yerine koyduğu ve insanlık için kötülük odağı olan kişilere karşılık, insanlık için umut ve kurtuluş aracı olan *insan tanrılar* üretti. İnsanlık böylelikle *süper kahramanlarla/insan tanrılarla* tanıştı¹¹. Bunu ise çoğunlukla önce çizgi karakterlerle, sonra

¹⁰ Altıntaş, Muhammed Esat, *Din Eğitimi Açısından Sihir ve Büyü İçerikli Filmlerin Etkilerine İlişkin Çocukların Algıları*, 60, 61

¹¹ Bu karakterlerin en bilinenlerini *Captain Marvel*, *Superman*, *Batman*, *He-*

da film karakterleriyle gerçekleştirdi. Film karakterleri olarak somutlaşan *süper kahramanlar* modernitenin vadettiği umutları yeşertmekle kalmadı, Sanal Cennet'i de inşa etti¹². Çünkü insanlık, *süper kahramanlar*¹³ sayesinde, *en karmaşık problemlerin basit bir hareketle nasıl çözülebildiğini, karmaşık görünen insan ilişkilerinin nasıl düzene konulabildiğini, kötülük ve zorbalıkların basit ve kahramanca bir hareketle nasıl ortadan kaldırılabildiğine tanık oldu*¹⁴.

Süper Kahraman kelimesi hayatımıza çizgi romanlar ile birlikte girdi. Çizgi romanın tarihi XIX yüzyıla dayanmaktadır. Çoğu zaman eğlenme ve bazen de propoganda amacıyla kullanılmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı ile yeni bir işlev üstlendi. İngiltere'de savaşın yol açtığı yıkım ve kargaşayı umuda çevirecek bir anlayışla ileride gittikçe netleşecek *süper kahramanların* ilk prototipleri resmedilmeye başlandı. İlk *süper kahramanlar*

Man, Spiderman oluşturmaktadır.

¹² Gerçeklerin değil, imajların üzerine kurulu bir hayatın yaratılmasında sinema gibi medyaların önemli bir rolü olduğu, başta bir simülasyonlar çağında yaşadığımızı söyleyen Jean Baudrillard olmak üzere pek çok düşünür tarafından dile getirilmiştir. Baudrillard sinemanın gündelik yaşamda artan önemini "İçinde bulunduğumuz bu çağ, kendini yalnızca kameranın gözünden akan yansımalar aracılığıyla tanımakta, bir bakıma sinema ve televizyon, çağın gerçekliğini oluşturmaktadır" (Büyükdüvenci, Sabri, *Postmodernizm ve Sinema*. 14) şeklinde ifade etmektedir.

¹³ Kahraman kelimesinin İngilizce karşılığına bakıldığında erkek figür için *Hero*, kadın figür için *Heroine* kelimeleri ortaya çıkmaktadır. Her kültürde kahraman vardır. Örneğin Anadolu Müslüman kültüründe Battal Gazi bir kahramandır; fakat o bir *insan kahramanıdır*; gücünü inancından alır; tanrısal bir tarafı yoktur. Batı kültüründe ise kahramanlar her zaman tanrı(larla) ilişkili düşünülmüştür. Örneğin erkek kahramanı ifade eden *Hero*, Rönesans döneminde *tanrılar tarafından verilmiş özelliklere sahip erkek olarak tanımlanmıştır* (Kern, Edith. "The Modern Hero: Phoenix or Ashes?", 325-334). Oxford İngilizce Sözlük'te *Hero* kelimesi için dört anlam verilmektedir. Birinci anlam önemli ve manidardır: *Antik çağlarda tanrılar tarafından bahşedilmiş insanüstü güç, cesaret ya da beceri gibi özelliklere sahip olan daha sonraları yarı tanrı ya da ölümsüz bir varlık olarak gösterilen erkek* (Wardropper, B., "The Epic Hero Superseded." *Concepts of the Hero in the Middle Ages and the Renaissance* 197-221). *Hero'nun/Kahraman'ın kültürlerde insani bir boyutu olduğu için modernite hero yerine superhero'yu üretmiş, böylelikle kahramanlarını daha da tanrısalılaştırmıştır.*

¹⁴ Lawrance, J. S.; R.S. Jewett, *The Myth Of The American Superhero*, 116

1931'de Shade ve 1936 çıkışlı Phantom (Kızıl maske) kabul edilmektedir. Ancak buna rağmen süper kahraman anlayışında tarihsel açıdan dönüm noktasını 1938 yılı oluşturmuştur. Bugün en bilinen ve artık bir stereotip, bir ikon haline gelen süper kahraman 1938 çıkışlı Superman'dir. Superman'in kısa tarihi şöyledir: 1938 yılında, ileride Amerika'nın iki büyük çizgi roman şirketinden birisi haline gelecek National Comics'in yayınladığı toplam on bir farklı orijinal hikâyeden oluşan *Action Comics* (Macera Çizgi Romanları) dergisinin birinci sayısı, Jerry Siegel ve Joe Shuster adlı iki genç sanatçının *Superman* adlı karakterini tanıttı. Superman esasen 1933 yılında yaratılmış kötü bir karakterdi. Uzaydan gelip dünyayı istila edecek üstün güçlere sahip kötü bir adam olarak düşünülmüştü. Fakat bu karakter sevilmedi. Kötülük, zorbalık, haksızlık her yerdeydi ve insanların kötülüklerden koruyacak birisine ihtiyaç vardı¹⁵. Bunun üzerine Superman'in karakterinde değişikliğe gidildi. Yeni imajı ve işleviyle Superman, Haziran 1938'de insanlara sunuldu. O sadece üstün özellikleriyle değil, giysisiyle de özeldi. Superman kostümünün tasarımı o zamanki sirklerde gösteri yapan güçlü adamların giysilerinden esinlenildi. Kostüm renkleri Amerikan bayrağına gönderme yapmak için mavi-kırmızı olarak tasarlandı. Böylelikle sadece kişisel özellikleriyle bir süper kahraman olmayacak, aynı zamanda ABD'yi de sembolize ederek; ABD'nin de süper olduğuna işaret etmiş olacaktı.

¹⁵ Savaş sona erdiğinde, çizgi roman alanında göze çarpan ilk önemli sonuç, süper kahraman türünün dramatik bir şekilde bir süre ortadan kaybolması oldu. 1938'de Superman'in yaratılmasıyla büyük bir popülerite sağlayan ve 1940'lar boyunca çizgi romanlarda en çok kullanılan tür haline gelen Süper kahraman türü ile ilgili yayınların satış rakamlarında büyük düşüşler yaşandı. Amerika Birleşik Devletleri Colgate Üniversitesi'nde çalışan Sosyoloji Profesörü Paul Lopes'e göre, bunun bir sebebi, halkın artık çizgi romanlardaki süper kahramanların sembolize ettiği umut ve üstünlüğe ihtiyaç duymamasıdır.

1930'lu yılların sonunda, Amerika büyük krizin yol açtığı depresyondan yeni yeni çıkmaya başladığında, Superman karakteri doğdu. Kendisi iki göçmen Yahudi tarafından yaratıldı ve onlar için bir ideali temsil etmekteydi. Superman uzaydan gelmişti (yani kendileri gibi göçmendir) fakat Amerikalılar tarafından kabul edilmiştir. İyi bir işi, sevgilisi vardır ve halk onu benimsemiştir. O zamanlar Yahudi-Hristiyan ayrımı olduğu için ve Yahudiler ezildiklerinden, Superma'nın yaratıcıları, kendileri nasıl toplum tarafından görülmek istiyorlarsa, Superman'î de o şekilde olmuşlardır. Richard Reynolds, Superman karakterinin çizgi roman tarihindeki öneminden bahsederken toplum ile kahraman arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. *Superman ve süper kahramanlar Büyük Buhran'ın sonunda ve Avrupa tarihindeki en büyük savaşın eşiğinde çıkageldiler. Milyonlarca Amerikalı işsizlik ve yoksulluğu yaşamış ve daha fazlası kendini ekonomik devamlılık ve ekonomik büyümeye inandırmıştı. Böylesi bir zamanda yeni bir tür popüler kahraman ortaya çıkmıştı: toplumun karmaşasından bir adım geri durabilen ancak yine de onuruyla hareket edebilen, dünyayı algılamak istediği şekliyle algılayıp yine*

de kazanan, kendine güvenen, bireysel bir kahraman. Bu kahramanlar hem yalnız, hem de “sosyal kahramanlar”dı¹⁶.

Amerika Birleşik Devletleri savaşa katılmasıyla Superman daha da süper hale geldi. O artık bizzat savaşın içinde bir karakterdi ve insanlığı Nazilerle/Hitlerle sembolize olan her türlü kötülükten koruyacaktı. Superman’ın İkinci Dünya Savaşı ile ilgili en ünlü resmi derginin 17. sayısının kapağında yer aldı. O resimde Superman, Dünya’nın üzerinde durarak Adolf Hitler’i ve Japon Generali Tojo’yu havaya kaldırıp sallarken resmedildi.

Superman zaman içinde değişmeye devam etti. Kötülerin gücü arttıkça, kötülere ilişkin korkular büyüdükçe Superman’ın de güçleri çoğaldı ve büyüdü. İlk başlarda sadece çok güçlü ve hızlıydı; çok yükseğe zıplar ama uçamazdı. Fakat uçaklar savaşta önemli bir yere sahip olunca Superman de uçmaya başladı. Superman’ın güçleri zaman içerisinde artmaya devam etti. Sonunda *insan tanrıya* dönüştü. Çekilen filmlerde de hep bu *insan tanrı* karakteriyle yer aldı. Değişiminin geldi son nokta tanrısal nitelikte özelliklerle donanmış ve bu özellikleriyle evrene sahip olup, evrenin koruyuculuğunu yapan bir karaktere dönüşmüş olmasıdır¹⁷.

¹⁶ Reynolds, Richard. *Super Heroes: A Modern Mythology*, 18

¹⁷ Süperman’ın birçok insanüstü/tanrısal özelliklere sahiptir. Özelliklerinden en önemlileri ise şunlardır:

X-ray görüş: Superman bu özelliği sayesinde kurşun hariç her şeyin arkasını görebilir. Yalnızca kurşunun arkasını göremez.

Teleskobik görüş: Bu yeteneği uzak mesafeleri yakınlılaştırıp görmesini sağlar.

Mikroskopik görüş: Bu yeteneği ile aşırı derecede küçük, atomik seviyedeki varlıkları görür.

Isı Saçan Bakışlar: Bu yeteneği sayesinde düşmanlarına zor anlar yaşatır. Soyguncuların kaçış arabalarını patlatabilir, ağır metalleri eritebilir. *Heat vision* olarak da bilinen bu özelliğiyle Güneş’in çekirdeğinden çok daha sıcak ısılara ulaşır. Süperman görme ile ilgili bu başlıca özelliklerin yanı sıra başka özellikler de sahiptir. Örneğin karanlıkta görebilir, denizin dibini görebilir, ultraviyole ışınlarını, kızılötesi ışınları ve elektromanyetik dalgaları da görme özelliğine sahiptir.

Süper işitme: Superman her sesi duyabilir. Böylece her tehlikeyi sezip, zamanında o tehlikeleri önleyebilir.

Süper Ses: Superman bütün insan ve hayvanların mimiklerini ve seslerini aynen taklit edebilir.

İnsanlığın koruyucusu olan Superman için bu kendisinin *ka-deri, alın yazısıdır*. O, çok akıllı ve kurnaz kötü adamları, hainleri, katilleri, soyguncuları yakalar; onların kurdukları planları ve tahrip aletlerini tesirsiz duruma getirir. Superman'ın ilk düşmanları dolandırıcılar, yankesiciler, banka hırsızları, yani o zamanın süper kötü olarak kabul edilen halk düşmanlarıdır. Superman böylece ilk başlarda hem fakiri hem de zengini koruyan ideal bir Amerikalıyı, aradan zaman geçtikten sonra da ideal Amerika'yı temsil etmeye başlamış ve bir ikon olmuştur. Superman tek başına adaleti, iyiliği temsil eder; adalet ve iyilik onun sayesinde ve onun elleriyle var olur. Superman felsefi olarak liberal, ekonomik sistem açısından kapitalist bir karakterdir¹⁸. Doğrudan ifade edilmese bile giysileriyle sembolize

Süper Nefes: Bu yeteneği ile kasırğa gücünde rüzgar üfleyebilir ve bu rüzgar ile düşmanını durdurabilir veya kötüler için felaketlere sebep olabilir. Tek bir üflemesiyle Güneşi söndüreceğine inanılır

Süper hipnotizma: Superman istediği zaman başkalarını hipnotize edebilir.

Dayanıklılık: Superman evrenin en sert yumruklarına, dünyanın en güçlü patlamalarına dayanabilir. Bunun sebebi solar enerjinin getirdiği sertlik ve dayanma gücüdür.

Süper Güç: Superman'in gücünün büyüklüğü tam olarak belli değildir. Tek eliyle 200 Kentrilyon ağırlığı kaldırmış (yanında bulunan kişi hala maksimum sınırının bulunmadığını söylemiştir) ve yine tek eliyle çifte Karadelik taşımıştır.

Süper Hız: Superman sahip olduğu süper insan refleksleri sayesinde inanılmaz hızlarda hiçbir şeye çarpmadan hareket edebilir. Çok karmaşık işleri ve nesneleri normal bir insandan yüzlerce kat daha hızlı toplayabilir. Superman sadece 45 saniye içinde dünya turu yapabilir. Kendi etrafında çok yüksek hızlarda dönerek hortum oluşturabilir ya da matkap gibi yeri delebilir.

Solar enerji emme: Teknik olarak Superman bütün güçlerinin ortaya çıkmasının ve büyüklüğünün kaynağı Sarı Güneş'tir. Güçlerinin sebebi hücrelerinin aşırı derecede solar enerji emmesidir. Bununla birlikte Superman'e savaşlarda kuşkusuz çok büyük üstünlükler sağlar. Ayrıca başka yıldızlardan ve gezegenlerden de güç alabilir.

Yaralanmazlık: Bu yeteneği Superman'in hücrelerinin yoğunluğu nedeniyle ona kriptonit hariç zarar verilememesini sağlar. Superman zehir ve hastalıklardan etkilenmez.

Süper Zeka: Superman'in beyni bilgisayar gibidir, her şeyi hatırlar yeryüzündeki bütün dilleri konuşabilir, metropolis telefon defterindeki bütün numaraları ve Daily Planet'te ki bütün dosyalarının içeriklerini bilir. Çok iyi analiz yeteneği vardır.

¹⁸ *Güçlü erkek kahraman, zamanın liberallerinin üretmeyi başaramadığı*

ettiği ABD egemenliğindeki dünya onun desteğinde varlığını sürdürür ve bu dünya olabileceklerin en iyisidir¹⁹. Bu sebeple de hiçbir şekilde kurulu, işleyen düzenin bozulmasına izin vermez. Bu düzeni bozmaya aday güçlere karşı amansız bir savaş verir; düşmanları arasında örneğin Kuzey Kore ve İran vardır; çünkü onlar potansiyel olarak küresel egemen sistemle entegre olmayan güçlerdir. Buna karşılık örneğin onun petrol şeyhleriyle, Güney Amerika'da kanlı diktatörlerle ve katil silahlı kuvvetlerin kontrolündeki rejimlerle herhangi bir problemi yoktur; çünkü onlar egemen küresel sistemin varlığını ne fiilen ne de potansiyel olarak tehdit etmemektedirler.

Süper kahramanlar dizisinin son örneklerinden birisi de He-Man'dir. He-Man, *Kainatın Hakimleri* serisinin ana karakterini oluşturmaktadır. 1983 ila 1985 yılları arasında 130 bölüm olarak çizgi film olarak çekilmiştir. *Kainatın Hâkimleri* serisi, 1987'de sinemaya uyarlanmış, 1990 ve 1991'de *The New Adventures of He-Man* olarak ve 2002 yılında da *He-Man and the Masters of the Universe* serisi olarak yeni bir konseptle tekrar

olumlayıcı görüşün muhafazakârlar eliyle yaratılmasına olanak vermiştir. Rekabet halindeki bireylerden oluşan "serbest" bir Pazar üzerine kurulu Amerikan ekonomik sistemi, kendi yarattığı sorunlara karşı inandırıcı çözümler olarak yalnızca muhafazakâr ideal ve yöntemlerin ortaya sürülmesine izin verir (Ryan, Michael; Douglas Kellner. *Politik Kamera: Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*. 337).

¹⁹ Amerikan çizgi romanı veya sinemasında hiç vazgeçilmeyen, en çok işlenen konulardan biri dünyayı kurtarmaktır. Tehlike nereden gelirse gelsin dünyayı kurtarmak Amerikalı veya Amerikanlaşmış kahraman yani süper kahramanların işidir. Bu sayede, Amerika'nın üstünlüğü ve Amerikalı olmanın ayrıcalığı, tüm dünyaya aşılarmaya çalışılmaktadır: Hollywood yapımlarına göre; Amerikalılar dışındaki her ırk, her din, her ekonomi-politik, kısacası her dünyalı ve dünya dışı yaratılışlar ve uygarlıklar tehdit kaynağıdır; bu tehditleri görüp, etkisiz hale getirerek dünyayı kurtarmak da doğal olarak Amerikalıların görevidir. 20. yüzyılda insanlığa yönelik kitlesel ölüm, diğer deyişle nükleer silahları AB'nin kullandığı gerçeği ise ironik olmanın ötesindeki örneklerden sadece bir tanesidir. Amerikan kaynaklı yapımlarda her Amerikalının dünyayı kurtaran bir kahramana dönüşme potansiyeli gözlenmektedir. Bu potansiyel, sıradan Amerikalılara kendine ve ülkesine güven duygusu aşılmanın da ötesine geçerek, kendini üstün, ayrıcalıklı insan olarak görmelerini sağlayabilecektir (Serarslan, Meral; Özlem Özgür, "Sinemada Dünyayı Kurtarmak: Türk Sinemasında Dünyayı Kurtaran Adam ve Oğlu" 34).

çekilmiştir. Filmin temel konusunu He-Man ve arkadaşlarının Eternia'yı ve Şato'sunun sırlarını çok kötü ve tehlikeli bir yaratık olan İskeletor'un kötü emellerinden korumaya çalışmaları oluşturmaktadır.

Modern Paganizm

Türkçe Sözlük'te²⁰ *çok tanrıcılık* olarak karşılığını bulan paganizm esasen ilk kullanımlarında çok farklı anlamdaydı. Latince *pagus* ve *pagani* sözcüklerinden türetilmiş olan ve sözcük anlamı itibarıyla *kırsalda yaşayan, köylü, taşralı* anlamlarına gelen *pagan*, erken dönemlerden itibaren Hristiyan geleneğindeki *ötekini* ifade etmede kullanılmıştır. Bu kullanımıyla da *kâfir* anlamını karşılamaktadır. Köylülükle kâfirlik arasındaki ilişkiye gelince, Hristiyanlara göre *çok tanrıcılığı* ifade eden putperestlik cahil köylülerin diniydi. Böylelikle inançla yaşanan muhit arasında bir bağlantı kurulmuştu. Bu *pagan*'ın ilk kullanımlarındaki anlamıyla ilişkili bir durumdur. Dinin bilimsel bir yaklaşımla ele alınmasıyla birlikte, *pagan* terimi özel anlamda dünya genelindeki tüm putperest toplumlar için kullanılmaya başlanmıştır. Bir başka söyleyişle paganizm, politeist (çok tanrı) dinsel geleneklerde tanrısal varlıkları sembolize eden şekil ve suretlere tapınma ritüeliyle yakından ilişkili bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Geleneksel puta tapıcılığı ifade eden *pagan* terimi, çok tanrıcılık ve atalar kültü ile yakından bağı olan doğa tapıcılığı ve animizm (ruhculuk) ile de ilgilidir. Babil, Asur, Mezopotamya, Eski Mısır ve İran gibi birçok eski Ortadoğu dinsel geleneği ve Eski Avrupa dinleriyle Hinduizm, Tibet Budizmi ve benzeri günümüz inanç sistemleri *pagan* gelenekleri olarak incelenmektedir. Paganizm Anadolu'da Roma'dan çok daha önce tanınmış ve yayılmıştır. Hitit, Sümer, Urartu krallıkları başta olmak üzere Anadolu'da yaşayan birçok halk, politeist tanrı inancıyla, *pagan* kült ve ritüelleriyle tanınmıştır. İnanılan tanrısal varlıklar, yıldız ve gezegenlerle ilgili gök cisimleri, hayvanlar, bitkiler ve diğer tabii nesnelerle ilgili varlıklarda olmuştur. Antik dönemde Anadolu

²⁰ Türkçe Sözlük, 1874.

pagan inançları arasında yeryüzü ile özdeşleştirilen ana tanrıça kültü önemli bir yer tutmuştur. Hristiyanlık öncesi dönemde ve Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında Anadolu'da oldukça yaygın olan tanrı- tanrıça inançlarında pagan kült ve ritüelleri dikkat çekici olmuştur. Anadolu genelinde görülen mithra kültü, çok tanrıcı diğer inançlar, sihir ve büyü gibi pagan ritüelleri oldukça önemli sayılmıştır²¹.

Roma'nın Geleneksel Tanrıları (Numina)²²

Adı	Yunanca karşılığı	Tanımı
Bellona		Savaş tanrıçası
Bona dea		İyi tanrıça; sadece kadınlar tarafından tapınır ve fauna ile özdeşleştirilir.
Cardea	Artemis	Girişlerin koruyucu tanrıçası
Cloacina		Kanalizasyonların yapımında ve korunmasında etkin gücü olduğuna inanılan tanrıça
Cupido	Eros	Aşk tanrısı
Dis (dis pater)	Hades	Yeraltı tanrısı
Discordia	Eris	Uyuşmazlık, çekişme ve savaşma
Faunus	Pan	Kırların ve çobanların tanrısı
Felicitas		İyi şans tanrıçası
Fides		Dürüstlük ve doğruluk tanrıçası
Flora	Tykhe	Şans tanrıçası
Furies	Erinyes	Öç tanrıcaları
Glaucus		Deniz tanrısı
Ianus		Kapıların; yeni bir yılın ve günün başlangıç tanrısı; yılın ilk ayına onun adı verilmiştir
Lares		Evin koruyucu tanrıları; ailenin koruyucu ataları
Lemures		Yeraltı dünyasının karanlık ruhları
Liberalitas	Dionysos	Bereket tanrısı
Ubitina		Cenaze törenlerinin gözetmenliğini üstlenen tanrıça
Lucina	Eileithya	Doğumların koruyucusu tanrıça
Manes		Ölünün kutsallaştırılmış ruhları (iyi ruhlar)

²¹ Gündüz, Şinasi, *Anadolu'da Paganizm (Antik Dönemde Harran ve Urfa)*, 9

²² Dürüken, Çiğdem, *Roma Dini*, 36.

Nerio		Savaş tanrısı Mars'ın karısı olarak anılan etki alanı zayıf bir tanrıça
Ops		Hasat tanrıçası
Pales		Otlakların koruyucu tanrıçası
Penates		Ailenin huzurunu ve refahını sağlayan ruhlar
Pomona		Meyvelerin ve bereketin tanrıçası
Portunus		Limanların tanrısı
Priapus		Bereketin tanrısı
Proserpina	Persephone	Yeraltı dünyasının tanrıçası
Quirinus		Savaş tanrısı
Saturnus	Kronos	Tarımın koruyucu tanrısı
Silvanus		Doğa ve ormanların tanrısı
Tellus	Gaia	Toprak tanrıçası
Terminus		Sınırların koruyucu tanrısı
Vertumnus		Biçimini değiştirme gücüne sahip bir tanrı
Vesta	Hestia	Ailenin ve ocağın ve ateşin koruyucu tanrıçası
Victoria	Nike	Zafer tanrıçası
Uni	Luno	Evlilik tanrıçası

Kybele (Anadolu kökenli bir ana tanrıça)

Osiris (Mısır iyilik ve diriliş tanrısı)

Dünün bu inançlarına karşılık, günümüze gelince, modernite geleneksel paganizmi yok etmemiş yeni bir forma kavuşturmuştur²³. Ünlü sosyolog Berger, günümüz modern duru-

²³ Klasik/geleneksel paganizm ile modern paganizm arasındaki sürekliliği dile getirmesi, paganizmin ortaçağ Hristiyanlığını atlama taşı olarak kullanıp yeni dönemlerde nasıl yer aldığını göstermesi açısından üstelik modernitenin fikir babalarından Desiderius Erasmus (1466-1536)'un tanıklığı son derece önemli bir örnektir: "Bazı ilahi güçlere özel ayinlerle tapanlar var. Kimi Christopher'ı her gün selamlıyor, ama sadece resmini görünce, çünkü böyle günlerde feci bir ölüme karşı esirgeniniş olacağına inanıyor. Kimi Aziz Roch'a tapıyor... Peki neden? Çünkü böylece vebayı kovduğunu sanıyor. Kimiyse Barbara'ya veya Geodge'a dualar mırıldanıyor, düşman eline düşmemek için Adamın teki dış ağrısından kurtulmak için Apollonia'ya oruç tutma sözü veriyor, bir başkası kaşıntıdan kurtulmak için Eyüp Peygamber'in resmine bakıyor. Kimileri işleri yolunda gitsin diye kazançlarının bir kısmını yoksullara veriyor; kimileriye zaten kötü giden işleri düzelsin diye Jerome'a mumlar yakıyor" (Taylor, Charles, *Seküler Çağ*, 55)

munu tanımlarken sekülerleşme sürecindeki aşırı rasyonelleşme ile sosyo-dini süreçler açısından modern insan için yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Sadece devlet ve ekonomi gibi büyük kurumlar için değil, günlük hayatın gelişi güzel alışkanlıkları için dahi bir anlamsızlık sorunu baş göstermiştir²⁴ tespitinde bulunur. Berger'i haklı çıkaran günümüz özelliklerinden birisi uğur ve uğursuzluk inancıdır. Yakın geçmişte gerçekleştirilmiş bir araştırmaya göre²⁵ Amerikalıların %14'ü kara kedi görmenin, %12'si merdiven altından geçmenin, %5'i ayna kırmanın, %9'u ayın 13'ünün Cuma gününe rastlamasının²⁶ uğursuzluk getirdiğine inanmaktadır. İtalya'da 2007 yılında *The Italian Association for the Protection of Animals and the Environment* isimli hayvan hakları derneği, ülkede her yıl 60.000 dolayında kara kedinin uğursuzluk getirdiği inancıyla öldürüldüğünü açıklamıştır. Açıklamaya göre kara kediler daha çok da Cadılar Bayramı'nda (Halloween) öldürülmektedir. İngiltere'de ise İtalya'nın aksine kara kedinin uğur getireceğine inanılmaktadır²⁷. İngiltere'de yapılan bir araştırmada²⁸ ise araştırmaya katılanların %22'si uğurlu sayılara; %18'i büyüye; %75'i ise tahtaya vurmanın şans getirdiğine inanmaktadır.

Bugün tüm dünyada yaygın hale gelmiş olan uğursuzluk inancıyla ilgili önemli bir kabul 13 rakamıyla ilgilidir. Batı toplumlarında son derece yaygın olan 13 rakamının uğursuz olduğu inancının sebebi konusunda farklı görüşler vardır. Bu konuda en yaygın kabul gören iddialardan birisi Hz İsa'yı ihbar eden kişinin 13. kişi olmasıyla ilgiliyken, diğeri de 13 Ekim 1307 Cuma günü Tapınak Şövalyeleri'nin tutuklanması ve işkence edilerek öldürülmesiyle ilgilidir. Bu batıl inanç Batı toplumlarında hâlâ öylesine güçlüdür ki, bazı kimseler 13 kişiyi aynı masaya oturtmaktan kaçınmakta, bazı hostesler 13 numaralı

²⁴ Berger, Peter, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, 184

²⁵ Vyse, Stuart A., *Believing in Magic: The Psychology of Superstition*, 18

²⁶ İncil'e göre Hz. İsa Cuma günü ölmüştür.

²⁷ www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2007/08/26/wcat126.xml

²⁸ Hunt, Stephen, *Alternative Religions*, 170.

koltukta oturan yolcuya hizmet etmek istememektedir. Bazı yolcular da 13 numaralı koltuğa düştükleri zaman koltuklarını değiştirmek istemektedirler. Bazı çok katlı binalarda 13. kat bulunmamaktadır. Bazı ünlü otellerde de 13 rakamı taşıyan oda ve kat yoktur. Hatta BMW'nin Münih'te bulunan merkez binasının 13. katı boştur.

Paganist karakterli uğur/uğursuzluk inancı kendisini sürekli yenileyen ve yaygınlaşan bir inançtır. Bunun ilginç bir örneği olarak sporla ilgili şu tespit önemli bir örnektir: *Galatasaray futbol takımı şampiyon olmuştu. Cim-Bomlu bir arkadaşımıza hediye almak için Galatasaray Store'daydık. Biraz yorgun, biraz dalgındık. Bir rafın önüne gelince dalgınlığımız şaşkınlığa dönüştü. Karşımızda tuğlalar vardı. Ali Sami Yen Stadi'nin yenilenen Eski Açık Tribünü'nden sökülen tuğlalardı bunlar. Şaşkındık, çünkü ummadığımız bir kutsallaştırmayla karşılaşmıştık bu modern dükkânda. Biz de Galatasaraylıydık. Ali Sami Yen Stadi'nin tribünlerini biz de defalarca ziyaret etmiştik. Belki bu tuğlalarda bizim de ayak izlerimiz vardı. Ama o tuğlalarla bir gün Capitol Alışveriş Merkezi'nde, modern dizaynlı Galatasaray Store'da kutsal bir meta olarak karşılaşacağımızı hayal bile edemezdik. Ama modern dünyanın belki de en popüler kültür fenomeni olan futbol kendi kutsalını doğurmuştu. Futbolun Kerbela Taşı karşımızdaydı²⁹.*

Her geçen gün yaygınlaşan ve totem yapmak olarak isimlendirilen inanç ve uygulama da modern dünyanın paganist kabullerinden birisi olarak anlam kazanmaktadır. Kuzey Amerika'da yaşayan Algonkin kavminin dilindeki *totam* sözcüğünden türetilen totem, yine aynı dilde *bir kimsenin koruyucu ruhu* anlamında kullanılmaktadır. Literatürde ise totem, bir kabilenin; bir hayvan, bir bitki ya da herhangi bir nesneyi kutsal kabul edip ona sembolmüş gibi bağlanması ve ondan türediğine inanması olarak bilinmektedir³⁰. Tanımdan da anlaşılabacağı gibi il-

²⁹ Köse, Ali, Ayten, Ali, "Bâtıl İnanç Ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), S: 3

³⁰ Tanyu, Hikmet. "Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Yeni Araştırmalar", 158

kel toplumlar, kendisinden türediklerini sandıkları bazı canlı cansız varlıklara kutsiyet atfetmişler ve bu varlığın kendilerini koruyacağına inanmışlardır. Hatta totem kabul ettikleri bu varlığın kutsallığını arttırmak ve diğer toplum üyelerince saygı görmesini sağlamak için de birtakım kurallar geliştirmişlerdir. Örneğin, grup üyelerinin totemin sembolünü taşıması, aynı totem etrafında toplanan üyelerin birbirleriyle evlenme yasağı ve toteme zarar verilmemesi gibi inanışlar ve kaideler bahsettiğimiz bu durumla ilgilidir³¹.

Gençler arasında sıkça rastlanan ve giderek yaygınlaşan bu inanış, insanın tabiatın işleyişini veya diğer varlıkların hareket ve düşüncelerini değiştirebilme inancına dayanmaktadır. Bu bağlamda bahsettiğimiz *totem yapmak* da bir çeşit büyüsel bir işlem olarak anlam kazanmaktadır. Totem yapmada, kişi bazı davranışları gerçekleştirirse isteğine ulaşacağına inanmaktadır. TV'deki genel kitleler tarafından ilgiyle izlenen bazı yarışma programlarında bazı katılımcıların *totem yapması* (kendisine uğur getirsin diye evinin anahtarını veya çocuğunun resmini veya biraz parayı masanın üstüne koyması) bu cehaletin kitle-sel bir hızla yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Özellikle son zamanların en popüler cehaletlerinden bir diğeri de *evrene mesaj göndermek* biçiminde ifade edilen ve pan-teizmin yeni bir versiyonu olarak karşımıza çıkan inanç ve anlayıştır. Özellikle TV programları ve filimler aracılığıyla yaygınlaştırılan bu anlayışta her şeyi idare ettiği düşünülen *evrenin ruhuna* mesaj göndererek isteklere kavuşulacağına inanılmaktadır. Yaşam koçları gazete ve dergilerde evrene mesaj göndermenin *bilimsel* yol ve yöntemlerini öğretmektedirler³². Bu

³¹ Örnek, Sedat Veyis. *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, 38

³² Örneğin bkz: "Evrene İyi Mesaj Göndermek Neden Önemli?", <http://www.yenikadin.com/evrene-iyi-mesaj-gondermek-neden-onemli-3338621-haberi/>; "Evrene mesaj gönderme zamanı!", <http://www.xlhayat.com/yaziDetay-159-Evrene-mesaj-gonderme-zamani.html>; "EvreneMesajYollaHaydi!", <http://www.kadinca.com/aile/evrene-mesaj-yolla-haydi.html>; "Evrene mesaj göndermenin yeni yolu: Pinterest", <http://www.teknokulis.com/Yazarlar/aylin-tunali/2012/02/17/evrene-mesaj-gondermenin-yeni-yolu-pinterest-368964754409>

konuda sayısız denebilecek örneklerden birisi olarak, ismiyle (Kişisel gelişim sitesi) ve tavsiyeleriyle (Olumlu düşünün, çekim yasası size çalışsın!) bilimsel bir sitenin yaşam koçu tarafından yazılanlara bakmak, yaşanan cehaletin niteliğinin ve boyutunun anlaşılması için yeterli olacaktır. *Hayatınızda başınıza gelen ve gelecek her şeyin sebebinin kendiniz olduğunu* söylesem beni “tuhaf” ilan eder misiniz? Ben, bu riski göze alıyorum ve sizi Çekim Yasası ile tanışmaya çağırıyorum... İçimize dönüp hayatın manevi tarafıyla ilgilenmeye başladıkça, bu konulardan konuşanlar arasında sıkça duyduğumuz bazı kelimeler ve kelime grupları olduğunu fark ederiz: Enerji, negatif ve pozitif enerji, olumlu düşünce, iyiliği çağırma gibi... Bu düşünce kalıplarından biri de “hayatta nasıl düşünürsen onu hayatına çekeceğin” ya da “istemesini bil, olsun” şeklinde özetleyebileceğim evren yasasıdır. “Sağlık, haz, para, kariyer, sevgi, huzur, mutluluk, doyumsuz ilişki... Peki Çekim Yasası’nı nasıl kullanacağız? “Çekim Yasası, üç temel yasanın bileşimidir”... Etki-Tepki yasası (karşılıklılık yasası), Şükran yasası, Sevgi yasası³³.

Vahyin açıkladığı mutlak gerçeklerden birisi, gelecekle ilgili bazı olay ve olguların kesin olarak sadece Allah tarafından bilindiğiyle/bilinebileceği ile ilgilidir. Elbette ki insan geçmiş tecrübelerine dayanarak bazı olaylar hakkında varsayım ya da öngöründe bulunabilir. Örneğin, ay ve güneş tutulmaları gibi. Bu tahminler bile esasen zandan ibarettir, kesin, yakine dayalı bir sonuç değildir. Vahyin son mesajı olan Kur’an’dan öğrendiğimize göre yüce Allah, gaybın bilgisini kendisine ait kılmıştır: *De ki: Göklerde ve yerde gaybı Allah’tan başka kimse bilemez* (Neml, 27/65) ayeti bunun delillerinden birisidir. Buna göre insanlar için gaybî olan bilgi sadece Allah için gayb değildir. İnsanın gaybi bilgiye sahip olabilmesi ancak vahiyle mümkündür; bunun istisnası yoktur. Bu ise peygamberlikle ilgili bir durumdur. Çünkü insanlardan sadece peygamberlere vahiy gelir. Son

³³ Zeynep Bölükbaşı, “ekim yasası”, <http://www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5777495&tarih=2007-01-15>; aynı yazı için bkz: “Olumlu düşünün, çekim yasası size çalışsın!”, <http://www.kigem.com/olumlu-dusunun-cekim-yasasi-size-calissin.html>

peygamber olan Hz. Muhammed'in ölümü ile vahiy de sona ermiştir. Bu artık insanlardan hiç kimsenin gaybtan haber verme imkânı yoktur demektir. Daha da önemlisi gaybın bilgisi, yaratılanla yaratılanların arasındaki farkı belirleyen konulardan birisi olarak anlam kazanmaktadır. Allah sınırsız bilgiye, yaratılmışlar da sınırlı bilgiye sahiptir. Ancak teorik gerçek bu olmasına karşılık, pratikte Müslümanlar arasında bile aksi istikamette gelişmeler olmuş *fal*, *sihir*, *büyük*, *cefr*, *havas*, *esrâr-ı huruf* gibi uygulamalar olabildiğince yaygınlık kazanmıştır. Genel anlamda düşünüldüğünde ise bugünün dünyası *cehalet* kapsamında değerlendirilebilecek inanç, anlayış ve uygulamaların yaygınlığı şaşkınlık verici düzeydedir. Gaybdan haber verdiğini iddia eden kâhine/medyuma başvurmak iş adamlarının, politikacıların, bilim adamlarının bile³⁴ yapageldiği inanç ve uygulama haline gelmiş, büyük kitlelerce izlenen TV kanallarında medyumlara programlar yaptırılır olmuştur. TV programlarında medyum veya astrolog unvanlı kişiler gelecekte haberler vermekte, insanların kişisel, ailevi, toplumsal, ticari, siyasi... hayatlarını düzenlemektedirler. Sadece Türkiye'yi dikkate alarak ifade etmek gerekirse internette özel sitesi olan yüzlerce medyum ve astrolog müşterilerine para karşılığında hizmet vermektedir. Binlerce sitede burçlara ait bilgiler verilmekte, hatta İslam'da dâhil her

³⁴ Popüler medyumla yapılan bir röportajda, söz konusu medyumun müşterilerle ilgili verdiği bilgi önemlidir: "Şöhretim Türkiye sınırlarını da aşarak, uluslararası medyum sıfatı kazandım. Hristiyan işadamları, devlet adamları ziyaretime geldikleri gibi ben de onların davetlerine icabet ederek pek çok kez yurt dışına çıktım. En son biliyorsunuz geçenlerde Nepal Başbakanı'nın daveti üzerine Nepal'a gittim... Fatih'te sahibi olduğum kuru temizleme dükkânına her yerden her cinsten ve her yaştan insan geliyordu. Bunların arasında şifa arayanlar da, benim tahmin ve tavsiyelerimi öğrenmek isteyenler de vardı. Dostlarım arasında devlet adamları politikacılar; sanatçılar, sporcular; işadamları, bürokratlar, gazeteciler de yer alıyordu. Size şaşırtıcı gelebilir, beni dinleyen, bilgi almak ve ne yaptığımı anlamak için davet eden kuruluşlar arasında Lionslar da var. Onların yirmi kadar toplantısına iştirak ettim. Bu toplantıların diğer toplantılara kıyasla çok daha verimli geçtiğini bile söyleyebilirim" (<http://ruhsalenerji.org/Konu-17yasinda-cinlerle-tanistim-medyum-memis.html>; ayrıca bakınız: *Hürriyet*, 12 Kasım 1991) Bir diğeri de müşteri portföyünü şöyle açıklıyor: "Profesörlerden, iş adamlarına kadar danışmanlığını yaptığımız birçok kişi var" (*Milliyet*, 24 Ekim 2009)

türlü dini inancı *batıl inanç* kabul eden pozitivist ideolojinin taraftarı gazetelerde bile burç köşeleri yer almaktadır. İnsanlar evlilik programlarında bile eş adayının öncelikle burcunu sormakta, burçların uyum ve uyumsuzluğuna göre karar vermektedirler. Yapılan araştırmalara göre bugün Batılıların %52'si astrolojiyi bir bilim olarak kabul etmektedir. 70 milyon Amerikalı güne yıldız fallarını okuyarak başlamaktadır. İnternette üç milyondan fazla astroloji sitesi yer almakta ve bunlar yılda yaklaşık 120 milyon insan ziyaret etmekte

³⁵ Köse, Ali- Ayten, Ali, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), sayı: 3

³⁶ *Aksiyon dergisi*, Şubat 2005

Başak Burcu Hürriyet Yorumu

Hürriyet Bazı kişilerle fikirleriniz birbirinden oldukça farklı olabilir ya da...
Tüm burçları aynı şekilde ilgilendiren ve mutlak okunması gereken
alışverişler esnasında estetiği ön plana çıkartmamız için olanak sağ
açık, saratsa veya estetik anlamda olumlu ya da işler açısından romantik geçen
olabilir. Bir de, tüm olumlu atmosfere rağmen işin içinde Neptün olması da, girl'kl
burcunuzun günlük yorumunu öncelikle okumalısınız. Hepsini ze keyifli günler, sağl

Başak Burcu Milliyet Yorumu

Milliyet Falınız: Cüme sakin bir başlangıç yapabilirsiniz. Yabancılar ilgili kon
iş hayatınızca iletişim trafiği yoğun olabilir. İnterfaatler ön plana g

Başak Burcu Sabah Yorumu

SABAH Toplumsal ve kişisel özelliklerinizin olumlu bir şekilde örtüştüğü b
ikra edici konuşarak sorunlarınıza bir çözüm bulmanız gerekiyor.

Başak Burcu Vatan Yorumu

VATAN Bugün işinize odaklandığınız hâlde geçecek. Çalışmak, üretmek

Başak Burcu Posta Yorumu

POSTA Bugün pozitif olmaya devam. Yurt dışına çıkabilirsiniz. Eğer gıcem
aşk... Hangisini istiyorsanız artık.

Fal özellikle kişinin geleceği, kaderi ve talihi hakkında bir takım bilgiler elde edebilmek, ipuçları yakalayabilmek amacıyla çeşitli metotlar kullanılarak yapılan bir kehanet türü olarak tanımlanmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan falcılık cehaleti, biçim ve işlev açısından farklılıklar göstermiş olsa da ilkel, antik ya da modern hemen her toplumda ihtiyaç duyulan ve varlığını sürdüren bir pratik olmuştur. Çeşitli usullerle bakılan ve geleceği öğrenebilmek amacıyla her imkânın kullanıldığı fala, günümüzde modern teknoloji-den de faydalanarak bilgisayarlardan bakılmaya başlanmıştır. Bunun için ya direkt fal sitelerine girerek fala bakılmakta, içilen bir kahve veya çay fincanında görülen şekiller bu sitelerin yönlendirmesiyle yorumlanabilmektedir. Ya da kişi, falını öğrenebilmek amacıyla önce bankadaki hesap numarasına belli bir ücret yatırmakta sonra da istenilen bilgiler (doğum tarihi,

el çizgileri gibi) verilmekte ve merak edilen cevaplar alınabilmektedir. Hatta bu fallar günlük, haftalık ve aylık olarak e-mail adresine gönderilebilmektedir. Ayrıca, *fal kafeler*, *fal-bilim merkezleri*, *fal-bakım merkezleri* veya *fal-danışma merkezleri* gibi uzman isimler altında fala bakılan mekanların açılarak falın kitlelerin ayağına bir *hizmet* olarak götürülmesi; falın, kitlelere, içilen kahvenin yanında bir promosyon olarak sunulması; fala bakma işinin artık kendilerini *gelecek danışmanları*, *psikolojik danışman* ya da *tarot uzmanı* olarak adlandıran ve kartvizitlerle çalışan kişilerce icra edilen bir *uzmanlık alanına* ve *meslek* haline dönüşmesi; piyasada, yan ürünler ve uzman yayınlarla desteklenmesi fal pratiğinin toplumumuzda aldığı yeni görünüm-ler olarak falın değişen anlamına işaret etmektedir.

Modern Paganist Ritüeller

İnsanlığın varlık ve bilgi dünyası *içkin* ve *aşkın* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İnsanlık bu iki dünya arasında uyum kurmanın yollarını aramış, aşkın olana yönelirken içkin olanı, içkin olana yönelirken aşkın olanı dikkate almıştır. Aşkın olan ilahi olandır, dini olandır, *metafizik* olandır, *kutsal* olandır; İçkin olan ise *din dışı* olandır, *kutsal-olmayandır*, *dünyevi* olandır. Bu dinleri, kültürleri, inanç sistemleri farklı bile olsa tüm insanlar için hep böyle olmuştur; modern zamanlara kadar. Modernite sadece içkin olana yönelmiş, aşkınlığı ve insanlığın buna ilişkin tecrübesini reddedilmiştir. Hayatı ve varlığı anlamada, insanı anlama ve değerlendirmede içkin olanı referans almıştır. Ancak ne var ki aşkın olanı reddetmekle de hayatı ve varlığı anlamlandırmada tek ayaklı kaldığını fark etmekte hem gecikmemiş ve hem de zorlanmamıştır. Bunun üzerine doğrudan iddialarını reddetmek ve yanlışlamak yerine *içkinleşmeyi* yani *dünyevileşmeyi* kutsallaştırmıştır. Böylelikle çözölen kadim metafizik ve dinsel dünya görüşlerinin yerini modern dönemde içkinliğe dâhil edilen bir *aşkınlık* icat edilmiştir. İçerik bakımından içkin tecrübe *aşkın* tecrübe gibi muamele görmüş; içkinliğe kutsiyet atfedilmiştir.

İçkinleşmiş uygarlığın zafer kazanmış olması hem sebebi ve hem de sonucu itibarıyla insanın kendini *tanrılaştırmasının* tarihidir. Çünkü insan hem sürecin faili ve hem de ürünüdür. Akıl ise sürecin önemli faktörüdür. *Tanrılığını* ilan eden insanın, tanrılık iddiasının temel referansıdır. Modern zamanlarla ve özellikle de Aydınlanma ile birlikte *akıl* yani içkin olan lehinde ama *aşkın* olan aleyhinde denge değişmiştir. Böylelikle *aşkınlık-içkinlik* dengesi, tamamıyla bozulmuştur. Zira modern dönemle birlikte akıl, ilahi olanın, vahyin yerine ikame edilmiştir. Ondan sonra insan dünya ile ilişkisini sadece akıl üzerinden kurmaya başlamıştır. Bilim ve felsefe başta olmak üzere akıl, bütün alanların yegâne otoritesi hâline gelmiştir. Hakikate ulaşma kaynağı değişmiştir. Hakikat; artık dinî otoritelerin belirlediği ya da aktardığı bir şey olmak yerine akla dayalı, özgür ve tarafsız araştırmayla keşfedilen bir şey olup çıkmıştır. Buna göre filozoflar hakikat için doğaüstü ve ilahî kabul edilen alana yönelmek yerine yeryüzüne dönüp doğal varlık alanını konu edinmelidir. Açıklamaların kaynağı ise artık doğal nedenlerdir. Din, siyaset, etik, fiziksel-zihinsel dünyanın açıklanmasında doğaüstü değil; doğal nedenlere başvurulmaya başlanmıştır. Akıl'nın gücüne, ilerlemeye ve ilerlemenin bir aracı olarak da bilime/bilimsel yöntemle duyulan inanç modern dünyada akılcı felsefenin en belirgin özelliği olup çıkmıştır.

Esasen insan varoluşu itibarıyla *aşkın* ve *içkin* olanın kesişim alanındadır. Bir yönüyle *içkin* olanda diğer yönüyle de *aşkın* olandadır. Akıl ise bu iki dünya arasındaki farklılığı ve uyumu anlamanın aracıdır. İnsan kesişim alanlarında yer aldığı iki ayrı varlık düzeninin *aşkın* olanına katılımını semboller aracılığıyla gerçekleştirir. *İbadet* ise bu sembollerin en somut biçiminin temsil eder. Modernite *aşkın* olanı içkine dahil edince *ibadeti* de yeniden üretmek zorunda kalmış ve böylelikle *ritüel* olarak isimlendirilen ve modernliğin ürettiği ibadet formları hayatın her alanında boy göstermiştir.

Ritüeller, aynen kadim dinlerin ibadetleri gibi, sembolik eylemlerdir. Kavram köken itibarıyla *rhyme* (kafiye), *rhythm* (ritim), *river* (ırmak) gibi kelimelerle ortak bir köke sahiptir. Bu

kavramlar bir arada düşünülduğünde ritüelin; düzenli biçimde akan, tekrarlayan, kuralları olan, anlaşma/uyumluluk/düzen (convention) gibi vurgularının olduğu görülmektedir³⁷. Ortak özellik ve işlevlere göre ele alındığında ritüel³⁸, birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, sembolik ve aşağı-yukarı değişmeyen ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanmasıdır. Standartlaşmış ve tekrarlanan sembolik davranış biçimi olan ritüel, bireysellikten öte grup bilincini ve birlikteliğini ortaya koyan duygusal bir kanal, yeni bilgi ve tecrübeler için bir rehber olarak geçmiş günümüze, günümüzü de geleceğe bağlayan bir bağ olması nedeniyle sosyal bilimlerin temel konularından birisi olagelmıştır. Collins³⁹, ritüele katılanlar açısından ritüel bileşenleri şöyle açıklamıştır: İki veya daha fazla kişinin aynı mekânda fiziksel varlıkları birbirini etkiler. Ritüele katılanlar arasında duygu paylaşımı yaşanırken, dışarıdakiler duygusal olarak dışlanırlar. Ritüele katılanlar, ortak nesneler, eylemler ve iletişim yoluyla birbirlerine odaklanırlar ve odaklandıkları ortak noktanın farkındadırlar. Katılımcılar böylece ortak ruh halini ya da duygusal tecrübeleri paylaşırlar.

Ritüeller, Durkheim'ın ifadesiyle, *insanların kutsal karşısındaki davranış kurallarıdır*. Kutsallık dünyadaki varoluş türlerinden birisidir. Bunun karşısında ise profan (din dışı) varoluş vardır. Yani dünya bu iki varlık alanına bölünmüş durumdadır. Kutsal ve din dışı; aralarında bir ilişkinin olduğu iki farklı varlık alanıdır. Profan olan kutsal olana ulaşamazsa anlamını yitirir. Bu aradaki geçiş ritüellerle sağlanır.

Durkheim'ın ritüel hakkında söylediklerinden hareketle *kutsal* anlaşılmadan ritüelin anlaşılması mümkün değildir. Kutsalın özellikleri⁴⁰:

³⁷ Terrin, A. N., "Rite/ritual", *The Blackwell encyclopedia of sociology* (Vol. 8, pp. 3933-3936)

³⁸ Honko, Lauri, "Theories Concerning the Ritual Process", 372; Schuyt, N. M Theo; John J. M. Schuijt, "Rituals and Rules: About Magic in Consultancy", 400.

³⁹ Randal, Collins, *Interaction Ritual Chains*, 48.

⁴⁰ Demirci, Kürşat, "Kutsiyet", *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 26. s. 495). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Tarih yok

1- Kutsal, Rudolf Otto'nun kullanımıyla *mysterium tremendum*'dur. Yani *Korku ve saygı uyandıran bir hissin yöneldiği objektifteki saklı kudrettir*.

2- Hierofanidir (zuhur). Bir nesne, kişi, yer tesadüfen değil; tabiatüstü ilahî bir güçle temasa geçmiş olduğu için kutsallık kazanır. Yani yüce olan gücün kendisini bir biçimde zuhur ettiği şey kutsallaşır. Hac mekânı gibi bir yerin kutsal olmasının sebebi orada Tanrı'nın, bir meleğin vs. zuhur etmesidir.

3- Tabudur. Kutsala rastgele bir biçimde temas edilemez. Kutsal kabul edilen bir mekâna girmeden önce abdest almak kutsala temas edebilme şartıdır.

4- Kalıcı ya da geçicidir.

5- Sirayet edicidir. "Bazı durumlarda kutsal olan bir şey bu kutsallığı bir başka şeye nakledebilir. Buna en klasik örnek kutsal bir kişinin el temasıyla başkalarını kutsallaştırması işlemidir.

6- Bir topluluk için anlam haritasıdır. Bu kutsalın kamusalılığıdır. Yani bir topluluğun neye karşı nasıl davranması gerektiğini topluluğa bildirerek bir anlam haritası sunmasıdır.

Ritüeller, yapıma amaçlarına ve dönemlerine göre farklı sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Durkheim, kutsal alan ile profan alanı tabular koymak suretiyle birbirinden ayıran ritleri⁴¹ *negatif*, insan ve kutsal alanı birbiriyle etkileşime sokan ritleri ise *pozitif rit* olarak adlandırmıştır⁴². *Geçiş/giriş ritüelleri, takvimsel ritüeller ve bunalım ya da kriz dönemi ritüelleri* ayrımı ise en kabul gören sınıflandırma biçimlerinden birisidir.

Geçiş/giriş ritüelleri, toplumsal organizeler olmalarına karşılık uygulamaların temel nedenleri bireyseldir. Bireyin bir statüden başka bir statüye geçişini sağlayan *geçiş/giriş ritüelleri*, mevcut toplumsal statünün bittiğini, bununla birlikte, başka bir statüye girişin toplumsal kabul gördüğünü simgeler. Toplumsal statüdeki değişim, yeni statüye uygun rol değişimini de zorunlu

⁴¹ Ritüel hem tekil bir etkinliğe hem de tüm bir türe işaret eden bir topluluk ismine karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır. Rit ise tekil manasında ritüel ile değiştirilebilir bir biçimi ifade eder

⁴² Durkheim, Emile, *The Elementary Forms of the Religious Life: A Study in Religious Sociology*, 299–300

kılar. Yeni statünün gereği, bireyden, beklenen rollerin gerçekleştirilebileceğini kanıtlaması için, bazı topluluklarda çeşitli ritüeller düzenlenmektedir. Doğum, evlilik, ölüm ve üyeliğe kabul ritleri, geçiş ritüellerinin en önemlileri ve evrensel nitelikli olanlardır. Üyeliğe kabul ritlerini, üç ana başlık altında toplamak mümkündür: Bireylerin, yetişkin hale gelip toplumda nitelikli duruma geldiklerini simgeleyen yaş grubu üyeliği, gizli bir topluluğa, kulte veya mesleğe yönelik gizli kabul ve yüksek toplumsal statü içeren bir mesleğe kabulün gereği yapılan mesleğe kabul ritüelleri bu çerçevede değerlendirilebilir⁴³.

Takvimsel ritüellere gelince bu ritüeller, dönemler halinde ortaya çıkan, topluluk tarafından organize edilen ve mevsimlerin çoğunlukla başında ya da sonunda yapılan ritlerdir. Doğanın gözlemlenmesi sonucu ortaya çıkan doğal takvimi izledikleri, ekonomik ilişkilere dayandırılan ekonomik takvimi takip ettikleri ve sosyal etkileşimi düzenleyen bayram takvimini izledikleri için yazılı hiçbir takvim bulunmamasına rağmen takvimsel ritler olarak adlandırılır. Takvimsel ritler, sosyal hayatın ritmini oluştururlar; günümüzde, öncelikli amaçların ne olduğunu, hangi normların yürürlükte olduğunu rekabetin kurallarının ne olduğunu göstererek toplumun kolektif ve önceden belirlenmiş değerlerini ön plana çıkarırlar⁴⁴. Takvimsel ritler, grup odaklıdır; tek bir kişinin, takvimsel sistemin ritmini oluşturan toplumsal zamanların ritmini ya da nabzını kontrol etmesini düşünmek çok zordur. Toplumsal ve ekonomik aktivitelere giriş ve çıkışları düzenleyen bu ritler, tekrarlanan niteliktedir ve katılımcıyı toplumsal çevresine, defalarca tekrarlanan ama aynı zamanda yaratıcı bir yolla bağlarlar. *Halk takvimleri* olarak da bilinen takvimsel ritler, toplumsal ekonomik farklılığa göre çeşitlenmektedir. Nitekim tarımla geçinen yerleşik Türk toplumunda takvim, *ekim ve hasat, bağ bozumu* vb. zamana göre belirlenirken; geçimi hayvancılığa dayalı olanlarda hayvanların üreme (*koç katımı*), ya da sürüye katılma dönemlerine göre şekillenmektedir.

⁴³ Honko, Lauri, "Theories Concerning the Ritual Process", 375

⁴⁴ Honko, Lauri, "Theories Concerning the Ritual Process", 375-376

Kriz durumlarının yarattığı belirsizlik ve huzursuzluğu aşmak için organize edilen *kriz ritleri* kişi veya toplum hayatını tehdit eden durumlarda kişi veya toplum tarafından organize edilirler. Hastalıklardan korunma ya da iyileşme, kıtlıktan kurtulma, yangın, deprem, sel gibi doğal afetlerden korunma ya da tekrarını önlemeye yönelik yapılan kriz ritlerinin zamanını önceden tahmin etmek mümkün değildir. Dolayısıyla olumsuzluğun ortaya çıktığı her dönemde yapılabilirler.

Şimdi modenitenin bazı kutsallarını ve bu kutsallara ilişkin ritüellerini görelim:

Ekonomik faaliyetin ritüelleri: Kutsallığın mekânla ilişkisini ekonomi kontekstinde Ritzer'in diliyle *tüketim katedrallerinde* görmek mümkündür. Eliade'nin dinler tarihinden örneklerle *kutsal mekânla* ilgili verdiği bilgiler bugün tüketim merkezleri için geçerli hâle gelmiştir. Kutsal mekâna ve merkeze yakın olma isteği vardır; buna özlem duyulur⁴⁵. Tüketim katedrallerinin yarı dinsel-büyülü bir karakteri vardır. Buralara sanki tüketim dinini uygulamak için gidilmektedir. Bu mekânlar dinlerdeki hac merkezleri gibidir. Bu aşamada sözü Ritzer'e bırakmak anlamlı olacaktır⁴⁶: Yeni tüketim araçları "tüketim katedralleri" olarak görülebilir. Yani birçok insan için büyü hatta bazen kutsal, dinsel bir karaktere sahiptirler. Sürekli daha fazla tüketiciyi kendilerine çekmek için bu tüketim katedrallerinin tüketim için daha da büyü, fantastik, sihirli ortamlar sunmaları ya da en azından sunuyor görünmeleri gerekir. Bazen bu büyü kasıtlı olarak yaratılır, başka ortamlarda ise büyük ölçüde görülmeyen bir dizi gelişme sonucu ortaya çıkar. Moskova'daki McDonald's restoranının açılışından bir işçi "sanki Chartes Katedrali'ydi orası... 'kutsal bir haz' yaşama yeri" diye söz etti. Disney dünyasını ziyaret, "orta sınıf hacı, güneşte pişen kentte zorunlu bir ziyaret" olarak betimlendi ve Disney dünyasına gidişle Lourdes gibi dinsel yerlere hacca gitmek arasında benzerlikler kuruldu... Alışveriş

⁴⁵ Eliade, M., *Dinler Tarihine Giriş*, 370

⁴⁶ Ritzer, G., *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek: Tüketim Araçlarının*, 26-27

merkezleri, insanların “tüketim dinleri”ni yerine getirmek için gittiği yerler olarak tarif edilir. Alışveriş merkezlerinin ticari ve mali girişimlerden daha fazla bir şey olduğu; geleneksel uygarlıkların din merkezleriyle ortak çok yanları olduğu ileri sürülür. Bu tür din merkezleri gibi alışveriş merkezleri de insanların festivallere katılma ihtiyaçlarının yanı sıra birbirleriyle ve doğayla (ağaçlar, bitkiler, çiçekler) ilişki kurma ihtiyacını karşılayan yerler olarak görülür. Alışveriş merkezleri, geleneksel olarak tapınakların sağladığı türde bir merkezlilik sağlar ve benzer bir denge, simetri ve düzene sahip olacak şekilde inşa edilirler. Atriumları genellikle su ve bitkiler aracılığıyla doğayla bağlantı sunar. İnsanlar kendilerine özel cemaat hizmetlerinin yanı sıra bir topluluğa dâhil olma duygusu da edinirler. Oyun din pratiğinin neredeyse evrensel ölçüde bir parçasıdır ve alışveriş merkezleri de insanlara eğlenmeleri için bir yer sağlar. Aynı şekilde alışveriş merkezleri insanların tören yemeklerine katılabilecekleri bir ortam da sunar. Alışveriş merkezleri, tüketim katedralleri adını hak eder.

Bilimsel faaliyetteki ritüeller: Bilim felsefesi, tarihi ve sosyolojisi literatürüne ‘bilimsel cemaat’ kavramını armağan edenler 1935’te Almanca olarak yayınlanan ‘Bilimsel Olgunun Doğuşu ve Gelişimi’ adlı kitabıyla sosyolog Ludwing Fleck ile, yazılarını 1950’li yıllarda yayınlamış bulunan fizikçi ve bilim felsefecisi Michael Polanyi’dır. Fleck ve Polanyi tarafından araştırmanın odağına alınan bilimsel cemaat ya da grup yine 1950’li yıllarda ünlü sosyolog Shils tarafından geliştirilmiş ve 1960’tan sonra sosyolojinin klasik kavramlarından biri haline gelmiştir. Shils, bilginin sözünü ettiği her noktada *akademik cemaat* ya da *bilimsel cemaat* ya da *entelektüel cemaat* terimlerini kullanır⁴⁷. Epistemik cemaat, kavram olarak uzun bir geçmişe sahip olmamasına rağmen, yüzyıllardır kendisini farklı isimlerde sergilemektedir. Bu isimler yukarıda da belirtildiği gibi ‘akademik cemaat, bilimsel cemaat, görünmeyen kolej, paradigma-tik grup, araştırma grubu’ şeklinde özetlenebilir. İsimler farklı olmasına rağmen, hepsinin özü aynıdır: Epistemik Cemaat.

⁴⁷ Arslan, Hüsamettin, *Epistemik Cemaat*, 79-80.

Epistemik cemaat, bir bilme, bilgi, kavrama, anlama cemaatidir ve bilgiyi inşa eden, işleyen, geliştiren ve daha sonraki kuşaklara intikal ettiren, bilgiyi taşıyan insanlar topluluğunu ima eder⁴⁸.

Bilgi ile epistemik cemaat arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bilgi, epistemik cemaatin varlık nedenidir, onu ayakta tutandır. Epistemik cemaatin güçlü olabilmesi, bilginin güçlü olmasına bağlıdır. Diğer bir ifade ile bilgi, ne kadar güvenilir ve sağlam kaynaklara dayalı olursa, cemaat de o kadar güçlü hale gelir. Bunun dışında, epistemik bir topluluğun ürünü olmayan bilgi, bilgi statüsünde yer almaz. Bilginin gücü, epistemik cemaatin gücüdür. Epistemik cemaat, rasyonalitenin, adına *rasyonel ritüeller* denilebilecek organizasyonlarla kendini açığa çıkardığı faaliyet alanlarından birisidir. Ve burada bilimi maske olarak kullanmaktadır. Bilim, Aydınlanmayla birlikte dinî cemaatin ve dinî dogmalar alanının yerine geçmiştir. Fakat bu geçiş dogmalardan arındırılmış bir yere yapılmamıştır. Dinî dogmalar alanından bilimsel dogmalar alanına geçilmiştir. Dinî cemaatten bilimsel cemaate geçilmiştir. Her cemaatin de bir inançlar şebekesi vardır. Ve varlığını devam ettirebilmek için inançları işlemeli, sonraki kuşaklara aktarmalı ve bunları savunmalıdır⁴⁹.

Cübbe (Epistemik cemaatin giysisi)

⁴⁸ Arslan, Hüsametdin, *Epistemik Cemaat*, 6.

⁴⁹ Arslan, Hüsametdin, *Epistemik Cemaat*. 110

Bir akademik yükselme (epistemik cemaate kabul) töreni

Bilimcilik Aydınlanmanın özelliğidir ve gerçek Aydınlanmanın bilim ile gerçekleşeceği düşünülmüştür. Bilim, pratik yönüyle insan hayatında konfor artırıcı potansiyele sahiptir. Bilim ile insan dünyadaki mutsuzluklardan kurtarılacaktır. Sadece bilime dayanan bir toplum gerçek mutluluğa erişebilecekti. Bilgi arttıkça hayat da güzelleşecekti. Bilginin Baconcı anlamda güç ve iktidar sağlaması önce doğa üzerinde sonradan da toplum üzerinde kontrol imkânı sunacaktı. Bu yeni bilgi ve bilim ile insani ve sosyal olan da doğa gibi fethedilebilecekti. Bilimden bu yönde bir beklenti vardı⁵⁰.

Bilginin bilimsel bilgi olmak anlamında en önemli özelliği *meşruiyet* kazanabilmiş olmasıdır. Bilginin gücü de onu üreten epistemik cemaatin gücüne dayanır. Epistemik otoritenin onayını almayan hiçbir unsur, *bilgi* ya da *bilimsel bilgi* statüsü kazanamaz. Epistemik bir cemaatin var olduğu her durumda *epistemik bir statüko* da vardır. Bilimsel araştırma faaliyetinde bilim adamını motive eden şey de *güvenilirlik* kazanma tutkusudur. Bilim adamı için önemli olan şey epistemik statüko içerisinde diğer bilim adamlarının güvenini kazanmaktır. Çünkü güvenilir ya da bilimsel bilgi ancak araştırma cemaatinin güvenilir ya da bilimsel saydığı bilgidir. Bu güvenilirliğin elde edilmesi süreci de araştırma cemaatinin kriterlerine uygun şekilde

yürütülen değerlendirilme sürecidir. Bilim adamının çalışması veya tezi cemaatin diline, dogmalarına, normlarına vb. uygun olmalıdır. Bilimsel cemaate yeni giren insan, başlangıçta bilimsel kültürün hüner ve kavramlarından mahrum olduğundan onu kendisine göre değerlendiremez veya eleştiremez, O az ya da çok çırak olarak görülmek durumundadır⁵¹. Her isteyen, epistemik cemaatin üyesi olamaz. Bu toplulukların üyesi belli bir eğitimden geçmiş ve alanında en iyi olmuş olan kişilerdir. Belli aşamalardan geçtikten sonra, cemaate kabul edilen birey, belli bir eğitimden geçer. Bu dönemde, esas yol gösterici olan hoca ve ders kitaplarıdır. Ders kitapları, hocanın otoritesinin üstündedir. Öğrenciler için, alınan bilgiye duyulan güven, hocaya duyulan güveni oluşturur. Bunun nedeni ise dersi veren hocaların uzmanlardan oluşuyor olmasıdır. Eğitimini tamamlayan birey, son aşamada “güven” kazanma çabası içerisine girer. Çünkü bireyin, cemaatte kabul görmesi için, cemaatin diğer bireylerinin güvenini kazanmış olması gerekmektedir. Bilginin güvenilir olabilmesi, öncelikle onu ortaya çıkaran cemaat arasında sağlam bir güven duygusunun olmasına bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Bilim adamı ancak güvenilirlik elde ettikten sonra cemaatinin üyesi durumundaki meslektaşları tarafından kabul görebilecektir. Bilimsel faaliyette de güvenilirlik elde etmenin yolu bilimsel cemaat içinde başkalarının yardımına başvurmaktan geçmektedir. Bilimsel cemaat içinde başkalarının yardımına başvurunun en açık biçimde görüldüğü yer, bilimsel cemaatin törelerinin en önemlilerinden biri durumundaki iktibas (citation: alıntı, referans, dipnot, zikretme) kurumudur. İktibas ile referanslar verilerek otoritelere başvuru yapılır. Yazılan metin, iktibaslarla daha inandırıcı kılınmak istenir. Çünkü güvenilirlik ve karşdakini ikna etme bilimsel faaliyette hedeflenen temel noktalardandır. İktibas kurumunun yanında bilimsel faaliyette güvenilirlik kazanmanın bir diğer yolu doğaya başvurmadır. Laboratuvar ortamı, deney ve gözlemlerle bilim adamının

⁵¹ Barnes, Barry, T. S. Kuhn ve Sosyal Bilimler, 30

düşüncelerini kanıtlamak için ona yardım eder. Daha büyük daha gelişmiş laboratuvar imkânlarına sahip olanın inandırıcılığı da daha fazladır. Bilimsel cemaat içerisinde bilginin meşruiyet kazanabilmesi için bir üçüncü yol da bilimsel dergilerdir. Yazıya dökülmemiş hiçbir düşünce bilimsellik iddiasında bulunamaz. Yazıya geçirilerek düşünceler bilimsel cemaate açık hâle getirilir. Bilimsel dergiler bu süreçte iletişim aracı görevi görürler. Bir bilginin cemaate ulaşmasına olanak tanırırlar. Fakat bu dergilerin işleyişinde editörlük kurumunun ve editörün kilit bir pozisyonu vardır. *Bilimin eşik bekçileri* olarak da adlandırılan editörler, bilimsel ve epistemik monopolün kontrolünü gerçekleştirirler. Yaptıkları işle editörler, bir bilgi iddiasının ve o iddiada bulunan bilim adamının *bilimsellik* dolayısıyla da güvenilirlik niteliği kazanıp kazanmamasına karar verici konumdadırlar⁵². Yani bilimsel faaliyette bulunmak ve bilimsel epistemik cemaate katılım, ritüel nitelikleri olan bir faaliyettir.

Modern devletin ritüelleri: Ulusçuluk bir ideoloji olması nedeniyle, herhangi bir ideolojinin sahip olduğu özellikleri hayali cemaat olan bünyesinde barındırır ve bir ideoloji olarak diğer ideolojilerin yöneldiği genel hedeflere yönelir. Elbette ki bir ideoloji olarak ulusçuluk tek başına değildir. Ulus, Ulus-devlet ve Ulusçuluk arasında doğrudan ilişkiler vardır. Toplumlara göre değişen bir özellik olarak birbirlerinin sebebi veya sonucu olabilmektedirler. Bu nedenle ulusçuluğu bu üçlünün oluşturduğu bütünlük içerisinde ele almanın daha doğru olacağına kuşku yoktur. Söz konusu ilgiyi çok net ve kısaca ifade etmesi açısından şu tespit anlamlıdır: Ulusçuluk, insanlığın bir ulus-devletler dünyası içinde örgütlenmesi gerektiğini kabul eden ideolojidir ⁵³. Montserrat'ın tespit ve kanaatine göre ulus, bir topluluk oluşturma bilincine sahip, ortak bir kültürü paylaşan, açıkça belirlenmiş bir toprak üzerinde yerleşik, ortak bir geçmişe ve gelecek projesine sahip ve kendi kendini yönetme

⁵² Arslan, Hüsamettin, *Epistemik Cemaat*, 110-143

⁵³ Kedourie, Elie, *Nationalism in Asia and Africa*, 29

hakkına sahip bir insan grubunun⁵⁴ ismidir. Bu özelliklere sahip grupların yani ulusların tarihi konusunda her ne kadar yoğun bir tartışma varsa da ulusun modern bir durum olduğu görüşü ağırlıkta olanı temsil etmektedir. Craig Calhoun, ulusçuluğun öncelikle dünyayı anlamamızı sağlayan, düşüncelerimize, hatta gündelik konuşmalarımıza yön veren bir görme ve yorumlama biçimi olduğunu belirtirken, aynı zamanda bir ideoloji olarak bilinç ve günlük hayattaki etkisine de vurguda bulunmuş olur.

⁵⁴ Guibernau, Montserrat, *Milliyetçilikler (20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler)*, 92

Guibernau, ulusçuluk tanımında aidiyet duygusuna vurguda bulunur, ulusçuluğun bir toprağa, ortak dile, ideallere, değerlere ve geleneklere bağlanmayla ilgili bir duygu ve aynı zamanda bir grubun onu diğerlerinden *farklı* kılan semboller (bayrak, belirli bir şarkı, bir müzik parçası veya tasarım) ile özdeşleşmesi olduğu açıklar. Bütün bu işaretlere bağlanmak bir kimlik yaratmaktadır; bu kimliğe yönelme dün olduğu gibi bugün de halkı harekete geçirme gücüne sahiptir⁵⁵. Bayrak törenleri, ulusal antlar, marşlar, bayramlar, şehitler, şehit cenazeleri, üniformalar, büstler, resimler, kahramanlık şiirleri, erdem öyküleri, idoller, ritüeller... her biri, her birimizde kimi çağrışımlar, onların temsil ettiği şeye karşı kimi duygulanımlar yaratmaktadır. Özellikle basit algıları, basit ifadeleri, basit yaşam tarzları olan, devletin üzerine *kurulduğu* genel iradenin öznesi ortalama vatandaş söz konusu olduğunda, devletle yurttaş arasındaki bağ salt bu simgeler dolayımıyla bile duygusal ve kutsal boyutlar kazanmaktadır. Dolayısıyla, Guibernau'ya göre ulusçuluğun ulusal kimlik içerisindeki işlevi en yoğun biçimiyle semboller ve ritüeller bağlamında açığa çıkar. Semboller ve ritüeller ulusal kimliğin inşasında önemli bir işlevi yerine getirirler. Simgeler, bu ideolojinin nesnesini bir yandan ulaşılır kılarken, öte yandan, kutsallaştırır. Yurttaşlar, bayrağa dokunduklarında, aslında, dâhil oldukları ulusa, kendi ezeli geçmişlerine ve ebedi varlıklarına dokunmaktadır. Hareketsiz ve huşu içinde, dinsel bir ayindeymişçesine ulusal marşa eşlik eden birey, kendi değersiz varlığına anlam katarken, totalitenin gücüne de kendisini katmaktadır. Tek bir ulus, tek bir bütün, tek bir değerler sistemi vardır artık. Ulusun üyelerini bir arada tutmak ve onlardan *türdeş* bir toplum meydana getirmek için sembol ve ritüellerden yararlanıldığı gibi, oluşmuş birliği ve türdeşliği koruyup devam ettirmek için de yine sembollerden ve ritüellerden yararlanır. Ulusu oluşturan bireylerin kendilerini birleşmiş hissedecekleri özel olaylar öne çıkarılarak ve birliği simgeleyen semboller sergilenerek, ulus, sadece kendisini ötekilerden ayırmakla kalmaz,

⁵⁵ Guibernau, Montserrat, *Milliyetçilikler (20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler)*, 55

aynı zamanda bünyesi içerisinde dinamik bir bütünlük de sağlar. Bu anlamda semboller, ulus içindeki farklılıkları gizleyen, farklılıkları bastırıp birliktelik sağlayan anahtar unsurlardır. Etnik, bölgesel, sınıfsal farklılıklar ve hatta çatışmalar... sembollerin kapatıcı boyasında kolaylıkla görünmez hale gelir. Böylelikle ulusu için varlığını feda etmeye sahip bir kitle teşkil eder.

Durkheim'ın *bireyler, aynı cıglığı atarak, aynı kelimeyi telaffuz ederek veya bir nesneye karşı aynı hareketleri yaparak kendilerini birlik halinde hissetmeye başlarlar* ⁵⁶ tespiti, sembollerin işlevini ifade etmesi açısından önemlidir. Semboller bireyler üzerinde sadece duygu yoğunluğu oluşturmakla kalmaz, bu duygu yoğunluğunu bir ritüele dönüştürmede de araç görevi üstlenirler. Semboller ve ritüeller aracılığıyla bireyler, kendilerini aşan ve kendilerini aktif bir parçası olarak hissettikleri ulus ile özdeşleşmekten kaynaklanan alışılmamış bir duygu yoğunluğu yaşarlar. Böylesi durumlarda ulusun üyeleri güç ve güven kazanırlar ve uluslarının çıkarlarını korumak için hem kahramanca hem de barbarca eylemlere girerler. Durkheim'ın işaret ettiği gibi, *kendi ulusunun insanlarıyla ahlâkî bir birlik içinde olduğundan, kendisine daha fazla güvenir, tıpkı Tanrının kendisinden yana olduğunu düşünen dindar gibi cesaretlenir ve atılga nlaşır* ⁵⁷.

Semboller, anlamları ulusun üyeleri için bilinen veya sadece o ulusun üyelerine anlamlı gelen nesneler, işaretler, kelimelerdir. Öteki ulusların üyeleri için hiçbir anlamı olmayan bu semboller, kendisine inananlar için uğrunda canlar verilecek veya canlar alınacak bir kutsiyete sahiptir. Asker bayrağı için ölüme gider, çünkü bayrağı ülkesiyle, ulusuyla, şerefiyle.... özdeşir. Onu kaybetmek ulusun yok oluşuna, vatanın parçalanmasına veya kaybedilmesine, şerefin lekelenmesine yol açar. Sembollerin toplumlar arasındaki bu önem farklılığı ise hiç kuşkusuz Biz ve onlar/ötekiler ayrımını derinleştirir, netleştirir. Ulusun inşasında ve devamında sembollerin önemine dikkat çeken

⁵⁶ Nakleden: Guibernau, Montserrat, *Milliyetçilikler (20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler)*, 142

⁵⁷ Nakleden: Guibernau, Montserrat, *Milliyetçilikler (20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler)*, 142

Smith, amaca uygun olarak ulusun eğitim-entelektüelleri tarafından her şeyin sembolleştirilebileceğini açıklar; öyle ki göller, dağlar, nehirler ve vadiler hepsi de halkçı meziyetlerin ve otantik milli yaşantının sembolleri haline gelebilir ⁵⁸. Anderson ise, hayali cemaat olarak betimlediği ulusun, yine aynı şekilde içeriği hayali olarak doldurulmuş sembollerle kendisini ifade ettiğini ve üyelerini kendisine bağladığını açıklar. Bunun içinde ilginç bir örnek olarak meçhul asker anıtlarını gösterir: *[Ulusçuluğun] modern kültürünün hiçbir sembolü, Meçhul Asker mezar ya da anıtları kadar şaşırtıcı ve kayda değer değildir. Tam da kasten boş bırakılmış olmaları ya da içinde kimin yattığını hiç kimse'nin bilmemesi nedeniyle, bu anıtların çevresinde kutlanan toplumsal törenlerin, önceki zamanlarda hiçbir gerçek öncülü yoktur* ⁵⁹.

Modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır. Sadece tarihsel gelişimleri dolayısıyla değil, -çünkü bu kavramlar ilahiyattan devlet kuramına aktarılmışlardır, örneğin her şeye kadir Tanrı, her şeye kadir kanun koyucuya dönüşmüştür- bu kavramların sosyolojik yönden incelenmesi için anlaşılması gereken sistematik yapıları dolayısıyla da dünyevileştirilmişlerdir. Olağanüstü hâlin hukuk için taşıdığı anlam, mucizenin ilahiyat için taşıdığı anlama benzer. Yalnızca bu benzerlik akılda tutularak devlet felsefesine ilişkin fikirlerin son yüzyıllarda kaydettiği gelişim anlaşılabilir. Modern hukuk devleti düşüncesi, deizm (yaradancılık) ve mucizeyi dünyadan kovan ilahiyat ve metafizikle beraber galebe çalmıştır. Bu ilahiyat ve metafizik, hem doğa kanunlarının doğrudan bir müdahale sonucu meydana gelen bir istisna tarafından ihlalini -ki bu, mucize kavramının doğasında vardır- hem de egemenin yürürlükte olan hukuk düzenine doğrudan müdahalesini reddeder. Aydınlanma rasyonalizmi, olağanüstü hâlin her şeklini reddetti. Böylelikle, karşıdevrimin tutucu yazarlarının tek tanrı inancı, monarkın kişisel egemenliğini, tek

⁵⁸ Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, 108

⁵⁹ Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler (Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması)*, 23

tanrıci ilahiyattan devraldığı kıyaslarla ideolojik olarak desteklemeye çalışabildi⁶⁰. Ulus-devletler... sivil ve seküler (kimi toplumlarda da 'ulusal') *bir din yaratarak* yaşanan problemleri çözmeye çalışmışlardır. Ulusal bayrak, marş, ulusal önderler, ulusal mitoloji ve tabii ki törenler, bu sivil ve seküler dinin araçlarıdır⁶¹

Berger, insanların unutkan olduğunu ve unutkanlıkla mücadele için hatırlatıcılar gerektiğini söyler. Dinî pratikler de bu hatırlatma sürecinin önemli araçlarıdır⁶². Takvimsel ritüelleri bu noktada önemli hatırlatıcılar olarak görev yaparlar. Her yılın belli dönemlerinde idrak edilen milli bayramlar bu yönüyle modern devlet için kutsal sayılan ulus fikrinin pekiştireçleridir.

⁶⁰ Schmitt, C., *Siyasi İlahiyat Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, 41-42

⁶¹ Özbudun, S., *Ayinden törene: Siyasal İktidarın Kurulma Ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, 129-130

⁶² Berger, P. L., *Kutsal şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, 104-105

Katledilen Masumiyet

MODERN DÜNYADA ÇOCUK OLMAK

İnsan yavrusu, kendi başına biyolojik hayatını sürdüremeyecek bir yetersizlikle doğmaktadır. Kendi başına en asgari koşullarda biyolojik hayatını sürdürebilmesi için doğumdan sonra en az 3-5 yıl bakıma ve korunmaya muhtaçtır. Bu açıdan düşünüldüğünde ve diğer canlı yavrularıyla karşılaştırıldığında insan yavrusunun kendi başına biyolojik hayatını sürdürebilme yetkinliği açısından birkaç yıllık bir süreyi kapsayacak oranda *premature* doğduğunu söylemek yanlış değildir. Ancak esasen insanın biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan kendi başına hayatını sürdürebilir hale gelmesi çok daha uzun süreli bir desteğe ihtiyaç hissettirmektedir. İnsanın biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan yetkin bir varlık olabilmesi ile ilgili süre topluma ve zamana göre önemli farklılığa sahip olmakla birlikte, bu süreyi genel bir tanımlamayla ve daha çok da modern zamanları düşünerek en az onlu yaşların ortalarına kadar uzatmak mümkündür. Çocuk bu süre içerisinde başta anne-babası olmak üzere yakınlarının, içinde yaşadığı toplum kesimlerinin ve modern zamanlar dikkate alınırsa resmi ve sivil kurum ve kuruluşların

desteğine muhtaçtır. Bu desteğin verilmemesi veya yetersizliği ihmal veya istismar olarak anlam kazanmaktadır.

Çocuğa Yönelik İhmal ve İstismar

Çocuğa yönelik ihmal ve istismarın varlığı ve düzeyi, fizyolojik yapının ve kişiliğin sağlıklı gelişip-gelişmemesinde belirleyici faktörlerden birisi ve hatta en önemlisidir. Çocuğa yönelik *ihmal*, başta anne ve baba olmak üzere, çocuğa bakmakla sorumlu kimselerin, diğer yetişkinlerin ve başta devlet olmak üzere resmi veya sivil kurum ve kuruluşların, çocuğun beslenme, giyinme, barınma, eğitim, sağlık ve sevgi gibi temel ihtiyaçlarını ihmal etmeleri sonucu, çocuğun bedensel, duygusal, ahlaksal ya da sosyal gelişiminin engellenmesi olarak tanımlanmaktadır. *İhmal*, çocuğun ihtiyaçlarına karşı bilinçli veya bilinçsiz bir ilgisizlik, lakayt kalma durumunu ifade etmektedir. *İstismar* ise ihmale göre daha başka boyutta anlam kazanmaktadır. Anne-baba veya bir yetişkin tarafından yahut toplum ya da devlet tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan ve çocuğun fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimini *olumsuz etkileyen tutum ve davranışlar* çocuğa yönelik istismar olarak isimlendirilmektedir. Çok kolaylıkla birbiriyle karıştırılabilecek ihmal ve istismarı birbirinden ayıran en temel özellik, istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir olgu olmasıdır. Ancak buna rağmen ihmal ve istismarı birbirinden kesin sınırlarla ayırmak çoğu zaman oldukça zordur. Bazı durumlarda gerçekleşen eylemin veya takınılan tutumun ihmal mi, yoksa istismar mı olduğunu belirlemek mümkün olmayabilmektedir. Ancak önemli olan her ikisinin de çocuğun fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimini olumsuz etkilemesidir. İhmal ve istismarın yaygın biçimde açığa çıktığı alanlar şunlardır:

Fiziksel ihmal ve istismar: Başta anne ve baba olmak üzere çocuğa yakın, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu kimselerin mevcut fiziksel kaynakları ve imkânları çocuk için kullanmamaları, çocuğun mevcut fiziksel imkânlardan yoksun bırakılması, çocuğa yönelik fiziksel ihmali oluşturmaktadır. İstismar türleri içinde tanımlanması ve belirlenmesi en kolay

olan fiziksel istismar ise çocuğun bilinçli ve kasıtlı bir davranış sonucu fiziksel açıdan zarar görmesini ya da fiziksel olarak cezalandırılmasını ifade etmektedir. Örneğin, itaatini sağlamak amacıyla bir yetişkin tarafından elle ve/veya aletle çocuğun vücudunda herhangi bir yere iz bırakacak şekilde şiddet uygulamak bir fiziksel istismardır. Bu tür bir fiziksel istismar dövme, yakma, ısırma gibi yollarla olabilir. Elbette ki fiziksel istismar sadece dayak biçiminde olmak zorunda değildir; kaza dışındaki, çocuğu yaralayan, vücudunda iz bırakan her türlü eylem fiziksel istismar grubunda yer almaktadır

Fiziksel istismar veya daha bildik ismiyle *fiziksel şiddet* günümüz toplumlarının yaygın temel sorunlarından birisi olarak anlam kazanmaktadır. Özellikle çocuklar okulda, evde, sokakta, bakım kurumlarında ya da toplumun farklı kesimlerinde şiddetin çeşitli şekilleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Şiddet; fiziksel, duygusal, sözel, cinsel ya da ekonomik yönleri ile toplumun hemen her kesiminde çocukların karşısına çıkmakta ve çocukları, bazen şiddetin tanığı, bazen de şiddetin mağduru ya da şiddeti uygulayan kişiler olarak açığa çıkarmaktadır. Şu artık hemen herkesçe bilinen bir durumdur ki, şiddet kültürü ile yetişen çocuklar ileride bu şiddetin aktörleri olmaya aday kimselerdir.

Çocuğa yönelik fiziksel şiddet, günümüzde son derece yaygın olan ve maalesef büyük oranda da *meşru* görülen şiddet biçimidir. Çünkü fiziksel şiddet çoğu zaman eğitimin olmazsa-olmaz aracı olarak değerlendirilmektedir. Zira geleneksel anlayış, şiddeti *sağlıklı kişiliğin inşası için* önemli bir unsur olarak anlamlandırmaktadır. Örneğin Türkiye’de geleneksel aile yapılarında, konuşarak ikna etme yerine fiziksel cezalandırma yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda üzerinde muhakkak durulması gereken husus, motive edici unsurların kontrol altına alınmaması durumunda, çocuklar için şiddetin daima potansiyel bir tehdit unsuru olacağıdır. Çocuğa karşı fiziksel şiddeti açıklamak için bir takım temel yaklaşımlar geliştirilmişse de bu yaklaşımların hiçbirisi tek başına çocuğa yönelik fiziksel şiddetin nedenlerini açıklayamamaktadır. Ancak çocuğuna karşı fiziksel şiddet kullanan anne – babanın, çocukluğunda aynı davranışla karşılaştığı tespit edilmektedir. Ayrıca çalışmalar şiddet eğiliminin nesiller boyunca değişmeden devam ettiğini göstermektedir. Yapılan bazı araştırma sonuçlarına göre, çocuğa karşı şiddetin yaşandığı ailelerde karı – koca çatışması, tatminsiz evlilik gibi özellikler bulunmuş ve aile içinde genellikle sözlü denebilecek bir şiddetin yaşandığı görülmüştür. Yine araştırmalarla tespit edildiğine göre, ebeveynlerden birinin üvey olması durumunda çocuğun şiddetle karşılaşma olasılığı fazladır. Ayrıca, büyük ölçüde ailenin yaşadığı sıkıntılar ve ani değişmelerle çocuğa karşı şiddet arasında bir ilişki kurulmaktadır. Sağlık, ekonomik ve sosyal olanakların elde edilebilirliği ile şiddet arasındaki ilişkiye göre ise, şiddetin yaşandığı ailelerin daha az oranda toplumsal organizasyonlara katıldığı görülmüştür.

Tarafımızdan yürütülen ve Türkiye genelinde gerçekleştiren bir araştırmada¹ çocuğa yönelik fiziksel şiddetin en önemli üç failinin baba, anne ve öğretmen olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmanın bulgularına göre, diğer faillere oranla oldukça yüksek oranda (% 35,6) fiziksel şiddetin aktörü *baba*’dır. Fiziksel

¹ Vatandaş, Celalettin ve diğerleri, *Türkiye’de Aile (Ailenin yapısal özellikleri, işlevleri ve değişimi)*, SEKAM yayınları, İstanbul, 2010

şiddetin faillğinde *babayı anne* takip etmektedir (%14). *Öğretmen* ise fiziksel şiddetin üçüncü aktörü konumundadır (%13,2). Buna göre *baba, anne* ve *öğretmen* bir şekilde fiziksel şiddetin aktörleri olarak bireylerin hayatında yer bulmaktadırlar. Bu üç failin ortak özellikleri, fiziksel şiddetin bir terbiye veya cezalandırma aracı olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Yine tarafımızca yürütülen ve Türkiye genelinde gerçekleştirilen gençlerle ilgili bir araştırmanın² bulgularına göre katılımcı gençlerin %62,6'sı herhangi bir şekilde hiç kimsenin fiziksel şiddetine maruz kalmamış, buna karşılık %37,4'lük kesim ise herhangi birisinin fiziksel şiddetine maruz kalmıştır. Fiziksel şiddetin failinin kimliğine ilişkin cevaplar ise *arkadaş, anne, baba* ve *öğretmen* unsurlarının fiziksel şiddetin uygulayıcıları olduğunu ortaya koymuştur. *Gençler ne oranda fiziksel şiddetin faili olmuşlardır?* Bu sorunun cevabını tespit etmek için yöneltilen soruya alınan cevaplara göre gençlerin %43,8'i fiziksel şiddetin faili olduğunu ifade etmiş ve bir başkasına fiziksel şiddet uygulayanlar bu şiddetlerini daha çok *arkadaşına, kardeşine* ve *eşine* yöneltmiştir. Gençlerin terbiye/egitim ile şiddet arasında hangi oranda ilişki kurduklarını, bir diğer ifade ile terbiyenin/egitimin şiddetin meşrulaştırıcı faktörü olarak görülüp-görülmediğini anlamak için araştırma dâhilinde katılımcılara yaygın olarak bilinen *Söz dinlemeyenin, nasihatten anlamayanın, burnunun dikine gidenin hakkı kötüdür (dayak)* sözüne katılım durumları sorulmuştur. Alınan cevaplara göre terbiyenin/egitimin şiddetin meşrulaştırıcı unsuru olamayacağını ifade edenlerin oranı %39,8 olmasına karşılık, terbiyenin/egitimin şiddetin meşrulaştırıcı unsuru olabileceğini ifade edenlerin oranı %60,2'dir. Bu da şiddetin kültürel temellerini ortaya koyan bir tespit olarak önem ve anlam kazanmaktadır.

Cinsel ihmal ve istismar: Çocukların her zaman potansiyel bir problem olan cinsel sömürüye karşı korunmamaları ve bu konuda bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde gerçekleşen ilgisizlikler,

² Vatandaş, Celalettin ve diğerleri, *Türkiye'de Gençlik (Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri)*, SEKAM yayınları, İstanbul, 2013

çocuğun cinsel açıdan gelişimine gereken önemin verilmemesi, cinsel ihmal olarak anlam kazanmaktadır. Cinsel ihmale muhatap olan çocuk, cinsellikle ilgili her türlü problem karşısında yalnız bırakılmakta ve ne yapacağını bilemez, gelişmeleri sağlıklı değerlendiremez bir halde muhtemel tehlikelerle mücadelede ancak deneme-yanılma yoluyla süreci ve durumları anlayabilmektedir. Bu arada telafisi mümkün olmayacak zararlar görebilmekte, ciddi travmalar yaşayabilmektedir. Cinsel istismara gelince, bilinçli bir şekilde cinsel doyum için çocuğu kullanmayı ya da bir başkasının çocuğu bu amaçla kullanmasına izin vermeyi ifade etmektedir. Bir başka tanımlamayla, çocuğun kendisinden en az 4 yaş büyük bir kişi tarafından cinsel haz amacı ile zorla ya da ikna edilerek cinsel etkileşime maruz bırakılması cinsel istismar olarak anlam kazanmaktadır. Çocuğun rızası olsun veya olmasın, ırzına geçilmesi, cinsel organlarına ellenmesi, müstehcen sözlere maruz bırakılması, yetişkinin cinsel organlarını okşamaya yöneltilmesi veya zorlanması, çocuğun pornografide ya da fuhuşta kullanılması, çocuğa pornografik materyal izlettirilmesi, teşhircilik vb. gibi davranışlara maruz bırakılması cinsel istismarın yaygın biçimlerini oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar cinsel tacizin en çok üç-beş yaşlar arasında yaygın olduğunu ortaya koymuştur.

Duygusal ihmal ve istismar: Sevgi, sağlıklı bir kişiliğin gelişiminde olmazsa olmaz unsurlardan birisi ve hatta en önemlisidir. Çocuğun ihtiyacı olan sevgiye, sevginin şekillendirdiği duygusal ilgi ve yakınlığa sahip olmaması duygusal ihmalin en yaygın biçimini oluşturmaktadır. Duygusal istismar ise çocuğun duygusal bütünlüğünü bozan her türlü eylem ya da eylemsizlik olarak anlam kazanmaktadır; reddetme, yalnız bırakma, aşırı koruma, aşırı hoşgörü, baskı, sevgiden yoksun bırakma, sürekli eleştirme, aşağılama, tehdit etme, korkutma, yıldırma, suça yöneltme, suçlama, yok sayma, çocuğun yaşına ve özelliklerine uygun olmayan beklentiler içinde bulunma, çocuğu aile içi uyuşmazlıklarda taraf tutmaya zorlama, aile içi şiddete tanık etme gibi davranışlar birer duygusal istismar davranışları olarak değerlendirilmektedir. Duygusal istismar tek başına görülebildiği

gibi fiziksel ve cinsel istismarla birlikte de görülebilmektedir. Ebeveynlerin ya da çevredeki diğer yetişkinlerin çocuğun yeteneklerinin üzerinde istek ve beklentiler içinde olmaları ve saldırganca davranmaları anlamına gelen duygusal istismarın izleri hayat boyunca kendini gösterebilmektedir. Anne-babası tarafından sürekli eleştirilen, aşağılanan, sevgi ve ilgi ihtiyacı yeterince karşılanamayan çocuklar, pasif kişilik özelliklerine sahip, kendine güveni olmayan ve anti sosyal davranışlar gösteren kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bunların yanı sıra duygusal istismar, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu çocuklarda normal zihinsel kapasite olmasına rağmen, öğrenme güçlüğü ve dikkat dağınıklığı gibi sorunlar görülmektedir. Dolayısıyla duygusal istismar çocuğun hem kişiliğini hem de başarısını olumsuz yönde etkileyen bir olgu olarak anlam kazanmaktadır.

Ekonomik ihmal ve istismar: Çocuğun maddi ihtiyaçlarının karşılanmaması ekonomik ihmal oluştururken; çocuğun gelişimini engelleyici, haklarını ihlal edici işlerde çalıştırılması ya da düşük ücretli iş gücü olarak çalışması veya çalıştırılması ekonomik istismar dâhilinde yer alan yaygın tutum ve davranışlar olarak anlam kazanmaktadır. Çocukların erken yaşlarda çalışma hayatında yer almaları, gitgide daha fazla çocuğun sokakta, tarımda, sanayide çalışması, toplumlarda önemli bir toplumsal sorun olarak ağırlığını her geçen gün daha fazla hissettirmektedir. Çocukların ucuz emek olarak tercih edilmeleri, çocukların çalışmalarında önemli bir etkidir. Nedenleri ne olursa olsun, çocukların çalışmaları, çocukların çocukluklarını yaşayamamalarına, eğitimden uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesinin yanı sıra çeşitli istismarlara uğramalarına da neden olabilmektedir.

Anne-Baba Açısından İhmal ve İstismarın Sebebi

Çocuk ihmal ve istismarının tespit edilmiş yaygın ve en önemli sebebi, ailenin ihtiyaçlarını teminle sorumlu aile bireylerinin bu sorumluluklarını yerine getirme çabası sırasında sahip

oldukları zorlanma düzeyleridir. *Yaşam stresi* olarak isimlendirilen söz konusu zorlanma ise elbette ki öncelikle anne ve baba ile ilgili bir durum olarak anlam kazanmaktadır. Buna bazı durumlarda sorumluluğu paylaşan veya üstlenen ağabey veya abla da dâhil olabilmektedir. Ailenin yaşamı sürdürebilme çabasını yürütürken zorlanan aile bireylerindeki *yaşam stresi* çok kolaylıkla çocuklara yönelik bir ihmal ve istismara yol açabilmektedir. Dolayısıyla, yaşam stresinin niteliği ihmal ve istismarın varlığını ve oranını belirlemede önemli bir referans olarak anlam kazanmaktadır. Çocuğun ihmal ve istismar edilmesine neden olan yaşam stresini kaynaklarına göre iki ayrı başlık altında incelenmektedir. Bunlar iç ve dış stres faktörleridir.

Ailedeki dış stres faktörleri: Çocuğun ihmal ve istismar edilmesine sebep olan *yaşam stresinin* alt gruplarından *dış stres faktörleri* daha çok toplumsal, ekonomik, çevresel ve kültürel bazı özelliklerden oluşmaktadır. Bunlar içerisinde en yaygın ve etkili olanı ekonomik yetersizliktir. Ekonomik yetersizlik ailedeki en önemli dış stres kaynaklarından biri olup yoksulluk, işsizlik, borçlanma gibi faktörler biçiminde kendini doğrudan açığa vurmaktadır. Ekonomik yetersizliğin ikincil etkileri yeterli beslenememe, yetersiz veya olumsuz ev koşulları, sağlıksızlık gibi problemler biçiminde gözlenmekte ve bunlar da yaşam stresinin daha da artmasına yol açmaktadır.

Ailedeki iç stres faktörleri: Çocuğun ihmal ve istismar edilmesine yol açan *yaşam stresinin* alt gruplarından *iç stres faktörleri* daha çok anne-babanın kişilik yapısıyla, çocuğun özellikleriyle ve çevrenin çocuktan çocuğun güç ve imkânlarını aşan istek ve beklentileriyle ilgilidir. Ayrıca anne-baba yoksulluğu ve anne-babanın boşanması veya birisinin aileden uzakta çalışması nedeniyle ailenin parçalanması, çocuk istismarında önemli etkileri bulunan iç stres faktörleri olarak dikkate alınabilir. İç stres faktörlerin temel unsurunu anne ve babanın kişilik özellikleri oluşturmaktadır. Çünkü anne ve babanın kişilik özellikleri ailedeki birçok özelliği doğrudan etkilemektedir. Çocuğa yönelik ihmal ve istismar ise tüm bunlardan etkilenen

bir sonuç olarak açığa çıkmaktadır. Yapılmış araştırmalar ailedeki iç stres faktörünün birincil aktörünün baba olduğunu göstermesi açısından manidardır. Bu belki de dış stres faktörleriyle birlikte düşünülünce daha bir anlam ifade etmektedir. Çünkü geleneksel açıdan ailenin başta ekonomik ihtiyaçlar olmak üzere birçok maddi ihtiyaçlarının sorumlusu olarak baba düşünülmektedir. İster dış ve iç stres unsurlarının bir sonucu veya isterse sebebi olarak açığa çıkmış olsun, babanın olumsuz tutum ve alışkanlıkları aile içi ilişkileri etkileyen birincil derecede önemli bir özellik olarak anlam kazanmaktadır. Alkol ve kumar alışkanlığı ise bu bağlamda çok önemli bir yere sahiptir. Aile bireylerinin ilişkilerini etkileyen bu olumsuz tutum ve alışkanlıkların çocuğa yönelik ihmal ve istismarda da önemli bir paya sahip olacağı açıktır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar bağlamında genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, toplumsallaşma sürecinin önemli özelliklerinden birisi özdeşleşmedir. Özdeşleşme çocuğun kişilik gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Çocuk, kendini özdeş tutacağı modeller arar ve bu modelleri en yakınındaki kişilerden seçer; bu modeller hemen her zaman en bilineni anne ve babadır. Çocuk anne ve babasının değer yargılarını, davranışlarını, konuşmalarını, tutum ve tavırlarını örnek alarak benimser. Onlar gibi olmaya çalışır. Ancak şurası önemlidir ki, özdeşleşme bilinçli ve yöntemli bir öğrenmeyle başlayan bir durum değildir. Çocuk kendini belirli bir modelle özdeşleştirirken, gerçekleşen durumun bilincinde değildir. Özdeşleşme süreci içinde çocuk, modelin karakteristiklerine uygun olarak duyar, düşünür ve davranır. Özdeşleşmede anne ve babanın birincil model olmaları ise, çocuğun gelecekteki kişiliğinin büyük oranda onlardan model alınarak inşa olunacağını ifade eder. Kuşkusuz anne ve babanın olumlu tutum ve davranışlarını yanı sıra, olumsuz tutum ve davranışları da çocuk için, kişiliğinde bütün yaşamı boyunca etkisini taşıyacağı bir iz bırakır. Şahit olunan saldırganlıklar özdeşim kurma sürecinde varlığını gelecek kuşaklarda sürdürecektir. Şekilde tohumlarını

ruhun derinliklerine atar. Şiddetin çocuk üzerindeki etkilerini ifade etmesi açısından konuyu gerçekleştirilen araştırmaların tespitleri bağlamında değerlendirmenin yararlı olacağına inanıyoruz. Araştırma tespitlerine göre ailedeki şiddetle karşı karşıya kalan çocuklarda, şiddeti kişiliklerinin bir parçası haline gelmesini sağlayacak özellikleri şu şekilde belirlemişlerdir: Çocuk, şiddetin çatışma çözmede uygun bir yöntem olduğunu öğrenmektedir. Çocuk, şiddetin aile içi yaşamda ve bu yaşamın temellendiği ilişkilerde yeri olduğunu öğrenmektedir. Çocuk, şiddetin, stresi gidermek için en uygun araçlardan birisi olduğunu öğrenmektedir. Çocuk, şiddetin mağdurlarının, şiddetin oluşumunda katkıları olduğunu ve bu noktada kendilerini sorgulamaları gerektiğini öğrenmektedir.

Modern Dünyada Çocuk Olmak

Modernite yapısı itibarıyla ihmal ve istismara açıktır. Başta aile ve akraba olmak üzere bireyi kuşatan, kollayan, güvenilir bir sığınak sağlayan tüm *cemaat* yapılarını parçalayıp bireyselleşmeyi egemen kılması ile sadece çocuklar için değil, herkes için ihmal ve istismara açık bir dünyanın inşasına imkân sağlamıştır. Modernitenin ihmal ve istismarının hiç kuşkusuz en önemli kurbanlarını ise çocuklar ve yaşlılar oluşturmaktadır. Modernitenin çocuklar için ihmal ve istismarı nasıl oluşturduğunu veya vesile olduğunu anlamak için sadece kentlileşme sürecini dikkate almak bile fazlasıyla yeterlidir. Bu açıdan da Türkiye tipik örnek ülkelerden birisidir. Türkiye'nin toplumsal yapısı 1950'li yıllardan itibaren sürekli artan bir hızla değişmeye başladı. Önceleri daha çok ekonomik nedenlerle, 1980'li yılları takiben de mevcutlara ilaveten terör nedeniyle kırsaldan kentlere doğru oldukça yoğun bir şekilde yaşanmaya başlanan nüfus hareketleri, toplumsal yapıdaki değişimin önemli unsurlarından birisi oldu. Yaşanan bu süreçte değer yargılarında, aile içi rollerde, başta aile ve akraba çevresi olmak üzere toplumsal ilişkilerde, toplumsal kontrol mekanizmalarında köklü değişiklikler gerçekleşti. Geleneksel cemaat yapıları büyük oranda

parçalanıp, yok oldu. Kentte taşınılınca ailesine destek olmak için çalışmak zorunda kalan çocuklar, yaşanan sürecin açığa çıkardığı önemli problemlerden sadece birisi oldu. Okula gitmeyen veya okulu terk etmek zorunda kalan, toplumsallaşma sürecinin doğal basamaklarını atlayarak yetişkin rolünü üstlenmek zorunda kalan bu çocukların bir kısmı ise, her açıdan sağlıklı, korumasız ve olumsuz şartların boy attığı bir çevrenin; sokağın mensupları haline geldiler. Mendil, sakız, kalem gibi eşyalar satarak, tartıcılık yaparak, otomobil camları silerek ve hatta dilencilik yaparak ailelerine ekonomik destekte bulunmanın çabasını yürüten bu çocuklardan bazıları hırsızlık ve kap-kaç suçlarının veya fuhşun fiili mensupları veya potansiyel adayları oldular. Hatta bazıları evlerini terk edip bir yaşam alanı olarak sokağı seçerek *sokağın çocukları* haline geldiler. Ve tüm bunlara bağlı olarak önemli bazı toplumsal problemlerin aktörleri oldular. Hiç kuşkusuz sokakta çalışan çocuklarının tamamının tercihi bu şekilde gerçekleşmedi, ama toplumsal bir probleme kaynaklık yapan çocukların önemli bir kısmının sokakta çalışanlardan geldiği de bilinen bir gerçektir.

Modern dünyanın çocukları hiç olmadığı kadar şiddetin mağdurudurlar. Çocuğa yönelik ihmal ve istismarın insanlık tarihinin her aşamasında görüldüğü gerçeğinden hareketle modern dönemlerle ilgili tespitte karşı çıkabilecekler, dünya cenneti kurma iddiasında bulunan modernitenin çocuklara yönelik ihmal ve istismarı bitiremediği gibi, daha da yaygınlaşmasına ve yoğunlaşmasına engel olamadığına hiçbir şekilde itiraz edemeyeceklerdir. Bunu cinsel istismar bağlamında örneklemek gerekirse, bugünün dünyasında her bakımdan korunmaya ihtiyacı olan çocuklar örneğin pornografinin nesnesi ve öznesi durumundadırlar. Her ne kadar yasal düzeyde yaygın bir yasak söz konusuysa da zihinlerde ve kabullerde bu yasak çoktan delinmiş durumdadır; üstelik bu bazı sapkınların konusu ve girişimi olmaktan çıkmış, kitlesel düzeye erişmiştir. Çocuk pornografisinde kullanılan materyallerde çocuklar cinsel zevk, uyarma ve tahrik etme amacıyla kullanılmaktadır. Hardcore

materyallerde, çocukların gerçek ya da taklit olarak cinsel bir eylem açıkça sergilenirken; softcore materyallerde çıplak ve baştan çıkarıcı görüntüler yer almaktadır. Çocuk pornografisi yalnızca çocukların kullanımı şeklinde değil, ayrıca dijital ortamda hazırlanmış yapay (taklit) olarak gösterimler şeklinde de olabilmektedir. Bu materyallerde ya çocuklarla yetişkinler yer değiştirilmiş ya da karıştırılmış olarak yer almaktadır³.

³ Polat. Oğuz, *Çocuk Pornografisi*, 24-25

Çocuğu cinselliğin nesnesi haline getirmek insanlığın en yaygın kabul ettiği sapkınlıklardan birisiydi. Ciddi anlamda tedavi gerektiren bir hastalıktı. Pedofili (sübyancılık) parafilisi (cinsel sapkınlığı) olarak isimlendirilen bu sapkınlık internet ile hem yaygınlık kazanmış ve hem de zihinlerdeki olumsuz anlamında ciddi yumuşamalar yaşanmıştır. Dünyada çocuk pornografisi milyon dolarla ifade edilen bir iş sahası konumundadır. ABD’de pornografi endüstrisinin yüzde 7’sinin çocuk pornosuyla ilgili olduğu, 300.000 ila 600.000 arasında 16 yaşından küçük çocuğun bu amaçla kullanıldığı düşünülmektedir. Çocuk pornografisi içerikli sitelerin % 40’ı ABD merkezlidir. İnternetteki çocuk pornografisi cirosunun yaklaşık 3 milyon dolar civarında olduğu, farklı ülkelere dağılmış 300 bin kişinin websitelerinden kredi kartı kullanarak çocuk pornografisi görüntüleri satın aldığı belirtilmektedir. Çocuk pornografisi içerikli site sayısı da hızla artmaktadır, 1998 yılında 3267 iken 2004 yılında 106.119’e çıkmıştır⁴. İngiltere’de 2005 yılında yayınlanan bir rapora göre 2004’te ele geçirilen çocuk pornosu materyali 17 bin iken 2005 yılında yüzde 40 artışla 25 bini bulmuştur. 2004 yılında çocuk pornosu içerikli 3348 siteye erişim engellenirken; 2005 yılında erişimi engellenen site sayısı %75 artarak 6000’i geçmiştir⁵. 2001 yılında polisin Amerika’da yapılan operasyonlarda ele geçen pornografik materyalin %83’ünde 6-12 yaş arasındaki çocuklar, %39’ünde 3-5 yaş arasındaki çocuklar, %19’unda ise 3 yaşın altındaki çocukların yer aldığı görülmüştür⁶.

İnternet üzerinde pornografik fotoğraflarının dağıtıldığı belirlenen 800 çocukla yapılan bir araştırmaya göre⁷, bu fotoğraflarda yer alan çocuklardan yalnızca %30’u yaşadıklarını bir yetkiliye bildirmiştir. Bir bölümü ise olanları anlatamayacak kadar küçüktür. Bu çocukların dışındakiler ise, kendilerinin ya da sevdiklerinin başına çok kötü şeyler geleceğinden korkarak

⁴ Polat, Oğuz, *Çocuk Pornografisi*, s. 66-67

⁵ <http://www.internetajans.com/default.asp?t=wa&wid=27&aid=1421>

⁶ http://www.ncmec.org/missingkids/servlet/NewsEventServlet?LanguageCountry=en_US&PageId=2064

⁷ Acar, Tülay, *Çocuğuma Dokunma Sanal Tuzaklar*, 151-152

açıklama yapmamıştır. Çocukların %36'sı, ebeveynlerinin, %10-15 kadarı bir akrabalarının, %30'u yabancıların istismarına uğramıştır. %10'u yabancılar tarafından çıplak fotoğraflarını internete yüklemeye ikna edilmiş, %5'i ise bir başka kişinin talebi olmaksızın, tamamen kendi iradesiyle fotoğraflarını bir siteye yüklemiştir. Bilgisayarlarında çocuk pornografisine rastlandığı için tutuklananların neredeyse tamamı erkektir.

Çocuklarına yönelik cinsel istismarın kurbanı çoğu zaman kız çocukları olmuştur. Kız çocuklarına yönelik istismarlar dünyanın hemen her yanında çok farklı gerekçelerle ve şekillerde devam etmiş ve etmektedir. Kız çocuklarının küçücük yaşlarda; zihinsel ve duygusal olgunlaşmaları bir yana, fizyolojik olgunlaşmalarını bile tamamlamadıkları yaşlarda evlendirilmeleri yaygın olumsuz uygulamalardan sadece birisi olarak tüm dünyada varlığını hâlâ sürdürmektedir. Türkiye'de sıklıkla rastlanan bu uygulamanın bir mağdurunun anlattıkları, yaşanan illikelliğin iğrençliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir: *Düğünümüz oldu. Beni baba evinden alıp köye götürdüler. Kaynanam, halam olduğu için kimse benimle birlikte gelmemiştir. Akşam oldu. Ne yapacağımı bilmiyordum. Korkuyordum. İlk gecem çok kötüydü. Şu an hatırlıyorum da. Eşim daha yanıma gelmeden önce titremeye başladım, bayıldım. Kolonya falan verdiler. Beni ayılttıktan sonra eşim geldi odaya. Bana, "Gel seninle evcilik oyunu oynayalım" dedi. Bu cümleyi hayatım boyunca unutmayacağım. Annemi, babamı hiç affedemiyorum gerçekten. Yani çocuk ya bilmez diye "Gel oyun oynayalım" dedi, anlamadım. Şimdi aklıma geliyor hiçbir şey diyememişim⁸. Konuya ilişkin bir araştırmanın bulgu ve tespitleri ise uygulama hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir⁹: Evlenen kız çocuğun ruhsal ve bedensel gelişmeleri olumsuz etkilenmektedir. Erken evlilik yapan çocuk aslında henüz psiko-sosyal büyüme ve gelişmesini tamamlamamıştır. Gelişme döneminde olan bir çocuk evlilik ile ağır bir yük altına girmektedir.*

⁸ Radikal Gazetesi, 9 Şubat 2014

⁹ Özcebe, Hilal, Burcu Küçük Biçer, "Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu: Çocuk evlilikler", 88

İyi bir gelin ve anne olması rolü ağır gelebilmektedir. Evlilikler psikolojik sorunların yanı sıra depresyon ve intiharları beraberinde getirebilmektedir.

Çoğu zaman ve özellikle de kırsalda namus anlayışının etkisiyle kız çocuklarının oldukça küçük yaşlarda evlendirilmeleri ne kadar ilkellikse, kentlerde ve özellikle de metropollerde kız çocuklarının ahlaki, dini ölçülerin hiç hesaba katılmadığı bir hayat tarzını kolaylıkla benimsemelerini sağlamak veya bu yönde teşvik etmek de bir o kadar ilkeliktir. Çoğu zaman ve üstelik ebeveynleri tarafından çocukların *sorumsuzca yaşama* tarzının *özgürlük* olarak nitelenmesi anlaşılır bir durum değildir. Bunun yanı sıra yasaların, anne ve babaları çocuklarının eğitiminde oldukça edilgen konuma taşınması, anne-babaların çocuğa yönelik sert tutum veya tavrının suç olarak kabul edilmesine karşılık, anne-baba kontrolünün dışında kalan ve hem beden ve hem de ruhen yanlış bir hayat tarzına sahip olan çocuklara yönelik önleyici tedbirlerin olmaması günümüzde yaşanan çocuklarla ilgili ciddi problemlerden birisi olarak anlam kazanmaktadır. Bu konuda benzerleri medyaya sıklıkla yansıyan haberlerden sadece bir tanesi, durumun vahametini ortaya koyması açısından önemlidir. Zina suç değil, *babanın tokadı suç*¹⁰ başlıklı, bir baba ve 15 yaşındaki kızıyla ilgili haber şöyledir:

1 Mart'ta meydana gelen olayda Sefer B., iddiaya göre sabah kalktığı anda kızını odasında bir erkekle aynı yatakta gördü. Sefer B., yanına çağırdığı kızına tokat attı. Sefer B., daha sonra kızıyla karakola giderek o gün evde ilişkiye girdiği kişi ve daha önce ilişkiye girdiği 2 kişi hakkında şikayetçi oldu. Karakolda ifade veren kızı ise kendi isteği ile ilişkiye girdiğini söyleyip kendisine tokat atan babasından şikâyetçi oldu. Cumhuriyet Savcısı, soruşturma sonunda cinsel saldırı suçlamasında 3 kişi hakkında kovuşturmaya yer olmadığına karar verirken, Sefer B.'nin, 'Alt soya karşı basit kasten yaralama' suçundan cezalandırılmasını istedi. İddianamede, Sefer B.'nin kızı E.B.'yi tokat atarak dövdüğü, E.B. hakkında olaydan 2 gün sonra alınan adli raporda vücudunda darp ve

¹⁰ Milli Gazete, 6 Temmuz 2014

cebiri izine rastlanmasa da tokat atılması neticesinde oluşan yaralanmanın basit tıbbi müdahale ile giderilebilir nitelikte kabul edilmesinin gerektiği ifadesi yer aldı... İddianame doğrultusunda Sefer B. hakkında, Sulh Ceza Mahkemesi'nde 5 yıla kadar hapis cezası istemiyle dava açıldı... Mahkeme, Sefer B.'ye önce 180 gün karşılığı 3 bin 600 lira verdiği para cezasını, daha sonra kızının davranışları nedeniyle haksız tahrik altında eylemi gerçekleştirdiği gerekçesiyle 37 gün karşılığı 740 liraya düşürdü¹¹.

Pozitivist bilim ve bu bilim zihniyetini benimsemiş bilim insanlarının tutum ve tavırları, yaşanan ilkeliliğin önemli sebebi ve teşvik edici unsuru olarak işlev görmektedir. Medyada sıklıkla rastlanan haber, yorum ve röportajlar bu alanda önemli örneklerdir. Bunlardan birisinde gazeteci, psikiyatru soruyor: *İlk cinsel deneyim kaç yaşında yaşanmalı?*, bu soruya uzmanın verdiği cevap açıklamaya çalıştığımız durumun tipik bir örneğidir: *Bunun için net bir rakam vermek doğru değil. Çünkü bu, sosyo-ekonomik yapıya, aile değerlerine ve gencin kendini hazır hissedip hissetmemesine bağlı olarak değişen bir durum... Ancak fiziksel ve ruhsal gelişim tamamlanmadığı için 16 yaşın altında cinsel ilişkiye girilmemesini tercih ediyoruz*¹². Maalesef tüm bunlar yapılırken hiçbir ahlaki, dini ve toplumsal değer hesaba katılmamaktadır.

Bugün dünyada çocuk seks turizmi ismi altında bir sektör oluşmuştur. Dünyanın birçok yerinde kız çocukları zengin erkeklerle servis edilmekte ve bu durum medyada normal bir durum gibi anlatılmakta, açıklanmakta ve hatta teşvik edilmektedir. Çocuk seks turizmine aracılık eden birçok internet sitesi faaliyet yürütmektedir. Çocuk seks turizminin en yaygın olduğu yerler UNICEF'in yayınladığı rapora göre Asya'da Filipinler, Tayland, Sri Lanka, Vietnam, Kamboçya; Karayipler'de Dominik Cumhuriyeti, Küba, Brezilya; Güney ve Batı Afrika'da Kenya, Güney Afrika'dır¹³. Kuşkusuz bu suçta organize örgüt-

¹¹ Sözcü Gazetesi, 4 Temmuz 2014

¹² Sabah Gazetesi, 20 Eylül 2010

¹³ Çocuk fuhuşu BM gündeminde NTVMSNBC. Yayın tarihi: 3 Ağustos 2012

ler kadar, Avrupa, Amerika, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya ve diğer ülkelerinden seks turizmi için gelenlerin de payı büyüktür. Her yıl, başta Tayland ve Filipinler olmak üzere 200 ile 400 bin Almanın Uzakdoğu ülkelerine bu amaç için gittiği tahmin edilmektedir.

Tayland'da çocuklara zorla fahişelik yaptırıldığı ve bu durumda olan çocukların oranının %40 olduğu tahmin edilmektedir. Kamboçya'da 18 yaşından küçük fahişe oranının bütün fahişelerin üçte biri olduğu tahmin edilmektedir. Hindistan'da federal polisine göre, ülkede 1,2 milyon çocuk fahişe vardır. Brezilya'nın, Tayland'dan sonra en fazla çocuk seks trafiğine sahip ülkedir¹⁴. Hatta BBC'nin yaptığı bir araştırma, Brezilya'da giderek artan seks turizminin çocukları fuhuşa sürüklediğini ortaya koymuştur. Konuya ilişkin bir haber yaşanan ilkeliliği olanca çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

Her hafta bu tür tatillerde uzmanlaşmış acenteler, ucuz seks arayan binlerce Avrupalıyı çeşitli kampanyalarla Brezilya'ya taşıyor. Brezilya, Tayland'ın yerini alarak dünyanın en popüler seks turizmi merkezi olmaya başlamış görünüyor. Fahişelik için yasal yaş sınırı 18, ama Recife'dekilerin pek çoğu çok daha küçük duruyor... Pia, kısa kollu pembe bir bluzla mini etek giymiş. 13 yaşındaki bu kız çocuğu, fahişelik hayatını bana anlatmayı kabul ediyor. Her gece şafak sökene kadar genelev mahallesinde çalıştığını, annesi ve kendisinin uyuşturucu alabilmesine yetecek parayı kazandığını anlatıyor... Pia fahişelik yapmaya yedi yaşında başlamış. UNICEF'in verilerine göre Brezilya'da onun gibi 250 bin çocuk fahişe bulunuyor... Bir kaç sokak ileride, bu kez çocuk travestiler karşıma çıkıyor. 14 yaşındaki Ronison ve 12 yaşındaki Ivan, kuzenler... Seks turizminin merkezi, geçen yıla kadar 800 kilometre ötedeki Fortaleza'ydı. Ama Ceara eyaletinin merkezi olan Fortaleza, 2014 yılındaki Dünya Kupası'na ev sahipliği

¹⁴ <http://www.cnn.com/2009/WORLD/asiapcf/05/11/india.prostitution.children/index.html>http://mswallow.typepad.com/the_swallows_nest/2008/02/good-news-bad-n.html; <http://childrights-cambodia.org/child-sex-facts.htm>

yapacak kentlerden biri ve yetkililer, açıkça burada seks turistlerinin istenmediği mesajını veriyor. Her hafta silahlı polis ekipleri genelev mahallesine baskın düzenleyip 18 yaşından küçükleri topluyor. Bu tür baskınlarda yakalanan çocuk fahişeler ise hayırseverlerin desteğiyle oluşturulan merkezlere yerleştiriliyor. Bu merkezlerden biri olan Centro de Recuperacao Rosa De Saron'da boş yer yok; çünkü çocukların onları fahişeliğe sevk eden yoksulluğa geri gönderilmemeleri için çalışılıyor. Merkezi kuran Jane Sueli Silva, buradaki kızların çoğunun 12 ile 14 yaşlarında olduklarını, rahim ağzı kanseri ya da hamilelik vakalarıyla sıkça karşılaştıklarını söylüyor¹⁵.

Bir başka gazeteci ise akıl almaz şovları ve seks turizmi ile özgürlükler ülkesi olarak tanımladığı Tayland'da gördüklerini şehre gelen turistlerin birçoğu seks turizmi için Pattaya'yı tercih ediyor. 80 yaşındaki bir adamı 12 yaşındaki bir kızla el ele görmek acı ve bana göre iğrenç¹⁶ diye anlatıyor. Araştırmalara göre¹⁷, çocuk seks ticareti gittikçe artarken istismara uğrayan çocukların yaşları da gittikçe azalmaktadır. Hindistan'da fuhuş yapan çocukların yaşları 14-16 arasındayken, günümüzde 10-14'e kadar düşmüştür. Kamboçya'da köylerde 7-8 yaşındaki kızlar çocuk İngilizceleriyle oral seks ve cinsel ilişki pazarlığı yapmakta, Sri Lanka'daki genelevlerde 6 yaşındaki çocuklara rastlanmaktadır.

Doğmamış çocuklara yönelik tutum ve tavırlarda çocuklara yönelik modern ilkeliliğin durumunu gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Dünün müşrik Arap cahiliyesinde kız çocukları diri diri toprağa gömülerek veya başka usullerle öldürülüyorlardı. Bu öldürmenin de kendilerince *haklılık* sebepleri vardı; ekonomik yetersizlik, namusu kirletme korkusu vs. bunların en yaygın olanlarıydı. Esasen benzer anlayışın, aynı ilkeliliğin bu günün dünyasında da hiç değişmeden devam ettiğini görüyor olmak son derece manidardır; üstelik felsefi bir temele de sahip

¹⁵ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/08/100804_sexbrasil.shtml

¹⁶ Şenay Düdek, "Akıl almaz şovlar, seks turizmi. Bir özgürlükler ülkesi: Tayland", *Hürriyet Gazetesi*, 7.4.2012

¹⁷ Yılmaz Şipal, "Olaylar ve Yorumlar: 'Çocuk Sömürüsü'", *Cumhuriyet Gazetesi*, 6.8.2012

kılınarak. Bunun en yaygın ve çoğu zaman *meşru* olan şekli kürtajdır. Hatta hiçbir gerekçe gündeme getirilmeksizin kürtaj bir hak olarak değerlendirilmektedir. Bu ise şöyle bir felsefeye dayandırılmaktadır: *Uluslararası hukukta tanınmış tüm haklar, kişinin tam ve sağlıklı olarak dünyaya gelmesi ile başlar. Kadınların kendi varlıklarını koruma ve özgürce sürdürme hakkı, potansiyel (henüz oluşmamış) haklara göre daha üstündür*¹⁸. Öbür yanda Türkiye’de resmen yapılmış kürtaj sayısının 2002’de 33007, 2003’te 30069, 2004’te 32266, 2005’te 30502, 2006’da 33562, 2007’de 35115, 2008’de 56529, 2009’da 60615, 2010’da 57883, 2011’de 69440, 2012’de 78961, 2013 Ocak- Haziran aylarında 29226 olduğunu Sağlık Bakanlığı yetkililerinin açıklamalarından öğreniyoruz¹⁹. Dünyada yılda 42 milyon kürtaj yapıldığını da yine gazete haberlerinden öğreniyoruz²⁰. Kürtajı yasaklayan kanun yapma girişimleri karşısında ellerinde pankartlarla *Benim bedenim, benim kararım, Beden benim sen karışma, Beden benim kürtaj hak* diye haykıranlar bir cana kıyma izni istediklerinin farkında bile değiller. Konunun ciddiyeti *Mutsuz bir evliliğim varsa ve kazara hamile kalmışsam ne yapayım peki? Ayrılması muhtemel bir anne-babanın kaos ortamına mı layık göreyim çocuğumu?*²¹ gibi ilginç gerekçelere dayandırılabilir. Bu anlayış gerçekleşen bir karar yanlısını bir başka cana ödetilebilmekte bir sakınca görmemekte ve hatta bunu bir *hak* kabul etmektedir. Eğer doğum öncesinde çocuğun canına kıymak *hak* ise bunu doğum sonrasına sarkmasını engelleyen nedir; sadece çocuğun canlı olarak görünür olması mı?

¹⁸ Cnnturk.com, 28 Mayıs 2012

¹⁹ Yeni Mesaj 6 Mayıs 2014

²⁰ www.taraf.com.tr/haber-yazdir-93890.html

²¹ Ceyda Kayatürk, “Beden benim bedenim”, <http://blog.milliyet.com.tr/beden-benim-bedenim-/Blog/?BlogNo=365762>

Kürtaj sonrası

Kürtaj protestosu

Kuzey Kore'de askeri eğitim

Filistin'de çocuk olmak

Tüm bunların yanı sıra bugünün dünyası, çocuklar için her açıdan tehlikelerle dolu bir dünyadır. Savaşlarda askerlerden çok çocuklar ölüyor. Son on yıl içinde 2 milyon 400 bin çocuk

savaşlarda öldü. 6 milyondan fazlası ciddi şekilde yaralandı veya sakat kaldı. Milyonlarca çocuk şiddet kullanmaya zorlandı. Savaşlarda ölen çocukların kayıtları hâlâ bazı ülkeler tarafından gizleniyor. Savaşlarda çocuklar izleyici değil, bizzat hedef durumundalar. Uyarıları okuyamadıkları için mayınlara basıp hayatını kaybeden ve sakat kalan çocuk sayısı her geçen gün artıyor. Savaş sonrasında yiyecek kaynaklarının yok edilmesinden veya sağlık hizmetlerinin ortadan kaldırılmasından dolayı da çocuklar ölmeye devam ediyor. Çünkü çocuk askerler daha uysaldır, emirleri sorgulamazlar ve yetişkinlere göre daha kolay kandırılabilirler. Bazı bölgelerde ise çocuklar hayatta kalmak için asker oluyorlar. Savaş sırasında kız çocukları da şiddetli cinsel istismara maruz kalıyor. Birleşmiş Milletler

Raporu'na göre savaş yüzünden yaşadığı toprakları terk eden 60 milyon insanın yarısından fazlası çocuk ve ailesinden ayrılmak zorunda bırakılmış yetişkindir. Uluslararası Af Örgütü'nün verilerine göre 7-14 yaşları arasında 300 bin çocuk aktif olarak savaş ve silahlı çatışmalara katılıyor. XX. yüzyılın diğer bir çocuk gerçeği de şudur: Aile içi şiddet, kitle iletişim araçları ve eğlence sektörü aracılığı ile yansıtılan şiddet kadınları ve çocukları kuşatma altına almış durumdadır.

Çocuk İşçiliği

Karl Marx, New York'ta Almanca basılan *Die Revolution* aylık dergisinde yayımlanan *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* isimli makalesinde 1848 Devrimi'nin değerlendirmesini yapar. Marx makalesinde Hegel'e atıfla şöyle bir değerlendirmede bulunur: *Hegel, bir yerde, şöyle bir gözlemde bulunmuştu: tarihsel bütün büyük olaylar ve kişiler sanki iki kez vücut buluyor. Hegel bunu söylerken eklemeyi unutmuş: ilkinde trajedi olarak, ikincisinde kaba güldürü olarak.* Marx bu değerlendirmesini III. Napolyon'un gerçekleştirdiği darbeye amcası Napolyon Bonapart'ın daha önceden gerçekleştirdiği darbeyi kıyaslayarak yapmıştı. Buradan hareketle genel bir tespitle bulunmak gerekirse, kapitalizmin tarih sahnesine çıktığı günden bugüne kaç *kaba güldürü* sahnelendi

bilinmez; ama öyle görülüyor ki çocukları konu alan oyun bugün, 21. yüzyılın en kaba güldürülerinden biri olarak sahnelenmekte ve tüm insanlığa izlettirilmekte²².

Çocuk emeği, insanlık tarihi boyunca işbölümünün önemli bir parçası olmuştur. Yaşam koşulları çocuğun emeğinden yararlanmayı gerektirmiş ve bunun gereğine uygun olarak da çocuklara bazı sorumluluklar yüklenmiş ve bu vesileyle emeklerinden yararlanılmıştır. Örneğin insanlık tarihinin büyük kısmını temsil eden tarım toplumlarında hayvanların bakımına yardımcı olmak, çobanlık, tarlalarda bekçilik yapmak çocuk emeğinden yararlanma biçimleri olarak açığa çıkmıştır. Kentteki bazı çocuklar ise zanaatkârların yanında çalışmış, bu çalışmalarıyla da geleceğin ustası olmaya hazırlanmışlardır. Ancak çalışmanın yoğunluğu, uzunluğu ve ağırlığı hiçbir zaman modern zamanlardaki gibi olmamıştır. Böyle olduğu içindir ki insanlık tarihinde *çocuk işçiliği* terimi ilk defa modern zamanlarda kullanılmaya başlanmış, XIX. yüzyılın insan ötesi ağır çalışma koşulları böylesine bir kavramın üretilmesine vesile olmuştur.

Sanayi devrimi, daha çok kâr edebilmek için ucuz iş gücü olarak gördüğü kadın ve çocuk emeğinden yararlanmaya büyük önem vermiş ve daha önce benzeri olmayan bir şekilde kadınlar ve çocuklar ücretli işçi olarak çalışma hayatında yer almaya başlamışlardır. Sanayi devriminin sermayedarları kârlarını büyük ve sürekli kılabilmek için işçilerin örgütlenmesini uzun süre engellediler. Böylelikle işverenler çalışma şartlarını menfaatleri doğrultusunda istedikleri gibi düzenlediler. Çıkarılan yasalar ise işverenleri korudu ve destekledi. Örneğin Fransa'da, 1791 yılında *Le Chapelier* yasası ile işçi sendikaları, işveren örgütleri, toplu sözleşmeler ve grevler yasaklandı, grev yasağı 1864, sendika yasağı ise 1884 yılına kadar yürürlükte kaldı. İngiltere'de ise, 1797 yılında *Combination Act* (Birleşme Yasası) ve izleyen yıllarda sendikal birleşmeleri önleyici benzer yasalar çıkarıldı, sendikalaşmayı yasaklayan *Combination Act*, 1824 yılında yürürlükten kaldırılarak yasak kısmen gevşetilmiş oldu.

²² Gün, Servet, *Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar*, 68

Benzer bir yasağa daha geç sanayileşen Almanya'da da rastlanmaktadır. Almanya'da 1845 yılında çıkarılan *Meslek Nizamnamesi* (*Allgemeine Gewerbeordnung*) ile işçilere sendikal örgütlenme yasaklanmıştır. Bunlar ve benzerleri emeğin aşırı derecede sömürüsüne yol açmış, ücretler alabildiğine düşmüş ve çalışanlara verilen ücretler *sefalet ücreti* niteliğine sahip olmuştur. Bu durum Batı Avrupa'da, özellikle İngiltere, Almanya, İsviçre ve Fransa'da bütün olumsuz sonuçlarını göstermiş, işçi sınıfı içinde aşırı derecede bir yoksulluk baş göstermiştir. Almanya'daki ücretler ile tutuklu evlerinde tutuklulara verilen kalori miktarı kadar bir kalori sağlamak bile mümkün olmamaktaydı. İngiltere ise sanayi devrimin çağında uzun bir süre sefalet ücretinin vatanı olmuştur.

Sermayedarlar açısından daha fazla kâr elde etmenin yolu, ucuz iş gücünden ve işçileri daha yoğun, daha uzun süre çalıştırmaktan geçiyordu. Bunun sanayi devrimi çağında üstelik çocuklara yönelik olarak uygulandığını biliyoruz. Çocuklar en zor, en kötü çalışma şartlarında, en ağır işlerde en düşük ücretle ve çok uzun sürelerde çalıştırılmışlar; elde ettikleri ücret karşılığında sadece karınlarını doyurabilmenin çabasını yürütmüşlerdir. Dönemin çalışma şartlarına şahitlik eden çok fazla bilgi ve belge vardır. Örnek olarak, o günün çalışma koşullarındaki çocukların genel bir görünümünü ortaya koyması açısından, dönemin bazı tanıklarının tespitleri önemlidir:

Büyüme çağındaki çocuklara empoze edilen aşırı çalışma, yetersizlik, hatta yalnız verilen işlerin mahiyeti onların sağlıklarını yıkmaya, vücutlarını sağlıksız ve deforme bir hale getirmeye kâfi gelirdi... Litton Mill'de çocuklar fabrikanın avlusunda beslenen domuzların kovalarındaki yiyecekleri ele geçirmek için domuzlarla mücadele ediyorlardı²³.

²³ Montoux, Paul, *La Revolution Industrielle an XVIII. eme Siecle*, Paris, 1905'den aktaran, Cahit Talas, *Sosyal Politika*, Ankara, 1967, s. 21.

Çocukların ve gençlerin normal çalışma müddetleri nadir olarak on bir on iki saatin altındadır. Bazı yerlerde bu müddet on üç saat ve bir yerde de on dört saat ve daha fazladır²⁴.

Wynd... nüfusu on beş bin ile otuz bin arasında değişen insanların yaşadıkları yerler... Bu bölgeler birçok sokak ve avludan müteşekkildi. Her bir avlunun ortasında bir tuvalet bulunuyordu.... Gece yarısı ziyaret ettiğimiz bazı yatak odalarında insanların toplu halde yerde yattıklarını gördük. Odalarda donanım yoktu. On beş ile yirmi erkek ve kadın bir arada yatıyorlardı. Bunlardan kimisi elbiseli, kimisi de çıplaktı. Fahişelik ve hırsızlık bu insanların ana gelir kaynağı idi²⁵.

Burada (fabrikada) tüm özgürlükler fiilen ve hukuken sona ermekte idi. İş, sabahleyin saat beş buçukta başlamalıydı; şayet işçi iki dakika geç gelirse cezalandırılırdı; on dakika geç gelirse günlük ücretinin dörtte biri kesilirdi... Yeme, içme ve uyuma emirle oluyordu... Fabrika içinde patron mutlak kural koyucu idi²⁶.

²⁴ Andre de Moday; *Legislation Sociale Comparée*, Paris, 1917'den aktaran Talas, *Sosyal Politika*, s. 17

²⁵ Aktaran Heilbroner, R. L., *The Making of Economic Society*, New Jersey, 1985, s. 80

²⁶ F. Engels, G. R. Porter; "A Contemporary Pessimist and Optimist", içinde C. S. Doty, *The Industrial Revolution*, 1969, s. 58-59

Abartılı olduğu düşünülebilecek bu tanıklıklar ve tespitler esasen tamamen gerçeği dile getiriyordu²⁷. Çünkü döneme ilişkin resmi belgeler ve müfettiş raporları bunları doğrulamaktadır. Özellikle müfettiş raporları kız ve erkek çocukların bazen üç veya dört yaşlarında, fakat genellikle altı veya yedi yaşları civarında çalıştırılmaya başlandığını, ailelerin ekonomik açıdan yetersizlikleri sebebiyle buna razı olduklarını ortaya koymaktadır. Anne ve babalar çocuklarının çalıştırmak zorundaydılar, çünkü kendi çalışmaları kendilerinin ve çocuklarının karınlarını doyurmaya yerniyordu. Ayrıca özellikle de aile reisi erkekler üzerinde çocuklarını çalıştırmalarıyla ilgili yoğun baskı vardı. Bazı durumlarda yetişkinler, çocuklarını da çalıştırmayı kabul etmedikçe işe alınmıyorlardı. Çalışma saatleri günde on iki ile on dokuz saat arasında değişiyordu. Fakat genel olarak kadın ve her yaştaki çocuklar için çalışma süreleri 15 saatten aşağıya düşmüyordu.

Mümkün olduğu kadar çok ve ucuz mal üretmek, sanayi devriminin önemli özelliği idi. Uzun süre, birçok ülkenin işçileri insan takatini aşan bir çalışma sürecine bağlı tutulmuşlardır. Fransa'da ortalama çalışma süreleri 16 saattir. İşçiler için çalışma, gün ışığı ile bazen daha erken başlar ve gecenin geç saatlerine kadar sürüp giderdi. İngiltere'de durum daha da ağırdı. 1833 tarihinde yayınlanan fabrika komisyonu raporu, çocukların tüm ülkede bütün önemli imalat dallarında yetişkinlerle

²⁷ Kapitalist zihniyeti meşrulaştırmak çabasıyla karşıt düşünceler de dile getirilmiştir. Profesör Ludwig von Mises bunlardan birisidir. Onun konuya ilişkin iddia ve tespitleri şöyledir: *Fabrika sahiplerinin kimseyi fabrikalarında çalışmaya zorlayacak gücü yoktu. Onlar sadece kendilerine sunulan ücretlerle çalışmaya hazır olan kişileri işe alabilirlerdi. Her ne kadar bu ücretler düşük olsa da, yine de bu yoksul kişilerin kendilerine açık olan diğer herhangi bir alanda kazanabileceklerinden çok daha yüksekti. Fabrikaların, ev kadınlarını çocuklarının yanından veya mutfaklardan ve çocukları da oyunlarından çekip aldığı doğru değildir. Bu kadınların pişirecek ve çocuklarına yedirecek hiçbir şeyi yoktu. Bu çocuklar yoksuldu ve açlık çekiyorlardı. Onların sığınacağı tek yer fabrika idi. Fabrika kelimenin gerçek anlamında onları açlıktan ölmekten kurtardı.* (Mises, Ludwig Von, *Human Action*, 615).

aynı sürede olmak üzere çalıştırıldığını ortaya koymaktadır²⁸. 1850'lerde yayınlanan *Mavi Kitap* yüzyılın ilk yarısındaki İngiliz işçilerinin çalışma koşullarının insanlık dışı durumunu açıklarken, olayları da ortaya koymaktadır. 1835 yılında pamuklu dokuma fabrikalarındaki işçilerin dörtte birinden daha azı, yaşı on sekizden yukarı erkeklerdi; % 48'i kadınlar ve kızlar ve %13'ü de on dört yaşının altındaki çocuklardı²⁹. Çocukların ve gençlerin normal çalışma süreleri nadir olarak on bir, on iki saatin altındaydı. Kimi yerlerde, bu süre on üç saat ve bir yerde ve on dört ve hatta daha fazlaydı. Hatta kadın ve çocuklarda dâhil olmak üzere çalışma süresi 18 saate kadar yükselmişti³⁰. İşyeri disiplini oldukça katıydı. Çocukları ayık tutmak için kamçılama ve dövme gibi çeşitli cezalar uygulanıyordu. Aksi takdirde çocuklar yorgunluktan kendilerini hareket eden makineye kaptırıyor, bu da onların ölmesine veya sakatlanmasına yol açıyordu. Çocuklar genellikle yemek yerken makineleri temizlemek zorundaydılar. Bu da ciğerlerinin toz ve dumanla dolmasına ve hastalanmalarına neden oluyordu. Hem yetişkinlere hem de çocuklara aynı katı disiplin uygulanmaktaydı. İşe geç gelmenin cezası dövülme veya ücret kesintisiydi³¹. Dahası, çalışanların kitleler halinde fabrikaların bulunduğu kasabalara akın etmesiyle yeni problemler ortaya çıkmıştır. Konut ve temizlik koşulları çok kötüydü. Herhangi bir inşa koşulu veya sınırlaması yoktu. Ardı ardına dizilmiş konutlarda aşırı birikimi engelleyecek herhangi bir düzenleme olmadığı gibi, bir kanalizasyon ve temizlik sistemi de bulunmuyordu. Yeterince temiz suyun sağlanması bile 1850 yılına kadar gerçekleştirilememiştir. Bu yüzden çalışanlara arasında hastalıklar oldukça yaygındı³².

Sanayi devrimi çağında, çalışan çocuklarla ilgili olarak İngiltere'ye özgü bir sahne oldukça manidardır. Bunlar baca

²⁸ Smelser, N. J., *Social Change in the Industrial Revolution*, 271.

²⁹ Deane, Phyllis, *İlk Sanayi İnkılabı*, 85

³⁰ Maday, Andre de, *Legislation Sociale Comperec*, 27

³¹ Gregg, Pauline, *A Social and Economic History of England, 1760-1965*, 120-21.

³² Uzun Ahmet, "Sanayi Devrimi Esnasında Çalışma Şartları", 211

temizlikçiliği yapan çocuklardır. Baca temizleyicisi olarak çalıştırılan ve çoğunluğu 9 yaşı civarında olan çocuklar, her pazartesi ve salı günü Londra'nın Bethnal Gren semtinde toplanıyorlardı. Bunlar genelde haftalık iki şilin karşılığında, üstelik yasalaradaki yasaklara rağmen, canlı baca temizleyicisi olarak bizzat aileleri tarafından kiralanmak üzere açık pazarlara getirilen çocuklardı. Pazara getirilen bu çocukların sayısının sadece Londra'da 2000'i aştığı 1866 tarihli Çocuk İstihdamı Komisyonu Raporu'ndan anlaşılmaktadır³³.

İngiltere'nin sanayileşme sürecinde çalışan kesimin bu derece sıkıntılara maruz bırakılması, dönemin iktisat felsefesiyle, diğer bir deyimle kapitalist sistemin gerçekleriyle yakından ilişkiliydi. Köleliğe izin verilmeyen hür bir toplumda en emin servet çalışan yoksul yığınlarıdır, Aşağı sınıfların yoksul kalmaları gerektiğini, yoksa onların asla çalışan olmayacaklarını aptal olmayan herkes bilir³⁴ gibi ifadelerle çalışanları bir metadan farksız gören ve sanayideki üstünlüğümüz Lancashire'de çalışan 30000 küçük çocuktan kaynaklanıyor şeklindeki tespiti keşif olarak nitelendirip fabrika reformu hareketine karşı çıkan bir anlayışın ancak bu derece sömürüye izin vermesi mümkün olabilirdi. Nitekim ünlü İngiliz iktisatçısı Joan Robinson da kapitalist sistemi eleştirerek, sanayi devriminin adeta işçilerin suyunun çıkarılması pahasına başarıldığını ve bugünün kalkınmaya ve sanayileşmeye çalışan ülkelerinin aynı sömürü yöntemlerini kullanamayacağını belirtmiştir³⁵. Eric Hobsbawm ise 1815- 1848 yılları arasında yoksul işçilerin durumunun dehşet verici olduğunu yadsıyan akli başında hiçbir gözlemcinin çıkmadığını belirtmektedir³⁶.

Özetle, modern dünyanın bu şekilde istismar edilen emeklerin ve hayatların üzerinde inşa edildiği rahatlıkla söylenebilir. Daha açık bir deyimle sanayi devrimi, çalışan kitlelerin yoğun biçimde acı ve ıstırap çekmesi pahasına başarıya ulaşmıştır.

³³ Marx, Karl, *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili*, 1/382

³⁴ Deane, Phyllis, *İlk Sanayi İnkılabı*, 130

³⁵ (Aktaran) Tuna, Orhan, "Sanayi Kapitalizminin İlk Dönemlerinde Sanayi İşçilerinin Durumu", 3

³⁶ Hobsbawm, Eric J, *Devrim Çağı*, 379

Döneminin bir tanığı olarak Engels'in bir gözlemi yaşanan gerçeği gözler önüne sermesi bakımından önemlidir:

Bir gün orta sınıftan bir beyle, Manchester'da dolaştım. Kendisine, sağlıklı yaşama utanılacak derecede aykırı slamlardan (gecekondu) söz ettim ve dikkatini kentin fabrikalarda çalışan işçilerin yaşadığı bölgesinin iğrenç durumuna çektim. Yaşamımda bundan daha berbat bir biçimde kurulmuş bir semt daha görmediğimi söyledim. Sabırla dinledi ve ayrılacağımız köşeye geldiğimizde, şunları söyledi: Bununla birlikte buradan sağlanmış büyük paraların varlığını da unutmayın. Hoşça kalın beyefendi³⁷.

Bu günün dünyasına gelince, özellikle toplumsal vitrindeki görünüm sanayi devrimi çağındakiyle aynı olmayabilir, ama vitrinin arkasında durum hiçte insanca yaşama şartlarına sahip değildir. En olumsuz örneklerine sanayi devrimi döneminde rastlanan çocuk istihdamı sorunu büyük oranda güncelliğini korumaktadır. Güney Asya'daki çocukların büyük bir kısmı taş kırma, seyyar satıcılık ve eskicilik gibi işlerle uğraşmakta; bir kısmı halı dokumakta, oyuncak ve spor malzemesi üretmekte, bir kısmı da metal cerrahi malzemeleri parlatmaktadır. Bunlar ve benzeri üretimler, Avrupa ve ABD başta olmak üzere diğer ülkelere satılmaktadır. UNICEF'in bulgularına göre, bahsi geçen ülkelere ihraç edilen ürünlerin %5'i çocuklar tarafından üretilmektedir³⁸. Yoksul ailelerini geçindirebilmek ya da geçimine katkı sunabilmek için 4 yaşından itibaren çalışmak zorunda kalan milyonlarca çocuktan sadece birisi olan Pakistanlı Iqbal Masih'in sözleri yaşanan gerçeği deşifre etmesi açısından son derece önemlidir: *Çalıştığım yerin sahibi, çocukları köle gibi çalıştırmalarını Amerika'nın istediğini söylemişti bize. Amerikalıların bizim ürettiğimiz halı, kilim ve havluları ucuza almak istediğini söylemişti. Ve köle işçiliğinin sürmesini istediklerini...*³⁹.

³⁷ Hobsbawm, Eric J, *Devrim Çağı*, 355

³⁸ Kuklin, Susan, *Iqbal Masih ve Çocuk Köleliğine Karşı Savaşanlar*, 18

³⁹ Kuklin, Susan, *Iqbal Masih ve Çocuk Köleliğine Karşı Savaşanlar*, 19.

Dünya ölçeğinde iş yapan şirketlerin çoğu, fabrikalarını, iş-çiyi koruyucu kapsamlı yasaları olmayan veya inecut yasaları uygulamayan yoksul ülkelere taşımakta ve yerel işgücünden yararlanmakta. Bu şirketler, yetişkinler yerine düşük maliyet dolayısıyla çocukları çalıştırmaya daha sıcak bakmaktalar. Çalışan çocukların büyük bölümünün Asya'da olmasının arkasında yatan nedenler, bir taraftan dünyanın zengin ülke tüketicilerinin ucuz mal peşinde koşması (tüketici rasyonalitesi); diğer taraftan büyük şirketlerin kâr oranlarını daha fazla arttırmak istemesidir⁴⁰. Çalıştırılan çocuk sayısının tespitine yönelik kaynaklar arasında farklılık olmakla birlikte, 2006 yılı tahminlerine göre dünyada 218 milyon çocuk çalıştırılmaktadır. Kayıt dışılığı ve enformel çalışmayı (ve sokakta çalışmayı) hesaba katmayan ILO'nun 2006 küresel raporuna göre, dünyada çalışan çocukların %69'u tarım, %22'si hizmet ve %9'u da sanayi sektöründe çalıştırılmaktadır.

Sokak Çocukları

Çalışan çocuklar konusu önemli bir insanlık problemi olduğu gibi, genelde sokak çocukları problemi çok daha önemli ve daha acil çözüm bekleyen bir durum olarak anlam kazanmaktadır. Bu problemin çözümünde ise sosyal, kültürel, siyasal,

⁴⁰ Gün, Servet, Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar, 72

eğitim, ekonomik, küresel, bireysel yığınla değişkeni dikkate alan yaklaşım içerisinde bulunmak ve tüm bu değişkenlerden beslenen alt problemleri çözümlemek gerekmektedir. Çünkü bazı çocukların sokak çocuğu haline gelmesi, büyük oranda toplumsal yapıda gerçekleşen hızlı değişimden ve ekonomik problemlerden kaynaklanmakla birlikte, aile içi şiddet, cinsel ve fiziksel istismar, sosyal destek sistemlerinin yetersizliği, sevgisizlik, ihmal, çocukların akranlarıyla birlikte eğitim kurumlarından yararlanamaması, eğitim kurumlarındaki çocukların okul başarısının yukarıda sayılan etkenler dolayısıyla olumsuz etkilenmesi ve öğretmenlerle çocuklar arasındaki olumsuz iletişim gibi faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Ancak birçok bakımdan problemin temel değişkeni ailedir. Ekonomik veya psiko-sosyal özellikler açısından imkânları kısıtlı yahut olumsuz ailelere mensup olan çocuklar öncelikle aileye ekonomik katkı sağlamak için çalışmaya yönelmekte, böylelikle çocuk yaşına uygun olmayan ruhsal ve fiziksel sağlığını tehlikeye sokan işlerin yanı sıra madde bağımlılığı kazanmasına sebep olacak işlerde (mobilya cilası, ayakkabı tamirciliğinde kullanılan madde, vs...) çalışır hale gelmektedirler.

Sokağa itilen çocuk çok farklı tehlikelerle dolu bir ortamın mensubu haline gelmektedir. Şiddet, fiziksel ve cinsel istismar, başkaları tarafından suç işlemeye zorlanma, kronik-tehlikeli-bulaşıcı hastalıklar, yeteri kadar beslenememe sonucu oluşan sendromlar, kaçırılma, öldürülme, madde bağımlılığı söz konusu ortamın tehlikeleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. İster çalışmak için veya isterse tüm bir yaşam alanı olarak seçmiş olsunlar, tüm sokak çocukları dört gelişim alanında önemli risklerle karşı karşıyadırlar. Söz konusu risk alanları şunlardır:

1) *Çocuğun fiziksel gelişimi risk altındadır:* Çocuk soğukta kalma gibi barınma; çeteler, suç işleyenler, yetişkin evsizler tarafından fiziksel şiddete maruz bırakılma gibi güvenlik; yeterli ve dengeli beslenememe gibi beslenme; hastalıklar; uçucu ve uyarıcı madde kullanma gibi çok sayıda fiziksel risklerle karşı karşıya kalmaktadır.

2) *Çocuğun duygusal gelişimleri risk altındadır*: Sokak çocukları için en büyük duygusal risk sağlıklı bir yetişkinle olumlu bir ilişkinin yitirilmesi veya hiç olmamasıdır. Esasen sokak çocuklarının sokaklarda yaşamaya başlamadan önceki hayat tarzlarında da bu tür bir ilişkinin olmaması da çocuğu sokağa iten faktörlerden birisidir. Sokak çocukları bu yitimlerin üstesinden akran gruplarıyla kurdukları dostluk bağlarıyla gelebilmektedir. Duygusal alanda bir diğer risk, duygusal tutarlılığın az oluşu, kaygı ve depresyonun sıklıkla görülmesidir.

3) *Çocuğun sosyal gelişimi risk altındadır*: Sosyal kimlik gelişiminde bu çocuklar daha çok, fırsatçılık, dolandırıcılık, hırsızlık, gibi olumsuz örneklerle karşılaşmakta ve toplumun birçok kesimince reddedilmekte veya ahlaksız ve suça eğilimli olarak görülmektedirler.

4) *Çocuğun bilişsel gelişimi risk altındadır*: Bilişsel gelişimleriyle doğrudan bağlantılı olan dikkat, zihinsel yoğunlaşma, bellek ve görsel-uzamsal alanlarda güçlükler doğuran ana etken çocukların uçucu, uyarıcı ve uyuşturucu maddeler koklamalarıdır. Eğitim öğretime devam etmemekte bir diğer bilişsel yeti kaybı riskiyle ilişkili durumdur.

UNICEF sokak çocuklarını tanımlamak için üç ayrı kategori oluşturmuştur. Bunlar;

1- *Aileleriyle ilişkisini kesmemiş, ilişkisini düzenli şekilde devam ettiren çocuklar*. Sokakta çalışan çocuklar olarak isimlendirilen bu çocuklar günlerini sokakta çalışarak geçirmekte, gece evlerinde kalmaktadırlar. Bu çocukların ağırlıklı olarak yaptıkları iş, mendil-sakız-su-kart satmak, ayakkabı boyacılığı yapmak, kırmızı ışıktaki duran araçların camını silmek ve dilencilik yapmaktan ibarettir. Bunlar başta aileleri olmak üzere belirgin bir sosyal kontrol altında oldukları için uçucu, uyarıcı ve uyuşturucu madde bağımlılıklarına sahip değildirler. Ancak ne var ki sokakta çalışan çocukların, zaman içinde sokakta yaşama konusunda eğilim gösterdikleri tespit edilmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, çocukların sokakta karşılaştığı, madde kullanan ve sokakta yaşayan akran gruplarıdır.

2- *Düzenli ve yoğun olmamakla birlikte aileleriyle ilişkilerini sürdüren çocuklar.* Bunlar daha çok çalışmak için başka kente giden veya ailesinin bulunduğu kentte de olsa sokakta çalışan ve kazandığı paranın bir kısmını ailesine gönderen veya ailesine yardımcı olmak için tasarruf eden çocuklardır. Bunlar *sokaktaki çocuklar* olarak isimlendirilmekte ve iki alt kategoride incelenmektedirler. Birinci kategoridekiler farklı kentte yaşayan, ailelerine para gönderen, ailesiyle ilişkisini düzenli ve yoğun olmasa da sürdüren çocuklardır. İkinci kategoridekiler ise aile çevresiyle ilişkileri son derece zayıflamış olup, buna paralel aile bağları da oldukça gevşemiş çocuklardır. Bazı araştırmacılar bu çocukları *sokağın çocukları* kategorisine dâhil etmektedirler.

3- *Aileleriyle ilişkisi bulunmayan çocuklar.* Bu çocuklar günün tüm saatlerini sokakta geçiren, ailesini terk etmiş veya ailesi tarafından terk edilmiş, yaşamını tamamıyla sokakta sürdüren çocuklardır. *Sokağın çocukları* olarak tanımlanan bu çocukların aile, okul, çocuk kurumları gibi kendine karşı sorumluluğu olan kişi ya da kurumlarla hemen hiç temasları bulunmamaktadır. Çeşitli nedenlerle evden kaçmış, aile ve toplumla olan bağları tamamen kopmuş olan bu çocuklar komünler halinde, kendilerine özgü kurallarıyla *köprü altı hayatını* seçmişlerdir. Bu çocuklar her türlü kontrolün dışında oldukları için kolaylıkla suç örgütlerinin, çetelerin araçları haline gelebilmekte, uyuşturucu ve ucuca maddeye alışabilmektedirler. Niteliksel özellikler yanında niceliksel olarak da sokağın çocukları problemi daha çok gelişmesini tamamlayamamış ve temel sosyal problemlerini çözümleyememiş ülkelerin problemidir. Latin Amerika ülkeleri, bazı Afrika ülkeleri, Uzakdoğu Asya ülkeleri gibi ülkelerde yoğunlukla görülmektedir. Türkiye’de ise son özellikle 1990’larla birlikte, başta metropol kentler olmak üzere yoğun göç alan kentlerde varlığını sürdürmektedir. Bu konuda kamu, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarınca önemli çabalar yürütülmesine rağmen, bu çabaların çözümü için yeterli olduğunu düşünmek mümkün değildir.

Sokağın Çocukları: Sokakta Yaşayan Çocuklar

Modern dünyanın çocuklarla ilgili önemli problemlerinden birisi de, ailelerini terk ederek veya aileleri tarafından terk edilerek günün tüm saatlerinde ve yılın tüm günlerinde bir yaşam alanı olarak sokağı seçen çocuklar problemidir. Burada sokakta çalışanlarla, sokakta yaşayanları birbirinden ayırmak önemlidir. Sokakta yaşayanların aksine, sokakta çalışan çocuklar aileleriyle irtibatlarını kesmemiş durumdadırlar. Bazı çocukları sokakta çalışmaya zorlayan temel sebep, ailedeki ihmal ve istismar değil, daha çok ailenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardır. Çocuk ailesine ekonomik katkı sağlamak amacıyla sokakta çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu itibarla sokakta çalışan çocuğun ailesiyle ilgili problemleri eğer varsa, sokakta çalışmayı tercihinin belirleyici faktörü değildir. En azından bu çoğu için böyledir. Hâlbuki sokakta yaşayan çocukların (sokağın çocukları) temel problemi aileleriyle olan ilişkilerinde açığa çıkmakta ve çocuk ailesiyle irtibatını kesmekte veya aile çocuğu sokağa terk etmektedir. Esasen sokağın çocukları olgusunda karşılıklı bir terk söz konusudur. Sokak hayatı süresince büyük çoğunluğu kötü muameleye, cinsel istismara, şiddete, hastalıklara ve yetersiz beslenmeye maruz kalan, madde bağımlısı olma tehlikesini en yüksek derecede yaşayan bu çocukların bir kısmı bireysel açıdan muhatabı oldukları olumsuz şartlara paralel oldukça ciddi toplumsal problemlerin de aktörleri haline gelmektedirler. Böyle giderse yakın gelecekte birçok kentin bazı sokakları girilemez-geçilemez hale gelecek gibi gözüküyor. Dolayısıyla sokağın çocukları konusu birçok bakımdan acil çözüm bekleyen çok yönlü bir probleme işaret etmektedir. Ancak ne var ki bu problem çoğu zaman salt söz konusu çocukların varlığı bağlamında düşünülmekte, bu çocukların sokaktan uzaklaştırılması en etkili ve hatta tek çözüm gibi görülmektedir. Elbette ki yaşam alanı olarak sokağı seçen veya seçmek zorunda kalan çocukların sokaktan uzaklaştırılmaları ve hem zihinsel ve bedensel gelişimleri açısından ihtiyaçları olan şeyleri temin etme çabası yürütmek ve hem de sosyal kontrollerini sağlamaya çalışmak

önemlidir. Ancak problemi doğuran genel ve özel faktörleri belirlemeden, faktörler arasındaki sebep sonuç ilişkilerini tespit etmeden gerçekleştirilecek her türlü girişimin amaca ulaşamayacağı veya en azından ulaşmakta zorlanacağı kesindir.

Sokağın çocukları modern zamanlarda tüm toplumların ortak problemlerinden birisidir. Çünkü geleneksel cemaat yapılarını parçalayıp yok eden modernite birçok durumda çocukları korunmasız bırakmış bulunuyor. Böylelikle insanlık, sokağın çocukları problemiyle karşı karşıya kaldı. Aşağıdaki liste sokağın çocuklarına ilişkin bazı ülkelere ait istatistikleri kapsamaktadır.

Hindistan	11 milyon
Mısır	1,5 milyon
Pakistan	1,5 milyon
ABD	750.000 - 1 milyon
Kenya	250.000 - 300.000
Filipinler	250.000
Kongo	250.000
Fas	30.000
Brezilya	25.000
Almanya	20.000
Honduras	20 000
Jamaika	6.500
Uruguay	3.000
İsviçre	1.000

Dünyanın her köşesinde milyonlarca çocuk özellikle güç koşullarda yaşamaktadır: yetimler; sokak çocukları; mülteci ya da yaşadıkları yerlerden sökülüp koparılan çocuklar; savaşların, insanın ya da doğanın eseri olan afetlerin kurbanları durumundaki çocuklar; radyasyon ya da tehlikeli maddelerin etkilerine maruz kalanlar; göçmen işçilerin ya da sosyal açıdan dezavantajlı konumda bulunan diğer grupların çocukları; çocuk işçileri ya da fuhuşun, cinsel istismarın ve diğer sömürü türlerinin esareti altında bulunanlar; özürlü çocuklar; suçlu çocuklar; ırk ayrımı uygulamalarının ve dış işgallerin kurbanı olan çocuklar. Bu durumdaki tüm çocuklara, ulusal düzeydeki çabalar ve uluslararası işbirliğinin sağlayacağı imkanların yanı sıra, aileleri ve içinde bulundukları toplumlar tarafından da özel bir özen, koruma ve yardım gösterilmesi gerekmektedir⁴¹. Uluslararası Hukuk açısından bakıldığında da *sokak çocukları* kavramı 1990 yılı ve sonrasında Birleşmiş Milletler Belgelerinde yer almaya başlamıştır. Kavram, dünya çocukları açısından en geniş hakları kapsayan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de açıkça

belirtilmemiş, içinde bulundukları durum itibariyle güç koşullar altındaki çocuklar arasında yer verilmiştir. Bu çocukların kimler olduğu ve içinde bulundukları durum 1990 Dünya Bildirgesi Faaliyet Planı'nda ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Sokağın çocuklarıyla ilgili olarak 1990'larda yaşanmış bir vahşet türü sadece modern zamanlara özgü ikelliğin bir gereği olmuştur. 1980-90 yıllarda, 180 milyonu aşkın nüfusa sahip, en zengin kesimle en yoksul kesim arasındaki uçurumun iyice derinleştiği ve ülke kaynaklarının %50'sinin nüfusun %1'nin kontrolünde olduğu Brezilya'da, on binlerce çocuk başta yoksulluk olmak üzere diğer bazı toplumsal ve ailevi sorunlardan dolayı sokaklarda yaşıyordu. Hızlı ve dengesiz sanayileşme yanlış ve çarpık şehirleşme sonucu *faveles* denilen gecekondu mahalleleri ortaya çıkmıştı. Uyuşturucu, alkol, boşanmalar, aile içi taciz ve şiddet sonucu çocuklar sokaklara taşınmış ve dünyanın en büyük sokakta yaşayan çocuklar toplumunu oluşturmuşlardı. Gerçi hala da öyledir. Köylerinden göç eden insanların dramı olan ve şiddet, fakirlik binlerce Brezilyalı çocuğun hayatına mal olmaktadır. Fahişelik yasaktır ama 10-15 yaşındaki 2 milyon çocuk fahişeliğe zorlanmaktadır. Sokakta yaşayan çocuklar içine düştükleri bu çıkmazın ortasında giderek şiddete meyilli hale geliyorlar. Sokak çetelerine katılan çocuklar hırsızlıktan, adam öldürmeye pek çok suça karışmış durumdadır. Problemin kaynağı büyük oranda ekonomik ve doğal olarak çözümün temel unsurunun da ekonomik olması zorunludur. Ancak Brezilya hükümeti daha radikal bir çözüm yolu buldu. Ölüm mangaları oluşturuldu. Kurulan ölün mangaları, binlerce sokak çocuğunu katletti. Mahkeme tutanakları 1993-96 yılları arasında sadece Rio de Janeiro'da 11 ile 17 yaşlarında üç bini aşkın çocuğun öldürüldüğünü gösteriyor. İlginçtir bazı şehir örgütlerinin de desteklediği ölüm mangalarının vahşeti, *sokak çocuklarının bir tehdit oluşturduğuna* inanan Brezilya halkı arasında fazla bir yankı bulmadı. 1992'de yayınlanan bir kongre raporuna göre, o yıl bu olaylara karıştığından şüphelenilen 103 kişinin 3'te 2'si polislerden oluşuyordu. Diğer bir deyişle, ölüm

mangalarını neredeyse polisler yönetiyordu. Çok geç gelen tepkiler üzerine problemin çözümü için ekonomik politikaları devreye konulmuş olursa da problem hala çözülmüş değildir. Daha doğrusu esasen tercih edilen yöntem de terk edilmiş değildir. 2014 yılında Brezilya'da gerçekleşen Dünya Kupası karşılaşmaları öncesinde ülkede alınan önlemlerden birisi de *imaj bozan sokak çocuklarının ortadan kaybedilmesi* olmuştur. Kayıt tutulmadığı için asla tam olarak ispatlanamayan olaylarda, sokakta yaşayan yüzlerce çocuğun öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Bu konuda Danimarkalı gazeteci Mikkel Keldorf'un bulguları son derece önemlidir⁴². Danimarka'nın en büyük televizyon kanalı olan TV2'de muhabir olarak çalışan Keldorf, Brezilya'da gerçekleştirilecek 2014 Futbol Dünya Kupası ile ilgili haberleri TV2 için hazırlarken, kupanın yalnızca şenlik kısmını değil, gölgede kalan konuları da haberleştirmeyi hedefler. Kendi deyimiyle öylesine olaylarla karşılaşır ki, kupa heyecanının şaşasından ziyade dillendirilmeyen konuların çok daha önemli olduğu kanaatine varır. Ülkenin en yakıcı problemlerinden birisi olan sokak çocuklarının ortalardan yok olmasının, öldürülmesinin arka planını araştırmaya koyulur. Vardığı sonuçlar tek kelimeyle ürkütücüdür. Keldorf, gerçekleşenleri *Sokak çocuklarının dünya kupası imajına uymaması! Bundan dolayıdır ki, çocuklar gece yatarken kurşunlandı ve turistik bölgelerden kaçırıldı...* şeklinde özetliyor. Sokak çocuklarını kim ya da kimlerin kaçırıp, öldürttüğü sorusuna ise Keldorf'un cevabı şudur: *Polis içindeki işbirlikçiler, zenginler, kent kurumları, belediye başkanları... hepsi olabilir.* Sokak çocuklarının düpedüz avlandığını söyleyen bir başka tanık ise, Hannes Velik'tir. Avusturyalı Hannes Velik, *Jugend Eine Welt* yardım kuruluşu adına Favela'larda (Brezilya'daki gecekondu mahalleleri) faaliyet yürütüyor. Velik, NEWS.AT'ın kendisiyle yaptığı röportajda, dünya kupası nedeniyle *çevre görüntüsü bozulmasın diye pek çok sokak çocuğunun karakollarda gözetim altında tutulduğunu* belirterek şunları ifade etmiştir: *Çocuklar karakolda ıslak zeminde tutularak,*

⁴² <http://wwwhttp://deutsche-wirtschafts-> (Erişim: 5.1.2015)

*kendilerine elektroşok veriliyor...*⁴³ . Sokak çocuklarını kimlerin öldürdüğü veya öldürttüğüyle ilgili olarak, uzun yıllardır polis şiddeti ve şiddet yöntemleri üzerine çalışan Rio de Janeiro İnsan Hakları Komisyonu Başkanı, Marcelo Freixo polis güçleri ile sermaye sahipleri arasındaki *yakın ilişki* üzerine konuşuyor: *Çoğu dosyada sorumlular devlet güvenlik birimleri yani polisler ya da ordudan insanlar. İş adamları tarafından kiralanıyorlar.* Freixo, ölüm mangaları işverenlerinin çoğunlukla meclis üyeleri, seçilmiş temsilciler ve belediye başkanlarına kadar giden bir listeden oluştuğunu belirtmiştir⁴⁴.

⁴³ <http://www.news.at/a/brasilien-strassenkinder-favelas-fussball-wm>(Erişim: 5.1.2015)

⁴⁴ <http://www.rioonwatch.org/?p=13416> (Erişim: 5.1.2015)

Farklı Olana Tahammülsüzlük AYRIMCILIK, IRKÇILIK VE YABANCI DÜŞMANLIĞI

Ayrımcılık, ötekileştirme, kalıp yargı, önyargı, etnosantrizm, ırkçılık, heterofobi, yabancı düşmanlığı ve benzerleri, insan bireyini, grubunu veya toplumunu değerlendirmeye ve bu değerlendirme tarzına göre o kişi veya kişilere karşı geliştirilen tutum ve davranışları tanımlamaya yönelik kavramlardan bazılarıdır. Hepsi de ayırmakla ve ayrı tutulanı olumsuzlamakla, aşağılamakla, dışlamakla ilgili kavramlardır. Ayırma işlemi iki şekilde gerçekleşebilmektedir; bazen beni/bizi olumlayarak doğrudan veya dolaylı bir şekilde ötekileri aşağılama biçiminde, bazen de ötekileri aşağılayarak doğrudan veya dolaylı bir şekilde beni/bizi yüceltme biçiminde. Ancak hangisi gerçekleşirse gerçekleşsin, bu ayırma işleminin sonunda birileri hak etmedikleri durum ve imkânlara sahip kılınırken, birileri de hakları olan şeylerden mahrum edilmektedirler.

Bütünü Bölüp Parçalamak

Bütün olan insandır, insanlıktır. Bu bütün, farklı özellikler açısından kendi içinde farklı kısımlara bölünebilir. Örneğin cinsiyet faktörü açısından *kadın* ve *erkek* olarak ikiye bölünebilir. Yaş faktörü düşünüldüğünde *çocuk*, *genç*, *olgun*, *yaşlı*, *ih-tiyar* gibi özellikleri dikkate alan bir bölme yapılabilir. Ayrıca, yerleşim biriminin niteliğini dikkate alarak *kentte yaşayanlar*,

kırsalda yaşayanlar; çalışma durumunu dikkate alarak çalışanlar ve çalışmayanlar; sağlık durumları dikkate alınarak sağlıklı olanlar, sağlık problemi yaşayanlar; mesleklerine, sosyo-ekonomik düzeylerine, din ve inançlarına, fiziksel özelliklerine, yeteneklerine... göre insanları sınıflamak mümkündür. Esasen çoğu zaman farkına varmadan günlük hayatta bu tür sınıflamalar sürekli yapılmaktadır. En önemlisi de bu tür sınıflamaların, bir tarafı haksız bir şekilde fazla imkân ve haklara, diğer tarafı da yine haksız bir şekilde mağdur etme amacı taşımamaktadır. Tüm bu ve benzeri sınıflamalarda insanlar sadece duruma göre bazı özellikleriyle tanımlanmaktadırlar. Bazen istisna niteliğinde olmak üzere bu sınıflamalar sorumluluk ve haklar bağlamında haksızlıklara yol açmış olsa da, yaşanan bu tür olumsuzluklar hemen hiçbir zaman insanlar için genel bir uygulama veya kabule dönüşmemiştir. Gerçekleştirilen sınıflamaların yol açtığı mağduriyetlerden çıkarılanlar, çıkarlarını devam ettirebilmek için gerçekleştirilen sınıflamayı meşru kılmak için çabalar sarf etseler de, çoğu zaman inandırıcı olamamışlar, iddiaları konusunda insanların genelini ikna edemeyen gerekçeler dile getirmişlerdir.

Fakat modern zamanlarda çok önemli bir şey yaşandı; artık hemen herkes şu veya bu gerekçeyle, şu veya bu ölçütle yapılan sınıflama ve bu sınıflamaya dayalı sorumluluk-hak ayrıştırma- larını *meşru* kabul etmeye başladı. Gerçekleştirilen sınıflama işlemleri, bu sınıflama işleminden hiçte hakları olmayan bazı avantajlar elde edenlerce de, mağdurlarca da *meşru* görülür hale geldi. Üstelik herkes, diğer herkesi bir şekilde ayrıştırıp dışlıyor; hemen hiç kimse bunun dışında değil. Ötekileştirilen ve bu ötekileştirilmenin mağduriyetini yaşayanlar başkalarını, o başkaları da daha başkalarını ötekileştirerek mağduriyet yaşamalarına sebep oluyorlar. Bu zincirleme böyle gidiyor; zihniyet neredeyse herkeste aynı. Artık insanlar birbirlerini *beyaz* ve *siyah* olarak ayrıştırıp ötekileştiriyorlar; beyazlar, siyahları; siyahlar beyazları olumsuz değerlendiriyor ve bu olumsuzluğun söz konusu kesim için doğal olduğuna inanılıyor. Doğulular batılları, batıllar doğruları olumsuz değerlendiriyor ve bu değerlendirmeye uygun bir muameleye tabi tutuyor, bu yapılırken de gerçekleştirilenin faili olan hiç kimse gerçekleşenin doğal ve meşru olmadığından kuşku duymuyor. Erkekler kadınları, kadınlar erkekleri olumsuz değerlendiriyor ve bu değerlendirmeye bağlı olarak kadınlar erkekleri kusurlu veya eksik, erkekler kadınları kusurlu veya eksik olarak algılıyor; bu yapılırken de ayrıştırmanın faili olan hiç kimse gerçekleştirilenin doğal ve meşru olduğundan kuşku duymuyor. Zenginler yoksulları, yoksullar zenginleri aşağılıyor veya sahibi olduğu durumun oluşmasında iradesi olmasa bile eleştiriyor; birbirlerinin insanlık düzeyleri konusunda kuşkuya yol açan yargılarda bulunmaktan çekinmiyorlar... İnsanlığın modern zamanlarda düştüğü bu durumun farklı aşamaları ve görünüşleri var. Aşağıdaki başlıklar¹, bu modern çöküşün aşamalarıyla ve görünüşleriyle ilgilidir. Tüm bunların da modern zamanlara ait olması ayrıca önemlidir. Zira hiçbirisi modern olmayan zihniyetlerin veya zamanların olgusu veya unsuru olarak anlam kazanmamıştır.

¹ Aşağıda yer alan *önyargı*, *ayrımcılık*, *etnosantrizm*, *ötekileştirme* kavramları açıklanırken, öğrencim Mehtap Erdoğan'a ait, danışmanlığını yaptığım, *Bireysel ve Toplumsal Bir Durum Olarak Türkiye'de Önyargı ve Ayrımcılık* başlıklı yüksek lisans tezinin ilgili bazı bölümlerinden, Erdoğan'ın izni ile yararlanılmıştır.

Önyargı

Gerçekleştirilen tüm sınıflama ve ayrımların temelinde *kalıp yargı* (stereotip) ve *önyargı* (prejudice) yer almaktadır. *Kalıp yargı*, etimolojik olarak *streos* (sağlam, dayanıklı, katı) ve *typos* (karakter, nitelik, tip) sözcüklerinden oluşmaktadır. İlk kez Lippmann (1922) tarafından kullanılan bu sözcük, *kafamızdaki imajlara* işaret etmektedir. Kalıp yargı, diğer insanları içine yerleştirdiğimiz *kategorileri* ifade etmekte ve diğer bir bireyi veya bireyler grubunu tanımlamak için kullandığımız basitleştirilmiş tanımlayıcı *kategorileri* nitelemektedir. Kalıp yargılarına sıklıkla hedef olan gruplar; yaş, cinsiyet, meslek grupları, azınlık grupları ve milliyetlerdir².

Önyargı ise, en kısa anlamıyla; birey, grup ya da toplumun yeteri kadar bilgi sahibi olmadan ya da yanlış bilgi edinerek karşı tarafa takındığı çoğunlukla olumsuz tutumları ifade etmektedir³. Bu olumsuz tutum, gerçek dayanaklardan yoksun olarak peşinen üretilmiştir ve genellikle bireyden çok gruba yöneliktir. Günlük yaşantıda da yaygın olarak kullanılmakta olan önyargı sözcüğü etimolojik olarak Latince'deki *praejudicium*'dan gelmektedir. Ancak sözcük zaman içerisinde bazı anlam değişikliğine uğramıştır. Bu değişiklik üç aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşama antik döneme aittir. Bu aşamada, önceki karar ve tecrübelerle dayanan bir yargı anlamında kullanılan *praejudicium* vardır. İkinci aşama İngilizcede kazandığı anlamla ilgilidir. Burada bir inceleme yapmadan ve düşünmeden acelece oluşturulmuş *yargı* anlamını kazanmıştır. Son olarak da önceden varılmış ve desteklenmiş bir yargıyla birlikte, bir şeyin lehinde ya da aleyhinde olmayla ilgili tutum ve tavır anlamına ulaşmıştır.

Önyargı çok farklı sebeplerden etkilenererek çok farklı tutum ve davranışlara yol açabilmektedir. Konuyu ayrıntılı bir şekilde ele alan Thomas Pettigrew, son yıllarda özellikle Avrupa'da

² Bilgin, Nuri, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*, Bağlam yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 367

³ Kalıp yargılar veya önyargılar bazen olumlu da olabilmektedir. Karşı tarafı, ötekini hak etmediği bir şekilde olumlu değerlendirmekle ilgili olabilmektedir. Türkiye'de yaygın Batılı veya Japon imajı buna bir örnektir.

yabancılara karşı sahip olunan önyargıları ölçtüğü çalışmaları, *Görünür önyargı* ve *gizil önyargı* ayrımı yapmıştır. *Görünür önyargı*, *gizil önyargıya* göre çok daha açık, saklamaya gerek duyulmayan, kontrolsüz ve direk önyargıdır ve bunun dışı vurumu çok daha kolaydır. *Gizil önyargı* ise isminden de anlaşılacağı üzere sessiz ve gizlemiş önyargıdır. *Gizil önyargı* kendisini kolayca belli etmez, bakıldığında hoşgörü ve olumlu sayılabilecek bir davranış göze çarpabilir, oysa insanların ele vermek istemedikleri *gizil önyargıları* mevcuttur. Pettigrew'e göre (1998), yabancının önemli bir nüfus düzeyine eriştiği ve bu yabancılara karşı önyargının politik açıdan doğru bulunmadığı ve dile getirilmesinin hoş görülmediği bazı Avrupa toplumlarında yabancılara karşı önyargının olmadığını söylemek yanlış olur. Ona göre, önyargılar ve ayrımcılık sadece şekil değiştirmiş ve daha sinsi bir hal almıştır. *Görünür önyargı*, kendini özellikle Almanya'da Türklere, Fransa'da Kuzey Afrikalılara karşı göstermekle birlikte, başka tutumlarda (örn. Hollanda) *gizil önyargı* toplum tarafından daha fazla oluşturulmakta ve önyargı bu şekliyle varlığını sürdürmektedir⁴.

Önyargılar öğrenme yoluyla elde edilirler. Öğrenme, bireylerin önyargılı olan kişilerle ilişkileri ve önyargılarının nesneleriyle olan yaşantıları yoluyla gerçekleşir. Önyargıların öğrenilmesinde çoğu zaman birincil düzeyde irtibatlı olunan kişiler etkilidir. Dolayısıyla anne-baba ön yargıların oluşmasında etkilidir. Önyargılı ana-babalar bilinçli veya bilinçsiz çocuklarını önyargılı olacak biçimde yetiştirirler. Bu nedenle ana babaların önyargıları ile çocuklarının önyargıları arasında oldukça yüksek bir ilişki vardır. Ayrıca önyargılar okul arkadaşlarından, öğretmenlerden ve medyadan da öğrenilmektedir.

Önyargılar bazen de bir nesne ile olan yaşantılar sonucu ortaya çıkabilmektedir; örneğin bir birey etnik bir gruba ilgili tatsız olaylar yaşayabilir ve bunun sonucunda da o etnik gruba karşı önyargılar geliştirebilir. Ancak, önyargıların, nesneleriyle olan yaşantılar sonucu ortaya çıkması oldukça az rastlanan bir

⁴ Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul. 1999, s.126

durumdur. Önyargılar daha çok önyargılı olan kişilerle ilişkiler sonucunda, nesneleriyle karşılaşmadan önce kazanılmaktadır. Bir kere kazanıldıktan sonrada önyargıları besleyen kaynaklar tarafından beslenmekte, giderek daha kuvvetli ve devamlı hale gelmektedir. En önemlisi de önyargılar bir kere oluştuktan sonra kolay kolay değişmezler.

Önyargıları besleyerek devam etmelerini sağlayan kaynaklardan bazıları şunlardır⁵:

İhtiyaçlar, önyargıların değişmeme eğiliminde olmalarının önemli bir sebebi, bireylerin bazı ihtiyaçlarına cevap vermemesidir. *Üstünlük duygusu* önyargıların cevap verdikleri ihtiyaçların başında gelmektedir. Örneğin üstünlük duygusunun en üst düzeyde sistemleşmiş halini temsil eden *ırkçılık* bazı insanların kendilerini üstün görmelerini sağlayacak bir toplumsal ayırım olarak ortaya çıkmaktadır. *İrkçilik* saldırganlık duygularının ifade edilmesine de imkân sağlamaktadır. İhtiyaçların tatmininin engellenmesi insanlarda genellikle saldırganlık duygularının ortaya çıkmasına sebep olur. İnsanların büyük bir çoğunluğu şu veya bu nedenle engellenir, ancak insanlar engellemenin yarattığı saldırganlık duygularını çeşitli sebeplerle engelin gerçek kaynağına yöneltmezler. Bunun yerine sahip oldukları saldırganlık duygularını, uygun bir nesne bulur ve ona yöneltirler. Bu bazı durumlarda hakkında olumsuz ön yargılara sahip olunan bir grup veya toplumdur. Saldırganlığın yöneltildiği bu gruba *günah keçisi* adı verilir.

Algı, önyargıların devamını sağlayan bir diğer etken, olayların çarpıtılarak algılanmasıdır. İnsanlar tutumlarına uygun olan bilgileri seçip algılayarak, tutumları ile olgular arasındaki çelişkilerin yaratılabileceği rahatsızlık duygularını ortadan kaldırırlar. Önyargıların devamını sağlayan algılama da ön yargılara uygun olanlar seçilerek alınırken, ters düşenler görülmez ve dolayısıyla alınmazlar. Yani önyargı, sadece görmek istediğini görür.

⁵ Morgan, Clifford T., *Psikolojiye Giriş*, H.Ü. Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara, 2000, s. 371-372

Toplumsal engeller, önyargıları besleyen bir diğer kaynak, önyargının bizzat sebep olduğu bazı durumlardır. Önyargılı tutumlar çoğu kez hedef aldıkları grupların önüne bir takım toplumsal engeller koyarak, önyargılı kişilerin beklentilerine uyacak bir takım sonuçlar oluşmasına yol açarlar. Örneğin ırkçı beyazlar önyargılarının bir gereği olarak beyazların zencilerden üstün olduklarına inanırlar, buna inandıkları için de zencilerin yeterli düzeyde eğitim görmelerine, iyi yerlerde oturmalarına ve bazı diğer sosyal hakları elde etmelerine engel olurlar. Bu da zencilerin psikolojik, ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz durumlara sahip olmalarına yol açar. Böylelikle ırkçının önyargısını haklılaştıracak durum somut bir şekilde oluşmuş olur.

Ayrımcılık

Önyargı ve ayrımcılık genellikle birbirini ardına görülmekte ya da karıştırılarak birbirleri yerine kullanılmaktadır. Esasen her iki kavram farklı durumlara işaret etmektedir. Önyargı, *önceden yargıya* varmakla ilgilidir. Önyargıda öncelikle söz konusu olan birey veya toplumun yaptıkları değil, önyargı sahibinin düşüncesidir; önceden sahip olunan olumsuz kanaattir. Ayrımcılık ise olumsuz düşüncenin davranışa dönüşmesidir. Ancak her olumsuz düşünce davranışa dönüşmez. Ayrımcılık farklı görünümelerde ortaya çıkabilmektedir.

Sosyal psikolojinin önemli kavramlarından birisi olan *ayrımcılık*; etnik köken, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü, yaş, ideoloji, zihinsel veya fiziksel engel vb. gibi etkenlere dayanan bir önyargı temelinde hareket etme; bu tür etkenlerden ötürü belli bireylerin veya grupların belli kaynaklara ulaşmasını kısıtlama olarak tanımlanmaktadır. Basitçe *adil olmayan davranışlar* anlamına gelen *ayrımcılık*, sosyolojide de daha çok etnik ve ırkçı ilişkiler bağlamında kullanılmaktadır. Bir çok sosyolog ayrımcılığı etnosantrizmin bir ifadesi, başka bir deyişle *benzer olmayanlardan hoşlanmamaya* işaret eder bir kültürel fenomen olarak görmüşlerdir⁶. Konuyu ayrıntılı olarak ele almış Gordon

⁶ Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara,

Allport'a (1897-1967) göre ayrımcı davranışlar, en hafifinden en şiddetlisine doğru şu şekilde sıra oluştururlar:

- *Karşı olmak*: Kişiler, önyargı konusunda kendisi gibi düşünen diğerleriyle konuşur, antipatisini, düşmanca duygularını açıkça ifade eder.

- *Uzak durmak*; Birey hoşlanmadığı ya da önyargılı olduğu kişi ve gruplarla birlikte olmaktan kaçınır.

- *Ayrımcılık*; Kişi, önyargılı olduğu grupların iş, konut, eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yararlanmasına, politik haklarını kullanmasına karşıdır. Bu durum bazen kurumsallaşabilir.

- *Fiziksel saldırı*; Önyargılı olunan gruba yönelik şiddet ya da şiddet sayılabilecek bazı saldırılar ortaya çıkar.

- *Yok etmek*; Linç etmek, öldürmeye kalkışmak gibi fiili fiziksel müdahaleler.

Suçları Pol Pot'çu olmamaktı (Kamboçya- 1970'ler)

Görüldüğü gibi ayrımcılık, bir grubun üye veya üyelerine, sadece o gruba karşı sahip olunan olumsuz tutumlar sebebiyle ortaya çıkan olumsuz davranışları ifade etmektedir. Yani bir Kürt'ü yalnızca Kürt olduğu için birçok haktan yoksun bırakmak, sosyo-ekonomik durumu düşük olan bireylere devlet

dairelerinde zorluk çıkarmak, kılık ve kıyafetleri sebebiyle insanları haklarından mahrum bırakmak, mezhepleri sebebiyle işe almamak gibi davranışlar ayrımcılığa örnektir. Ayrımcılık birey, grup ya da topluma karşı haksız ya da olumsuz davranışlara işaret etmektedir. Ayrımcılığın temelinde olumsuz önyargı vardır; ancak bazı istisna durumlarda önyargı olmadan da ayrımcılık görülebilmektedir.

Etnosantrizm

Antropoloji ve sosyoloji başta olmak üzere sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan *etnosantrizm* veya diğer adıyla *kavim merkezilik*, toplumsal bir grubun kendi grubunu diğer gruplardan üstün gören düşünce, davranış ve tutumlarını ifade etmektedir. Etnosantrizm kendi grubunu üstün görmenin yanında öteki gruplara karşı olumsuz önyargı ve tutumları da içermektedir. Etnosantrizm terimi, ilk olarak *bölgecilik* veya *kültürel dar görüşlülük* anlamlarında William Graham Sumner tarafından *Folkways* (1906) isimli eserinde kullanmıştır. Sumner'a göre *etnosantrizm*, kişinin kendi grubunu merkeze alarak çevresini değerlendirmesi ve diğer her şeyi kendi grubuna referansla derecelendirmesi ve ölçmesidir⁷.

Etnosantrizm, bugün yaygın kullanılan anlamıyla, kişinin kendi kültürünü, etnik grubunu, ırkını üstün görmesi ve bu üstün görme karşılığında ötekileri küçük görme ve aşağılama eğilimi taşımasıdır. Bu eğilim başlangıçta potansiyel olarak, güç elde edince de fiilen ötekileri haklarından mahrum etmeye, onları birçok durumda mağdur etmeye dönüşür. Zira etnosantrik davranışın temel özelliğini ötekilerin haklarını reddetmek oluşturmaktadır. Etnosantrik eğilimli kişi, parçası olmadığı grubu olumsuz olarak görme eğilimindedir; insanları mensubu olduğu gruba göre değerlendirir. Etnosantrik kişinin bir diğer özelliği ise yaşanan duruma göre dış gruba ilişkin tanımını sürekli değiştirmesidir; duruma göre dış grup mensupları bazen

⁷ Levine, Robert A., & Campbell, Donald T., *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes and Group Behaviour*, Wiley, New York, 1972, s. 8

dinsiz olur, bazen dinci; bazen komünist olur, bazen faşist; bazen zenci, bazen yobaz, bazen de köylü, takunyalı, göbeğini kaşıyan...⁸

Ötekileştirme

Etnosantrik düşüncenin veya ayrımcılığın var olabilmesi için olmazsa olmaz koşullardan birisi, kendi grubuna duyulan hoşnutluğun yanında, olumsuz duygunun hedefi olan bir öteki gruba ihtiyaç duyulmasıdır. Etnosantrizimin veya ayrımcılığın bu gerekliliği, ötekileştirmeyi gündeme getirmektedir. Öteki kimdir sorusuna Hobsbawm'ın verdiği cevap⁹ öteki, biz olmayandır; [ve onlar] en çok derilerinin rengi, başka fiziksel farklılıkları ya da konuştukları dille tanımlanırlar” seklindedir. Fakat sadece deri rengiyle, fiziksel farklılıklarla ya da dille ilgili olmayan ötekiler ve ötekileştirmeler de vardır. Burada anlaşılması gereken en önemli özellik, ötekinin sınırlarını çizmenin ve açık düşünsel haritasını çıkarmanın imkânsız olmasıdır. Çünkü ötekini inşa eden sabit ve istikrarlı bir biz yoktur. Bu sebeple de öteki, sürekli değişen koşullara göre üretilir ya da sürekli yeniden şekillendirilir. Ayrıca bir grup için, tek bir ötekiden ziyade çok az noktada ortaklıkları olan farklı ötekilerin varlığından söz edilebilir.

⁸ Bu ayrımcılıkla ilgili Türkiye'den bir örnek:

Göbeğini kaşıyan adam... O göbeğini kaşır. Göbeğinin tombik olması ona mutluluk verir, çünkü bu yaşamın tadını çıkarttığı anlamına da gelir. Ayağını altına alıp oturur. Elinde bayraklarla yürüyen kadınları görünce “Ne vınaklıyo bunlar len...” diye kızar. “Haberleri” sevmez. O “Ti-Vi eğlence programına” bakar. Dünyada neler olup bittiği konusunda, bildiği tek dış politika yorumu “İngiliz yaman olur” görüşüdür. Kitap okumaz. Çok da gerekiyorsa “Bi bakıver kitap ne diyor?” diye sorduğu bir “hoca”sı vardır. Gazete bilmez. İlgi duyduğu tek gazete, turşu kavanozlarının altına serdiği geçen senenin gazetesidir. Liderlerle ilgili en kapsamlı düşüncesi “Müslüman adam”, demokrasi ile ilgili tek fikri ise “Çalsın ama iş yapsın”dır. Sonra göbeğini kaşır... Atatürk'ün kızları al bayraklarla yürürken, bu ülkenin aydınlık yüzlü erkekleri meydanları doldururken, çocuklar annelerinin-babalarının elini tutup yarınlara şimdiden sahip çıkmaya kalkarken... Göbeğini kaşıyan adam uzakta bıyık altından güler. Ve sandık ortaya konulduğunda... Göbeğini kaşıyan adamın dediği olur. Çünkü demokrasi, bilinçte aşağı-yukarı eşit insanların rejimidir. Bir toplumun çoğunluğu “göbeğini kaşıyan adam” ise, orada demokrasi olmaz, olamaz... (Vurgular yazara aittir C.V.) (Bekir Coşkun, “Göbeğini kaşıyan adam”, *Hürriyet gazetesi*, 3 Mayıs 2007)

⁹ Hobsbawm, Eric, “Milliyetçilik ve Etnisite”, *Folklara Doğru*, 2002, Sayı: 64. s. 23

Öteki ile *biz* arasında diyalektik bir ilişki vardır. *Ötekine* atfedilen nitelikler, *biz*'in belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. *Öteki*, *biz*'in sınırlarını çizer, hangi değerlerin önemli hangilerinin değerli olmadığını belirler. *Biz*'in nitelikleri ise *öteki*'nin sınırlarını çizer. Neticede denilebilir ki, *biz* ve *öteki* arasında, birbirine bağımlı bir ilişki vardır.

Modernlik ve kapitalizm ile geleneksel toplum yapısını kıran Batı toplumları, kendi *gelişmişliklerini* göstermek için sürekli olarak bir *ötekini* tanımlamaya yönelmişlerdir. Bu süreçte batı toplumlarının *gelişmişliği*, *öteki* olarak tanımladıkları toplumların *gelişmemişliği* doğrultusunda anlam ve değer kazanmıştır. Etnosantrik bir bakış açısıyla *modernleşmiş batı*, *simdi* ve *kendisi olanı ileri* ve *gelişmiş* olarak; kendisine benzemeyen *farklı olanı da geri*, *ilkel*, *modern olmayan*, *öteki* olarak tanımlamaya başlamıştır. Böylece, *öteki* olarak tanımlanan geleneksel toplumlar için, modernleşme bir seçim olmaktan çıkarak, bir zorunluluk, bir mahkûmiyet halini almıştır¹⁰.

İrkçilik

İrkçilik önyargılar içermekte, ama ondan daha yaygın bir şekilde toplumdaki bazı uygulamaları da kapsamaktadır. Önemli ve kitlesel düzeyde bir ayrımcılık olarak anlam kazanan *ırkçılık*, her aşamasında *etnosantrik* dünya görüşüne ve *ötekileştirme*ye ihtiyaç duyar. Zira *ötekine* karşı beslenen olumsuz duygular ırkçılığın temelini oluşturmaktadır.

İrkçılığa ilişkin birçok sınıflama yapılmıştır. Sınıflamalardan birisi ulus devletin politikaları bağlamında anlam kazanan ve tüm ulus devletlerin karakteristik özellikleri arasında yer alan uygulamalarla ilgidir. Buna göre ırkçılık iki şekilde oluşmaktadır: *Kurumsal ırkçılık* ve *kültürel ırkçılık*. *Kurumsal ırkçılık*, karşı tarafı yani dış grubu ekonomi, eğitim, adalet gibi alanlarda haklardan mahrum bırakma tutum ve davranışları biçiminde açığa çıkmaktadır. Ülkenin genel siyaseti doğrultusunda bir bölgeye daha az eğitim, sağlık, iş imkânlarını götürülmesi

¹⁰ Berman, Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 175

kurumsal ırkçılığın tipik uygulamalarındandır. *Kültürel ırkçılık* ise, dış grubun (karşı olunan grubun) araç-gereçlerinin, el sanatlarının, müziğinin, inancının, geleneğinin, dilinin, kendi kültür unsurlarından daha aşağıda olduğu inancına dayanmaktadır. Bu sebeple her ulus devlet, öngördüğü homojen yapıyı tesis edebilmek için aşağı ve/veya zararlı bulduğu inancı, müziği, kültürü, el sanatını, örf ve adetleri, dili... yasaklamış; yok etmeye çalışmıştır. Bunu gerçekleştirebilmenin en önemli aracı olarak da eğitim sistemini kullanmıştır. Tek kültürlü eğitim özü itibarıyla kültürel ırkçılık göstergesidir. Tek kültürlü eğitim toplumda kültür farlılığı göz ardı edilerek, baskın kültürün eğitimde egemen olmasını hedeflemektedir.

Suçlu beyaz olmamak (ABD-1950'ler)

Suçları Nazi olmamak (Almanya-1943)

Suçları başı açık olmamak (Türkiye-1980-2010)

İrkçılığa ilişkin sınıflamalardan bir diğeri de *klasik ırkçılık*, *sembolik ırkçılık*, *görünmeyen ırkçılık* biçiminde yapılmış olan sınıflamadır. Bu sınıflama da dış grupları reddetmenin meşrulaştırılmasında ve dış grupların yol açtığı düşünülen tehdide verilen cevaplar esas alınmıştır. *Klasik ırkçılık*, ırkçılığın en eski biçimidir ve dış grupların ırksal olarak aşağı olduğu, dolayısıyla iç grupla aynı hakları iddia edemeyecekleri tezine dayanmaktadır. Bu tür ırkçılık Avrupa'nın sömürgecilik döneminde gelişmiştir. Başlangıçtaki amacı *sömürge nüfusunu sömürgecilerin politik haklarından dışlamak* şeklinde ifade edilebilir. *Sembolik ırkçılık*, dış grupların istediklerinden fazlasına sahip oldukları ve toplumda kendi başarılarını kendilerinin elde etmek zorunda oldukları iddiasına dayanmaktadır. Sembolik ırkçılık II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiştir. Sembolik ırkçılık, ırkçılığın örtülü biçimidir. İrkçılığın bu türü, dış grupları mutlaka ırksal değil, ahlaki açıdan aşağı görme şeklindeki etnosantrizm olarak da isimlendirilmiştir. *Görünmeyen ırkçılık* ise, dış gruplarla ilgili duygusal huzursuzluk ve belirsizliğe dayanmakta ve basitçe *kaçınma* ile ifade edilmektedir¹¹. *Görünmeyen*

¹¹ Harlak, Hacer, *Önyargılar*, Sistem yayınları, İstanbul, 2000, s.37-38

fikri dolayısıyla İslam, *şiddet* ile eş tutulmuştur. Burada *ötekini* belirleyen temel paradigma din olduğu için İslam, her durumda ve her şeyde Hristiyanlığa aykırı olarak tasvir edilmiştir.

Hristiyan Ortaçağ Avrupalısının *ötekisini* oluşturan Müslümanlarla ilgili olarak algı ve düşünceleri ifade etmesi açısından edebi metinler önemli kaynaklardır. Özellikle Alman edebiyatında Haçlı seferlerini konu alan pek çok edebî metin vardır. Hatta bir Alman haçlı edebiyatından bile söz etmek mümkündür. Bu bağlamda gerek seferlere bizzat katılan ve gerekse seferlere katılmadıkları halde sırf Alman kamuoyunun olaya ilgisini çekmek ve bu seferlere katılımı teşvik amacıyla çaba sarf eden ozanlar, eserlerinde dil ve ırk ayrımı yapmadan bütün Müslümanları *putperest* (Heide) ve *düşman* olarak görmüş ve öyle davranmışlardır¹⁴.

XIV. yüzyılda *ötekileştirmenin* gereğine uygun algılamının bir sonucu olan *İslam tehdidi*, Osmanlı Türklerinin yükselişiyle birlikte daha da artmıştır. Konuyu inceleyen Miles'a göre¹⁵ *vahşi Saracenli imgesi*¹⁶, *vahşi Türk* imgesiyle değiştirilmiş; yapılanmış olan *öteki* söylemi tamamen dine odaklanmıştır. Türklerin İstanbul'u almasıyla da Avrupalılar arasında *Türkler kimdir* sorusuna cevap aranmaya başlanmıştır. Birçok bilgin ve din adamı bu konuda araştırmalar yaparlar. Bazı din adamları Türklerin Israel kavminin 10. kuşağından türediğini ileri sürmüştür. Örneğin, *Sarracinicae Historie* adlı eserin yazarı Caelius, 1580'de şöyle diyordu: *Bazıları da Türklerin Israel kavminin 10. kuşağından türediğini ve onların (Josephus'un tanıklık ettiği gibi) Mediam*

¹⁴ İnandı. Battal. *Alman Halk Şiirinde Türkler (13.-16. Yüzyıl)*. DTCF Dergisi, 1993.

¹⁵ Miles, Robert, *Irkcılık*, (Çev. Sibel Yaman), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2000, s.30

¹⁶ Sarazenler (Latince: *Sarecenus*), Haçlı Seferleri sırasında Avrupalı savaşçılar kendilerini *batı* olarak lanse etmiş ve Müslümanlara bu adı takmıştır. Genel olarak Hristiyan olmayan anlamına gelir. Kelimenin etimolojik kökeni Sina'da yaşayan bir Arap kabilesine dayanır. Başka bir görüşe göre ise, Yunanlar, Arapçadaki *şark* (doğu) sözcüğünü dillerine *sarakenoi* olarak geçirmişlerdir. Bu sözcük önce Arapları sonra tüm Müslümanları tanımlayan Sarecen'e dönmüştür.

bölgesine götürüldüğünü ileri sürüyorlar¹⁷. Başka bir din bilgini Melanchthon da (1497-1560) Türklerin Kızıl Yahudiler olduğunu savunmuştur. Sünnet olmaları ve Yahudilerle bazı adet benzerlikleri sebebiyle Müslümanların Yahudi oldukları düşünülmüştür¹⁸.

Hristiyan Avrupa'nın ötekisi olarak Müslümanları/Türkleri gören anlayışın referanslarından birisi olarak Martin Luther (1483-1546) örnek olarak dikkate alınabilir. Luther, iddiasını Kitab-ı Mukaddes'e dayandırarak Tanrı'nın, Şeytan'ın tarafında olan Türkleri, Hristiyanları cezalandırmak için yolladığına inanmıştır: bu inancını *Türkler, Tanrı'nın falakası ve Şeytanın hizmetçisi, bunda hiç şüphe yok* sözleriyle dile getirmiştir.

Türkleri, Daniel efsanesindeki dördüncü hayvanın on boynuzundan küçük olanı olarak yorumlamış; Mısır, Asya ve Yunanistan'ın Türk egemenliği altına girmesini de benzer şekilde, teolojik zeminde gerekçelendirmeye çalışmıştır. Reformcu, *küçük boynuz* olarak yorumladığı Asyalı zalim Türk'ü, İncil'deki Gog ve Magog (Yecüc Mecüc) söylemine uyarlamıştır. Yecüc diye nitelendirdiği Türkler için şu tasviri kullanmıştır: *Bunlar, bizde olduğu gibi, büyük ve güzel evler inşa edemezler; hayvan gibi, başlarının üstünde bir damla yetinirler... Yağma ve savaşa sürekli hazır olan vahşi ve yağmacı göçebelere... Şeytan, Daniel'in 7. bölümünde dediği gibi, şüphesiz sadece Hristiyanlığın dünya hâkimiyetini değil aynı zamanda İsa'nın krallığını, onun kutsal kullarını ve üyelerini inançtan uzaklaştırmak için vasa olarak Türkü seçiyor*¹⁹.

Ortaçağ Hristiyan Avrupa'sının en önemli ötekisi Müslümanlardı/Türklerdi. Ancak elbette ki başka ötekileri de vardı. Toplumun parçası olan bazı kesimler de ötekileştirilmişti. Bu ötekileştirilenler, *Havarilerin alçak gönüllülüğüne ve İncil'in hakikatine*

¹⁷ Spohn, Margret, *Her Şey Türk İşi*, (Çev. Leyla Serdaroglu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s.19.

¹⁸ Spohn, Margret, *Her Şey Türk İşi*, s.20.

¹⁹ Canveren, Önder, "Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.42, Ekim 2014, s. 156,157

dönülmesini talep eden ve dolayısıyla Kilise kurumuna yönelik eleştirilere sahip olan *sapkınlar*, Yahudiler ve cüzamlılardı. Kilisenin koyduğu toprak sahibi olma yasağı sebebiyle tefecilikle uğraşan Yahudilerin zenginleşmesi onlara duyulan düşmanlığı artırmıştı. Örneğin, bu dönemde hükümdarlar, Yahudi bankerlerin servetlerini ele geçirmek ve Yahudi bankalarını yağma etmelerini gizlemek için kilise aracılığı ile halkı Yahudiler aleyhinde kışkırtmışlardır²⁰. Yahudileri İsa'nın katili olmakla suçlayan kilise, Hristiyanları onlara karşı düşman etmek için dinî huralelerden yararlanıyordu. Avrupalıların Türklere ve Yahudilere karşı geliştirdiği yabancı düşmanlığı zaman zaman Avrupalıların kafasında Türklerle Yahudilerin özdeşleştirilmesine kadar varmıştır. Bu konuda Arnold J. Toynbee'nin (1889 -1975) tespitleri şöyledir:

Yahudiler gibi Türkler de Batı ile ilişkiye girdikleri günden beri garip bir millet olagelmışlerdir. Ve zirvede olduğunuz sürece bu durum hiç fena değildir... Fakat roller değiştiği anda dayanılmaz bir aşağılanmaya dönüşür. Bu durum 'Garip Bir Millet' statüsü, her iki örnekte de bir gurur kaynağı olmaktan çıkıp bir aşağılanma kaynağı haline geldi ve bundan dolayı yine her iki örnekte de bu aşağı statüden kurtulma uğruna güçlü bir hareketin ortaya çıktığı görüldü²¹.

Modern zihniyetin tarihsel kökenleriyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken manidar örneklerden birisi Amerika kıtasının yerlileriyle ilgilidir. Kıta ismini İtalyan kâşif ve haritacı Amerigo Vespucci'den alır. İlginç olan, Avrupa'nın tüccarları/korsanları ulaştıkları bu kıtaya isim vererek sahiplenmekle kalmamış, kendileri tarafından *keşfedilmiş boş bir kıta*²² gibi tak-

²⁰ Duverger Maurice, *Politikaya Giriş*, (Çev. Samim Tiryakioğlu), Varlık yayınları, İstanbul, 1984, s.24, 29

²¹ Morley, David; Robins, Kevin, *Kimlik Mekanları*, (Çev. Emrehan Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.12.

²² Amerika, Kristof Kolomb'un ünlü seferlerinden önce de Avrupa, Kuzey Amerika ve Batı Asya halklarının düşüncelerinde yer almaktaydı. Mısır mitolojisi, klasik mitoloji, İncil'de geçen hikâyeler ve Orta Çağ efsanelerinin hepsinde batı denizlerinin ötesinde bir kayıp ülke ya da vaat edilen topraklar olduğu anlatıla gelmiştir. Kolomb'un "keşifleri" de bu kadim

dim etmeyi müthiş bir şekilde başarmışlardır. Aslına bakmak gerekirse, 1492 yılında, Avrupalılar ulaştıkları zaman bu koca kıtada milyonlarca insan yaşamaktaydı. Yaşayan insan sayısı ile ilgili tahminler en düşük 8 milyon, en yüksek 112 milyon olarak ifade edilmektedir. Ancak bu nüfus 1650 yılı itibarıyla 6 milyonun altına düşmüştür²³. Daha somut bir bilgi vermek gerekirse; Coğrafya profesörü William M. Denevan, konuyla ilgili olarak en çok atıf yapılan çalışmalardan birisi olan *The Native Population of the Americas in 1492* adlı ünlü çalışmasında Amerika kıtasında 1492'de 53,9 milyon olan yerli nüfusunun 1650'de 5,6 milyona düştüğünü ve nüfusta % 90'lık bir azalma görüldüğünü belirterek, *Amerika'nın keşfini dünya tarihinde belki de en büyük demografik felaket takip etmiştir*²⁴ tespitini yapmıştır. Rakamlar ne kadar tartışılırsa tartışılsın, tartışamayacak şey, kıtada bir *demografik katliamın* yaşandığıdır. Bu sebeptendir ki gerçekleşen katliam Papa'yı rahatsız etmiş ve

kehanetin gerçekleştiğine delalet olarak görülmüştür (Delaney, Kate, "America Perceived." *Encyclopedia of American Studies*, (Ed. Miles Orvell), Johns Hopkins University Press, Baltimore)

Nevins ve Commager, Avrupalılar tarafından keşfedildiğinde Amerika kıtasının "el değmemiş bir kıta" (örneğin bkz s. 9, 14) olduğuna sürekli vurguda bulunur. Ancak bu kıtada yaşayan insanlar bulunduğunu kabul etmek zorunda kalınca da gerçekleşen keşfi müthiş bir söz ustalığıyla tasdik eder: "İşte el değmemiş bir kıta ki, doğudaki üçte biri yolsuz izsiz ormanlarla örtülü, dağları, ırmakları, gölleri, uzayan ovaları, hepsi alabildiğine büyük, uçsuz bucaksız; kuzeyinde uzayan düzlükleri kışın dondurucu soğuk; güneydeki bölgeleri yazın kızgın sıcak, her tarafı vahşi hayvanlarla dolu ve hala taş devrini yaşayan savaşçı, merhamet bilmez, güvenilmez bir halkla mezkûn..." (Nevins, Allan; Henry Steele Commager, *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, (Trc: Halil İnalcık), Varlık Yayınları, İstanbul, 1961, s.9,10)

²³ "Göçmenlerle Kızılderililer arasında Koloni devrindeki mücadele baş sonu iyice belli birkaç safhada cereyan etmiştir. İlk koloniler kurulum kurulmaz bunlardan çoğu küçük komşu kabilelerle şiddetli mahalli mücadelelere girişmişlerdi. Bunun iyi bir misalini New England'de kısa, sert Pequot savaşı vermiştir. Bu savaş 1637 de Connecticut vadisinde oturan Pequot kabilesinin tam imhasile neticelenmiştir. Başka bir misalini Virginia göçmenler ile Powhatan kabileleri arasında 1622 de başlayıp keza Kızılderililerin tam bozgunuyla neticelenen savaşta görürüz (Nevins, Allan; Henry Steele Commager, *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, (Trc: Halil İnalcık), Varlık Yayınları, İstanbul, 1961, s.13)

²⁴ Denevan, William M., *The Native Population of the Americas in 1492*, Madison University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1992, s. XXIX

Papa III. Paul 1537'de *Sublimus Dei* başlıklı bütün Hristiyanlara hitaben yazdığı resmi mektupta, Amerikan yerlilerinin insan oldukları, Nuh peygamberin çocukları oldukları ve özgürlüklerinin veya mallarının ellerinden zorla alınamayacağını ilan etmek zorunda kalmıştır²⁵. Buna rağmen gerçekleşen katliamın zihinlerde yer bulmamasının arkasında modern kültürün *Avrupamerkezci* ve dolayısıyla ırkçı zihniyeti vardır. Söz konusu ırkçı zihniyet hem katliamı *meşrulaştırmış* ve hem de *önemsizleştirmiştir*²⁶. Bu ise öncelikle kıtaya ilişkin oluşturulan algıyla

²⁵ Hanke, Lewis, "Pope Paul III and the American Indians", *The Harvard Theological Review*, 30 (2), 1937, s. 65-102

²⁶ Amerika kıtasında, kıtanın yerli insanlarına karşı son derece sistematik kıyımlar uygulanmıştır. Soğuktan yaşamakta zorlanan yerlilere *yardım amaçlı* verilen battaniyelere çiçek hastalığı mikrobunu bulaştırarak, çiçek hastalığı ile kitlesel ölümleri gerçekleştirmek modern kültürün sahiplerinin insanlığa hediye ettiği orijinal katliam türlerinden sadece birisidir. Amerika tarihinde dönem dönem uygulanmış birçok katliam vardır. Bunlardan birisi ve zamanımıza en yakını Selknam soykırımıdır. Selknam Soykırımı, Arjantin ve Şili'nin güney ucunda Patagonya bölgesinde ve Ateş Toprakları ismiyle anılan bölgede yaşayan avcı ve toplayıcı Selknam Kızılderililerine karşı girişilen soykırımdır. Selknamlar uzun süre İspanyol sömürgecilerle karşılaşmazlar, ancak yaşadıkları bölgede altın madenlerinin bulunmasıyla işgalcilerle karşı karşıya kalırlar. Esas karşılaşma ise XIX. yüzyılın sonlarında olur. Arjantin ve Şili hükümetleri XIX. yüzyılda Ateş Toprakları'nı bölüşürler. Koyun yetiştiriciliğinin bölgede başlatılmasından sonra Avrupalı, Arjantinli ve Şilili yerleşimciler ile yerliler arasında da çatışmalar başlar. Büyük koyun yetiştirici şirketleri kiralık katilleri finanse ederek Selknamdan kurtulma yöntemini benimserler. Böylelikle sistematik bir Selknam avı başlatılır. Ölü getirilen her Selknam erkeği için *cazadores de indios* (Kızılderili avcıları) olarak isimlendirilen ödül avcılarına dönemin değerleriyle 1 İngiliz sterlini verilir. Selknam'ın öldürdüğü kanıtı olarak bu insanların kafası, elleri ya da kulaklarının getirilmesi gerekmektedir. Böylelikle tüm bölge insan avından para kazanmak isteyen katillerle dolar. Selknamlara yönelik katliamlar XX. yüzyılda da devam etmiştir. Son *saftan* Selknam Kızılderilisi olan Ángela Loij 1974 yılında ölmüştür. 2004 yılında 91 yaşında ölen Enriqueta Gastelumendi en son ölen Selknamdır. Selknamcayı konuşan son kişi 1980'lerde ölmüştür. Selknamca, UNESCO'nun 2010 Atlasına (*Atlas of the World's Languages in Danger*) göre artık ölü dildir. Soykırımın ana sorumlusu Romanya doğumlu Yahudi kökenli Arjantinli mühendis Julius Popper'dır ve bizzat kendisinin öldürdüğü Kızılderililerin sayısı bilinmemektedir.

Mühendis Julius Popper ve hemen yanı başında avlanmış yerde yatan bir Selknam Kızılderilisi (Kaynak: en.academic.ru, www.taringa.net, www.corpussomnium.org, en.wikipedia.org)

mümkün olmuştur. Zira Avrupalı yazarlar, sanatçılar, filozoflar, denizciler, haritacılar, teologlar, yatırımcılar ve maceraperestler *keşfedilen* kıtayı *uçsuz bucaksız boş bir kıta* tasvirlerinde son derece başarılı olmuşlardır. Bunu ise öncelikle haritalarda uygulamışlardır. Kıtaya ilişkin ilk haritalarda geniş yer kaplayan ve henüz bilinmeyen alanlar (terraincognita) *boş alanlar* olarak gösterilmiştir. Filozof John Locke 1690'da kıtanın Avrupalı gözüyle *geçmişsizliğine* ve bu bakımdan *tarihsizliğine* gönderme yapmıştır²⁷. Bu, Johann Wolfgang Von Goethe'de de karşılığını bulmuş bir anlayıştır. Goethe, *Birleşik Devletler'e* (Den Vereinigten Staaten, 1827) başlıklı kısa şiirinde *Yok düşmüş kalelerin* derken Avrupa'nın aksine Amerika kıtasının feodal geçmişi olmamasına ve dolayısıyla yeni bir toplum inşasına imkân sağladığına dikkat çekmiş, *Yok bazalt kayaların* ile de tarihin yükünü taşınamasına işaret etmiştir²⁸.

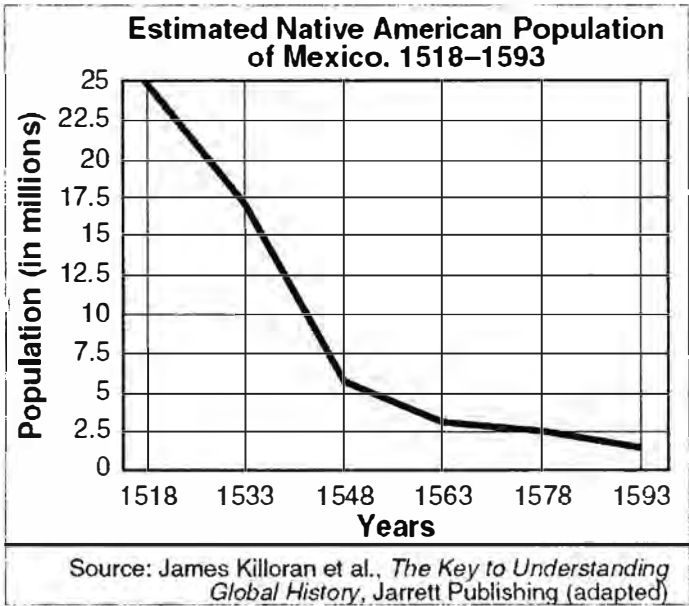
Modern zihniyetin Amerika kıtasında gerçekleştirilen katliamı *meşrulaştırmasında* ve *önemsizleştirmesinde* etkili olan ırkçı anlayış, Avrupalılar tarafından keşfedildiği zaman kıtada yaşamakta olanları insan kategorisinde değerlendirmekten uzak durmaya özel bir önem vermiştir. Öncelikle Kristof Kolomb, Kraliçe Isabella ve Kral Ferdinand'a yazdığı mektupta (1493) kıtada yaşayan insanlar hakkında bilgi verirken, son derece *ilkel* olduklarına ve bu sebeple kolaylıkla *Hıristiyanlaştırılacak*lerine dikkat çekmiştir²⁹.

²⁷ Locke, John, *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, Digireads Publishing, Stilwell, 2005, s.86

²⁸ Goethe, Johann Wolfgang von, *Great Poems: A Dual Language Book*, (Ed. And Trans. Stanley Applebaum), DoverPublica, New York, 1999, s. 222

²⁹ Colombus, Christopher, "The Letter of Columbus on the Discovery of America", *The Literatures of Colonial America: An Anthology*, (Ed. Susan P. Castill ; Ivy Schweitzer), Blackwell, Malden, 2001, s. 26

Avrupa merkezli modern zihniyetin önemli unsurlarından birisi olan ırkçılığı, diğer kültürlerde bazen görülebilen ırkçılıklarda olduğu gibi *beni/bizi* yücelten *ötekini* aşağılayan bir zihniyet değildir; bunu yapan ancak daha fazlasına da sahip olan bir zihniyettir. Bu bakımdan orijinaldir. Modern zihniyetin ırkçılığı hiçbir şartta *ötekine* tahammül edemeyen bir karaktere sahiptir. Onun dünyasında farklı olana yer yoktur. Eğer farklı olanlar farklılıklarını sürdürmek isterlerse bu onların yaşamak istemedikleri anlamına gelir. Dolayısıyla onları yok etmek suç değildir; *katliam* olarak değerlendirilemez³⁰. Bu anlayışın önemli uygulamalarından birisi *keşfedilen* Amerika kıtasında yaşayanlara yönelik olmuştur. Kitanın yerli halkı yok olmakla Avrupa'nın kültürünü kabul seçenekleri arasında bırakılmıştır; farklı olarak var olmaları söz konusu değildir. Avrupa ülkeleri, Asya ve Afrika' da karşı karşıya kaldıkları tüm uygarlık ve kültürleri *uygarlık yayma* misyonu gereği ya yok etmiş ya da *durdurup, dönüştürmüştür*. Bugün yaşanmakta olan küreselleşme ideolojisi de aynı kaynaklanmaktan beslenmektedir. Modern zihniyet

³⁰ Bu Toynbee'de *duralatma* olarak karşılığını bulmuştur.

tüm uygarlık ve kültürleri denetimine aldıktan, İslam örneğinde olduğu gibi, denetimine alamadıklarını da bir öcüye dönüştürebilmenin tüm çabalarını yürüterek kendisini tüm dünyanın yegâne zihniyeti ve hayat tarzı olarak takdim etmeyi başarabilmiştir. Onu dünyasında farklı olmak mümkün değildir³¹.

WANTED BY THE FBI

KIDNAPPING - GENOCIDE - TORTURE

SEARCHED
SERIALIZED
INDEXED
FILED
FBI - NEW YORK
OCT 10 1992

CHRISTOPHER COLOMBUS

Aliases: Christoffa Crombo, Cristobal Colon, Chrstovam Colom

DESCRIPTION

Height: 5' 11" - 6' ft
Weight: 160-180 lbs
Race: White

Hair: Auburn/Gray
Eyes: Unknown

CRIMINAL RECORD

Columbus has been convicted of slave trafficking, torture, genocide and a host of other offenses.

CAUTION

CONSIDERED ARMED AND EXTREMELY DANGEROUS
DELUSIONAL
POSSIBLE CARRIER OF VIRULENT SYPHILIS

IF YOU HAVE ANY INFORMATION CONCERNING THIS INDIVIDUAL
CONTACT YOUR LOCAL FBI OFFICE IMMEDIATELY

³¹ Tomlinson, John, *Küreselleşme ve Kültür*, (Çev. Arzu Eker), Ayrıntı yayınları, İstanbul, 2004, s. 118.

Ötekileştirmenin Dayanağı Olarak Irk'ın Keşfi

Ayrımcılık veya ötekileştirme, XVIII. yüzyılın sonlarında, özellikle siyasal alanda ortaya çıkan ve kapitalist ideolojinin yanı sıra modernizmle derin bağları olan siyasal bir ideolojiye dönüştü; ayrımcılığın veya ötekileştirmenin temel referansı artık doğrudan ırk idi. *Bilim* ise ırkçılık ideolojisini *objektif gerçekliğe* dönüştürmenin en önemli aracı olarak görüldü ve kullanıldı. İlk kez XVI. yüzyılda kullanılmaya başlanan *ırk*³², bu ilk kullanımlarda daha çok *soy* ve *nesil* anlamlarındaydı. Ancak zamanla anlamında köklü değişmeler oldu ve ortak fiziksel özellikleri paylaşan grupları nitelemede kullanılmaya başlandı. Sonraki anlamlarına temel olacak anlamını ilk defa İngiltere'de kazandı. İngilizcedeki kullanımıyla *ırk*, *yeni kurulan ulusal devletlerin nüfuslarını oluşturan çeşitli grupları ve ulusu temsil ettiği varsayılan görünür niteliklerin toplu olarak ifadesiydi*³³. Antropologlar ve biyologlar *ırk*'ı, biyolojik kalıtımın sonucu olarak, belli ya da ayırıcı fiziki özellikleri kazanmış bulunan bir insan kümesi olarak tanımladılar³⁴. Ancak *ırk*'ı belirleyen fiziki ve biyolojik değişkenlerin neler olabileceği konusunda ortaklık sağlanamadı; ölçütler sürekli değişti. Fakat ortaya çıktığı ilk andan itibaren eşitsizlikleri ve/veya mağduriyetleri meşrulaştırması hep aynı kaldı.

³² İnsanın diğer insanları sınıflandırması *ırk* kavramından çok öncelere dayanmaktadır. Örneğin Mısırlıların on sekizinci sülale devrine ait mezar duvarlarındaki resimlerde insanlar dört gruba ayrılmıştır: Koyu kırmızı renkle boyalı olan Mısırlılar (rot), sarı renkli, burnu kemerli ve gür sakallı Asyalılar (namu), siyah renkli, yapağı saçlı siyahlar (naşu) ve beyaz renkli, dar burunlu, açık renk gözlü, sarı sakallı ve uzun boylu beyazlar (temahu) Benzer şekilde Çinliler de insanları deri rengine göre solgun menekşe, et rengi, beyaz ve siyah olarak sınıflandırmışlardır. Bu örnekler göstermektedir ki, insanları görünür özelliklerine göre sınıflandırma eğilimi her zaman var olmuştur ve insanlar tarihin çok eski dönemlerinden beri "ırk"ların varlığının bilincindedirler. Ancak burada söz konusu olanın, bir ırkçılık öğretisi olmaktan ziyade bir "ırk" kuramı olduğu söylenebilir (Özbek, Metin, *İnsan ve Irk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 13, 14).

³³ Miles, Robert, *Irkcılık*, (Çev. Sibel Yaman), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 47

³⁴ Wells, Calvin, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*, (Çev. Bozkurt Güvenç), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 33

İrkin insan çeşitliliği üzerinden ayrımcılığa uzanan süreçte üç önemli tarihsel aşamadan söz edilebilir; *coğrafi keşifler, keşfedilen topraklarda koloniler kurulması ve insanlarla iletişime geçilmesi, sanayide yaşanan gelişmeler sebebiyle ortaya çıkan işgücü talebini karşılama çabaları*. Avrupalılar XV. yüzyıl ve sonrasında keşfettikleri bölgelere yerleşmeye başladılar ve kendilerinden farklı olan insanlarla aynı coğrafyada yaşamaya başladılar. Bu süreçte Avrupalılar kendilerinden farklı olan insanlarla bir arada yaşama yolunu seçmediler; tersine görünüşte güvenlik kaygılarının etkisiyle araya sınır çektiler. Açığa çıkan güvenlik ihtiyacı ayrıştırıcı ve ötekileştirici tutum ve davranışların sonucuydu. Zamanla farklı olan grupları ırk kategorileri altında toplayarak ötekileştirmelerine nesnel bir temel inşa ettiler.

İşgücü açığını kapama veya ağır, pis işleri başkasına yaptıрма isteğinin uzantısı olan kölecilik ise yine aynı dönemde güçlendi. Bu dönemde köleciliği meşrulaştırmak için ırk anlayışı önemli bir referans oldu. Irk anlayışı üzerinden, Antik Yunan'da egemen olan anlayışta olduğu üzere, aşağı ırkların üstün ırklara hizmet amaçlı yaratılmış varlıklar oldukları, aşağı ırka mensup olanların ağır ve pis işlerde hiçbir şekilde insani olmayan şartlarda çalışmalarının *doğal* olduğu anlayışı savunuldu. Bu aynı zamanda köle ticaretine de meşruluk kazandırıyordu. Irk düşüncesi köleciliğin ön koşulu değildir, ancak köleciliğin yaygınlaşmasını doğrudan beslemiştir.

İrk kavramının sömürgecilikten önce ilk olarak aristokrasi tarafından sahiplenilmiş olması manidardır. Bu sahiplenmede ırk iki yönlü anlama sahipti³⁵. Bir tarafta egemenliği tehdit altında olan ve ayrıcalıklarını güvence altına almak isteyen soyluların kendilerini bir ırk olarak sunmaları, diğer tarafta ise soyluların dışındakilerin uygarlık kurma yeteneğinden yoksun, aciz, köleliğe mahkûm aşağı ırk mensubu kimseler olarak nitelenmeleri. Bu kullanımda *aşağı ırk* henüz etnik bir gruba tekabül etmemektedir. Irk burada daha çok soy anlamını korumaktadır.

³⁵ Balibar, Etienne, "Sınıf Irkçılığı", *İrk, Ulus, Sınıf*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 258-259

Dolayısıyla bu dönemde ırkın etnikleşmesi denen süreç henüz gerçekleşmemiştir.

Avrupa'nın sömürgeci ülkeleri ilk andan itibaren hem fiziksel hem de kültürel açıdan farklı olarak tanımladıkları halklara zor kullandılar. Ancak Avrupalı devletlerin zamanla beliren işgücü ihtiyacı *öteki* tanımında bazı farklılıklara yol açtı ve yeni tanım Hristiyan dini inançlarıyla da desteklenmeye çalışıldı. Bu en genel anlamıyla tüm canlıları Tanrı'nın yarattığı ve onları varoluş hiyerarşisi içinde düzenlediği anlayışı idi.

İrk anlayışının nerelerden nerelere evrildiğini anlamak için XVI. ve XVII. yüzyılda yaşanan önemli bir oluşumu dikkate almak önemlidir. Sömürgeciliğe kadar olan dönemde her şeye rağmen *öteki* insan idi. Ancak XVI. ve XVII. yüzyıllarda sömürgeciler karşılaştıkları insanların niteliğine dair ideolojik savaş başlattılar. Öyle ki 1550 yılında Roma Katolik misyoner Bartolome Las Casas ile Juan Gines de Sepulveda arasında yerlilerin mantıklı düşünebilme yeteneğine sahip olup-olmadıkları ve ya doğası köleleştirmeye ya da daha kötüsüne uygun hayvanlardan ibaret olup-olmadıkları konusunda bir tartışma yaşandı³⁶. Köle emeğinin kullanılmaya başlamasıyla birlikte *öteki* söylemini belirleyen şey kurulan eşitsiz ilişki ve çatışma oldu. Afrikalıların tropikal şartlarda çalışmaya uygun olduğu iddia edildi. Bunun yanında Afrikalıya sunulan çalışma koşullarının onu ilkelikten kurtardığı iddia edilerek kölelik meşrulaştırılmaya çalışıldı. Bu açıdan şu tespit oldukça önemlidir: *Köleleri itaat ettirmeyi, yerli halkları mülksüzleştirmeyi ve tabi olan halklara hükmetmeyi kendilerine iş edinenler, yukarıdan baktıkları bu insanların tehlikesi, aylak, hain, mızımız, kafasız, sinsî, rahat ve ahlaki kısıtlardan yoksun olduğuna kendilerini hemen ikna etmişlerdi*³⁷.

³⁶ Fenton, Steve, *Etnisite: İrkçilik, Sınıf ve Kültür*, (Çev. Nihat Şad), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s. 103

³⁷ Fenton, Steve, *Etnisite: İrkçilik, Sınıf ve Kültür*, s. 112

İrk'a Bilim Maskesi Takmak

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, *ırk* bir sınıflandırma kategorisi olarak kullanılmaya başlandı. Bunu doğuran süreç, Aydınlanma sebebiyle bilimsel bilgide yaşanan değişimdir. İlk kez İsveçli Carl Linnaeus (1707-1778), *Systema Naturae* (Doğa Düzeni) isimli eserinde, her ne kadar *ırk* kavramını kullanmamış olsa bile, insanları ten rengine göre sınıfladı ve insanları *Homo sapiens americanus* (Amerikalı), *europaeus* (Avrupalı), *asiaticus* (Asyalı) ve *afër/albescens* (Afrikalı) olmak üzere dört gruba ayırdı. Linnaeus'un ten rengini esas alan bu sınıflaması, mevcut toplumsal anlayışa tamamen uygundu. Çünkü Greko-Romen düşüncesinde beyazın olumlu, siyahın olumsuz değerlendirildiği bir renk sembolizmi vardı. Örneğin Ortaçağ'da Şeytan'ın isimlerinden birisi *Siyah Adam* (Black Man) idi ve *siyah*, *günahla* özdeşleştiriliyordu. Bu imgenin belirleyiciliği bütün *ırk* kategorilerindeki siyahtan beyaza gidildikçe, hiyerarşik olarak basamakların yükselmesi göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Linnaeus'un ayrımı coğrafi bölgelere de denk düşüyordu. İlaveten, Carl Linnaeus, insanları sadece ten renklerine göre ayırmakla kalmamış, ayrıca bu ayrımlarla kültürel farklılıklar ve karakter farklılıkları arasında da bağlantı kurmuştur. O'na göre Amerikalılar inatçı, küçük şeylerle yetinen ve özgür bir karaktere sahip kimselerdir. Asyalılar sert, mağrur, hırslı; Afrikalılar kurnaz, tembel, sarsak; Avrupalılar ise aktif ve becerikli kimselerdir. Linnaeus bu yorumuyla *ırkçı* düşüncenin doğuşuna hizmet etmiştir. Buradan yola çıkarak da şu kolaylıkla denilebilir ki *ırk* sınıflamaları ortaya çıktığı ilk andan itibaren *ırkçılığı* beslemiştir.

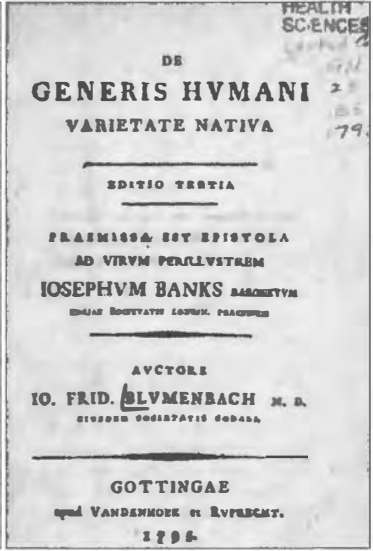
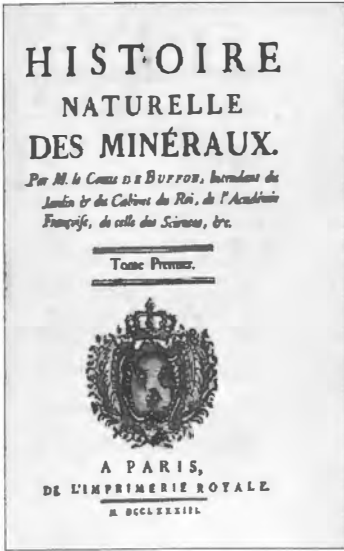
Fransız doğa bilimcisi George Louis Buffon (1707-1788), Linnaeus'tan farklı olarak insan çeşitliliğinin nedenlerini açıklamaya çalıştığı *Histoire Naturelle* (Doğa Tarihi) isimli eserinde *ırk* kavramını kullandı. Buffon'un kullanımı ile *ırk* kavramı literatüre girmiş oldu. Buffon, Linnaeus'tan farklı olarak, deri rengi, saç biçimi gibi fiziksel farklılıkların sebebinin iklim, beslenme ve alışkanlıklar olduğunu söyledi. Bunun yanında o da

Linneaus gibi, psikolojik ve kültürel farklılıkların sebebinin iklim, beslenme ve alışkanlıklar olduğunu da söyledi. Ayrıca, sebepler ortadan kaldırıldığında biyolojik farklılıkların ortadan kalkacağını iddia etti. Tropik bölgelere giden beyazların birkaç kuşak sonra siyah olacağı iddiası bunun gereğidir. Bu varsayım Buffon'un çevresel faktörlere verdiği değerin derecesini göstermesi açısından önemlidir.

Alman doğa bilimcisi ve antropoloji biliminin de kurucusu kabul edilen Johann Friedrich Blumenbach (1758-1840), *Des Generis Humani Varietate Nativa* (İnsan Çeşitliliği Üzerine) (1775) isimli eserinde ırk sözcüğünü insan gruplarını ayırmak için kullandı. Saç rengi ve biçimi, deri rengi, vücut yapısı dışında kafatası biçimindeki farklılıkları da ele aldı. Blumenbach, insan gruplarının kafatası biçimlerinin farklı olduğunu öne sürerek, ırkları belirlemede kullanılan iki kritere (coğrafya ve deri rengi) ilaveten üçüncüsünü de (kafa morfolojisi) ekledi. Bu sebeple Blumenbach, kraniyolojinin³⁸ kurucusu kabul edilmiştir. Zihinsel becerilerin fiziksel özelliklere bağlı olduğu fikrini temel alan Frenoloji ise yine Blumenbach'ın çalışmalarında öncüsünü bulmuş ama Franz Joseph Gall (1758-1828) tarafından bilimsel bir formata kavuşturulmuştur.

Blumenbach'a göre başlangıçta *kokazyana* adlı tek bir toplum vardı ve diğer insan grupları iklim ve çevrenin etkisiyle bu kökten türeyip farklılaştılar. Blumenbach, *kokazyana* ırkının üstün ve seçkin bir ırk olduğunu belirtmiş ve buna *varietas prima* (esas, temel tip) adını takmıştır. Blumenbach, *kokazyana* görüşüyle, kategoriye temsil eden *ideal bir tip* belirlemekle kalmamış, insan sınıflandırmalarını *ideal tipe* uzaklığa ve yakınlığa göre yapan anlayışı oluşturmuştur. Blumenbach'ın *varietas prima*'ı *beyaz ırk*'tır ve diğer ırklar *beyaz ırk*'a yakınlığına göre derecelendirilmiştir.

³⁸ Kafatasının içgüdü ve yeteneklerle olan ilgisini inceleyen bilim dalı

Franz Joseph Gall ile ırk anlayışı önemli bir aşamaya kavuşurken, Petrus Camper (1722-1789), Gall'ın iddia ve görüşlerini daha ileriye taşıyarak ırk sınıflamalarına yeni bir ölçüt ekledi. Camper *Başın sagittal kesiti* olarak adlandırılan desen üzerinde bazı noktaları birleştirerek yüzün çıkıklık derecesini hesapladı. Ölçümleri ile bu açının maymunlarda 58 derece, genç bir siyahta 70 derece, bir Avrupalıda ise 80 derece olduğunu tespit etti. Camper bu sonuçtan yola çıkarak siyahların, maymunlara daha yakın olduğu sonucuna vardı. Kafa şekillerinin ırk sınıflandırmalarına girmesiyle birlikte yüz açısı ve *kraniyel kapasite* (beyin boşluğu), farklılıkları ölçmede kriter olarak kullanılmaya başlandı. Kraniyel kapasite çalışmaları, kafatası hacminin beyin büyüklüğü ile ilişkili olduğunu varsaymış ve beyin büyüklüğünün de zihinsel yetenekler için belirleyici olduğu fikrini öne sürmüştür. 1950'lere kadar da bu yöndeki çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmiştir³⁹.

³⁹ Özellikle 1930'lı yıllarda yaygın bir kabul görmüş *ırkçılık hastalığı* Türkiye'ye de yansımakta gecikmemiş, Atatürk'ün manevi kızı Afet İnan başkanlığındaki komisyon tarafından 64.000 kişinin kafatası ölçümü yapılarak, Türk olmanın kriteri belirlenmeye çalışılmıştır. Afet İnan, 64 000 kafatasından toplanan verileri doktora tezinde değerlendirdi. Tez,

Kafatası ölçümü

XIX. yüzyıl ırk çalışmalarının en yoğun dönemini teşkil etmiştir. Bunda üç faktörün önemli düzeyde etkisi vardır. Bu faktörlerden ikisi *ulus inşasıyla*, birisi ise *sömürgecilikle* ilgilidir. *Ulus inşa* çalışmalarına paralel gelişen ırk çalışmaları dikate alındığında birinci temel faktörün, birbirinden ayrı düşünülemeyecek olan ulusu bir bütün olarak tanımlama ile *öteki*'ni belli sınırlara hapsedme *ihtiyacı* olduğu görülmektedir. Diğerine tamamen ulusun içyapısıyla ilgilidir. 1848 yılında çeşitli ülkelerde yaşanan işçi devrimleri, aristokraside kaygı ve korkuya yol açmış, bu da farklı ulusları ırksallaştırmanın yanında, ülkelerdeki farklı grupların ırksallaştırılmasını gündeme getirmiştir. Buna bağlı olarak aristokrasi kendi üstünlüğünü korumak

kitap halinde iki kez Fransızca ve bir kez Türkçe olarak yayınlandı. Tezin başlığı Fransızca *L'Anatolie, le pays de la 'race' turque*, yani *Anadolu; Türk 'Irkı'nın Yurdu* idi. Yapılan ölçümler 1947 yılında da *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi* ismiyle Türkiye'de kitaplaştırılmıştır. Afet İnan, kafatası ölçülmesine nasıl başladığını şöyle anlatmıştır: "1936'da bütün memlekette büyük ölçüde antropometrik bir anket yaptırma arzumu, Atatürk'e anlattım. Uygun gördüler ve beni teşvik ettiler. Bunu hükümetten rica etmemi emir buyurdular. O zamanki Başbakan İsmet İnönü'den rica ettim. Bu iş için; Savunma, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanları'na meşgul olmalarını emretti".

amacıyla işçileri ırksallaştırmıştır. Ayrıca güçlenmeye başlayan burjuvazi, ülke içinde farklı grupların ırksallaştırılmasında rol oynamaya başlamıştır. Üçüncü faktör ise sömürgecilikle alakalıdır. Sömürünün nesnesi olan insanların ırk özellikleri incelenerek gerçekleştirilen sömürüye meşruiyet sağlamak amaçlanmıştır.

Akşam gazetesı (5 Ağustos 1935)

Charles Darwin'in (1809-1882) evrim kuramı XIX. yüzyıla damgasını vurmuştur. Darwin'in düşüncesi biyolog ve sosyal bilimci olan Herbert Spencer (1820-1903) tarafından sosyal bilimlere uygulandı. Spencer ile gelişen *Sosyal Darwinizm*, pozitivizm ile evrim teorisinin eklemlenmiş halini temsil etmektedir. Şöyle ki, pozitivizm ilerleme fikrini getirmiştir. Evrim teorisi de, uyarlanma yeteneğine göre bu ilerleyen çizginin herhangi bir basamağında yer alınabileceğini iddia etmiştir. Dolayısıyla Sosyal Darwinizme göre, toplumlar ve uygarlıklar ilerleme çizgisinin farklı noktalarında yer almaktadırlar. Bulunduğu yer, bir toplumun değişen koşullara ve çevreye uyarlanma gücüne ve yeteneğine bağlıdır. Irk düşüncesinin gelişmesine katkı sağlayan Sosyal Darwinizm, beyaz ırkı evrim çizgisinin en üst basamağına yerleştirmiştir. Diğer ırklar da alt basamaklarda kendilerine yer bulmuşlardır. Bu sıralama da en güçlü ve iyi olan

yine beyaz ırk olmaktadır. İlerleme ve evrim fikirleri ise diğer ırkların geriliğini kanıtlamada birer dayanaktır sadece.

İrkçilik ve Felsefe

Gregor Mendel'in (1822-1884) genetik alanında yaptığı çalışmalar, *bilimsel görünümlü* tipolojik ırk çalışmalarının sonunu getirdi ve ırk çalışmalarının genlerle ilişkili ele alınması gerektiğini savunan görüşlerin doğmasına vesile oldu. Zira Mendel, bir toplumu diğerlerinden ayıranın, sahip olduğu belli bir genin sıklığı olduğunu kanıtlamıştır. Yani insanları ayıran deri rengi ya da kafa şekli gibi fenotipik özellikler yoktur. İnsanları ayıran, sahip olduğu ve diğerlerinde olmayan bir gen ya da herhangi bir genin sıklığıdır. İnsanlar arasında sadece istatistiksel olarak sayılarla ifade edilebilecek farklılıklar vardır¹⁰. İrk-sal tipoloji yaklaşımına yönelik ilk eleştiriler antropolog Franz Boas'tan (1858-1942) geldi. Boas, yaptığı çalışmalarla kafa biçimi gibi özelliklerin değişmez olmadığını kanıtladı. Boas'ın çalışmalarıyla *ırk* kriterlerinin ne kadar esnek olduğu, kalıtsal olduğu için değişmez olarak kabul edilen ve bu sebeple ırk-sal ölçümlerde sıkça kullanılan kafa boyutlarının bile çevresel faktörlerden etkilendiği anlaşıldı. Ancak buna rağmen Boas ırk kavramını kullanmaktan vazgeçmemiştir. Boas, yalnızca ırkın insanları sınıflandırmaya yetmeyeceğini, bunun yanında kültür ve dil gibi değişkenlerin de değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Boas, ırkın biyolojik olarak kullanılmasına karşı değildir. O, ırkın siyasal bir içerikle kullanımının geçersizliğini kanıtlamak istemiştir. Çünkü ırk bir süredir bilimin değil, siyasetin temel konusu haline gelmiş bulunmaktaydı.

İrk, siyasetin konusu ve hatta temel referanslarından birisi haline gelmeden önce felsefi bir temele sahip olmuştur. Bu aşamada ismini ön plana çıkan ilk filozoflardan birisi David Hume'dur. David Hume (1711-1776), insan grupları arasındaki farkları *Of National Characters* (Milli Karakterler Üzerine)

¹⁰ Şenel, Alaeddin, *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1984

(1753) adlı kitabında ayrıntılı olarak ele almıştır. Afrikalı zencilerin, hatta Avrupa'ya yerleşmiş ve uzun süredir orada yaşayan Avrupalı zencilerin aşağı ırktan oldukları ve bunun doğal olarak böyle olduğu tezini savunmuştur. Düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Zencilerin genel olarak diğer insan türlerinin (çünkü dört ya da ayrı çeşit insan var) doğal olarak beyazlardan daha aşağıda olduklarını düşünüyorum. Dünyada beyazlardan başka ne farlı bir ten rengine sahip olan bir ulus bir uygarlık kurdu, ne de beyaz olmayan herhangi bir kişi eylemleri veya düşünceleriyle ün kazandı. Bu insanlar ne yeni bir şey ürettiler ne sanat ne de bilim... Doğa farklı insan türleri arasında en baştan bir ayrım yaratmamış olsaydı bu kadar çok ülkede, bunca uzun zaman böylesine sürekli ve istikrarlı bir farklılık meydana gelemezdi⁴¹.

İrkçiliğin felsefi bir temele sahip olmasını sağlayan filozoflardan bir diğeri de Voltaire'dir (1694-1778). Esas ismiyle François Marie Arouet, daha çok tanınan ismiyle Voltaire, özellikle de İslam'a ve Türklere bakışıyla ırkçılığın öncülerinden birisi olmuştur. Devrim öncesi Fransa'sında halkın bilgisizliğine, ruhban sınıfın/din adamlarının hoşgörüsüzlüğüne ve yargıçların adaletsizliğine karşı savaş açan, savaşını da büyük oranda kazanan Voltaire, Yahudilere ve Müslümanlara karşı ırkçı yaklaşımında müthiş katı olmaktan da geri kalmamıştır. Voltaire göre Yahudiler insanın darda kalmasından yararlanan; mallarını, değerli eşyalarını yok pahasına satın alan, acımadan dolandıran⁴² kimselerdir. Müslümanlarla ilgili olarak da bir şiirde düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *Koşun peşinden şu Müslümanların/ Kaldırın aradan engeli/ Yerle bir edin şu küstah sünnetlileri/Mücadele tutkusuyla dolu/Alın ayaklar altına türbanları/Bitirin artık şu yaşamı/ Osmanlıların sarayındaki*. Prens Talmon't'a yazdığı mektubunda ise Türkler hakkındaki düşüncelerini yıkmaktan

⁴¹ Wiesner-Hanks, Merry E., *Erken Modern Dönemde Avrupa*, (Çev: Hamit Çalışkan), İş bankası yayınları, İstanbul, 2012, s. 523

⁴² Kula, Onur Bilge, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İş Bankası yayınları, İstanbul, 2012, s. 31

başka bir iş yapmayan ve sanatların düşmanı olan bu halkı sevmem biçiminde dile getirmiştir. Alman Kralı II. Friedrich'e ise şöyle yazmıştır: *Tüm içten gelen duygularla, bu barbar Türklerin Ksenophon'un, Sokrat'ın Platon'un, Sophokles'in Euripides'in ülkesinden kovulmasını diliyorum*⁴³. Başta Felsefe Sözlüğü olmak üzere birçok kitabında İslam'ı Muhammetçilik veya Muhammedanizm olarak isimlendirerek, indirgemeci ve küçümseyici anlayışını ısrarla sürdürmüştür.

İrkçi anlayışın doğuşunda önemli bir yere sahip olan filozoflardan birisi de Immanuel Kant'tır (1724-1804). *Ten rengine göre insanlar dört ırka ayrılır* diyen Kant, *iğrenç kokan* olarak da nitelediği zencileri duyguları olmayan kimseler olarak tanımlamıştır. Zencilerle ilgili daha başka inanç ve düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *Hiçbir zencinin tek bir konuda bile bir yeteneği yoktur. Yerlerinden yurtlarından alınarak başka yerlere götürülen yüz binlerce zenci, özgürlüğüne kavuştuktan sonra dahi büyük sayılabilecek bir yapıt ortaya koyamamıştır. Buna karşın, ayaktakımından olan, sıradan bir beyaz bile, büyük işler başarır; saygınlık kazanır*⁴⁴.

Öteki'nin varlığı ve gerekliliği neredeyse modern dönemin tüm düşünürlerinde görülmektedir. Örneğin Hegel (1770-1831), ilerlemiş ya da geri kalmış arasındaki ilişkiyi şu şekilde tanımlamıştır: *Uygar milletler, devletin aynı cevhersel momentine erişmemiş olan öteki milletlere barbar gözüyle bakmakta ve onlara karşı böyle davranmakta haklıdırlar. Böylece, bir çoban kavim, avcı kavimleri; bir çiftçi kavim, bunların her ikisini, vs. Barbar olarak görebilir*⁴⁵. Hegel, *Dünya Tarih Felsefesi* üzerine çalışmasında, halklar arasında tarihsel olan ve olmayan halklar ayrımını yapmıştır. Hegel, *tarihsel halkları*, kültürel olarak gelişmiş, güçlü ve dünya tarihinin gelişmesine katkıda bulunabilen

⁴³ Kula, Onur Bilge, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, s. 31, 34, 35

⁴⁴ Kula, Onur Bilge, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, s. 45, 53, 54

⁴⁵ Ercan, Fuat, *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 72

halklar olarak tanımlarken; *tarihsel olmayan halkları* ise, manevi olarak zayıf, kendi kendilerini geliştirmekten yoksun olan ve dolayısıyla da tarihte hiçbir uygarlaştırıcı misyona sahip olmayan halklar şeklinde tanımlamıştır. Bu nedenle Hegel'e göre, tarihsel olmayan halklar, tarihsel olanlara tabi olmalıdırlar. Örneğin Çin, Hegel'e göre dünya tarihinin gelişimine herhangi bir katkısı olmayan toplumlardan biridir⁴⁶.

Hegel'e göre *ben* ve *ötekinin* birbirine göre konumlanması, var olma ve belirleme ile tanıma ve tanınma yakın ilişki içindedir. Hegel, *Köle Efendi Diyalektiği*'nden hareketle *ben*'in var olabilmesi için *ben* dışında başka bir bilinç tarafından onaylanması, tanınması gerektiğini, bu olmadığı sürece *ben* var olmayı tam anlamıyla gerçekleştiremeyeceğini ifade etmiştir. Hegel'e göre Efendi Köle'yi öldürmez. Çünkü Efendi bağımsız bir öz bilinç olmayı Köle'nin bağımlı bir öz bilinç olarak var olmasına borçludur. Bu ikisi iki karşıt bilinç şekli olarak vardırırlar; biri özü kendi-için olmak olan bağımsız bilinç, öteki ise özü bir başkası için yaşamak ya da var olmak olan bağımlı bilinçtir; birincisi Efendi, ikincisi Köledir⁴⁷. Efendi ve Köle'nin karşılıklı olan tanınma istekleri yine karşılıklı olarak hayatlarına kastetmeleri boyutundadır. Çünkü bir kimlikle (örneğin; efendi kimliği) var olmak için o kimlikle tanınmak gerekir ve bunun sağlanması için kişinin hayatını tehlikeye atması gerekebilir⁴⁸. Köle ve efendi arasında bir eşitsizlik, karşılıklı vardır. Biri diğerine bağımlıyken, diğeri bağımsızlık

⁴⁶ Ercan, Fuat, *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, s. 72; Konu bağlamında ayrıca bakınız: Kula, Onur Bilge, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, s.101-148

⁴⁷ Hegel, G. W. F., *Tinin Görüngübilimi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 136

⁴⁸ İki öz bilincin ilişkisi öyleyse kendi kendilerini ve birbirlerini bir ölüm-kalım kavgası yoluyla tanıtlamaları olarak belirlenir. –Bu kavgaya girmelidirler, çünkü... kendileri için olmayı, başkasında ve kendilerinde gerçekliğe yükseltmelidirler. Ve ancak yaşamın tehlikeye atılması yoluyla ki özgürlük kazanılır... Yaşamını hiç tehlikeye sokmamış birey hiç kuşkusuz kişi olarak tanınabilir; ama bağımsız bir öz bilinç olarak tanınmışlığın gerçekliğine erişmiş değildir. Benzer olarak her biri kendi yaşamını tehlikeye attığı gibi başkasının ölümünü de amaçlamalıdır; çünkü başkası onun için onun kendinden daha değerli değildir... Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, s. 135

mücadelesini kazanarak efendi olmuştur. Doğanın yazılmaya değer bir tarihinin olmadığını ve tarihi insan dünyasının oluşu olarak kabul edersek *Köle Efendi Diyalektiği*'nin devam etmesi tarihin, bir anlamda oluşun devam etmesi anlamını taşır. Bu diyalektik durursa tarih bağlamındaki oluş da durur. Bu nedenle köle ve efendi arasındaki eşitsizlik, karşıtlık sürmelidir.

Burada ismi hatırlanması gereken filozoflardan bir diğeri de Nietzsche'dir (1844-1900). Nietzsche son derece açık bir şekilde *ötekileştirme* zihniyetine sahiptir ve bunu felsefi bir temele de kavuşturmaya çalışmıştır. Nietzsche, hem etnik azınlıkları, hem kadınları hor görmekte ve onların hiçbir hakka sahip olmadıklarına inanmaktadır. Nietzsche'ye göre, onlar haklı olarak zulüm ve aşağılanmanın doğal nesneleridirler. Nietzsche etnik azınlıkları hasta ve tehlikeli olarak tanımlamış, onları (ezilenleri, itilip kakılanları, en zayıfları) *insanlar arasında yaşamı baltalayanlar, yaşama olan güvenimizi sorgulayarak [bizi] en tehlikeli biçimde zehirleyenler* olarak nitelendirmiştir⁴⁹.

İrk kavramı ön planda olmakla birlikte, ırkçılık XVI. yüzyıldan itibaren Avrupalıların *ötekilerle* ilişkilerinde açık veya gizli hep vardı. Ancak geri planda ırkçılığı haklılaştırma amacı taşısa bile ön planda ırkı bilimsel bir temele kavuşturma çalışmaları ırkçılığın uzun süre perdelenmesine yol açmıştır. İrk'in bilimsel çalışmaların konusu olmaktan gerilere itilmesi ve siyasetin referanslarından birisi haline gelmesi ise ırkçılığın tamamıyla ön plana çıkmasına yol açmıştır.

İrkçilik

İrkçilik, biyolojik belirleyiciler üzerinde şekillenen, kişiyi biyolojik ve fiziksel özelliklerine hapseden, ırklar arasında hiyerarşik ilişkiler kuran düşünce, davranış ve tutum olarak tanımlanabilir. *İrkçilik* bir kavram olarak 1930'lu yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. İrkçilik kavramının bu tarihlerde ortaya

⁴⁹ Aktaran: Çapar, Mustafa, *Türkiye'de Eğitim ve "Öteki Türkler*, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2006, s. 45; Ayrıca bkz: Kula, Onur Bilge, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, s.483-524

çıkmasına sebep olan iki durumdan söz edilebilir: Birincisi, ırkların varlığını kanıtlayan iddiaların bilimsel temelden yoksun kalmasıdır. Bu konuda etkili olan, daha doğrusu ulaşılan aşamayı temsil eden çalışma Julian S. Huxley (1887-1975) ve Alfred Cord Haddon'ın (1855-1940) birlikte yazdıkları *We Europeans* (1935) isimli kitaptır. Huxley ve Haddon'ın, ırk düşüncesini sürdürmek için herhangi bir bilimsel delil olmadığını ve hatta daha da önemlisi ırk biyolojisinin *sahte bir bilim olduğunu* iddia ettikleri zaman, hiç zorlanmadan kabul gördüler. Çünkü uzun zamandır bu tür iddialar dile getiriliyor, eleştiriler yapılıyordu. Huxley ve Haddon'ın yaptıkları, ırk ile ilgili oluşmuş kanaatleri derli toplu ifade etmekten ve konuya ilişkin sözcülük yapmaktan ibaret olmuştur.

Huxley ve Haddon ırkın mantıksal açıklamalarla ispatlanmaya çalışıldığını ve sadece politik amaçlara hizmet ettiğine dikkat çektiler. Irka ilişkin değerlendirmelerini yaparken ırk kavramını kullanmaktan özenle kaçındılar ve Naziliğin dayanağı olan ırk ideolojilerini *ırksalcılık* olarak adlandırdılar. Esasen düşünce ve tespitlerinde Huxley ve Haddon yalnız değildi, aynı yıllarda Jacques Barzun (1907-2012) da benzer şekilde, ırkçılık yerine *ırksalcılık kavramını* kullanıyordu. Barzun, *Race: A Study in Modern Supersition (Irk: Modern Batıl İnanç Üzerine Bir Çalışma)* (1937) isimli kitabında, ırk düşüncesinin yanlışlığını kanıtlayabilmek için, ırk söyleminin eleştirel bir tarihini önermiş ve *ırksalcılığa* tamamıyla Avrupalı bir olgu olarak yaklaşmıştır. Bu aşamada farklı bir ses olarak Amerikalı antropolog Ruth Benedict (1887-1948) dikkate alınabilir. Benedict, ırk kavramının *gerçekliğini* dile getirmiş, ırkın kalıtsal özelliklere dayalı bir sınıflandırma olduğunu ve bilimsel bir araştırma alanı oluşturduğunu ileri sürmüştür. Ancak bunu dile getirirken ırkı *bir etnik grubun doğa tarafından doğuştan aşağı olmaya mahkûm edildiği, diğerinin kaderinde ise doğuştan üstünlük olduğu şeklindeki dogma* dediği ırkçılıktan özellikle ayırmıştır. Daha da önemlisi *ırkçılığın bilimin reddi olduğunu ve ırkçılığın modern zamanların, yüksek Avrupa uygarlığının bir ürünü olduğunu* belirtmiştir.

Julian S. Huxley (1887-1975)

Jacques Barzun (1907-2012)

İrkçilik kavramının 1930'larda kullanılmaya başlanması'nın ikinci sebebi ise, Nazi Almanyası'ndaki ırkın kullanımına duyulan tepkidir. Bu tepki ırkçılığa ilişkin görüşleri dile getirmeye ve ırkçılık eleştirileri yapılmasına vesile olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ırk kavramının bilimselliğine ve toplumsal kullanımına dair tartışmalar hızlanmıştır. UNESCO, ırk ve ırkçılığın tartışıldığı bilimsel toplantılar düzenlemiştir. Yapılan dört toplantı sonunda *Four Statements On The Race Question* isimli bir bildiri yayınlanmış ve ırk kavramının insanlar için herhangi bir geçerliliği olmadığı, ancak biyolojik açıdan bir değer taşıdığı dile getirilmiştir⁵⁰.

İrkçılıktan Yabancı Düşmanlığına

Temel referansı ırkçılık olan Nazi hareketinin yol açtığı Dünya savaşı süresince Batı Avrupa büyük bir yıkıma uğradı. Avrupa genelinde 60 milyon insan hayatını kaybetti. Avrupa'nın büyük şehirlerinde tarım ve sanayi üretimi savaş öncesine göre beşte bir oranına geriledi. Önemli ekonomik ve sosyal kayıpların yaşandığı savaş sürecinin ardından 1947 yılında Marshall yardımlarının da etkisiyle Batı Avrupa ekonomileri hızlı bir büyüme sürecine girdiler. 1952 yılında ise 13 milyar dolarlık hibe ve kredi sağlanması sonucu Batı Avrupa ekonomileri savaşın maddi yaralarını sarmaya başladılar. Ancak işgücü eksikliği bu yıllarda büyümenin önündeki en büyük engeldi. Savaşta kayıplar sebebiyle yerli emek ihtiyacı karşılamayacak düzeydeydi. Batı Avrupa ülkelerinin işgücü eksikliğini kapatmadaki kısa dönemli planı komşu ülkelerden yabancı işçi istihdam etmek şeklinde gerçekleşti. Avrupa kıtası içerisinde kuzey-güney eksenli göç hareketleri içerisinde İtalya, İspanya, Portekiz ve

Yunanistan işçi ihraç ederken, İngiltere, Fransa, Batı Almanyası, Hollanda, İsviçre ve Belçika en çok göç alan ülkeler oldu. İstihdama dayalı yoğun bir göç hareketi yaşandı. 1950 ve 1973 yılları arasında göç eden insan sayısı 5-10 milyon arasındadır.

⁵⁰ UNESCO, *Four Statements on The Race Question*, UNESCO pres, Paris, 1969, s. 50-51

1960'lı yıllarda ise göç veren ülkeler çemberi genişletildi. Türkiye ve Kuzey Afrika ülkeleri dışında Batı Avrupa ülkelerinin eski sömürgelerinden yüz binlerce insan bu ülkelere göç etti. Hemen hemen bütün göçmenler hükümetlerin karşılıklı anlaşmaları ve himayesi ile davet edilmiş ve misafir işçi kapsamında değerlendirilmişlerdir. Genellikle genç, bekâr ve düşük eğitilmiş bir profile sahip olan göçmen işgücünün mesleki eğitimleri sağlanarak kısa süreli ikamet izni verilmiş ve bir süre sonra, işgücüne ihtiyacın sona ereceği varsayılarak bu işçilere geçici statü tanınmıştır.

Almanya'ya giden ilk işçi Türkler

1960'lı yılların Avrupa'sında misafir işçi sistemi, klasik ekonomi prensibine dayanmakta ve emeğe, tıpkı diğer metalar gibi, alınıp satılabilen bir meta olarak bakılmaktaydı. Yabancı işçilerin daimi ikamet ve vatandaşlık hakları görmezden gelinerek, işverenler göçmen işgücüne, esnek ekonominin öğeleri olarak davranmakta özgülleşmişler ve göçmenler, ulusal politika ya da kamu yararının birer üyesi olarak görülmemişlerdir⁵¹. Emeğinden yararlanan göçmenler Batı Avrupa ülkeleri için sosyo-ekonomik kalkınmanın can simidi oldu. Yabancı işçiler en ağır ve pis işlerde çalıştırıldılar. Bunların ileride toplumun kalıcı parçaları olabilecekleri hiç düşünülmedi. Ancak 1980'lerle birlikte işin rengi değişmeye başladı. Her ne kadar birinci kuşak göçmenler ülkelere dönme düşüncesine sahip idilerse de, ikinci kuşağın böyle bir düşüncesi yoktu. Çünkü onlar anne-babalarının işçi olarak göç ettikleri ülkelerde doğmuş veya çocukluklarını geçirmişler, dolayısıyla toplumun parçası olmuşlardı. Özellikle kültürel açıdan arada kalmış olan ikinci kuşağın sebep olduğu toplumsal bazı sorunlar işçi göçmenler problemini gündeme getirmeye başladı. Buna bağlı olarak göçmenlerin asimilasyonu dillendirilmeye başlandı. Ancak bu arada bir başka süreç daha yaşanmaya başladı; istihdam ihtiyacı azaldı ve ülkelerin kendi insanları arasında işsizlik problemi baş gösterdi. Yaşanmaya başlanan sosyo-ekonomik problemlerin sebebi olarak göçmenleri gören anlayış zaman içerisinde gittikçe güçlendi.

II. Dünya Savaşı sonrasında ırkçılık söylemleri zayıflamıştı. Ancak 1980'lerle birlikte yaşanmaya başlanan süreç ayrımcılığın bitmediğini olanca açıklığıyla ortaya koymaya başladı. Farklı kültür veya dine mensup insanlara ilişkin son derece güçlü olumsuz önyargılara, basmakalıp düşüncelere sahip Batı toplumlarında ırkçılık ile aynı kulvarda yer alan *yabancı* anlayışı devreye girdi. *Yabancı* sözcüğü dışarıdakini, ötekini tarif eden *yaban* sözcüğünden türemiştir. Aileden, aşiretten, kabileden olmayan demektir. Yabancı, bazen yakın ya da uzak başka bir ülkeden, bazen de başka bir kent ya da köyden gelendir. Buradan

⁵¹ Spellman, W.M., *Uncertain Identity- International Migration Since 1945*, Reaktion Books Publications, London, 2008, s. 24

da yabancılara, dışarıdan gelene duyulan korkuyu anlatan ksenofobi sözcüğü doğmuştur⁵².

Yabancı ayrışması olumsuz tutum ve tavırları bünyesinde ayrılmaz bir parça olarak bulundurmaktadır. Dolayısıyla yabancı anlayışı ile yabancı düşmanlığı arasında doğrusal ve güçlü bir ilişki vardır. Yabancı anlayışı çok kolayca ve olanca hızlı bir şekilde yabancı düşmanlığına dönüşebilir. Bu dönüşüm için küçük bir kıvılcım fazlasıyla yeter de artar bile. Avrupa'da olan da bu olmuştur. Yaşanan bazı küçük asayiş problemleri veya görülmeye başlanan işsizlik olgusu yabancı düşmanlığını doğurmakta gecikmemiştir.

Bugün bütün Avrupa ülkeleri çok büyük bir dönüşüm geçirmektedir. Batı Avrupa toplumları tarihsel gerilemelerini yaşamaktadır. Bu durum, ortak hayatlarının üç temel unsuru olan *endüstriyel toplum*, *eşitlikçi devlet* ve *ulusal kimlik* unsurlarını da etkilemektedir. Avrupa'nın her yerinde işsiz insan sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bunun sonucu birçok kişisel sorun yaşandığı gibi, aynı zamanda devletler de ekonomik bunalım içine sürüklenmektedir. Yaşlıların emekli maaşları, sağlık hizmeti, devlet eğitimi ve işsizlik sigortası gibi sosyal güvenlik sorunları sürekli artmakta ve bunun faturası da göçmenlere çıkartılmaktadır. Yabancı düşmanlı biçiminde açığa çıkan gerilim 1990'larda başta Almanya olmak üzere birçok ülkede ciddi boyutlara erişmiştir. Doğu ve Batı Almanya'nın bütünleşmesinden sonra ırkçı saldırıların arttığı Almanya'da, Federal Kriminal Dairesi'nin 1993 resmi kayıtlarına göre; yabancılara yönelik 6719 ırkçı saldırı meydana gelmiştir. 1993 yılının ilk üç ayında saldırılar sonucu 40 öldürme, 442 saldırı ve 114 kundaklama olayı gerçekleştirilmiştir. Aydınlatılmamış cinayet davası 400 civarındadır. Almanya'da özellikle Türklere yönelik olarak artış gösteren yabancı düşmanlığı, Fransa'da Kuzey Afrikalılara, İngiltere'de ise Asyalılara karşı artış göstermektedir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Yahudileri yakan Hitler'in modern

⁵² Cumhuriyet Dergi, sayı: 644, 26 Temmuz 1998, s.6.

izleyicileri Neonaziler aynı yöntemleri günümüzde Türklere uygulamaktadırlar.

Yabancı düşmanlığı, benmerkezci dünya görüşünü benimseyenlerin sahip olduklarını başkaları ile paylaşmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Yabancı düşmanlığı, dini, dili, kültürü ve fiziksel görünümü farklı olan topluluklara yöneltilmektedir. Yabancı düşmanlığında da *biz* ve *onlar* ayrımı vardır. *Onlar*, sürekli aşağılanıp, dışlanarak toplumun hedefi haline getirilmektedirler⁵³. Esas itibarıyla yabancı düşmanlığı, ayrımcılığın yeni bir versiyonudur. Terim olarak yeni olmakla birlikte nitelik olarak oldukça eskidir.

Avrupa ülkeleri içerisinde, yabancı düşmanlığını besleyen temel nedenler olarak kişisel güvensizlik ve gelecek korkusu önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle yaşanan nüfus yapısı ve işgücü piyasalarındaki küçülme bu süreci hızlandırmaktadır. 1997 tarihinde Eurobarometer tarafından gerçekleştirilen ankete katılanların birçoğu, yabancı düşmanlı görünümünde açığa çıkan ırkçı hisler taşıdıklarını belirtmişler ve mevcut yaşam şartlarından memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca anketin sonuçları, bireylerin gelecekte işlerini kaybetme korkusu taşıdıklarını, gelecek için güvensiz olduklarını ve durumun daha da kötüye gideceğinden endişe etmekte olduklarını göstermiştir. Ankete göre Avrupa Birliği vatandaşlarının ırkçı tutum ve davranış sergilemelerinde işlerini kaybetme korkusu, işsiz olmaktan daha önemli bir yer tutmaktadır. Birlik genişleme sürecinin, uluslararası göç ve benzeri faktörlerle, özellikle ekonomik anlamda Avrupa Birliği vatandaşlarının gelecekleri hakkında yarattığı sanal korku Avrupa halklarının siyasi arena da aşırı tutumlar sergilemelerine neden olmaktadır. Gelenen bu nokta, Avrupa Birliği bütünleşme sürecine zarar vermekte ve ulusal yapılanma biçimlerine geri dönme söylemlerinin de artmasında etkili olmaktadır.⁵⁴

⁵³ Mora, Necla, *Alman Kültüründe Düşman İmgesi*, Altıkitap, 2009, s.8

⁵⁴ Elmas, Fatma Yılmaz, "AB'de Sosyo-ekonomik Kriz: Ekonomik Krizin Sosyal Maliyeti", <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1000>, 2 Temmuz

Avrupa Ülkelerinin Azınlık-Göçmen Politikaları

II. Dünya Savaşı sonrasında sahip olunan işgücü açığını kapamanın en kestirme yolu olarak tercih edilen yabancı işçileri istihdam etme politikaları, Batı Avrupa ülkelerinde mevcuda ilaveten yeni azınlık gruplarının oluşmasına yol açmıştır. Bu ise azınlık gruplara ilişkin süregelen politikaların daha güçlü bir şekilde gündeme gelmesine sebep olmuştur. Azınlık grubu, 1930'lardan itibaren ırksal, etnik, biyolojik ya da diğer özellikler temelinde baskıya uğramış veya damgalanmış toplumsal grupları ifade etmek amacıyla kullanılmaya başlanmış bir terimdir⁵⁵. Hukuksal açıdan yaygın kabul gören tanım, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Özel Raportörü Capatorti'nin, 1966 yılında, BM Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin azınlıkların korunmasına ilişkin 27. maddesi dâhilinde hazırladığı rapordaki tanımıdır. Capatorti'nin azınlık grubu tanımı şöyledir: *Başat bir niteliğe sahip olmayıp, devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az durumda bulunan; devletin vatandaşı konumundaki üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan grup azınlık grubudur*⁵⁶. Bu tanımın önemi, o tarihten itibaren yapılan antlaşmalarda ortaya konulan tanımların temelini oluşturmamasından, yani BM'in azınlık konularında bu tanımı referans kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Capotorti'nin tanımında 5 unsur dikkat çekmektedir⁵⁷:

1) *Farklılık*: Azınlık grubu soy, dil, din, gelenekler gibi özellikleriyle ülke nüfusunun çoğunluğundan farklıdır.

2014

⁵⁵ Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 53

⁵⁶ Capotorti, Francesco, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York, 1979, s.568

⁵⁷ Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar Ders Notları*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1997, s.14-15

2) *Sayı*: Azınlık grubu, çoğunluğa göre az olmakla birlikte farklı olan özelliklerini koruyabilecek bir sayıya sahiptir.

3) *Başatlık*: Azınlık grubu, mensubu olduğu toplumda başat konumda değildir.

4) *Vatandaşlık*: Azınlık grubunun üyeleri yaşadıkları ülkenin vatandaşlarıdır.

5) *Azınlık bilinci*: Azınlık grubu, özel niteliklerini ve geleneklerini koruma çabası içerisinde.

Capatorti'nin yaygın kabul gören tanımın önemli bir özelliği veya bazılarına göre kapsayıcılığında açığa çıkan eksiği⁵⁸, *yabancıları, sığınmacıları, uyruksuzları* (haymatlosları) ve *dominant azınlık grupları* gibi diğer bazı grupları azınlık olarak kabul etmemesidir.

Batı Avrupa ülkelerindeki mevcut politikalar açısından azınlık statüsü son derece önemlidir, çünkü farklı etnik, kültürel, ulusal kökene mensup bireyler ve bu bireylerin teşkil ettiği gruplar, azınlık kabul edilip edilmemelerine göre farklı politikalara, yasal statülere, sosyo-ekonomik haklara sahip olabilmektedirler. Azınlık kabul edilenler, azınlık kabul edilmeyenlere göre çok daha önemli avantajlara sahip olmakta ve avantajlı konumlarını yasaların güvencesi altında koruyup, sürdürebilmektedirler. Azınlık statüsüne sahip olmayan gruplar ise peşinen her türlü toplumsal, yasal, ekonomik, politik haklardan ve güvencelerden mahrum olmaktadır. Bu durumdaki gruplar toplumsal kimliklerini, kültürlerini yok edici politikaların muhatabı olmakta, edilgen konumları süreklilik niteliği kazanmaktadır. Örneğin azınlık kabul edilmedikleri için, ilkesel olarak Avrupa'daki Türkler bu olumsuz konuma sahip durumdadırlar. Azınlık statüsü kazanamamış grupların durumlarını anlamak için, söz konusu gruplarla ilgili muhtemel tutumların neler olabileceğini dikkate almak, değerlendirmenin önemli bir başlangıç noktasını teşkil edebilir.

⁵⁸ Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar Ders Notları*, s.15

Modern dünyada herhangi bir ulus devletin egemen grubun ve kültürün dışındaki grup ve kültürlere yönelik tutumları şu şekillerde gerçekleşebilmektedir:

1) *Entegrasyon/Bütünleşme*: *Toplumsal konsensüsün eşanlam-lısı olan*⁵⁹ entegrasyon, bir toplumun kültürel bütünlüğünü kaybetmeden bir diğer toplum veya toplumlarla iletişim sağlama ve ilişki kurma biçimini ifade etmektedir. Entegrasyonun esasını, daha büyük toplumsal bir yapıyla bütünleşmek için gayret göstermek ve bu toplumun bir parçası olmak isteği oluşturmaktadır.

2) *Çok kültürlülük*: Çok kültürlülük, toplumsal gerçekliği tanımlayan bir olgu olmasının aksine, kültürel çoğulculuk ilkesi ile beraber işleyen ve özgürlük, hoşgörü, bireysel farklılıklara saygı ilkeleri üzerinde modellenmiş bir düşünce hali olarak anlam kazanmaktadır. Çok kültürlülük ile bireylere ve toplumsal gruplara eşit muamele, kültürel olarak farklı kalma hakkını destekleme ve fırsat eşitliği dillendirilmektedir.

3) *Asimilasyon*: Kelime karşılığı *benzer hâle getirme, kendine benzetme, benzeşme, kendine uydurma, özümleme* olan asimilasyon politikaları azınlıkların, çoğunluk kültürü içinde eritilmesi ve yok edilmesini ifade etmektedir. Asimilasyon çok farklı biçimlerde oluşup gelişebilmektedir. Fakat egemen kültürün zorlamasıyla ya da azınlık grubunun gönüllü isteğiyle gerçekleşen biçimleri, en yaygın tarzlarını oluşturmaktadır. Ancak şurası önemlidir ki, her iki durumda da sonuç aynı olmakta, azınlık grubunun kültürü egemen kültürün içinde eriyip, yok olmaktadır.

4) *Ayrımcılık (Segregasyon)*: Egemen kültür ve diğer azınlık kültürleri arasında sert bir hiyerarşik ayrım vardır; hak ve sorumluluklar bu ayrım temelinde belirmektedir.

5) *Etnik Temizlik*: Literatüre yakın zamanlarda girmiş olan *etnik temizlik*, Stokholm belgelerine göre, herhangi bir etnik/dinî grubun bir topluluktaki ya da bölgedeki etnik/dinî kompozisyonu

⁵⁹ Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 201

değiştirmek amacıyla sistematik olarak yok edilmesi ya da zorla göç ettirilmesini ifade etmektedir⁶⁰. Bir başka ifadeyle, belirli bir toprak parçasının belirli bir insan grubundan temizlenmesi anlamına gelmektedir⁶¹.

6) *Jenosit*: Yunanca kabile ya da ırk manasına gelen *genes* ile latince öldürme manasına gelen *cide* kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *jenosit*, ilk kez hukukçu Lemkin tarafından kullanılmıştır. Genel kabul gören tanımı Lemkin yapmıştır. Lemkin'e göre, *jenosit* bir ulusun ya da etnik grubun ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir⁶². *Jenosit* suçunun tanımında belirleyici öge ulusal, dinî ya da soy özellikleri üzerine oluşan bir grubun yok edilmesidir.

Avrupa Birliği ülkeleri, kendi bünyelerindeki farklı grupların varlığı söz konusu olduğunda *entegrasyon* veya *çok kültürlülüğe* vurguda bulunmaktadır. Ancak bu vurgu, son zamanlarda genellikle *çok kültürlülüğe* yapılmaktadır. Küreselleşme ideolojisinin de olumsuzladığı *etnik temizlik* veya *jenositi* ön gören herhangi bir yaklaşım söz konusu olmazken, *asimilasyon* ise duruma göre bazen anlam değişikliğine uğratarak söz konusu gruplara yönelik tutumlar arasında yer bulabilmektedir. Bu konuda yeni bir örnek olması nedeniyle Almanya'nın İçişleri Bakanlarından Otto Schily'nin, *Süddeutsche Zeitung* gazetesine verdiği 27 Haziran 2002 tarihli röportajda entegrasyondan bahsederken *en iyi entegrasyon asimilasyondur* demesi önemli ve anlamlıdır. Schily, *Türklerin asimilasyonunun Alman gelenek ve göreneklerini benimsemeleri ile gerçekleşeceğini* ifade etmiştir.

Avrupa Birliği ülkelerinin önemsedikleri ve söylemlerinde ön plana çıkardıkları *çok kültürlülük* politikaları, kuramsal olarak, çok kültürlü toplum içinde çok farklı kültür ve kökenlere sahip birden fazla toplumun beraberce bir arada yaşamasını

⁶⁰ Derek, Davis H., "Confronting Ethnic Cleansing in the Twenty-First Century", *Journal of Church and State*, V. 4 (72), 2000, s. 693.

⁶¹ Bell-Fialkoff, Andrew, *Ethnic Cleansing*, MacMillan, London, 1996, s.2

⁶² Grimshaw, Allen D., "Genocide and Democide", *Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict*, V. 2, Academic Press, London, 1999, s.54

ifade etmektedir. Batı Avrupa ülkelerinin bugünkü demografik yapıları *çok kültürlülüğün* ön plana çıkarılmasındaki nedeni açıklar gözükmemektedir. Zira hemen her birinin toplam nüfusunun önemli bir kısmını azınlık statüsüne dahi sahip olmayan göçmenler oluşturmaktadır. En fazla göçmen barındıran ülkeler arasında Lüksemburg (%26), İsviçre (%25), Belçika (%9), İngiltere (%9), Fransa (%9), B.Almanya (%8) gelmekte ve sırasıyla bunları Hollanda (%6), İsveç (%6), Avusturya (%4), Danimarka (%3), Norveç (%3) ve İrlanda (%3) izlemektedir. Bu durum çok kültürlülük politikaları için nesnel bir zemin oluşturmaktadır. Ancak elbette ki önemli olan uygulamadır. Uygulama dikkate alındığında önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Şöyle ki; çok kültürlü toplum modelinde göçmenlerin sosyokültürel varlıklarına saygı ve hoşgörü esas olmak zorundadır. Ancak Batılı ülkelerin, aşağıda verilen örneklerle daha iyi anlaşılacağı üzere, bugünkü kültürel gerçeklikleri çok kültürlü toplum paradigmasının ifade ettiği anlamdan çok uzaktadır. Çok kültürlü toplum modeli kültürler arasında eşit temelde karşılaşma olduğunu ifade etmesine rağmen, Batıda gerçekleşen kültür karşılaşması eşitsiz temelde olmak üzere birbirlerine karşı konumlanmış egemen ve egemen olmayan kültürler arasında cereyan etmektedir. Bu sebeple çok kültürlü toplum kavramı yaşanan toplumsal kültürel ve siyasal gerçekliği gizleme işlevini yerine getirmekten başka bir işlev görmemektedir. Batıda gizlenen ise *egemen kültür* ve *egemenlik altında olan kültürlerin* varlığıdır. Batı toplumlarının bütün kurumlarında (okul, kitle iletişim araçları, sinema vb.) hâkim olan kültür sadece Batı kültürüdür. Bu nedenle Batı toplumlarına *çok kültürlü toplum* demek yanlış olur. Zira Batılı toplumların çok kültürlü toplumlar haline gelmesini engelleyen politik, kültürel, toplumsal bir yığın engeller bulunmaktadır. Avrupalılarda kendisini güçlü şekilde açığa vuran etnosentrizm ve bundan beslenip Avrupa Birliği ülkelerinde tekrar yükselişe geçmiş olan ırkçılık ise çok kültürlülüğün uygulamaya aktarılmasında bilinen en kuvvetli engeli teşkil etmektedir.

Batılı ülkeleri çok kültürlü olmaktan alıkoyan önemli bir faktör olarak Batılının etnosentrist karakteri dikkate alınabilir. Açıklandığı üzere etnosentrist özellik, bir toplumun kendi kültürünü merkeze koyma ve kendi dışındaki dünyayı bu kültürün değerleri açısından yargılamasını ifade etmektedir. Batının merkeze alındığı bir dünyada ve yüzyılda bizzat Batılı halkların, liderlerin ve düşünürlerin bu saplantıdan kurtulmasını beklemek zordur. Nitekim zaman zaman Batılı üst düzey yöneticilerin verdikleri demeçler bu gerçeği apaçık desteklemektedir. Bir örnek olarak ifade etmek gerekirse, Belçika'nın İçişleri Bakanlarından Josef Michel 1987 Eylül ayında bir dergiye aşağıdaki sözleri söylemiş ve bu sözler Belçika TV'sinden de ilan edilmiştir: *Bu gün Belçika'da ve Avrupa'da yaşayan göçmenler birer barbardır. Bunlar Belçika'ya gelmiş yabancılar olup, dilleri ve kültürleri bizim dilimize ve kültürümüze benzemez. Bu barbarlar Türkler, Araplar ve Yugoslavlardır* ⁶³.

Etnosentrist yaklaşım, Batının bilimsel ve entelektüel yaşamında, kitle iletişim araçlarında, eğitim sisteminde ve politikasında hemen her alanda kendini açıkça ortaya koymaktadır. Böylelikle Batılı toplumlarda yerleşik ve yabancı kültürlerin diyalog, hoşgörü ve barışçıl bir temelde karşılaşmaları imkânsızlaşmaktadır. Oysa bu değerler çok kültürlü bir toplumun ihtiyaç duyduğu asgari değerlerdir. Eğer Batı diğer kültürlerle daha barışçıl diyaloglar kurmak istiyorsa *üstünlük kompleksinden* kendini kurtarmak zorundadır; ancak görünen o ki Modern Batı zihniyeti bundan çok uzaklardadır. Son zamanlarda güçlenen ırkçı düşünceler ve hareketler ise bu tespitin en önemli dayanağını teşkil etmektedir.

Etnosentrist zihniyetin bir uzantısı olarak, Batı toplumlarında aşırı sağ ve ırkçı düşünceler ve bu düşüncelerin üzerinde açığa çıkan hareketler özellikle 1990'lı yıllarda yükselişe geçmiştir. Yaşanan bazı ekonomik sorunların da etkisiyle 1940'lı

⁶³ Ömer, Faruk Ünal, "Göçmenler Sorunu Çok Kültürlü Toplum Tezi ve Avrupa", *Journal of Qafqaz University*, Volume II, Number I, Bakü, 1999. s.75

yıllardan itibaren bastırılan aşırı sağ ve ırkçı düşünceler kolaylıkla yeni bir uyanış ve canlanmaya sahip olmuş ve kitlesel hareketlere dönüşmüştür. Yine 1990'lı yıllarda Danimarka, İsviçre, Belçika, Norveç gibi birçok ülkede aşırı sağ partiler önemli başarılar elde etmişlerdir. Bu partilerin tamamının ortak noktası göç karşıtı olmaları, azınlık grupları olumsuz değerlendirip bu doğrultuda politikalar geliştirmeleri ve yabancı düşmanlığı propagandası yapmalarıdır. Avrupa'da yükselişe geçen aşırı sağcı, ırkçı hareketlere paralel olmak üzere Danimarka, Avusturya ve Almanya'da sertleştirilmiş yeni göç yasaları kabul edilmiştir. Avusturya hükümetinin kabul ettiği yasa taslağı, yabancılara bir *entegrasyon kontratı* imzalatarak, dört yıl içinde Almanca öğrenimini zorunlu hâle getirmektedir⁶⁴. Danimarka hükümetinin kabul ettiği göç yasası ise, ülkedeki aşırı sağa kayışın önemli bir göstergesi olmuştur. Yasada, Danimarka vatandaşlığına geçiş ve oturma izni alınması zorlaştırılmış ve aile birleşimine sınırlandırıcı yeni uygulamalar getirilmiştir. Parlamentonun onayını almış ve 1 Temmuz 2002'den itibaren yürürlüğe girmiş olan yeni göç yasası için dönemin Başbakanı Anders Fogh Rasmussen, diğer Avrupa ülkelerine de örnek olması gerektiğini söylemiştir. Yine dönemin Göç ve Entegrasyondan Sorumlu Bakanı Bertel Haarder, hükümetin amacının ülkedeki yabancı sayısını yarıya indirmek olduğunu söylemiş ve bu derken aşırı sağ parti lideri Pia Kjaersgaard'dan da ileri gitmiştir⁶⁵. Almanya'da uzun süre tartışılan ve ana muhalefet konusu hâline getirilen *Göçü Düzenleme Yasası*, Haziran 2002 tarihinde Devlet Başkanı Johannes Rau tarafından onaylanmıştır. İşin ilginç tarafı, ana muhalefet partilerinin, yasaya karşı çıkmalarındaki temel neden, göç yasasının yeterince sınırlayıcı bulmamaları ve özellikle yüksek işsizlik döneminde böyle bir yasayı hatalı olarak değerlendirmeleridir. Hâlbuki yasa son derece sınırlayıcı hükümlere sahiptir.

Esasen, *çok kültürlülük*, *entegrasyon* söylemlerine rağmen Avrupa ülkelerinde azınlık gruplarına ve göçmenlere karşı

⁶⁴ Le Monde, 5 Haziran 2002.

⁶⁵ Le Monde, 5 Haziran 2002.

uygulanan politikaların hakim rengini *ayrımcılık* (segregasyon) oluşturmaktadır. Azınlık gruplarına ve göçmenlere yönelik ayrımcılık her fırsatta kolaylıkla kendini açığa vurmaktadır. Bu konuda sadece bir örnek olarak siyasal haklar konusu dikkate alınabilir. Siyasal haklar konusu, ayrımcılığın kendisini güçlü şekilde açığa vurduğu alanlardan birisini temsil etmektedir. Batı Avrupa ülkeleri yaklaşık yarım yüzyıldır kendi sınırları içinde yaşayan ve tıpkı yerleşik toplumun üyeleri gibi üzerlerine düşen bütün yükümlülükleri yerine getiren (seçme ve seçilme yanında bulunan en az) 10 milyon göçmeni bugün dahi siyasal haklardan mahrum bırakmaya devam etmektedir. Zaten sayısal azlıkları nedeniyle Batı toplumlarında fazla etkinlik gösteremeyecek olan göçmen kitlenin yasal olarak siyasal katılım haklarının olmaması onların geri bırakılmışlığının ana nedenlerinden biri olmaktadır. Bugün ülke çapında seçimlere aktif ya da pasif katılım hakkını göçmenlere verebilmiş tek bir Avrupa ülkesi yoktur. Ancak, İsveç, Finlandiya, Danimarka, İsviçre, Hollanda ve Norveç gibi ülkeler göçmenlere yerel ve bölgesel düzeyde seçme ve seçilme hakkı tanımışlardır.

Uygulamalarda açıkça görüldüğü üzere, *çok kültürlülük* söylemlerine rağmen, esasen *ayrımcılık-asimilasyon* ikileminde yer alan Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye'yi daha çok ilgilendiren tipik örneğini Almanya oluşturmaktadır. Almanya, Dünya Savaşı sonrasında, *Almanların yapmayacağı işlerde kullanmak*⁶⁶ üzere göçmen alımına karar vermiş ve 1961 yılından sonra yoğun bir göçmen alımı gerçekleştirmiştir. Bugün yabancılar arasında en yüksek nüfusa sahip olanlar Türklerdir. Almanya'daki 7 milyon 365 bin yabancıнын 28,6'lık kısmını Türklere oluşturmaktadır. Türklere Almanya'daki varlığı başlangıçta geçici görülmüştür. Türklere hep geçici gözüyle bakılmış, hatta *misafir işçi* anlamına gelen *gastarbeiter* denilmiştir. Türklere *misafir* yani *gidici* olarak görüldüğü ilk dönemlerde, yabancılar hukuku uzmanı olan Alman araştırmacılar, Türklere topluma

⁶⁶ Rinaldi, Alfred, "No Turks, please, We're German", *New Statesman*, V. 128 (4417), 1999, s. 25.

ntegre edilmeleri için hiçbir stratejinin belirlenmediğini açıklamaktadırlar. Daha da önemlisi, *istenmeyen gelişmelere yol açnamaları için köklerinden koparılmamaya, yani topluma karıarak Almanlarla kaynaşmaları önlenmeye çalışılmıştır* ⁶⁷. Fakat Almanya'ya zamanın işçileri olarak gelen Türkler, bugün artık çocukları ve torunlarıyla birlikte, kaçınılmaz olarak Alman toplumunun bir parçası hâline gelmişlerdir. Bu ise her iki taraf için le birçok soruna neden olmuştur ve olmaktadır. Çünkü ne Almanlar göçmenlere, ne de göçmenler kendilerini dışlayan Almanlara alışabilmişlerdir.

Yakılarak öldürölmelerine sebep olan suçları, yabancı olmalarıydı (Almanya)

Almanya'nın eski Sosyal Demokrat Başbakanı Helmut Schmidt, yazdığı kitapta, Almanya'nın Üçüncü Reich deneyimi nedeniyle dealist düşünöüp aşırı sayıda yabancıyı kabul etmiş olduğunu, bu yabancıların bugün entegre olamadıklarını ve entegre olmalarına yardımcı olunmadığını dile getirmiştir. Ayrıca Helmut Schmidt, Almanların, bugün sayıları yedi milyonu bulan yabancıları, ırkçı oldukları için, asimile etmeyi de başaramadıklarını öylemiş ve eklemiştir: *Almanlar, kalplerinde fazlasıyla yabancı*

⁶⁷ Hamuroğlu, Alp, *Alman İslamı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s. 17.

düşmanındırlar ⁶⁸. Bu düşmanlık ise şiddet eylemleriyle kendini açığa vurmaktan geri kalmamıştır. Sollingen kentinde 1992 yılında Türklerin yaşadığı evin kundaklanması ve bu olayda 3 Türk'ün hayatını kaybetmesi yakın tarihteki Türklere yönelik ırkçı şiddetin en bilinenidir. Türklerin Almanya tarafından bir tehdit olarak algılandığı, ünlü Alman televizyon kanalı ZDF tarafından hazırlanan bir programda da açıkça ortaya konmuştur ⁶⁹. Bu programda Almanlar için Türklerin sosyolojik gerçeği olan İslam'ın anlaşılamayacak bir şey olduğu, Türkiye'nin Almanlar için *garip* bir ülke olduğu ve Almanların Türkleri *tuhaf* ve *tehditkâr* insanlar olarak tanımladıkları, yapılan araştırmanın sonuçları olarak sunulmuştur.

Bugün Almanya'da göçmen alımıyla ilgili olarak fayda-zarar tartışmaları gündemde güçlü bir şekilde yer almaktadır. Bu tartışmalar bağlamında yabancıların kategorilere tabi tutuldukları dikkat çekmektedir. Yabancılar, *daha çok yabancı* ve *daha az yabancı* olmalarına göre *daha az mâliyetli* ve *daha çok mâliyetli* olarak isimlendirilmektedirler. Faist'e göre bu konuda beş temel kategori bulunmaktadır. Bunlar;

- 1) Aynı etnik kökene bir diğer deyişle kan bağına sahip olanlar,
- 2) Yakın çevre ülkelerin vatandaşları,
- 3) Ulusal, etnik, dinî ya da sınıf kategorilerine göre ulus ötesi toplumun üyeleri (örneğin farklı ülkelerde yaşayan ancak Alman soyundan olanlar,
- 4) Bazı uluslararası toplulukların üyeleri (örneğin Avrupa Birliği ülkeleri),
- 5) Tüm insanlıktır ⁷⁰.

Bu sıralamada birden beşe doğru gittikçe tanınan haklar ve kabullenmişlik oranı azalmakta ve bu ayrımda Türkler en kötü

⁶⁸ Hooper, John, "Germans Racist, Says Schmidt" *Guardian*, 29 Mart 2002

⁶⁹ Thomas, Barbara, "The Failure of the Multicultural Society – a Self-fulfilling Prophecy?" , <http://www.ejc.nl/hp/rem/thomass2.html>

⁷⁰ Faist, Thomas, "Immigration, Citizenship and Nationalism: Internal Internationalization in Germany and Europe", (Ed: Maurice Roche; Rik Van Berke), *European Citizenship and Social Exclusion*, Aldershot, Ashgate, 1997, s.219

pozisyonda bulunmaktadır. Zaten çifte vatandaşlık kanunun çıkarılması esnasında ortaya çıkan tepkiler, çifte vatandaşlıktan faydalanacak olan kesimin *en yabancı* kesim olmasından kaynaklanmıştır. Economist'in yorumuna göre bu konudaki muhalefet çifte vatandaşlığa değil, doğrudan doğruya Müslüman olan Türklere karşı idi⁷¹.

Almanya'nın genelde göçmenler ve azınlık gruplarıyla, özelde ise Türklerle ilgili politikalarının bugünkü durumunu tespit edebilmek için Almanya'nın ilk göç yasasının mimarı Otton Schily'nin, 27 Haziran 2002'de Süddeutsche Zeitung gazetesine verdiği röportaj son derece önemlidir. Röportajda, ülkedeki yabancılara yönelik *entegrasyon* politikalarının üzerinde ayrıntılı şekilde durulmuş ve entegrasyonun mahiyeti ortaya konulmuştur. Schily'e göre, her ne kadar kişisel görüşü gibi bildiriyorsa bile, Alman hükümetinin entegrasyondan anladığı şey tamamıyla asimilasyondur. *İki dilli bir şehir tabelası istemiyorum* diyen Schily, Almanya'da güçlü bir Türk kültürü istemediğini açıkça ortaya koymuş ve *Birinci dili Türkçe olan homojen bir azınlık istemiyorum. Anadil ya Almanca ya Almanca olmalıdır* demiştir. Dil konusunu önemseyen Schily *birden fazla dilin bir arada kullanılması, bir süre sonra büyük gerginlik ve çatışmalara yol açabilecektir* tespitinde bulunmaktadır. Schily, ayrıca, Alman Devletinin kabul etmiş olduğu Sorblar, Frizyalılar ve Danimarkalılar gibi dilsel azınlıklar dışında başka bir azınlık grubu kabul etmeyeceğini de söylemiştir. *Azınlıkların korunması ile ilgili maddelerin anayasaya konulması reddedilmişti* diyen gazeteciye Schily şöyle cevap vermiştir: *Evet ve böyle kalacaktır*. Ama ne ilginçtir ki, ülkesinde birden fazla dili tehlikeli bularak kabul etmeyen Schily'nin temsil ettiği Almanya, Türkiye'ye Türkçeden başka dillerin de eğitim, yayın ve basın dili olarak kullanılması ve yaygınlaştırılması için etki etme çabası içerisinde.

Yaygın olarak Türklerin Almanlara entegrasyonundan bahseden Alman devlet adamları, yine ilginç ki, söz konusu bütünleşmeyi, Türkleri alt kültürlerle ve gruplara bölerek yapma

⁷¹ Economist, "Turkish Germans", 9 Ocak 1999, s. 4.

egilimi içerisindedirler. Almanya'daki Türk azınlık ile ilgili literatür incelendiğinde, Almanya'daki Türkleri kendi içinde farklı gruplara ayıran ve bunlar arasında yapay sınırlar çizen bir çok yayınla karşılaşilmektedir. Daha da önemlisi, Alman Devletinin bizzat bu tür çalışmaları teşvik ettiği bilinmektedir. Almanya'daki Türklerin üst kimliği *Alman Türkleri* (Deutsche Turken) olarak belirlenmekte ve bunun *Sünnî*, *Alevî* ve *Kürt* alt kimlik kategorilerinden oluştuğu savunulmaktadır. Almanya'nın Türkleri bölmeye yönelik girişimleri sadece Sünnî, Alevî ya da Kürt meseleleriyle sınırlı da değildir. Türk kültürünün en önemli referansı ve Türklerin sosyolojik bir gerçeği olan İslâm da bölücü faaliyetlerin bir parçası hâline getirilmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından finanse edilen Orient Institute Başkanı Udo Steinbach, 21 Şubat 1998'de Bavyera Eyalet Meclisi'nde yaptığı konuşmasında *İslâm'ın Almanlaştırılması gerektiğini* açıklamıştır. Steinbach konuşmasında, *genç Müslümanların Alman vatandaşlığına geçmeleri kolaylaştırılmalı; minare yapımı ve ezana izin verilerek İslâm ehlileştirilmeli, Almanya'da İslâm din hocası yetiştirilmeli, Türk Müslümanların Türkiye ile bağları koparılmalı*⁷² sözlerine de yer vermiştir. Steinbach'ın önerisiyle, Türkiye Cumhuriyeti ve Diyanet İşleri Başkanlığı devre dışı bırakılarak öğretim dilinin Almanca olması tasarlanmış, Böylelikle hedeflenen asimilasyonun daha kolay gerçekleşmesi planlanmıştır. İslâm dininin bu dine mensup olmayanlar tarafından ve Almanca olarak öğretilmesi projesine Schily bugün olduğu gibi o dönemde de destek vermiş ve şöyle konuşmuştur: *İslâm dine resmî bir statü verilmesi gerekir. Okullarda İslâm dininin Almanca olarak okutulması Müslüman çocukların uyumunu teşvik edecektir*⁷³. Alman basını bu projeye destek vermiş, hatta *Franfurter Allgemeine Zeitung* Alman Devletinin kontrolünde *İslâm derslerinin verilmesi, bu alanın Türk tekelinden çıkarılması için çok önemli bir adımdır*⁷⁴ şeklinde bir yorum yapmıştır.

⁷² Hamuroğlu, Alp, *Alman İslamı*, s. 20.

⁷³ Hamuroğlu, Alp, *Alman İslamı*, s. 22.

⁷⁴ Hamuroğlu, Alp, *Alman İslamı*, s. 24

Modern Haçlılık: İslamofobi

İslamofobi kelimesi *İslam* ve *korku* anlamına gelen Yunanca *phobos* kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. *İslam korkusu* anlamına gelmekte; Müslümanlardan korkma, çekinme duygusunu ifade etmektedir. Bu korku Müslümanların çalışma hayatında veya kamu hizmetlerinden yararlanmaları sırasında ayrımcılıkla karşılaşmalarına veya bazı durumlarda da şiddetin mağduru olmalarına yol açmaktadır. İslamofobi kelimesi mevcut anlamıyla ilk olarak 1992 oryantalist Etinne Dinet tarafından kullanılmıştır. Akademik literatürde ise kavramı ilk kez Hollanda'da Müslüman antropolog W.A.R. Şadid ile İslamolog P.S. Van Koningsveld'in birlikte yazdıkları *İslam Tehlikesi Efsanesi: Entegrasyonun Önündeki Engeller* (1992) adlı kitapta kullanılmıştır. Terimin mevcut tanımıyla kabul görerek, tartışmaya açılıp kullanımının yaygınlaşması ise, Runnymede Trust adlı kuruluş tarafından desteklenen ve çeşitli dinlere mensup üyelerden oluşturulan komisyonun 1997 yılında yayınladığı *Islamophobia: A Challenge For Us All* başlıklı raporla olmuştur. Bu raporda İslamofobi *Müslümanlara karşı duyulan temelsiz korku ve hoşnutsuzluğu ihtiva eden bir bakış açısı veya dünya görüşü* olarak tarif edilmiş ve bu bakış açısını pratikte Müslümanlara karşı toplumsal dışlama ve ayrımcılık gibi sonuçlar doğurduğu ifade edilmiştir. Raporda mevcut İslamofobik tavırlar ve düşünceler şu şekilde tanımlanmıştır⁷⁵:

- İslam tek bir blok halinde, durağan ve değişime kapalı olarak görülmektedir.
- İslam farklı ve öteki olarak görülmektedir. İslam başka kültürlerle ortak değerlere sahip olmayan ve etkilenmeyen olarak görülmektedir.
- İslam Batıya karşı ikinci sınıf olarak görülmektedir. Buna göre İslam barbar, akıldışı, ilkel ve cinsiyet ayrımcılığı yapan bir özelliktedir.

⁷⁵ The Runnymede Trust, *Islamophobia: A Challenge For Us All*, <http://www.runnymedetrust.org/uploads/publications/pdfs/islamophobia.pdf>, s. 2

- İslam, şiddet yanlısı, tehditkâr, terör destekçisi ve “medeniyetler çatışmasına” girişmiş olarak görülmektedir.
- İslam siyasi bir ideoloji olarak görülmekte ve onun siyasi ve askeri üstünlük için kullanıldığı düşünülmektedir.
- İslam’ın Batıya ilişkin yaptığı eleştiriler hiç dikkate alınmaksızın reddedilmektedir.
- İslam düşmanlığı, Müslümanlara karşı sergilenen ayrımcı uygulamaları ve onların toplumdan dışlanmasını haklı çıkarmak için kullanılmaktadır.
- İslam düşmanlığı doğal ve normal olarak görülmektedir.

Komisyon, İslamofobiyi dört boyutlu bir fenomen olarak tasvir etmiştir: *Önyargı, ayrımcılık, dışlama, şiddet*. İslamofobinin en derin boyutunu medya ve günlük konuşmalarda yer alan önyargılar oluşturmaktadır. Kavramsal çerçeveye göre önyargılar kendi başına ve soyut şeyler olmayıp ayrımcılık ve dışlanma gibi davranış boyutlarıyla ortaya çıkar. Dolayısıyla dışlama ve ayrımcılık iş hayatı, sağlık ve eğitim gibi sektörlerde sıklıkla açığa çıkmaktadır. Dışlama siyaset ve yönetim pozisyonlarında da söz konusu olmaktadır. Şiddet boyutu ise özellikle 11 Eylül’den sonra oluşmuş ve giderek hız kazanmıştır. Ancak 11 Eylül bu sürecin milatlarından küçüğü ve sonuncularından sadece birisidir. Onun öncesinde Sovyet bloğunun çökmesi vardır. Sovyet bloğunun çökmesiyle tüm Dünyada İslâm/Müslüman düşmanlığı sistemli bir şekilde tırmandırılmıştır. Çünkü komünizm tehlikesine karşı dayanışma temelinde oluşan NATO, *komünizm tehlikesinin* son bulmasıyla dağılma sürecine girmiş ve NATO’yu ayakta tutacak yeni bir düşmana ihtiyaç hissedilmiştir. Bu sebeple de Sovyetlerin yıkılışıyla son bulan *kızıl tehlike*’nin yerine hemen *yeşil tehlike* konmuştur. Bu o günün konjonktürünün gerektirdiği bir tercih gibi görünüyorsa bile, esasen kadim düşmanın isminin tekrar vitrine çıkarılmasından başka bir şey değildir. Zira Hristiyan/seküler Batı dünyası İslâm’ı her zaman düşman olarak görmüş, sadece bazı zamanlarda bu düşmanına yönelik gerçek duygularını kısmen

örtme ihtiyacı hissetmiştir. İslâm ve Müslümanlar, Hristiyan/seküler Batının 1400 yıldır değişmeyen *öteki*'sidir.

NATO, 1991 yılında konseptini yeşil tehlikeye göre değiştirirken, aynı zamanda 11 Eylül'ü de projelendiren bir süreci başlatmış oluyordu. Konsept değişikliğini takip eden süreçte Yeşil tehlike'nin ne kadar *korkunç* bir tehlike olduğu sürekli işlendi. Bundan dolayıdır ki NATO'nun 1992'deki Londra toplantısında İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher *Bundan böyle Batı'nın kendisiyle mücadele edeceği tehdit İslâm fundamentalizmidir* tespitinde bulunurken, 1993 Berlin'de yapılan toplantıda ise *İranlaşma korkusu* dile getirilmiştir. 1994 tarihindeki NATO Savunma Bakanları Toplantısı'nda ise Fransız Bakan François Leotard, NATO'nun kendisini *İslâmcı fundamentalizmden gelen tehdidi caydırmaya göre yönlendirmesi gerektiği*'ni dile getirmiştir. 1995 yılına gelindiğinde ise NATO Genel Sekreteri Willy Claes, Independent gazetesine verdiği demeçte *Köktendincilik Komünizmden daha tehlikeli, lütfen bu tehlikeyi küçümsemeyin* çağrısında bulunmuş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: *Akdeniz ülkeleri ile diyalog başlıyor. Onlara köktendinciliğin tehditlerini engellemede yardımcı olabiliriz.*

Bunlar elbette ki sürecin niteliğini anlamaya katkı sağlayacak seçilmiş bazı örneklerdir. Gerçi tespit ve tekliflerin sahiplerinin süreci şekillendiren kişiler oldukları dikkate alınırsa, bu örneklerin bir iddiayı ispatlamak için seçilmiş ayrıntıda kalan örnekler olmadığı da kendiliğinden anlaşılır. Üstelik sürecin gelip dayandığı yer de sürecin hâkim özelliğinin söz konusu tespit ve tekliflerdeki göre şekillendiğini göstermektedir. Bu açıdan sürecin Batılıların düşüncesindeki gelip dayandığı noktanın niteliğini göstermesi açısından öncelikle Danimarka Kraliçesi II. Margrethe'nin 15 Nisan 2005 tarihli sözleri dikkate alınabilir. Kraliçenin, sürecin bu günkü aşamasını dile getiren sözleri şöyledir: *Günümüzde, özellikle de son yıllarda hem yerel hem de küresel düzeyde İslâm'ın meydan okuyuşuyla karşı karşıyayız. Bu, üzerinde çok ciddi durmamız gereken bir tehdit. Uzun süre bu meydan okuyuşa kayıtsız kaldık. Nedeni ise hoşgörölü ve*

tembel olmamız. Artık İslâm'a karşı muhalefetimizi göstermenin zamanı geldi. Bunu yapmak zorundayız. Çünkü zamanında teşhis koyamamaktan ötürü zor duruma düşebileceğimiz bu tehdit riskinden kurtulmalıyız. Yine aynı günlerde, İtalyan hükümetinin Reform Bakanı Roberto Calderoli tüm Avrupa'ya seslenerek Müslümanlara karşı güç kullanılması talebinde bulundu. Haçlı Seferleri yeniden başlatılmalı diyen Calderoli, XVI. yüzyılda olduğu gibi Batı bugün de Papa önderliğinde İslâm dünyasına karşı savaş ilan etmeli. Müslümanlara karşı önlem almanın zamanı geldi. Müslümanları sadece güç kullanarak engelleyebiliriz dedi. Ayrıca, Calderoli bu görüşünün gereğine uygun olarak bireysel bir girişimde bulundu ve üzerinde peygamber efendimize hakaret eden karikatürlerin basılı olduğu tişört ile televizyona çıktı. Karikatür saldırısına ev sahipliği yapan Danimarka hükümetinin ortağı sağcı partinin sözcüsü ise Danimarka'da yaşayan Müslümanlar bir kanser uru gibi, yapılacak şey hepsini Sibirya'ya sürmek⁷⁶ görüşünü dile getirdi.

İtalyan hükümetinin Reform Bakanı Roberto Calderoli

11 Eylül Hıristiyan/seküler Batı ile Müslüman dünyanın ilişkilerindeki milatlardan sadece birisiyken, NATO'nun 1991 tarihli konsepti ise bir öncekini oluşturuyor. Ne var ki milatlar sadece bu ikisiyle de sınırlı değil. Zira Batının İslâm ve Müslüman düşmanlığı kadim bir düşmanlık ve bu düşmanlığın birçok

⁷⁶ Aşık, Melih, "Danimarka Sarayı", *Milliyet Gazetesi*, 16 Şubat 2006; Tuncer, Necati, "Karikatür ne uru?", *Milli Gazete*, 9 Şubat 2006

miladı var; tarihin derinliklerinde yürütülen yolculuk boyunca sıklıkla daha başka milatlarla karşılaşmak her zaman mümkün. Bunların hemen hepsi de Hristiyan/seküler Batının İslâm'a ve Müslümanlara saldırılarındaki bazı strateji ve taktik değişikliklerini ifade etmektedir. İlişkilerdeki ilk milat ise risalet çağında yer almaktadır. Bu ilk milat aynı zamanda Hristiyan Avrupa'nın İslâm'a ve Müslümanlara yönelik düşmanlığının ne kadar kadim bir düşmanlık olduğunun da belgesi niteliğindedir. Üstelik İslâm, Hristiyanlığa Ehl-i Kitap statüsü vererek bir anlamda onu hukukî koruma altına almış olmasına rağmen bu gerçekleşmiştir. Bu ise Avrupa'nın İslâm düşmanlığının tek taraflı ve meşrulaştırıcı sebeplere sahip olamayan bir düşmanlık olduğunu göstermesi açısından da son derece önemli bir durumdur. Hristiyanların Müslümanlara yönelik fiili savaşlarının 1300 yıllık tarihi ne yazık ki tarihte kalmadığının yakın tarihli delilleri ise pek çoktur. İlk planda Cezayir, Filistin, Bosna-Hersek ve Irak hatırlanabilir. Batılılar *insan hakları, farklı kimliklere hoşgörü, özgürlük* gibi adeta kutsadıkları kavramlara sürekli vurguda bulundukları bir zaman diliminde, bir toplumun toptan imhasını televizyonlarının başında hiç rahatsız olmadan izleyebilmişlerdir: Bosna-Hersek bunun tartışılmaz tanığıdır; Afganistan, Filistin, Irak, Suriye, Mısır ise takip eden tanıklarındır.

Fransızlar Cezayir'de 1943

Sırlar Bosna'da 1993

ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde, özellikle 1990'lardan sonra, İslâm ve Müslümanlar ile ilgili bazı yıpratıcı düşünce, proje ve uygulamalar gündemin hep ilk sıralarında yer almaya başladı. Söz konusu düşünce, proje ve uygulamaların hemen hepsinin de doğrudan veya dolaylı kaynağı ABD veya bazı Avrupa ülkeleri olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Müslümanlar, daha birisinin etkisinden kurtulamadan, inançları veya hayat tarzlarıyla ilgili bir başka olumsuz düşünce veya uygulamanın etkisini yaşamak zorunda kaldılar ve kalmaya da devam ediyorlar. Bu satırlar yazılırken TV haber kanallarında Fransa'da 12 kişinin ölümüyle sonuçlanan ve *iki Müslümanın* katliamı haber ediliyordu (9 Ocak 2015); yakın geçmişe kadar el-Kaide'nin şimdi ise IŞİD'in katliamları ise hep gündemde. Ancak şu son derece açık bir gerçek ki 11 Eylül 2001'den bu yana gerçekleşen katliamlar seküler/Hıristiyan batılıları değil Müslümanları mağdur ediyor. Her bir terör olayı, her bir katliam Müslümanlara yönelik yeni saldırı dalgalarına meşruiyet sağlıyor. Eğer bir benzetme yapmak gerekirse, Batı dünyası ile Müslüman dünyanın ilişkilerinde yakın dönemin miladını oluşturan 11 Eylül'ün İkiz Kuleleri, başka bir yere değil, doğrudan Müslümanların üzerine çöktü; çökertildi.

Tüm bunlar niçin oldu veya oluyor? Müslümanların imanlarına, hayat tarzlarına, en yüce değerlerine, kitap ve peygamberlerine yönelik düşmanlık ve fiili saldırıların arka planında neler var? Konu İslâm ve Müslümanlar olunca Batı dünyası bayraklaştırdığı bütün ilke ve ölçülerini hiç tereddüt etmeden niçin göz ardı ediyor? Eğer İslâm'a ve Müslümanlara yönelik olumsuz düşünce ve teklifler sadece söylendiği zamanın ve ortamın şartlarında anlaşılmaya çalışılırsa, uygulamalar da sadece gerçekleşme anı ve ortamı dikkate alınarak değerlendirilirse bu önemli soruların doğru cevaplarını bulmak mümkün olmayacaktır. Çünkü şu bilinen bir husustur ki, ayrıntılara takılanlar resmin bütününe görmekten uzak kalırlar. Bu nedenle Batı ile Müslüman dünyası arasında son zamanlarda yaşananların sebeplerini ve muhtemel gelişim sürecini doğru anlamak ve doğru tespitlerde bulunabilmek için biraz geriye çekilip resmin tamamına bakmak gerekiyor.

İslâm'a ve Müslümanlara yönelik saldırıların tarihinin uzun bir aşamasında belirleyici faktör Hristiyanlıktır. Çünkü Hristiyanlığın *son ve doğru* din olma iddiası İslâm ile sona ermiştir. Hristiyanlık, *hakikat oluşunu ve meşruiyetin* İslâm nedeniyle kaybetmiştir. İslâm'a ve Müslümanlara yönelik düşmanlığın yaklaşık 1300 yıl süreyle en önemli sebebi bu olmuştur. Son yüz yılda ise, bir başka sebep, kadim düşmanlığın sebebine ilaveten düşmanlığın kaynağı ve belirleyicisi olarak devreye girmiştir. Bu, paganist modern batı kültürünün tüm dünyayı istila sürecinde önündeki tek engel olarak İslâm'ı bulmasıdır. Şöyle ki: Hristiyanlığın *son ve doğru* din olma iddiasını sona erdirdiği için İslâm'ı düşman ilan eden Kilisenin kontrol ve yönetimindeki Batının, İslâm'a yönelik husumeti Kilisenin çöktüğü çağda da değişmedi. Kilise'nin yerine *modernizmin mabetlerini* inşa eden, dini hayatın her biriminden kovan Modern Batının bu yeni dönemdeki en önemi vaadi *özgürlük idi*. İnsanı bütün *esaret* bağlarından kurtaracaktı. Dediğini kendisi için büyük oranda gerçekleştirdi. Fakat *özgürlüğünü* tanrısına rağmen inşa etti. Bunu ise ilginç bir şekilde yaptı: *Özgürlüğünü*, hayatında, düşüncesinde ve kalbinde tanrısını öldürerek yaptı.

Öldürdüğünün tahtına kendisi oturdu ve doğanın, evrenin, hakikatin, insanın *büyüsünü* bozdu. Tanrısıyla ilişkisi bile şiddete dayanan; tanrısını *öldüren* Batılı, sıklıkla vurguda bulunduğu *özgürlük, mutluluk, adalet* söylemlerine rağmen her alanda şiddet üretir oldu. Bu açıdan son 500 yılda gerçekleşen savaşların 4/5'inin Avrupa'da gerçekleşmiş olması bir tesadüf değildir. Dünya savaşlarının her ikisi de Batı da çıkmıştır ve bu iki savaşta öldürülen insanların sayısının insanlık tarihi boyunca gerçekleşen diğer tüm savaşlarda öldürülenlerin sayısından daha fazla olması, modern *tanrıların* şiddet tutkusunu göstermesi açısından önemlidir. Üstelik bu modern batılının ürettiği şiddetlerden sadece birisidir. Düşünsel, zihinsel, duygusal şiddetlerin yanı sıra, diğer canlılarla, doğayla ilişkilerini de şiddet temelinde gerçekleştirmiştir. Bilgiyi güç kabul etmesi, doğayı/maddeyi *fethetmesi*, zamanı *öldürmesi* bunun gereğidir. Böylelikle çevre sorunları, ailenin parçalanması/yıkılması, cinsiyet rollerinin altüst olması, akıl hastalıklarında görülen baş döndürücü artış, kanser ve AIDS'in gittikçe daha da yaygınlaşması, küresel iklim değişiklikleri, radyasyon ve daha niceleri... insanlığın değişmeyen problemlerine dönüşmüştür. Modern batı kültürü, Batının seküler zihniyeti neredeyse sadece şiddet ürettiği içindir ki, modern insan yok edebilir gücüyle övünür hale gelmiştir. Bugün Batının elindeki patlayıcı maddeler yerküreyi yüzlerce kez yok edebilecek orandadır.

Batının modern kültürü, seküler zihniyeti hayata anlam kazandıran, insanlık için tutamak olan sabit her şeyi yok etti; katı olan her şeyi buharlaştırdı. Sığınılacak, tutunacak hiçbir şey bırakmadı. Hep sanal sığınaklar ve tutamaklar oluşturdu; üstelik hepsi de geçici. Bunlardan sonuncusunu ise küreselleşme temsil ediyor. Modernitenin yeni formu olan küreselleşme bugünün dünyasında zorunlu, geri döndürülemez, engellenemez, tarihsel olarak kaçınılmaz bir süreç olarak insanlığa dayatılıyor. Uluslararası sermaye, üretimi dünya ölçeğinde tasarlayarak, tüm ekonomik kaynakları kontrolü altına alarak, her koşulda belirleyici olmak, koyduğu kurallara uymayanları cezalandırmak, dışlamak stratejisi izliyor. Batı, küreselleşme adı altında

hegemonyasını tüm dünyaya zor ve ikna araçlarıyla dayattı, dayatıyor. Geleneksel kültürler, dinler ya yok oldular ya da asimilasyona uğradılar. Modern kültür karşısında asimile olan geleneksel kültürler ve dinler *kendisi* olmaktan uzaklaştığı gibi *öteki* de olamadı ve melezleşip, yozlaştılar. Artık ismen varlar ama cisimleri ve işlevleriyle tarihin sayfalarındaki yerlerini çoktan almış durumdalar. Tarihin derinliklerinden çıkıp tekrar hayatın içinde yerlerini alırlar mı bilinmez; fakat imkânsız denecek kadar zor olduğu da kesin. Çünkü temel kodlarını kaybettiler; modernite seli her şeylerini silip süpürdü; artık ilke ve sınırlarını belirleyemiyorlar. Ve tüm bunlar gerçekleşirken dimdik ayakta kalan sadece İslâm oldu. Süreç içerisinde yıpranması veya zayıflaması söz konusu olmadığı gibi, hatta daha da yalın ve dinamik hale geldi. Ayakta durmakla kalmadı, insanlığa ebedi saadet rehberliğinin gereğine uygun mesajları daha diri bir şekilde vermeye başladı. Modernite selinde insanlık için gerçek tek sığınağın sadece kendisi olduğunu her geçen günle birlikte biraz daha güçlü şekilde ortaya koydu. *Modernite kralının çıplaklığını* her fırsatta gözler önüne serdi ve sermeye devam ediyor. Modernite seli bir türlü İslâm'ı silip süpüremedi. Her yeni günle birlikte, *aldatıcı deccallığının*⁷⁷ İslâm tarafından biraz daha açığa çıkarıldığını fark ediyor. Batı işte bunu kabul edemiyor, fakat rakibinden kurtulma yolunda bir şey de yapamıyor. Sorgulanamaz bir irade ve güce erişmesinin önündeki engelin, gerçekleştirdiklerinin içyüzünü açığa vurup hakikati insanlığa sunma potansiyeline sahip tek referansın, *büyüsü* bozulan dünyanın tekrar büyüsunü inşa edebilecek gücün İslâm olduğunu biliyor. Çünkü İslâm'ı çoğu Müslüman'dan daha doğru ve ayrıntılı biliyor. Üstelik Müslümanların tüm edilgenliklerine, dağınıklıklarına, düşünce karmaşalarına rağmen, İslâm'ın her geçen gün insanlığın daha fazla umudu haline geldiğini korku dolu gözlerle seyretmek zorunda kalıyor.

⁷⁷ Hadislerde Deccal'ın insanları aldatacağı, Cennet'i Cehennem, Cehennem'i ise Cennet gibi göstereceği ifade edilir. Buna bağlı olarak da bir çağrı yapılır: Siz Deccal'ın Cehennem gibi gösterdiği yere yönelin; Cennet'e değil (Buhârî, Fiten, 26; Müslim, Fiten, 105-109)

**AB Üyesi Ülkelerdeki Müslüman Nüfus Miktarı
ve Toplam Nüfusa Oranı⁷⁸**

AB ÜYESİ ÜLKE	TOPLAM NÜFUS (milyon)	MÜSLÜMAN NÜFUS (milyon)	MÜSLÜMAN NÜFU- SUN TOPLAM NÜFUSA ORANI (%)
ALMANYA	81.8	4.09	5
AVUSTURYA	8.5	0.53	6.2
BELÇİKA	11.1	0.67	6
BİRLEŞİK KRALLIK	63.2	2.91	4.6
BULGARİSTAN	7.2	0.96	13.4
ÇEK CUMHURİYETİ	10.5	0.05	0.5
DANİMARKA	5.6	0.23	4.1
ESTONYA	1.3	0.01	0.7
FINLANDİYA	5.4	0.04	0.8
FRANSA	63.6	6.11	9.6
HİRVATİSTAN	4.3	0.13	3
HOLLANDA	16.7	0.92	5.5
İRLANDA	4.7	0.02	0.5
İSPANYA	46.2	1.06	2.3
İSVEÇ	9.5	0.47	4.9
İSVİÇRE	8	0.46	5.7
İTALYA	60.9	1.58	2.6
LETONYA	2.2	0.01	0.45
LİTVANYA	3.2	0.032	0.01
LÜXENBURG	0.5	0.01	2.6
MALTA	0.4	0.08	0.2
MACARİSTAN	9.9	0.02	0.2
POLONYA	38.2	0.05	0.13
PORTEKİZ	10.6	0.06	0.6
ROMANYA	21.4	0.06	0.3
SLOVAKYA	5.4	0.01	0.1

⁷⁸ "Europe Muslim Population in 2014", <http://www.muslimpopulation.com/Europe/>

Tüm bunların yanı sıra genel olarak neredeyse tüm Batı ülkeleri, özel olarak da Batı Avrupa ülkeleri son 30–40 yıldır, her gün biraz daha artan bir yoğunlukla kuşatıldıklarını, etraflarındaki çemberin gün geçtikçe daraldığını hissetmektedirler. Zira yüzyıllardır temel dayanaklarını sarsmaya çalıştıkları ama başaramadıkları İslâm, egemen Avrupa kültürüne, inanç ve hayat tarzına oldukça etkili eleştiriler yöneltmeye devam ederken; yok edilmeye çalışılan Müslümanlar ise Avrupa'nın sayısal olarak önemli bir kitlesi haline gelmiştir. Bugün itibarıyla sadece Avrupa ülkelerinde 13 milyonu aşkın Müslüman kitle yaşamaktadır. İslâm bu kitlenin şahsında, Avrupa'nın gidişatına müdahale eden ve zamanla müdahalesinin kapsamını büyütecek potansiyel bir *tehdit* olarak algılanmaktadır. Söz konusu Müslüman kitle her ne kadar Avrupa ülkelerinin nüfusunun %3,5'ini teşkil ediyorsa da, bu sayı, ülkeler arasında dengeli bir dağılıma sahip olmadığından bazı ülkeler için *tehdidin* boyutu oldukça büyük oranlara ulaşmaktadır. Bu açıdan Fransa'da 5 milyon, Almanya'da 4 milyon, İngiltere'de 1,6 milyon, Hollanda da 1 milyon Müslüman'ın yaşadığını bilmek önemlidir. Almanya, toplum olarak daha yakından tanıdığımız ülke olması açısından daha büyük bir önem ifade etmektedir. Almanya'daki göçmenler arasında Türkler sayıca ilk sırada yer aldıkları için, ülkede Müslüman kitle olarak Türkler öne çıkmaktadır. Ülkede 2400 civarında cami dernekleri var ve bunların çoğu Müslüman Türklerin kurduğu çatı örgütlerine bağlı olarak faaliyet yürütüyorlar. 1980'li yıllara kadar, yalnızca dini vecibelerin yerine getirilmesi amacıyla kurulan bu cami dernekleri, 1980 sonrasın da Almanya'daki toplumsal ve sosyal yapıdan kaynaklanan problemlere çözüm yolları aramaya, bu konuda üyelerine danışmanlık hizmeti vermeye başlayarak farklı bir misyon üstlendiler. Misyonlarını da büyük oranda yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak *Türkiye Araştırmalar Merkezi*'nin (TAM) yapmış olduğu bir araştırma⁷⁹, bu

⁷⁹ Sen, Faruk, Almanya'daki Türkler-Entegrasyon ya da Gettolaşma", <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf>, (erişim 24 Kasım 2014)

durumu net olarak ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılanların üçte ikisi kendilerini dindarlığa eğilimli kimseler olarak tanımlarlarken, yüzde 7'lik bir kesim ise kendisini koyu dindar olarak tanımlamıştır. Bir diğer önemli nokta da Almanya'da uzun yıllar ikamet edenlerin dinlerine daha sıkı bağlı olduklarının tespit edilmiş olmasıdır. Bu sonuç, Müslüman olmayan bir çevrede uzun süre yaşamanın, Müslüman göçmenlerin kendi dinlerinden kopmalarına neden olmadığı anlamını taşımaktadır. Veya bir başka söyleyişle, asimilasyonun uzun vadede etkisizleştiğini dile getirmektedir. Hatta söz konusu asimilasyonun yön değiştirdiği ve bizzat faillerine döndüğü bile söylenebilmektedir. Bu nedenle, ABD'nin ünlü Time dergisi⁸⁰, Avrupalılarla Müslüman göçmenler arasında yaşanan problemleri kapak konusu yapmış ve Monalisa'ya başörtüsü takarak asimilasyon sürecinin kimin aleyhine döndüğünü Hristiyan/seküler Batıya göstermeye ve uyarmaya çalışmıştır. Dergi, *Kimlik Krizi* başlığıyla verdiği haberinde, birçok Avrupalının yaşanan Müslüman göçü karşısında ulusal kimliklerini kaybetme endişesine düştüğünü belirtmektedir. Dergi, 3. sayfasında kullandığı başörtülü Türk kızlarının fotoğrafını da, *Avrupa'nın yeni yüzü* olarak tanımlamıştır. Dergi, Belçika'daki sağcı partilerden birisinin lideri Filip Dewinter'in, *Avrupa'nın şu anki en büyük sorunu İslâmlaşma. Eğer hızla bir şeyler yapmazsak, çok geç olacak* sözlerine de yer vermiştir. Ünlü tarihçi Bernard Lewis ise, Hamburg'da yayınlanan Die Welt gazetesine verdiği demecinde⁸¹, Avrupa'nın en geç bu yüzyılın sonunda İslâmlaşacağını söyleyerek, dikkatleri İslâm'ın güçlenmesi *problemine* çekmiştir. Hollandalı Avrupa Komisyonu üyesi Frits Bolkestein'e gelince; O, işlerin Lewis'in tahmin ettiği gibi gidip-gitmeyeceğini bilmediğini *Ama eğer haklıysa 1683'te Viyana'nın Türk ordularından kurtuluşu boşuna olacak* diyerek Hristiyan/seküler Batı'nın bir kaygısına tercümanlık yapmıştır. Bu aşamada New York Sun'da *İslâm'ın Modernize Edilmesini Teşvik Etmek*⁸² ismiyle bir makalesi yayınlanan Batı

⁸⁰ Time, 28 Şubat 2005

⁸¹ Die Welt, 28 Temmuz 2004

⁸² New York Sun, 6 Nisan 2004

dünyasının önemli kanaat önderlerinden Daniel Pipes, *Yakın savaş hedefi militan İslâm'ın çökertilmesi, son hedef ise İslâm'ın modernize edilmesi olmalı* diye yazmıştır.

KAYNAKLAR

- Acar, Tülay, *Çocuğuma Dokunma , Sanal Tuzaklar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2009
- Akarsu, Bedia, *Felsefe Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1988.
- Akdemir, Nuran, Fatma İlknur Çınar, Ülkü Görgülü, “Yaşlılığın Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı”, *Turkish Journal Of Geriatrics*, 10(4), 2007.
- Akdemir, Nuran, Ülkü Görgülü, Fatma İlknur Çınar, “Yaşlı İstismarı ve İhmali”, *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 2008.
- Akın, Haydar, *Ortaçağ Avrupası’nda Cadılar ve Cadı Avı*, Dost Kitapevi, Ankara, 2011.
- Aksan, Yücel, “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2, 2013
- Alphan, Melis, “*Moda Moda*” *Dedikleri*, Ayraç Kitapevi, Ankara
- Altan, Çetin, *Yeryüzü Tanrıçaları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2000
- Altıntaş, Muhammed Esat, *Din Eğitimi Açısından Sihir ve Büyü İçerikli Filmlerin Etkilerine İlişkin Çocukların Algıları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.

- Altman, Dennis, *Küresel Seks*, (Çev: Serpil Çağlayan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003
- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler (Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması)*, (Çev: İskender Savaşır), İstanbul, 1995
- Andre de Moday; *Legislation Sociale Comparée*, Paris, 1917'den aktaran Cahit Talas, *Sosyal Politika*, Sevinç matbaası, Ankara, 1967.
- Aristoteles, *Politika*, (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993
- Armaner, Neda, *Psikopatolojide Dini Belirtiler*, Ankara, 1973.
- Aron, Raymond, *Sanayi Toplumu*, (Çev: Agah Oktay Güner), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1974.
- Arpacıoğlu Özge; Metin Yıldırım, "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2011, Cilt: 4, Sayı: 2
- Arslan, Hüsamettin, *Epistemik Cemaat*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2007
- Arslan, Mustafa, "Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları: Geç Modern Dönemde Büyü-Din İlişkisinin Sosyolojik Analizi", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2010/ 1(1)
- Arslan, Vural Tülin, "Değişen Üretim – Tüketim İlişkileri ve Alışveriş Merkezleri: Eleştirel Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2009
- Aşık, Melih, "Danimarka Sarayı", *Milliyet Gazetesi*, 16 Şubat 2006
- Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem, 3. Yasa Yılına Açış Konuşmaları, 1 Kasım 1937, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. V, C. 20
- Atılğan, D. Kocabaş, "Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 2013, Sayı: 10
- Atkinson, Rita; Richard C. Atkinson, *Psikolojiye Giriş*, çev.; Yavuz Alogan, Arkadaş Yayınları, Ankara 1996

- Aydoğan, Nevin, *Moda Fotoğrafında Bir Meta Olarak Kadın*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2011
- Balibar, Etienne, "Sınıf Irkçılığı", *İrk, Ulus, Sınıf*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000
- Baltaş Acar; Zühal Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000
- Barbarosoğlu, Fatma, *İmaj ve Takva*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2014
- Barnes, Barry, T. S. Kuhn Ve Sosyal Bilimler, Çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2008.
- Baudrillard, Jean, *Tüketim Toplumu*, (Çev: Hazal Deliçaylı ve Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Bauman, Zygmunt, *Özgürlük*, (Çev: Vasıf Erenus), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1997.
- Bayerchen, Alan D., *Nazi Döneminde Bilim*, Çev: Haluk Tosun, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985.
- Bell-Fialkoff, Andrew, *Ethnic Cleansing*, MacMillan, London, 1996
- Berger, John, *Görme Biçimleri*, (Çev: Salman Yurdanur), İstanbul, 2004
- Berger, P. L., *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları* (Çev. A. Coşkun), Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011
- Berger, Peter, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (Çev. A. Coşkun). İnsan Yayınları, İstanbul, 1993
- Berman, Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bensadon, Ney, *Kadın Hakları*, (Çev: Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Bessis, Sophie, *Dünyada Açlık*, (Çev: Özlem Nudralı), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Bıçak, V., "Eşler Arası Cinsel Şiddet", *Radikal Gazetesi*, 10-7-2001
- Bilgin, Nuri, *Eşya ve İnsan*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991

- Bilgin, Nuri, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*, Bağlam yayıncılık, İstanbul, 2003
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *Din sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985,
- Boardman, John, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, (Çev. Yaşar Ersoy), Homer Kitabevi, İstanbul, 1991
- Bowlby, Rachel, "Supermarket Futures", *The Shopping Experience*, (ed. Pasi Falk, Colin Campbell), Sage Publications, Thousands Oaks, New Delhi, London, 1993
- Browne, Kevin, "Violence in the Family and Its Links to Child Abuse", *Bailier's Chinical Pediatrics*, England, 1/149-164
- BTSO, *Tüccarın El Kitabı Serisi*, VI, Müşteri Vitrini Nasıl Görmek İster?, Kasım 2007, www.btso.org.tr
- Buck-Morss, Susan, "Hegel and Haiti", *Critical Inquiry*, 2000, 26 (4)
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara, 2000
- Büyükdüvenci, Sabri, *Postmodernizm ve Sinema*, Ark Yayınları, Ankara, 2000
- Canveren, Önder, "Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.42, Ekim 2014
- Capotorti, Francesco, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York, 1979
- Capra, Fritjof, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, (Çev. M. Armağan), İstanbul, 1992
- Carrel, Alexis, *Dua*, çev; Refik Özdek, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1981
- Cevizci, A., "Aydınlanma", *Felsefe Ansiklopedisi*, Etik Yayınları, İstanbul, 2003
- Ceyda Kayatürk, "Beden benim bedenim", <http://blog.milliyet.com.tr/beden-benim-bedenim-/Blog/?BlogNo=365762>

- Chalmers, Alan F., *Bilim Dedikleri "Bilimin Doğası, Statüsü Ve Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme"*, Çev: Hüsametdin Arslan, Paradigma Yayınları İstanbul, 2008.
- Colombus, Christopher, "The Letter of Columbus on the Discovery of America", *The Literatures of Colonial America: An Anthology*, (Ed. Susan P. Castill ; Ivy Schweitzer), Blackwell, Malden, 2001
- Coşkun, Bekir, "Göbeğini kaşıyan adam", *Hürriyet gazetesi*, 3 Mayıs 2007
- Cömert, Meniş, *Araştırma Ve Uygulama Sürecinde Heykelde Erotizm*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2010
- Crane, Diana, *Moda ve Gündemleri*, (Çev: Özge Çelik), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003
- Cumhuriyet Dergi, sayı: 644, 26 Temmuz 1998
- Cüceloğlu, Doğan, *İçimizdeki Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993
- Çapar, Mustafa, *Türkiye'de Eğitim ve "Öteki Türkler"*, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2006
- Çelik, Dilek Bilgiç, Şahin, Nevin Hotun, "Cinsel Yönelimler: Sağlık Personelinin Yaklaşımı", *Literatür Sempozyum*, 2014, Sayı:1
- Çetiner, Selim, "Organik Nedir? Ne Değildir?", *Tarlasera Dergisi*, Nisan 2011
- Çivitçi, Şule, *Moda Pazarlama*, Asil Yayınları, Ankara, 2004
- Çulcu, Firdevs Candil, *Günümüz Sanatında Seyir Nesnesi Olarak Beden*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2006
- Daniels, D.N. & Gilula, M.F., "Violence and the Struggle for Existence", (ed) D.N. Daniels, M.F. Gilula, F.M. Ochberg, *Violence and the Struggle for Existence*, Little Brown, Boston, 1970.

- Davis, Fred, *Moda, Kültür ve Kimlik*, (Çev: Özden Arıkan), 1997, İstanbul
- Dawson, Christopher, *Batının Oluşumu*, (Çev: Dinç Tayanç), Dergah Yayınları, İstanbul, 1976
- Deane, Phyllis, *İlk Sanayi İnkılabı*, (çev. Tefvik Güran), Ankara, 1988
- Delaney, Kate, "America Perceived." *Encyclopedia of American Studies*, (Ed. Miles Orvell), Johns Hopkins University-Press, Baltimore
- Demirci, Kürşat, "Kutsiyet", Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi içinde (C. 26. s. 495). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Tarih yok
- Denevan, William M., *The Native Population of the Americas in 1492*, Madison University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1992
- Derek, Davis H., "Confronting Ethnic Cleansing in the Twenty-First Century", *Journal of Church and State*, V. 4 (72), 2000
- Dever, Ayhan, "Bilginin Efendileri: Epistemik Cemaat", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2012 Bahar, sayı: 13
- Djilas Milovan; *Yeni Sınıf* (çev. H. T. Sonkur), Ankara, 1959
- Dönmez, Havva, "Türkiye'de Modern Epistemik Cemaat", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11, İstanbul, 2008.
- Durkheim, Emile, *The Elementary Forms of the Religious Life: A Study in Religious Sociology*, Translated from the French by Joseph W. Swain, Free Press, Illinois, 1947
- Duverger Maurice, *Politikaya Giriş*, (Çev. Samim Tiryakioğlu), Varlık yayınları, İstanbul, 1984
- Dürüken, Çiğdem, *Roma Dini, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları*, İstanbul, 2003
- Economist*, "Turkish Germans" , 9 Ocak 1999
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yem Yayın, İstanbul, 1997

- Eitzen D. Stanley- Zinn, Baca, *Social Problems*, Boston, 1992
- Eksi, Aziz; Aslı İşçi, "Dünyada Açlık Olgusu ve Çözüm Arayışları", *Gıda Dergisi*, (2012) 37 (1)
- Eliade, M., Dinler tarihine giriş (Çev. L. Arslan). İstanbul: Kabalcı Kitabevi, 2009
- Elmas, Fatma Yılmaz, "AB'de Sosyo-ekonomik Kriz: Ekonomik Krizin Sosyal Maliyeti", <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1000>, (Erişimi: 12 Aralık 2014)
- Engels, Frederich. G. R. Porter; "A Contemporary Pessimist and Optimist", içinde Celalettin S. Doty, *The Industrial Revolution*, 1969, , s. 58-59
- Ercan, Fuat, *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003
- Erdoğan, Mehtap, *Bireysel ve Toplumsal Bir Durum Olarak Türkiye'de Önyargı ve Ayrımcılık*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2013
- Eron, L.R.& Huesmann, R., "Adolescent Aggression and Television", *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1980
- Eryılmaz, Fırat, *Moda Fotoğrafı Tarihi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Fotoğraf Anasanat Dalı, İstanbul, 2001
- Faist, Thomas, "Immigration, Citizenship and Nationalism: Internal Internationalization in Germany and Europe", (Ed: Maurice Roche; Rik Van Berke), *European Citizenship and Social Exclusion*, Aldershot, Ashgate, 1997
- Faligot, Roger, *Porno Business*, Fayard, Paris, 1987.
- Fanon, Frantz, *Yeryüzünün Lanetlileri*, (Çev: Bayram Doktor), Burhan Yayınları, İstanbul, 1984.
- Featherstone , Mike, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005
- Fenton, Steve, *Etnisite: İkrçılık, Sınıf ve Kültür*, (Çev. Nihat Şad), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001

- Fişekçi, Karolin, *Pop Art'da Kadın İmgelemi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2007
- Fitzpatrick, Jones, Knelwolf, McCalman, *The Enlightenment World*, Routledge, 2004
- Fone, B. *Homophobia*, Picador Publishing, New York, 2000
- Franzoi SL, *Social Psychology*, New York, McGraw Hill, 2003
- Freedman, J.L. & Sears, D.O. & Carlsmith, J.M., *Sosyal Psikoloji*, Çev: Ali Dönmez), İmge, Ankara, 1998
- Freeman, C., *The Greek Achievement: The Foundation Of The Western World*, Penguin Books, New York, 2000
- Freud, Sigmund, *Psikopatoloji Üzerine*, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yayınları, Ankara, 1997
- Fromm, Erich, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, (Çev: Şürü Alpagut), İstanbul, 1984
- Fromm, Erich, *Erdem ve Mutluluk*, çev; Ayda Yörükan, İşbankası Kültür Yayınları, 1995.
- Fromm, Erich, *Hürriyetten Kaçış* (Çev. Ayda Yörükan), Tur yayınları, İstanbul, 1982
- Galiien, Louis, *Cinsiyet*, (Çev: Ayşen Ekmekçi, Alev Türker), İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Garaudy, Roger, *Entegrizm, Kültürel İntihar*, (Çev. K.B. Çileçöp), Pınar Yayınları, İstanbul, 1992.
- Garaudy, Roger, *Yaşayanlara Çağrı*, (Çev: Cemal Aydın- Nuri Aydoğmuş), Pınar Yayınları, İstanbul, 1986.
- Garland, R., *The Greek Way of Life*, Cornell University Press, New York, 1993
- Gates GJ, Scholar.WD, "How many people are lesbian, gay, bisexual, and transgender?", The Williams Institute, April 2011 (<http://williamsinstitute.law.ucla.edu/research/census-lgbt-demographics-studies/how-many-people-are-lesbian-gay-bisexual-and-transgender/>) Erişim tarihi: 28.12.2014

- Gerald R. Leslie ve Sheila K. Korman, *The Family in Social Context*, Oxford University Press, 1989
- Gerçek, Merve, *Fransız Devrimi'nden İtibaren, Sanayi Devrimi, I. ve II. Dünya Savaşları ve Sovyet Devrimi'nin Avrupa Kadın Giyimi Üzerindeki Etkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2006.
- Gezgin, İ. *Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, İstanbul, 2008.
- Giet, Sylvette, *Özgürleşin! Bu Bir Emirdir; Kadın ve Erkek Dergilerinde Beden*, (Çev.: İ. Engindeniz), Dharma Yayınları, İstanbul, 2006
- Glausser, Wayne, "Three Approaches to Locke and The Slave Trade", *Journal of the History of Ideas*, 1990, 51(2)
- Glynn, Patrick, *Kanıt (Post- Seküler Bir Dünyada İnanç ve Bili-min Uzlaşması)*, (Çev: Ali Ayten, Yasin Ünlütürk, Zehra Şahin), Gaye Kitabevi, İstanbul 2004
- Goethe, Johann Wolfgang von, *Great Poems: A Dual Language Book*, (Ed. And Trans. Stanley Applebaum), DoverPublica, New York, 1999
- Goldstein, A., "School Violence : Aggression Toward Persons and Property in America's School" *The School Psychologist* (Division of school psychology), Winter, 48(1), 1994
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1985
- Gregg, Pauline, *A Social and Economic History of England, 1760-1965*, Harrap, London, 1965
- Grimshaw, Allen D., "Genocide and Democide", *Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict*, V. 2, Academic Press, London, 1999
- Guibernau, Montserrat, *Milliyetçilikler (20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler)*, (Çev: N. Nur Domaniç), İstanbul, 1997

- Gün, Servet, *Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2010
- Gündüz, Şinasi, *Anadolu'da Paganizm (Antik Dönemde Harran ve Urfa)*, Ankara Okul Yayınları, Ankara 2005
- Hakko, Cem, *Moda Olgusu*, Vakko Yayınları, İstanbul, 1983
- Hampson, Norman, *Aydınlanma Çağı*, (Çev. Jale Parla), İstanbul, 1991
- Hamuroğlu, Alp, *Alman İslamı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002
- Hanke, Lewis, "Pope Paul III and the American Indians", *The Harvard Theological Review*, 30 (2), 1937
- Harlak, Hacer, *Önyargılar*, Sistem yayınları, İstanbul, 2000, s.37-38
- Harman, P.M., *Bilim Devrimi*, Çev: Feza Günergün, Der Yayınları, İstanbul, 1991.
- Harvey, David, *Postmodernliğin Durumu*, (Çev: Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 1997.
- Hazard, Paul, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, (Çev: Erol Güngör), Tur Yayınları, İstanbul, 1981.
- Hegel, G. W. F., *Tinin Görüngübilimi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 2004
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Hegel's Philosophy of Right* (Trans. T. M. Knox), Oxford University Press, Oxford, 1967
- Heidegger, Martin, *Bilim Üzerine İki Ders*, (Türkçesi: Hakkı Hünler) Paradigma Yay., İstanbul, 1998
- Heilbroner, R. L., *The Making of Economic Society*, New Jersey, 1985
- Hekman, Susan, *Bilgi Sosyolojisi Ve Hermeneutik*, Paradigma Yayınları, Çev: H. Arslan – B. Balkız, İstanbul, 1999.
- Hobsbawm, Eric J., *Devrim Çağı*, (çev. S. Ergüder, A. Şenel), Ankara, 1989
- Hobsbawm, Eric, "Milliyetçilik ve Etnisite", *Folklara Doğru*, 2002, Sayı: 64

- Honko, Lauri, "Theories Concerning the Ritual Process", *Science of Religion Studies in Methodology*, (Ed. Lauri Honko), New York, 1979.
- Hooper, John, "Germans Racist, Says Schmidt" *Guardian*, 29 Mart 2002
- Horkheimer, Max, *Akıl Tutulması*, Metis Yayınları, İstanbul, 2005
- Horney, Karen, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yay., Ankara 1998
- Huesmann, L.R. & Lagerspetz, K. & Eron, L., "Intervening Variables in the TV Violence-Aggression Relation: Evidence From Two Countries", *Developmental Psychology*, V.20, 1984
- Hume, David, "Of National Characters", *Moral, Political and Literary*, (Ed. E. F. Miller), London, 1987
- Hunt, Stephen, *Alternative Religions*, Ashgate, Aldershot, 2003.
- Hüseyin, Asaf, *Batının İslamla Kavgası*, (Çev. Mesut Karaşahan), Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.
- Hyde, Montgomery, *Pornografinin Tarihi*, (Çev. Feride Çiçekoglu), Kalem Yayıncılık, Ankara, 1986
- Illich, Ivan, *Şenlikli Toplum*, (Çev. Ahmet Koç), İstanbul, 1989
- İbn Esir, İzzeddin b., *el-Kâmil fi't-Tarih.*, Kahire, 1301.
- İçli, T.G., *Ailede Kadına Karşı Şiddet ve Kadının Suçluluğu*, Ankara: Kadın Statüsü ve Sorunları Gen. Müd. Yayınları, 1995.
- İlkkaracan, Pınar, *Sıcak Yuva Masalı: Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz*, İstanbul, 1996
- İnandı, Battal. *Alman Halk Şiirinde Türkler (13.-16. Yüzyıl)*. *DTCF Dergisi*, 1993
- İşçibaşı, Yaprak, *Televizyonda Müstehcenlik*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1998
- Jean-Jacques Rousseau, "Cinsiyetlerin Benzerlikleri ve Benzezmelikleri", M. Rosen ve J. Wolff (der.), *Siyasal Düşünce*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006

- Josiah Priest, *Bible Defence of Slavery*, Negro History Press, Detroit, 1969
- Juliann Sivulka, "Historical and Psychological Perspectives of the Erotic Appeal in Advertising", *Sex In Advertising Perspectives on the Erotic Appeal*, (Ed.Tom Reichert, Jacqueline Lambiase), Lawrence Erlbaum Associates Inc., New Jersey, 2003
- Kabaş, Tolga, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Felaket olarak değerlendiriyorum", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27269948.asp>.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul, 1999
- Kalaycıyan, Sesil Beatris, *20. Yüzyıl Heykel Sanatında Erotizm*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009
- Kant, Immanuel, "Aydınlanma Nedir?" Sorusuna Yanıt', *Yazko, Felsefe Yazıları*, 6. Kitap., İstanbul, 1983.
- Kant, Immanuel, *Natural Science*, Cambridge, Cambridge University Press. 2012
- Kaplan, N. & Sadocks, B. J. & Grebb, J.A., Aggression, Accident And Injuries" Kaplan & Sadock (Ed), *Synopsis Of Psychiatry*, Williams Pub, 1994.
- Karaman, Kasım, "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2010, Sayı:21
- Karaşahan, Mesut, *Terörün Efendileri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003
- Katz, M "Ideology and 'The Status of Women' in Ancient Greece", *History and Theory*, 1992, 31 (4),
- Kautsky, Karl, *Foundations of Christianity*, New York, 1953

- Kaya, Mevlüt, Cüneyd Aydın, "Yeni Çağ İnanışları Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 2013, Sayı: 35
- Kedourie, Elie, *Nationalism in Asia and Africa*, Weidenfeld and Nicolson, New York, 1970
- Kern, Edith, "The Modern Hero: Phoenix or Ashes?" *Comparative Literature*, Vol:10 No:3 Autumn, (1958)
- Kılıç, Funda Çetindağ, "Simgeler ve Ulus Devletin Yeniden Üretimi", *Zabunoğlu Armağanı*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 2011.
- Kilbourne, Jean, "Beauty and the Beast of Advertising", *Media&Values*, 1990
- Kilbourne, Jean, "Beauty and the Beast of Advertising", *Media&Values*, 1990
- Koçak, Cemil, "Kemal Atatürk öte âlemden seslenirken", *Star Gazetesi*, 3 Nisan 2011
- Kohen, Sidni, "Gençlerin Bekârete Bakışı", *Tempo Dergisi*, Yıl. 2012, Sayı 43.
- Köknel, Özcan, *Depresyon*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1989.
- Köknel, Özcan, *Ruhsal Çöküntü Depresyon*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005
- Köse, Ali, Ayten, Ali, "Bâtıl İnanç Ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), S: 3
- Köse, Hüseyin, "Tüketim Toplumunda Bir Sosyal Beden Kurgusu Olarak Kadın", 21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme, Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi, İzmir, 2010
- Kristof, Nicholas D., "1402: The Prequel", *New York Times*, 1 Haziran 2000.
- Kuhn, Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev: Nilüfer Kuyaş, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.

- Kuklin, Susan, *İqbal Masih ve Çocuk Köleliğine Karşı Savaşanlar*, (Çev. Nazif Güder), Dharma Yayınları, İstanbul. 2002
- Kula, Onur Bilge, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İş Bankası yayınları, İstanbul, 2012
- Kutlu, İhsan, "Rasyonel Ritüeller: Modern Dünyadan Rasyonel Ritüel Örnekleri", *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresin Bildiriler Kitabı – I*, İstanbul, 2013
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2009.
- Lawrance, J. S., R.S. Jewett, *The Myth Of The American Superhero*, William B. Eerdmans Publishing, Michigan/Cambridge, 2002
- Lear, A ve E. Cantarella, *Images of Ancient Greek Pederasty: Boys Were Their Gods*, Taylor & Francis Group, London, 2008.
- Lengelle, Maurice, (Çev: Emine Su), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- Levack, Brian, *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, Pearson Longman, London, 1987
- Levathes, Louise, *When China Ruled the Seas: The Treasure Fleet of the Dragon Throne, 1405-1433*, Simon& Schuster, New York, 1997
- Levine, Robert A.,&Campbell, Donald T., *Ethnocentism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudesand Group Behaviour*, Wiley, New York, 1972
- Lewis, R., "Veils and sales: Muslims and the Spaces of Post-colonial Fashion Retail", *Fashion Theory* 11 (4), 2007
- Liebert, R. & Baron, R., "Some Immediate Effects of Televised Violence on Children's Behavior", *Developmental Psychology*, V, 1972
- Locke, John, *An Essay Concerning Human Understanding*, Pennsylvania State University, Pennsylvania, 1999
- Locke, John, *Two Treaties of Governmentand A Letter Concerning Toleration*, Digireads Publishing, Stilwell, 2005.

- Machiavelli, Hükümdar (Çev: Selahattin Bağdatlı), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1984.
- Maday, Andre de, *Legislation Sociale Comperec*, Paris, 1917
- Mandıracıoğlu, A., “Dünyada ve Türkiye’de yaşlıların demografik özellikleri”, *Ege Tıp Dergisi*, 49(3) Ek, 2010
- Mannheim, Karl, *İdeoloji Ve Ütopya*, Çev: Mehmet Okyavuz, De Ki Basım – Yayım, Ankara, 2008.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara, 1999
- Martin, Lois, *Cadılığın Tarihi* (Ortaçağ’da Bilge Kadının Katli), (Çev: Barış Baysal), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009
- Marx, Karl, *Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Progress Publishers, Moskova, 1972
- Marx, Karl, *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili*, (Çev: Alaattin Bilgi), Sol Yayınları, Ankara, 2000.
- Mc Clellan James E.; Dorn Harold, *Dünya Tarihinde Bilim Ve Teknoloji*, Çev: Haydar Yalçın, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2006.
- Mckibben, Bill, *Yeter! Genetik Mühendisliği ve İnsan Doğasının Sonu*, (Çev: Fatma Çolak), Pınar Yayınları, İstanbul, 2006
- Michael Guiry, Anne W. Magi, Richard J. Lutz, “Defining and Measuring Recreational Shopper Identity”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, Vol. 34, No: 1, 2006
- Michaud, Yves, *Şiddet*, (çev: Cem Muhtaroglu), İstanbul, 1991
- Miles, Robert, *İrkçilik*, (Çev. Sibel Yaman), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2000
- Mises, Ludwig Von, *Human Action*, New Haven Connecticut: Yale University Press, 1949
- Montagu, A., *The Nature of Human Aggression*, Newyork: Oxford University, 1976.
- Montesquieu, Baron de La Brède et de, *The spirit of the Laws*, Miller, & H. S. Stone (Ed, Cambridge), 1995.

- Montoux, Paul, *La Revolution Industrielle an XVIII. eme Siecle*, Paris, 1905'den aktaran, Cahit Talas, *Sosyal Politika*, Ankara, 1967
- Mora, Necla, *Alman Kültüründe Düşman İmgesi*, Altkitap, 2009
- Morgan, Clifford T., *Psikolojiye Giriş*, H.Ü. Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara, 2000
- Morley, David; Robins, Kevin, *Kimlik Mekanları*, (Çev. Emrehan Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997
- Nahya, Z. Nilüfer, "İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar", *n Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 1(1)
- Néret, Gilles, Angelika Muthesius, Burkhard Riemschneider. *Twentieth-century erotic art*, Taschen, 1993
- Nevins, Allan; Henry Steele Commager, *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, (Trc: Halil İnalcık), Varlık Yayınları, İstanbul, 1961
- Nietzsche, Friedrich, *Tan Kızılığı*, (Çev: H.Salihoglu, Ü.Özdağ.), Ankara, 2007
- NTV Tarih dergisi - Şubat 2009, Sayı 1.
- Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar Ders Notları*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1997
- Ovidie, *Oyuncu Olarak Beden (Porno Filmler Rol mü Gerçek mi*, (Çev: Yaprak Yaltı), Dharma Yayınları, İstanbul. 2006
- Ömer, Faruk Ünal, "Göçmenler Sorunu Çok Kültürlü Toplum Tezi ve Avrupa", *Journal of Qafqaz University*, Volume II, Number I, Bakü, 1999
- Önal, H. İnci, "Bilgi ve Bilgi Gereksinimleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, Sayı 1, Temmuz 1993
- Örnek, Sedat Veyis. *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988
- Özbek, Metin, *İnsan ve Irk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979

- Özbudun, S., Ayinden törene: Siyasal İktidarın Kurulma Ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri, Anahtar Yayınları. İstanbul, 1997
- Özbudun, Sibel; Sarı, Cahide ve diğerleri, *Küreselleşme Kadın ve Yeni Ataerki, Ütopya Yayınları*, Ankara, 2007.
- Özcebe, Hilal, Burcu Küçük Biçer, “Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu: Çocuk evlilikler”, *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 2013
- Öztürk, Akif, *Bir Erkeklik Alt Alanı Olarak Eşcinsel Erkeklik Alanı*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2011
- Paglia, Camile, *Cinsel Kimlikler Nefertiti'den Emily Dickinson'a Sanat ve Dekadans*, (Çev. Didem Atay, Anahid Hazarayan), Epos Yayınları, Ankara.
- Paine, Thomas, Akıl Çağı, (Çev: Ali İhsan Dalgıç), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.
- Parke, R.&Berkowitz, L. & Leyens, J& West, S.& Sebastian, R., “Some Effects of Violent and Nonviolent Movies on the Behavior of Juvenile Delinquents”, L. Berkowitz (ed), *Advances in Experimental Social Psychology*, Academic Press Inc, 1977
- Parker, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, (Çev: F. Tayanç-T. Tayanç), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014
- Passeron, Ren'e, *Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi*, (Çev. Sezer Tansuğ), Remzi Kitabevi, İstanbul 1982
- Paul, Pamela, *Pornografi*, (Çev: Derya Metin), Ekvator Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.150
- Paz, Octavio, *Çifte Alev/Aşk ve Erotizm*, (Çev: Tomris Uyar), Okuyan Us Yayın, İstanbul, 2002
- Platon, *Mektuplar*, (Çev. İrfan Şahinbaş), Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 1999
- Platon, *Yasalar*, (Çev: Candan Şentuna / Saffet Babür), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1998

- Plummer, David, *One of the Boys: Masculinity, Homophobia, and Modern Manhood* (Haworth Gay & Lesbian Studies), Routledge, 1999
- Polat, Oğuz, *Çocuk Pornografisi*, Nokta Kitap, İstanbul, 2007
- Propst, L. Rebecca "The Psychology of Religion and the Clinical Practitioner", *Psychology of Religion*, ed; H. Newton Malony, Baker Book House, Michigan 1991
- Randal, Collins, *Interaction Ritual Chains*, Princeton University Press, New Jersey, 2004
- Redhouse Sözlüğü, Redhouse Yayınları, İstanbul, 1987
- Reich, Wilhelm, *Gençliğin Cinsel Eğitimi*, (Çev. M. Kalaycıoğlu), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul, 1993
- Reichert, Tom, "What is sex in advertising? Perspectives from consumer behavior and social science research" *Sex In Advertising Perspectives on the Erotic Appeal*, ed. Tom Reichert, Jacqueline Lambiase, Lawrence Erlbaum Associates Inc., New Jersey, 2003
- Reichert, Tom, *Reklamcılığın Erotik Tarihi*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2004
- Reynolds, Richard. *Super Heroes: A Modern Mythology*, University Press of Mississippi, Jackson, 1994
- Rinaldi, Alfred, "No Turks, please, We're German", *New Statesman*, V. 128 (4417), 1999
- Ritzer, George, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek* (Çev: S. Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000
- Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, (Çev: Yaşar Avunç), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009
- Rousseau, Jean-Jacques, "Cinsiyetlerin Benzerlikleri ve Benzezmelikleri", M. Rosen ve J. Wolff (der.), *Siyasal Düşünce*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- Russell, Bernard; Dora Russells, *Endüstri Toplumunun Geleceği*, (Çev: Melih Ölçer), Bilgi Yayınları, Ankara, 1979.

- Ryan, Michael; Douglas Kellner, *Politik Kamera: Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*, (Çev. Elif Özsayar), Ayrıntı, İstanbul, 1997
- Saint Augustinus, *İtirafılar*, (Çev: Dominik Pamir), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999
- Sallmann, Jean Paul, "Hexen", (Ed. Georges Duby, Michelle Perrot), *Geschichte der Frauen*, V:3, 1997
- Schmitt, C., Siyasi ilahiyat egemenlik kuramı üzerine dört bölüm (Çev. E. Zeybekoğlu), Dost Yayınları, Ankara, 2005
- Schuyt, N. M Theo; John J. M. Schuijt, "Rituals and Rules: About Magic in Consultancy", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 11, No.5, 1998
- Scognamillo, Giovanni, *Batının İnanç Temelleri*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1976
- Segal, Lynne, *Ağır Çekim (Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler)*, (Çev: Volkan Ersoy), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, İstanbul
- Sektanber, Ayşe, *Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakâr Anne, Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- Sennett, R. *Flesh and Stone: The Body and the City in Western Civilization*, W.W. Norton & Company, New York, 1994
- Serarslan, Meral; Özlem Özgür, "Sinemada Dünyayı Kurtarmak: Türk Sinemasında Dünyayı Kurtaran Adam ve Oğlu", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 6. 2011.
- Stauffer, Richard, *Reform*, (Çev: Cem Muhtaroglu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- Silkü, H. Aydan, "Medyada Kadının Temsili", *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme*, Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi, İzmir, 2010, Celalettin IV, s. 112.
- Sivulka, Juliann, "Historical and Psychological Perspectives of the Erotic Appeal in Advertising", *Sex In Advertising Perspectives on the Erotic Appeal*, (ed. Tom Reichert, Jacqueline

- Lambiasi), Lawrence Erlbaum Associates Inc., New Jersey, 2003
- Smelser, N. J., *Social Change in the Industrial Revolution*, London, 1959
- Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, (Çev: B. Sina Şener), İstanbul, 1991
- Solomon, Michael R., *Consumer Behavior: Buying, Having and Being*, Rutgers University, Needham Heights, Massachusetts, 1994
- Solomon, Michael R., *Consumer Behavior: Buying, Having and Being*, Rutgers University, Needham Heights, Massachusetts, 1994
- Spellman, W.M., *Uncertain Identity- International Migration Since 1945*, Reaktion Books Publications, London, 2008
- Spengler, Oswald, *Batının Çöküşü*, (Çev: Giovanni Scognamillo), Dergah Yayınları, İstanbul, 1978
- Spohn, Margret, *Her Şey Türk İşi*, (Çev: Leyla Serdaroglu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996
- Sürmeli, Tanju, "Ergenlikte Cinsellik", *Milliyet*, 26.08.2013
- Şen, Faruk, *Almanya'daki Türkler-Entegrasyon ya da Gettolaşma*, <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf>, (Erişim: 24 Kasım 2014)
- Şenay Düdek, "Akıl almaz şovlar, seks turizmi. Bir özgürlükler ülkesi: Tayland", *Hürriyet Gazetesi*, 7.4.2012
- Şenel, Alaeddin, *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1984
- Talas, Cahit, *Sosyal Politika*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1967.
- Tannahill, Reay, *Tarihte Cinsellik*, (Çev: Sinem Gül), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003
- Tanses Gülsoy, *Reklam Terimleri ve Kavramları Sözlüğü*, Adam Yayınları, İstanbul, 1999

- Tanyu, Hikmet. "Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Yeni Araştırmalar", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1983
- Taylor, Charles, *Seküler Çağ*, (Çev: D. Körpe), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014
- Tekin, Oğuz, *Eski Yunan Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004
- Temple, D., "The Ecology of Equality: From Dominance to Shared Sacredness". *Ethical Transformations for a Sustainable Future: Peace and Policy*, ed. Olivier Urbain, Deva Temple, Transaction Publisher, New Jersey, 2011
- Terrin, A. N., "Rite/ritual", The Blackwell encyclopedia of sociology (Vol. 8, pp. 3933-3936).: Blackwell, Oxford, Tarihi yok.
- The Runnymede Trust, *Islamophobia: A Challenge For Us All*, <http://www.runnymedetrust.org/uploads/publications/pdfs/islamophobia.pdf>
- Thomas, Barbara, "The Failure of the Multicultural Society – a Self-fulfilling Prophecy?" , <http://www.ejc.nl/hp/rem/thomass2.html>.
- Toffler, Alvin, *Gelecek Korkusu: Şok*, (Çev: Selami Sargut), Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.
- Togan, Z. Velidi, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981
- Tokdemir, M., Küçüker, H., "Çocuk Suçluluğu ve Medya" *Adli Tıp Bülteni*, 2000, C.5, S.3
- Tolan, B., *Toplum Bilimlerine Giriş*, Murat&Adım, Ankara, 1996.
- Tomlinson, John, *Küreselleşme ve Kültür*, (Çev. Arzu Eker), Ayrıntı yayınları, İstanbul, 2004
- Tuna, Orhan, "Sanayi Kapitalizminin İlk Dönemlerinde Sanayi İşçilerinin Durumu", İstanbul Üniversitesi, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ellinci Yıl Armağanı, İstanbul, 1988
- Tuncer, Necati, "Karikatür ne uru?", *Milli Gazete*, 9 Şubat 2006
- Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985

- Türker, Devrim, *Basın İlanlarında Kadın İmgesi Ve Cinsellik*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2009
- Ulutan, Burhan, *İktisadî Doktrinler Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1978
- UNESCO, *Four Statements on The Race Question*, UNESCO pres, Paris, 1969
- UNICEF, *Önce Çocuklar*, UNICEF Yayını, Ankara, 1996.
- Urgan, Mina, *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 2004
- Uysal, Veysel, *Din Psikolojisi Açısından Dini tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İstanbul 1996
- Uzun Ahmet, “Sanayi Devrimi Esnasında Çalışma Şartları”, Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan, Türk Ağır Sanayii Ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Ankara, 2000
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015
- Vatandaş, Celalettin ve diğerleri *Türkiye’de Gençlik (Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri)*, SEKAM yayınları, İstanbul, 2013.
- Vatandaş, Celalettin ve diğerleri, *Aile Yaşam Döngüsü ve Tüketim*, SEKAM yayınları, İstanbul, 2013.
- Vatandaş, Celalettin ve diğerleri, *Türkiye’de Aile (Ailenin yapısal özellikleri, işlevleri ve değişimi)*, SEKAM yayınları, İstanbul, 2010
- Vatandaş, Celalettin ve diğerleri, *Türkiye’de Gençliğin Güven Bulunması*, SEKAM yayınları, İstanbul, 2014.
- Vatandaş, Celalettin ve diğerleri, *Türkiye’de Gençlik*, SEKAM yayınları, İstanbul, 2013
- Vatandaş, Celalettin ve diğerleri, *Üniversite Öğrencilerinin Hayat Tarzı ve Toplumsal Değerler*, SEKAM yayınları, İstanbul, 2014.
- Vatandaş, Celalettin, “Bir Din Mühendisliği Projesi Olarak Euro-İslam”, *Avrupa Günü Dergisi*, Sayı: 8, Haziran 2006.

- Vatandaş, Celalettin, “İhmal ve İstismarın Çocukları (Sokağın Çocukları ve Aileleri)”, 5. *Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Gaziantep, 2007.
- Vatandaş, Celalettin, “Psiko-Sosyal Bir Terim Olarak “Kimlik”in Kimliği”, *Avrupa Günlüğü Dergisi*, Sayı: 4, Haziran 2003
- Vatandaş, Celalettin, “Sokakta Çalışan Çocukların Aileleri ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, 5. *Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Gaziantep, 2007.
- Vatandaş, Celalettin, “Sosyolojinin Konusu Olarak ahlak”, *Eskiyeni Dergisi*, S.20, Kış-2011.
- Vatandaş, Celalettin, “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 2007
- Vatandaş, Celalettin, “Türkiye’de Aile Yapısı ve Değişimi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.183, Kasım- Aralık 2009, İstanbul
- Vatandaş, Celalettin, “Türkiye’nin AB Üyeliği ve Ulusal Kimliğin Sürekliliği Sorunu”, *Uluslararası Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu Bildirileri*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2004.
- Vatandaş, Celalettin, *Aile ve Şiddet*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2003.
- Vatandaş, Celalettin, *Trabzon’da Ailenin Yapısı ve Problemleri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2008
- Vatandaş, Celalettin, *Trabzon’da Kentleşme-Kentlileşme Süreci ve Problemleri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2008.
- Vatandaş, Celalettin, *Ulusal Kimlik ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılımkitap Yayınları, İstanbul, 2004.
- Vergin, Nur, “ Bilim Camiası Ve Tanınma İsteği” , (İç.) *Doğu – Batı Dergisi*, Sayı: 7, Ss:37-53, Ankara, 1999.
- Vergote, Antoine, *Din İnanç ve İnançsızlık*, çev; Veysel Uysal, İFAV, İstanbul 1999
- Vertanian L R, Giant C L ve diğerleri, “Arnold Schwarzenegger: Comparing Mass Media, Interpersonal Feedback and

Gender as Predictors of Satisfaction with Body Thinness and Muscularity", *Social Behavior and Personality*, 2001, 29 (7)

Vertanian L R, Giant C L ve diğerleri, "Arnold Schwarzenegger: Comparing Mass Media, Interpersonal Feedback and Gender as Predictors of Satisfaction with Body Thinness and Muscularity", *Social Behavior and Personality*, 2001, 29 (7)

Vural, Tülin, "Değişen Üretim – Tüketim İlişkileri ve Alışveriş Merkezleri: Eleştirel Bir Bakış", *Arredamento Mimarlık*, 2003/06

Vyse, Stuart A., *Believing in Magic: The Psychology of Superstition*, Oxford University Press, New York, 1997

Wardropper, B., "The Epic Hero Superseded" Concepts of the Hero in the Middle Ages and the Renaissance, (ed. Norman T. Burns & Christopher J. Reagan, State University of New York Press, Albany, 1975

Weber, M. *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla). İletişim Yayınları. İstanbul, 1996

Wells, Calvin, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*, (Çev. Bozkurt Güvenç), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984

Wheeler, Daniel, *Art Since Mid-Century 1945 to the Present*, Thames and Hudson, London, 1999

Wiegman, O & Kuttschreuter, M. & Baarda, B., *Television Viewing Related to Aggressive and Prosocial Behaviour*, Netherlands: University of Twente, 1986

Wiesner-Hanks, Merry E., *Erken Modern Dönemde Avrupa (1450-1789)*, (Çev. Hamit Çalışkan), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

Wissler, Clark, *Kızılderililerin Tarihi*, (Çev: Ece Soydam), İmge Yayınları, Ankara, 1996.

Yalom, Marilyn, *Memenin Tarihi*, (Çev: Ayşe Gün), Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2002

- Yaşar, Batuhan. “Medyada Kadın Temsili”. http://arsiv.ucan-supurge.org/index.php?option=com_content&view=article&id=339:medyada-kadn-temsili&catid=61:dier&Itemid=123. Erişim Tarihi: 23.11.2014.
- Yılmaz Şipal, “Olaylar ve Yorumlar: ‘Çocuk Sömürüsü’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6.8.2012
- Young-Bruehl, Elisabeth, *The Anatomy of Prejudices*, Harvard University Press, 1996
- Yücel Aksan “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII /2, 2013
- Zaltman, Gerald, *Tüketici Nasıl Düşünür?*, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul, 2003
- Zaltman, Gerald, *Tüketici Nasıl Düşünür?*, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul, 2003
- Zeybek, S. O., “Avrupa Düşüncesinin Tali Unsurları: Kölelik ve Sömürgecilik”, *İnsan & Toplum*, 2013, 3(6)
- Zizek, Slavoj, *Yamuk Bakmak*, (Çev: Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul, 2008

Modern Çöküş

İnsanın Modern Halleri

Celaleddin Vatandaş

Çok zengindiler. Güçlüydüler. Bilgide çok ileriydiler; bilim ve teknolojiye müthiştiler. Diğer insanlarla karşılaştırdıklarında kendilerini çok farklı ve değerli buluyorlardı. Şırmadılar; hak-hukuk tanımaz oldular.

Durumun farkında olan birisi, gidişatın yanlışlığı konusunda kendilerini uyardı: *Yapmayın. Aklınızı başınıza alın. Durumunuzu düzeltin* dedi.

Ama söz dinlemediler.

Üstelik uyararı yanılmakla, akılsızlıkla suçlayıp; hak, hukuk, adalet, ahlak gibi şeylerin modası geçmiş saçmalıklar olduğunu savundular.

Uyarıcı, *Gidişatınız kötü, düşünceleriniz yanlış; kendinizi mahvedeceksiniz. Felaketin bulutları üzerinizde dolaşıyor ama görmüyorsunuz, görmek istemiyorsunuz. Felaket gelince hiç olduğunuzu anlayacaksınız; o zaman biliminiz, zenginliğiniz, gücünüz, imkânlarınız hiçbir işe yaramayacak* dediyse de aldırmadılar.

Saçmalama, bize kim ne yapabilir. Gücümüz karşısında kim durabilir? Üstelik biz yanlış iş yapmıyoruz; bunları elde etmek için nice emekler sarf ettik dediler.

Ve bir gün ufku bulutlar sardı.

Güldüler.

Uyarıcıya gülüp; *sen azaptan bahsediyorsun, hâlbuki bunlar rahmet* dediler.

Ama yanıldılar; rahmet dedikleri felaketti. Bir anda her şey alt üst oldu. Sanki tüm yaşananlar bir hayaldi. Kendilerinden geriye hiçbir şey kalmadı.

Hiç yaşamamış gibi oldular.

AÇILIM KİTAP

Çatalçeşme Sok. Defne Han. No: 27/15 Cağaloğlu - İstanbul
Tel. (212) 520 98 90 Faks: (212) 527 06 77

www.kitappinari.com

ISBN: 978-9944-105-64-2

